

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A lóhoz kapcsolódó terminológia elemzése
a középkori arab irodalomban
(A ló testrészelnevezéseinek problémái)

KUTASI ZSUZSANNA

2007

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

KUTASI ZSUZSANNA

**A lóhoz kapcsolódó terminológia elemzése
A középkori arab irodalomban**

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Dr. Nyomárkay István
(a Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetője)

Arabisztikai Doktori Program
Dr. Fodor Sándor
(az Arabisztikai Doktori Program vezetője)

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Fodor Sándor egy. tan. a nyelvtudományok kandidátusa
Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Dévényi Kinga egy. doc. a nyelvtudományok kandidátusa
Dr. Szombathy Zoltán PhD.
A bizottság titkára: Dr. Hajnal István tud. kutató
A bizottság további tagjai: Dr. Ormos István hab. egy.doc.
Dr. Saber el-Adly tud. fmts. a néprajztudományok kandidátusa
Dr. Birtalan Ágnes tv. egy. doc. Belső-ázsiai Tanszék

Témavezetők és tudományos fokozatuk:

Dr. Iványi Tamás tv. egy. doc.

K Ö S Z Ö N E T N Y I L V Á N Í T Á S

Jelen disszertáció a szakdolgozatom (A ló helye és szerepe az arab gondolkodásban, Bp. 2001.) egy részének kibővítése és tovább értelmezése. Rengeteg kérdés merült fel bennem a ló testrészeinek neveiről, mint ahogy az arab hagyományokkal kapcsolatban is, melyek közül sokukra az eltelt évek kutatómunkája során, sikerült választ kapnom s ebben őszinte hálával tartozom mindenkinek, aki gondolataival, ötleteivel vagy könyvekkel és egyéb forrásokkal a segítségemre volt.

Köszönettel tartozom a témavezetőmnek, Dr. Iványi Tamásnak a meglepetésszerűen, szinte ajándékként átadott középkori versidézetekért és a mindig pont jókor jött ötleteiért, amiket egyből fel is tudtam használni a több szálon futó kutatásaim egyikén.

A disszertáció témájához kapcsolódóan nagyon sok hasznos és értékes könyvet kaptam s ezért hálával tartozom a bőkezű és meleg szívű Dr. Shawki Abd el-Kawi professzornak, a lelkes és érdeklődő Dr. Giovanni Canova professzornak és Dr. Ormos Istvánnak, akit az évek során úgy ismertem meg, mint a legmélyebb tudású modern kori polihisztort.

Köszönettel tartozom Dr. Dévényi Kingának, aki megtanított az alaposágra és a mellébeszélések elkerülésére, Dr. Hajnal Istvánnak a formai követelményekre való emlékeztetéséért, hogy minden sínen menjen és a gyönyörű illusztrációkért, amik most e tanulmány díszül szolgálhatnak.

A disszertáció technikai akadályait nem tudtam volna átugrani Tóth Lilla segítségével, akinek ezért külön hálával tartozom.

Szívből jövő köszönetem Dr. Saber el-Adlynak, aki egyedülálló gondolataival sok mindenre ráébresztett és sok, számomra idegen összefüggést megvilágított a lóval és a világ más dolgaival kapcsolatban.

Köszönetem Dr. Birtalan Ágnesnek, aki a belső-ázsiai nomádok és az arab beduinok szokásai és hagyományai közötti párhuzamokra hívta fel a figyelmemet.

Köszönettel tartozom Dr. Barta Zsoltnak, aki a mongol tűzkultusz tanulmányozása mellett mindig talált számomra érdekes cikkeket vagy könyveket.

Köszönet Dr. Nagy Richárdnak, aki dietetikus orvosként saját erejéből tanult meg arabul és dolgozta fel a középkori arab orvostudomány forrásait. Az ő segítségével nem tudtam volna beazonosítani a lovak betegségeit és a kezelésükhöz használt gyógynövények neveit.

Köszönettel tartozom Dr. Szombathy Zoltánnak a kutatásom témája iránti érdeklődéséért és azért, hogy soha nem sajnálta az időt a hibáim korrigálására. Köszönöm, hogy gondolt rám egészen más témájú könyvek olvasásakor, ha egy lóról szóló bekezdéshez ért.

Külön köszönet Kovács Gertrúdnak, aki megfejtett néhány borzalmasan nehéz verssort, így gazdagabbá tette ezt a disszertációt.

Köszönet Kállai Pál mesterzsokénak (†2006) és feleségének Kállainé Voynár Mártának, a versenylovak trénerének, akik sokszor részt vettek az Emirátusokban rendezett versenyeken és elbeszéléseik alapján sok értékes tudáshoz jutottam a lovakkal és a versenyzéssel kapcsolatban.

E disszertáció létrejöttében még rengetegen segítettek a legkülönfélébb módokon. Nekik és a fent említett személyeknek a lehető legmélyebb hálával tartozom.

نحن حويناها وكنا أهلها غاية مجدٍ رُفعت فمن لها

لو ترسلُ الريحُ لجئنا قبلها

(الأعرابي)¹

„A dicsőség legmagasabb fokára jutott s ki múlhatná felül?

Mi karoltuk fel és mi voltunk a családja.

Ha a szél feltámadna, mi megelőznénk általa.”

¹ (*al-A‘rābī - al-‘Askarī* szerint, forrás: *Ma‘ānī = Abū Hilāl al-‘Askarī, Dīwān al-ma‘ānī*. 2 kötet. Kairó, dátum nélkül. (Költészeti témaelemek gyűjteménye)

Tartalom	oldalszámok
Előszó	4
<i>Abū ‘Ubayda (Ma ‘mar b. al-Muṭannā at-Taymī)</i> (megh.209/824-5) élete	8
I. Tanulmány a ló testrészeinek neveiről	13
1. A ló testrészelnevezéseinek problémái a középkori arab írásokban	13
1.1. A lóleírások típusai	13
1.2. A testrészelnevezésekkel kapcsolatos fordítási problémák	22
1.3. A középkori szerzők eltérő magyarázatai	22
1.4. A modern kor által hozott változások a testrészelnevezésekben	25
1.5. Általános és konkrét dolgokat jelentő testrészelnevezések	29
II. A klasszikusok szóanyaga a ló testrészeire	32
2.1. <i>Abū ‘Ubayda (Ma ‘mar b. al-Muṭannā at-Taymī)</i> (megh. 209/824-5) leírása	32
2.2. <i>Al-AḠma ‘ī (Abū Sa ‘īd ‘Abd al-Mālik b. Qurayb)</i> (megh. 213/828) leírása	44
III. A modern kor szóanyaga a ló testrészeire	60
3. Lótestrésznevek a nyelvjárásokban	60
3.1. Carl R. Raswan (1893-1966) által gyűjtött lótestrésznevek	60
3.2. Janet C. E. Watson (1959-) által gyűjtött testrésznevek	65
3.3. Alois Musil (1868-1944) gyűjtése a ló testrészelnevezéseiről	68
3.4. Waslaw Rzewusky (1777-1831) lótestrésznevekkel kapcsolatos gyűjteménye	70
IV. A klasszikus és a modern elnevezések összevetése	72
4. A nyelvjárások lótestrészneveinek összevetése a klasszikus szóanyaggal	70
V. A ló leírása a középkori arab irodalomban	74
5.1. A ló különböző tulajdonságainak hasonlatokban való megjelenései, <i>Ibn Qutayba (Abū Muḥammad ‘Abdallah b. Muslim al-Dīnawarī):</i> ” <i>al-Ma‘yānī al-kabīr / Kitāb al-faras</i> ” című könyve alapján	74
5.2. Szín (Ezen belül a fehér szín szakrális szerepéről, a fehérnek születő, majd színessé váló Buráqról, a lószínekről, az ideális lószínről)	78
5.3. Veríték	87
5.4. A ló verseny idején	99
(A tejjel itatás és datolyával etetés, a futás gyorsasága, a kiváló versenyló leírása)	
5.5. A futás lángolása, suhanó hangja	109
5.6. Az ugrás	111

5.7. A vadászattal kapcsolatos leírások	111
5.8. A járás és futás közbeni oldalra fordulás	113
5.9. A járásához és futásához való hasonlatosság (Farkas-hasonlatok)	114
5.10. A sassal (és a többi ragdozómadárral, mint héja, sólyom) való hasonlóság	115
5.11. Hegyi kecskével és a pusztai tyúkkal való hasonlóság	116
5.12. Búgócsiga	117
5.13. Sáskához való hasonlóság	117
5.14. Kutyák	117
5.15. Emberek	118
5.16. A vándor botjához vagy valamilyen bothoz való hasonlóság	118
5.17. A vödörhöz való hasonlóság	119
5.18. Kövek	119
5.19. Víz és áramlat	119
5.20. Egy csoportba gyűlt lovak	120
5.21. A lándzsa remegéséhez való hasonlóság	121
5.22. A ló kis termete és soványsága (A kecskéhez való hasonlóság)	122
5.23. A fül finomsága és egyenes tartása	122
5.24. A dús üstök dícsérete	123
5.25. Az arc hosszúsága, élessége (szárazsága) és sima tapintása	123
5.26. A szeme	124
5.27. A széles orrlyukak	124
5.28. A széles száj és az ép fogak	125
5.29. A hosszú nyak	125
5.30. Az oldalak, a has s mindaz, ami előnyös ezekre nézve, ha üresek	127
5.31. A farok	128
5.32. A far és a combok	129
5.33. A lábak	129
5.34. A csüdök szárazsága és ereje	130
5.35. Az anatómia és a betegségek megjelenése a ló jellemzésekor	131
6. Tipikus témaelemek	137
Összefoglalás	143
Felhasznált irodalom	146

Függelék, mellékletek

152

Előszó

Jelen munka több részből áll, melyek szándékom szerint szorosan összekapcsolódnak: az első rész egy tanulmány, amely a ló lexikográfiájának klasszikus és nyelvjárási bemutatása előtt arra keresi a választ, hogy a középkorban a különböző lótestrészelnevezésekhez írt magyarázatok hogyan változnak szerzőről szerzőre és mi lehet ennek az oka. Szólok a lóleírásokról általában és ezek különféle csoportosítási lehetőségeiről: az esszészzerűen leíró, ritmikusan megfogalmazott külső leírásokról, melyeknek érdekes megfogalmazási módjához hasonlót találhatunk a mongolok lóleírásaiban is². Ilyen leírás például, amikor a szerző megnevezi, hogy mi az a három, ami széles legyen egy lovon, mi az a három vagy öt, ami legyen hosszú, mi az az öt, aminek rövidnek kell lennie stb.

A másik lóleírás típus, a kimondottan a lovacról írott könyvek szövege (*kitāb al-ḥayl*, *kitāb al-faras*), amikor tudományos pontossággal magyarázza el a szerző, hogy mit hol találunk egy lovon s azt hogyan nevezik. Ezekben a könyvekben találhatunk példákat az előző stílusra is, de a könyv lényegi része egyszerű, szinte tömondatos leírás.

A harmadik típus a költők leírásai, amelyeket a fenti tudományos leírások saját állításaikhoz alátámasztásul sűrűn emlegetnek. A fennkölt verssorok, némi költői túlzással nagyon finoman érzékeltetik az éppen kiemelt testrész milyenségét a hasonlatok által. Mint például a pálmároszt kötélből sodort lábszár, a cipész fájához hasonlóan kemény hasfal, a menyasszony szemporórló kövéhez hasonlóan sima, de kemény (száraz) vállak, az olyan hosszú, éles (száraz) arc, mint a lándzsa hegye. A sima bőr, ami olyan, mint a családjuktól távol lévő aglegények vándorbotja. A homlok, ami olyan, mint a pajzs háta, amit hozzáértő műves készített. Fülei olyanok, mint a nádtollak hegyei vagy a rügyből előbújó levél, vagy mint a *marḥa* (borsóhoz hasonló) termése, ha kihullottak belőle a szemek.

A hasonlatok mindkét oldala némi háttérismeretet igényel, főleg ha azok bizonyos helyekhez, vagy bizonyos helyeken készült dolgokhoz kötődnek, mint például a *zuğari* tegeze, az *'ukā'Ūi* piacról származó bőr, az *urğuwāni* ruha színe, a *ḥazraği* datolya vagy a *qasabi* datolya magja, vagy csak a gyerek kis ivópohara, amiket nem árt ismerni, ha pontosan tudni akarjuk, milyen is az a bizonyos pata vagy bőrszín. A testrészek elnevezésénél sokszor találkozhatunk olyan szavakkal, amelyek a hétköznapi ember számára egészen más értelemben ismertek s a két

² Avar Ákos arab-mongol szakos doktorandusz elmondása alapján.

dolog (a hasonlító és a hasonlított) közötti megdöbbenő hasonlóság vezet rá minket a hasonlat alapjára, vagyis az alakbeli vagy funkcióbeli azonosságra. Ilyen például az elülső láb lábtöve alatti ötödik ujjmaradvány, a szarugesztenye, mint *zirr ar-rummāna*, vagyis a gránátalma termésének (letörés utáni) szármadaradványa, amelyeknek ugyanolyan a formájuk és keménységük³, vagy a koponya alapját képező ékcsont, a *farrāša*, vagyis lepke, ami valóban úgy néz ki, mint egy lepke, a *kumayt* pedig a gesztenye színét jelenti (de van ilyen sötét vörös bor is⁴).

Abū ‘Ubayda szótárát végignézve sok egyéb más érdekes felfedezést tehetünk, például a 15 repülő állat nevével jelzett testrészeket, melyek elnevezésének okait ma már csak találgatni lehet. Ilyen például a sas, a pata nyír része. A sas, az arab gondolkodásban elsősorban a hosszú életet, az éles látást és a gyorsaságot szimbolizálja a madarak között. A hosszú élet és gyorsaság fogalma kapcsolódik a patához, s ezen belül legfőképpen a nyírhez is, ahonnan az elrugaskodás történik. Ez a szimbolikus hasonlóság lehet a makacs ragaszkodás oka ehhez az elnevezéshez, annak ellenére, hogy minden más nyelv (a magyar is) ezt a részt békának nevezi. A béka viszont a középkori arabok szerint a földből születik az eső által, ráadásul puha, nincsenek csontjai, vagyis semmiképpen nem képviselheti a szerintük datolyamag keménységű patarészt.

A tanulmány után következő második részben, részletesen bemutatom a lóra vonatkozó középkorban használt lexikográfiát. Ezek közül *Abū ‘Ubayda (Ma‘mar b. al-Mu‘annā at-Taymī)* (209/824-5) lovakról szóló könyve tűnt a legalaposabbnak, bőségesen felülmúlva a kortárs *al-A‘ōma ‘ī (Abū Sa‘īd ‘Abd al-Malik b. Qurayb)*(213/828), *Ibn Qutaybāt (Abū Mu‘ammad ‘Abdallāh b. Muslim)*(276/879), *Ibn al-Kalbī* (204/819), a későbbi szerző *Ibn Sīdāt* (488/1066), *al-Nuwayrī-t* (733/1333), *al-Mas‘ūdī* (344/956), *Ibn Huḍayl al-Andalusī* (763/1362), *Ibn ‘Abd Rabbihī* (860-940) és a szótárak lovakkal és testrészekkel kapcsolatos anyagát (*Mu‘īṭ al-mu‘īṭ, al-Mu‘ḡam al-wasī, al-Farā‘id al-durrīya, Lisān al-‘Arab* és Hans Wehr modern arab szótára), valamint a versgyűjtemény (*al-Mufa‘āliyyāt*) ló testrészekkel kapcsolatos leírásait. Mivel *Abū ‘Ubayda* a legátfogóbb, ezért őt választottam alapnak a rivális *al-A‘ōma ‘ī* mellett. Róla bővebben szólok, mert életének, szellemiségének, karakterének megismerése bizonyítékkal szolgálhat számunkra pontosságát és hitelességét illetően, szemben a sokak által magasztalt ékesszóló *al-A‘ōma ‘ī*val. A kettejük lóval

³ Saber el-Adly néprajztudós ébresztett rá a hasonlóság lényegére azzal, hogy volt olyan kedves és meglepett egy gránátalmával, amiről aztán elmondott mindent, amit tudni lehet.

⁴ Velez Béla arab szakos doktorandusz és gyakorló borász elmondása alapján.

kapcsolatos munkájának láthatóbb összehasonlítása céljából, közöltem mindkét művet. *Abū ‘Ubayda* bőséges és eleinte elég tömény magyarázatait szótár formába rendeztem a könnyebb használhatóság érdekében, szemben a rivális, könnyedebb, elbeszélő stílusú leírásával, amit egyszerű esszé formában mutatok be. Ez a szótár már korábban elkészült, de most egy kiegészített és magyarázatokkal ellátott változata olvasható itt.

A klasszikus szóanyag átvizsgálása után, összehasonlítottam azt a 19.-20. század neves orientalistáinak lótestrészneveket is tartalmazó gyűjtéseivel, s arra a következtetésre jutottam, hogy a helyi változatokon kívül sok szót megőriztek a régiek közül, esetleg némi fonológiai változással. Mint például a *rusġ-rasah* (csüd) esetében, ahol a klasszikus zöngés uvuláris tremuláns „ġ” helyére a hang zöngétlen változata „h” került. Vagy például a zöngés emphatikus ظهر helyére a szintén zöngés emphatikus ضَهْر. Egy-egy klasszikus szó jelentése teljesen megváltozott, s van, ahol egy megváltozott rövid magánhangzó is elég a szó jelentésének megváltozásához. Ilyen például a hármas jelentésű *dirā‘* (alkar, lábszár/elülső lábszár) és a *darā‘* (könyök) vagy a különböző neveket kapott üstök: *nā’ōiya*, *ni’ōya*, *qu’ō’ōa*, *kūla*. Egy érdekes esetet is megfigyelhetünk az összehasonlító táblázatban, mégpedig a pata nyír részének szaúdi, pontosabban nedzsi elnevezését, mely mégis átvette az európai „béka” jelentést, a „sas” ellenében.

Miután szándékom szerint kimerítettem a ló testrészelnevezéseivel kapcsolatos tudnivalókat, belekezek a ló irodalmi megjelenésének tanulmányozásába. Ez a rész *Ibn Qutayba* egyik kiváló munkáján alapul (*“al-Ma’ānī al-kabīr / Kitāb al-faras”*), pontosabban az ő szerkezeti felosztását utánozza. Sorra veszi mindazokat az elemeket, amelyeket egy sivatagi arab ló látványa idéz fel a költőkben. Mindeközben kibontakoznak előttünk azok a tulajdonságok, melyek az arab lóban kedveltek és elvártak: A keveretlen, tiszta színű sötétvörös vagy gesztenyepéj szőr, a dús üstök, a homlokán lámpásként ragyogó fehér csillag, a hosszú száraz arc, mely sima és kemény mint a köszörűkövek oldala, a nádtollak hegyeihez, nyíló rügyekhez hasonló éles hallású, mozgékony, egyenesen álló fülek, a hiéna barlangjához hasonló széles orrlyukak, a kutyáéhoz hasonló széles száj és a bőséges nyál, mely ontja a margaréta illatát, az ágaitól megfosztott datolyapálma törzséhez hasonló hosszú nyak a suhogó sörénnyel, az éles mar a kemény vállakkal, a széles szügy, melyet amulettekkel védnek az irigy szemek ellen, a széles mellkas, melyből úgy tör fel a sóhajtása, mint a kovács kohójából a forró levegő, s melynek erejétől lepattan oldaláról a heveder, a gazelláéhoz

hasonló keskeny, de izmos ágyék, a struccéhoz hasonló hosszú száraz combok, az inas lábszárak, melyek olyan erősek, mintha hiénák nyakai lennének, a dús, magasra emelt farok, mely olyan mint egy menyasszony ruhájának uszálya, kis pohárkörmei alatt pedig olyan kemény nyírek vannak, mint az a datolyamag, amit a tevével kétszer megetettek.

Befejezésül sorra veszem a lóval kapcsolatos leggyakoribb témaelemeket - mint amilyen a pajzs keménységű hasfal, melyet az állatorvos sem tud átszúrni / a róka lyuk nagyságú orrlyuk, mely nem a keheesség miatt olyan tág / a rabilon felnőtt hegyikecske képe, amely azért olyan kitartó és gyors, mert szimbiózisban él egy hegyi növényvel, a *Íulb*-bal, amely télen a táplálékául szolgál / a vízmosás aljáról villámgyorsan felfutó, vagy a sivatagi bokor mögül hirtelen kiugró vörös farkas stb. - melyek különböző megfogalmazásban bár, de úgy tűnik szorosan kötődnek Imru-l-Qays qaszidájához, mint alaphoz.

Az itt felvonultatott képek, néha szó szerint idézve, máskor részleteiben, szavaiban található meg más költőknél, vagy néhol teljesen más szavakat használva láthatjuk ugyanazt. Egy-egy szó is kicserélődhet a már ismert verssorban, megváltoztatva az egész sor értelmét, vagy csak egyes hangok változnak meg, így adva új értelmet a jól ismert képnek.

Abū 'Ubayda (Ma 'mar b. al-Muṭanná at-Taymī) (†209/824-5) élete

A származásáról szóló *Īadīt*-ok mindegyike a *Taym* törzsig vezeti vissza a családfáját, ami azzal magyarázható, hogy ő eredetileg az *al-'aĒam* –hoz (arabul nem beszélők, perzsák) tartozott, akik nem tartották számon geneológiájukat, mint az arabok s csak később készítettett magának arabságát bizonyító leszármazási láncot az ún. *ruwāt al-ansāb* (geneológiai közvetítők) segítségével. Apja *BāĒirwān (BāĒarwān)* -ből származó zsidó volt, amit egy az apjáról szóló *Īadīt* támaszt alá⁵. A származási hely meghatározására három lehetséges magyarázat létezik:

(1.) egy falu neve az iraqi *al-Ġazīrā*-n a *MuĀar* törzs területén, (2.) az iráni *Balh* tartomány területén lévő falu neve Raqqa környékén, (3.) az örmények területén lévő város neve *Širwān*-hoz közel.

Születésének időpontjáról is megoszlanak a vélemények: valamikor a hiĒra szerinti 108 – 114 között (8. század) látta meg a napvilágot. A kúfai és a baszrai iskola köreiben hagyomány volt a VIII.-IX. században, hogy egy-egy jeles személyiség halálának dátumához kötötték saját iskolájuk egy-egy képviselőjének születését. Így például *Abū 'Ubayda* éppen azon az éjszakán született, amikor *al-Īasan b. Abī-l-Īasan al-BaĀrī* meghalt (110/728 – *BaĀra*). *Al-HaĀtib al-BaĠdĀdī* és *Ibn al-AnbĀrī* szerint pedig akkor született, amikor *Īasan al-BaĀrī* halt meg.⁶

A 8. század a Közel-Kelet történelmében a gyors politikai és vallástörténeti változások időszeke volt. Épp hogy hatalomra került az új uralkodói réteg (750) az abbaszidák kalifátusa, a származásukra büszke arabok és perzsák között heves viták dúltak a hatalom gyakorlásának jogáért. *Abū 'Ubayda* perzsa származású lévén és átlátva az arabok bizonytalan leszármazási láncait, vezető alakjává lett az arab uralom alatt élő perzsa származásúak, arabokat leleplező mozgalmanak, a *šu'ūbiyya* mozgalomnak. Mint nyelvész, *BaĀra* minden társadalmi réteget felkereste: a vallásjogtudósoktól a költőkön1, irodalmárokon keresztül a különböző jogi iskolák diákjaiig a mecsetben vagy akár a piacon. Mirbad tevepiacán alkalma volt találkozni a

⁵ *Anbāh al-ruwāt* 3/281 Nem titkolta származását, ő maga mondta, hogy apai nagyapja *bāġarwāni* zsidó volt.

⁶ *Abū 'Ubayda* mélyen vallásos volt, ezért egy misztikus halálához kötni az ő születését, mindenképpen utal aszketikus személyiségére és életvitelére.

különböző törzsek nyelvjárásaival, az eredeti arab szavakat⁷ beszélő nyelvőrzökkel. A ritka, kevesek által ismert szavak és kifejezések gyűjtése a szenvedélyévé vált.

A kor (8. század) három elismert és leginkább emlegetett tudósa közül *Abū 'Ubaydat* úgy ismerték, mint akinek a bőre tudással van kitömve.⁸ A nyelvészetben, a geneológiában és a hagyományok ismeretében felülmúlta másik két vetélytársát: *Abū Zaydot*, aki minden elérhető hagyományt összegyűjtött és *al-A'òma 'ī* –t akinek torkából mintha csalogány szólt volna az emberekhez. Ha rangsor szerint említették őket, *Abū Zayd* nagyobb tudású volt a grammatikában *al-A'òma 'ī*-nál, ez utóbbi viszont a tiszta arab nyelv és a nyelvjárások ismeretében múlta felül *Abū Zayd*-ot. *Abū 'Ubayda* mindkettőjüket túlszárnyalta a geneológia és a hagyományok ismeretével.

Ha a tudást keresők *al-A'òma 'ī* –hoz jöttek, tevetrágját kaptak az igazgyöngyök piacán, s ha *Abū 'Ubayda*-t keresték fel, hogy tudáshoz jussanak, igazgyöngyöt kaptak a sok tevetrágya között. Ez az *al-Bāhilī* által fennmaradt mondás arra utal, hogy az ékesszóló *al-A'òma 'ī* ugyan elbűvölte az embereket az előadásmódjával és megfogalmazásával, de a színes máz mögött nem volt semmi értékes tartalom, míg a kissé darabos megfogalmazású, nehézkes előadású *Abū 'Ubayda* a ritka szavakkal teletűzdelt mondanivalójával igazi értékekhez juttatta a hallgatóságát.

Tanításaiért nem kért fizetséget senkitől, hanem ezt egyfajta vallási kötelességének tekintette, eszköznek, az Istenhez való közelebb kerüléshez. Csak abban az esetben fogadott el a kor más tanítóihoz hasonlóan adományt a diákjaitól, ha azt vallási kötelességből tették. *al-A'òma 'ī* viszont azon kevés mester közé tartozott, aki nem vetette meg a pénzt és a mindenféle adományokat. *Abū 'Ubayda* bőkezűen osztotta a tudását és soha nem volt nagyképű a diákjaival szemben. Semmit nem titkolt el előlük, szemben *al-A'òma 'ī*-val, aki viszont csak mértékkel adta át a hallgatóságának amit tudott.

Abū 'Ubayda tudásának és nagylelkűségének híre gyorsan elterjedt és rengeteg tanítványa lett. Sikere ellenére egyszer mégis elhagyta Baszrát és Bagdadba ment.

Erre *al-Fa'āl b. Rabī'Y* kérte, aki korábban csalódott *al-A'òma 'ī*-ban annak fukarsága miatt és ezért *Abū 'Ubayda* köréhez csatlakozott, majd meg is hívta a mestert a hiğra szerinti 188-ban

⁷ Azokat a generációkon keresztül megőrzött szavakat értem ezalatt, amiket már csak ők ismernek és használnak és a klasszikus nyelv nagy egységesítő mozgalmába nem kerültek be.

⁸ وأبو عبيدة أديم طوى على علم. - *Abū 'Ubayda: Kitāb al-ḥayl*.

Bagdadba tanítani. *Abū 'Ubayda* elfogadta a meghívást, ami talán nem is *al-Fa'āl b. Rabī'Y-*tól, hanem egyenesen a kalifától, *Hár'Un ar-Rašīd*tól származott.

Abū 'Ubayda beszéde darabos volt, rengeteg nehezen kiejthető szót használt és mindezt elhanyagolt, piszkos, igénytelen öltözetben adta elő. Így hiába volt nagyobb tudása *al-A'oma 'ī*-nál (és *Abū Zayd al-An'Arī*-nál), *Hár'Un ar-Rašīd* kettejük közül mégis az ékesszóló, gördülékeny stílusú *al-'A'oma 'ī*-t választotta az udvartartásához.

Abū 'Ubayda műveltségét a Korán-iskolában (*kuttáb*) és a baszrai nagymecsetben szerezte, ahol a Korán tudományokkal, költészettel, nyelvészettel, irodalommal és az iszlám előtti arabok történeteivel foglalkozott. Mindezek mellett gyűjtötte a beduinok történeteit a hagyományörzőktől (*rÁwī/ruwÁt*), akik a sivatagot járva érdekes, kiveszőben lévő szavakat adtak át neki. Ezek közé tartozott *Abū Suwár al-Çanawī*, *Abū Mu'ammad Ýabdalláh b. Sa'Ýid al-Umawī*, *Abū ÝAmr al-Hudalī*, *MuntaġiÝ b. NabhÁn al-ÝAdwī* és *Abū ManīÝ al-Kalbī*.

Abū 'Ubayda főleg a perzsa kultúrát és filozófiát kutatta és sok baszrait arra készítetett, hogy hozzá hasonlóan összehasonlító elemzéseket végezzenek az arabok és más népek között.

Korán-értelmezésében az analógiát (*al-qiyás*) követte, szemben a betűhöz ragaszkodó kúfaiakkal, akik nem keresték a Korán szövegének mögöttes tartalmait. Az elemző módszerhez kapcsolódott az önálló véleményalkotás (*al-iġtihád*), amely szintén jellemző volt *Abū 'Ubayda*-ra, ha például nyelvtani szempontból kellett szövegeket értelmeznie. Sokszor hagyatkozott nyelvészeti érzékére, ha nem talált megoldást a nyelvtani szabályok között.

Egyszer eljutott hozzá a hír, hogy *al-A'oma 'ī* megveti őt a Korán szabados értelmezése miatt, ezért elhatározta, hogy meglátogatja őt az egyik tanóráján. Felpattant a szamarára⁹ és elment *al-A'oma 'ī*-hoz. Üdvözölte, majd beült a tanítványai körébe. Egy kis idő múlva megkérdezte, hogy mit mond a Korán a „*hubz*” szóról. *al-A'oma 'ī* azt felelte, hogy az, amit megsütünk és megeszünk. *Abū 'Ubayda* pedig, mint aki valami csínytevésen ér valakit, azt válaszolta neki, hogy ez a magyarázat bizony tőle magától származik és nem a Korán magyarázata. Hiszen a hatalmas Isten azt mondja a Koránban, „Én bizony látom magamat, amint a fejem fölött egy *hubzot* viszek.” (József szúrása, Q36. Áya). *al-A'oma 'ī* azt felelte, hogy számára ez teljesen világos dolog, ő is ezt mondta és nem a saját véleménye szerint magyarázta. *Abū 'Ubayda*

⁹ Csak muszlimok ülhetek lóra. Bár *Abū 'Ubayda* arab leszármazási láncot készítettett magának, származására nézve nem volt arab és vallását tekintve eredetileg nem volt muszlim. Az is lehet, hogy a városi közlekedéshez kényelmesebb volt a szamar.

pedig így válaszolt: Hát pont ez az, ami szégyen ránk nézve, hogy számunkra minden azt mutatja, aminek látszik és meg sem próbáljuk megérteni, gondolkodni rajta. Ezzel felült szamarára és elment.

Abū 'Ubayda nem másodkézből, vagyis nem arab fordításokból dolgozta fel a perzsa forrásokat, hanem perzsa származású lévén eredeti nyelven jutott a perzsa hagyományokhoz. Írásaiból erősen érződik az arabok iránti ellenszenv.

Kutatásai során akkora tudást halmozott fel pl. az arabok lovairól, hogy kortársai szerint nem találkozhatott úgy két lovas sem a *ġÁhiliyyában* sem az iszlámban, hogy ő ne ismerte volna pontosan azok kilétét és lovaik származását. Forrásai ill. mesterei közül érdemes megemlíteni *ÝAbdalláh b. Maslamát* (megh. h. 197) és *WakīÝ b. al-ĠarrÁÍ*-ot, akik számos hagyományt adtak át neki a lovakkal kapcsolatban. Később híressé vált tanítványai között volt *al-Atram* (*ÝAlī b. al-Muġīra AbÙ al-Íasan*) (megh. h. 232), *TaÝlab* (*AbÙ al-ÝAbbÁs b. AÍmad b. YahyÁ b. Zayd b. SayyÁr aš-ŠaybÁnī*) (megh. h. 291), *al-Ġurmī* (*AbÙ ÝAmr NÁliÍ b. IsÍÁq*) (megh. h.225), *AbÙ ÍÁtim as-SiġistÁnī* (*Sahl b. MuÍammad*) (megh. h. 248 vagy 254), *ar-RiyÁšī* (*al-ÝAbbÁs b. al-Faraġ*) (megh. h. 257), *Ibn Sikkūt* (*YaÝqÙb b. IsÍÁq YÙsuf*) (megh. h. 246), *AbÙ ÝUbayd* (*al-QÁsim b. as-SalÁm*) (megh. h. 223 vagy 224), *AbÙ ÇassÁn* (*ÁammÁd, RafīÝ b. Salmat b. Muslim b. RafīÝ b. al-ÝAbdī*) (megh. ismeretlen), *AbÙ NuwÁs* (*AbÙ 'AlĐ Íasan b. HÁnĐ*) (megh. 815)

129 'könyvét említik meg a különböző források.

Abū 'Ubayda csípős megjegyzéseiről is ismert volt s emiatt egy kicsit tartottak tőle az emberek. Egyszer elment vendégségbe *MÙsÁ b. ÝAbd al-RaÍmán al-HilÁlī*-hoz, aki mikor közeledni látta őt, felhívta a diákjai figyelmét, hogy legyenek óvatosak vele, mert nagyon éles nyelvű. Étkezés közben azonban az egyikük rácsöppentett egy kis levét *Abū 'Ubayda* ruhájára. *al-HilÁlī* egyből elkezdett mentegetőzni, mondván, hogy 10 ilyen ruhát ad neki cserébe ezért az összepiszkoltért. *Abū 'Ubayda* pedig így felelt neki: Ne is törődj vele, a te ételed cseppje nem hagy foltot a ruhámon, hiszen nincs benne zsír. (Vagyis amit ő tudna adni neki, az számára értéktelen. Ld. korábban említettem, hogy *Abū 'Ubaydát* nem érdekelték a külsőségek, csak a belső szellemi tartalom.)

Ez a célozgató stílus a mögötte megbújó hatalmas tudással igen félelmetes volt a baszraiak szemében, így végül mindenki menekült előle. Mivel kortársai közül mindet erős kritikával illette, alig jelent meg valaki a temetésén.

A források nem említnek semmilyen betegséget vele kapcsolatban, ha csak a fiatal fiúk iránti vonzalma nem tekinthető annak. Különösen egy *Harrak Ibn Ahī YÛnus al-Naġawī* nevezetű fiút kedvelt, akihez verset is írt.

I. Tanulmány a ló testrészeinek neveiről

1. A ló testrészelnevezéseinek problémái a középkori arab írásokban¹⁰

1.1. A lóleírások típusai

Ha valaki a kezébe vesz egy középkori arab lovas kézikönyvet, azt találja, hogy a ló különböző testrészeinek elhelyezkedéséről szóló magyarázatánál, a szerző olyan helyeknek is külön nevet ad a lovon, amelynek az európai elnevezések között nem találunk párjára. Ilyenek pl. a homlok és a far különböző részeinek nevei, vagy a pata bizonyos részeinek az európaiaktól eltérő értelmezése, mint pl. a béka és a sas. A béka az európai felfogás szerint a pata nyír része, a sas pedig egyáltalán nem szerepel a pata részei között. Az arab leírás szerint a béka a patában lévő nyírscsont s amit az európaiak békának neveznek, az az araboknál a sas. Az arab testrésznevek között találhatunk még további 17 madárnevet, pontosabban repülő állatok neveit – veréb, bagoly, légy, karvaly, lepke, darázs vagy méhkirálynő, fecske, sas, sasfióka, sólyom, homoki fajd tojója és kakasa, varjú, seregély, héja, denevér, galamb - amit a leírások külön fejezetben gyűjtenek össze.

A ló testrészelnevezéseinek leírásánál nem lehet élesen különválasztani a népi és az ún. tudományos elnevezéseket. Úgy tűnik a kettő nem válik el, hanem kiegészíti egymást. A klasszikus jelentésük néhol megváltozik, vagy kibővül és bizonyos kifejezések el is tűnnek, vagy új nevet kapnak. Az anatómiai nevek változására a minél pontosabb meghatározás a magyarázat. A középkorban (értem ezalatt a 8.-14. századot), a lovakról elsősorban a lovasoknak és a katonáknak szóló könyveket nyelvészek, pontosabban polihistorok írták, ami azt jelenti, hogy a pontosan lejegyzett szavak mellett tanulmányozták az éppen feldolgozandó tudományterületet is, jelen esetben az anatómiát. Némely leírás, mint pl. *Abū 'Ubayda, al-A'ōma 'ī, Ibn Sīda* lovakról szóló könyvei (9-11. század)¹¹, olyanok mint egy boncaszta mellett készült jegyzőkönyv illusztrációk nélkül. Később (12-15. század) már megjelentek a boncaszta háttérre fektetett és felnyitott hasú ló, vagy különféle betegségeket bemutató ún. „állatorvosi ló”¹² rajzával kiegészített kiadványok is (*Kitāb al-*

¹⁰ A lovakról szóló kézikönyvekben (*Kutub al-hayl*) és más irodalmi vagy nyelvészeti munkákban, amik a lovakra is szánnak egy fejezetet.

¹¹ Az arab orvostudomány történetében 750-900-ig tartott a görög, szír, perzsa és indiai munkákból való fordítások kora.

¹² Az olyan ló, amelyen az összes látható betegség be van mutatva. Ugyanígy létezik pl. „izomló”, amelyen az összes látható izom fel van tüntetve, vagy „csontló”, ami tulajdonképpen a ló csontváza, vagy „idegló” stb.

bayŌara/ Állatorvoslás). Ezek az állatorvosi kézikönyvekhez készült képi ábrázolások feltűnően hasonlítanak egymásra, nemcsak a rajzok, de a mellékelt magyarázatok is, mintha a szerzők egy sablonból dolgoztak volna. Az anatómiai kifejezések nagy egységesítő mozgalma a 10.-11. században zajlik, így lehet hogy a hasonlóság a rajzok és magyarázataik között, ebből fakad.

A lóleírásokat többféleképpen lehet csoportosítani. Az egyik változat szerint, a ló a külső tulajdonságai alapján van leírva, nincsenek megemlítve a belső szervei. Ez azokra az irodalmi szövegekre jellemző, ahol a szerzők a ló szépségét- erejét - gyorsaságát dicsőítik, a klasszikus irodalom szavait felhasználva. Ékesszóló megfogalmazásban vagy egy sajátos felsoroló stílusban mondják el, mi az a három (vagy több), ami hosszú legyen egy lovon, mi az a három rész, ami legyen rövid, mi az a három, ami széles stb. Ilyen formájú leírásokkal találkozhatunk a történelmi témájú könyvek lóval foglalkozó fejezeteiben, vagy a *Īadīt*-okban, amikor a szerző elmondja, hogy hogyan néz ki egy ideális arab ló. A nem kimondottan a lóról szóló könyvekben pl. *Ibn Sīda MuḥaŌŌaŌá*ban, vagy *al-Nuwayrī Nihāyat al-'arab* c. munkájában, a ló úgy szerepel, mint a harc eszköze, a könyv szerkezetéből adódóan, közvetlenül a fegyverek és a teve említése után. Erre a fajta külső leírásra egy tipikus példa Ibn Qutaybától:

- ابن الأعرابي قال: سئل رجل من بني أسد: تعرف الفرس الكريم؟، قال أعرف الجواد المبر من المبطئ المقرف، أما الجواد المبر فالذي لهز لهز العير وأنف تأنيف السير، الذي إذا عدا اسلهب وإذا قيد اجلعب وإذا انتصب اتلأب، وأما البطئ المقرف فالمدكوك الحجة الضخم الأرنبة الغليظ الرقبة الكثير الجلبة، الذي إذا امسكته قال ارسلني وإذا أرسلته قال امسكني.

Ibn al-A'rābī mesélte: Megkérdeztek egyszer egy Banū Asad törzsbeli férfit, hogy tudja-e milyen a nemes ló. A férfi azt felelte: Képes vagyok arra, hogy megkülönböztessem a jól futó versenylovat az alacsony származású (melynek legfeljebb az anyja nemes), lassú lótól. Ami a gyors versenylovat illeti, az amelynek termete a vadszamáréhoz hasonló, járása egyenletes. Amely tértölelően, elnyúltan vágat, ha lebéklyózzák, a földön pihen s ha megáll, akkor kiegyensúlyozott. Ezzel szemben a lassú, közönséges lónak csapott fara van, nagy vastag orrhegye, vaskos nyaka és tele van sebhelyekkel. Az ilyen lovat ha meg akarod állítani, menni akar (azt mondja, hogy engedj) s ha ösztönöznéd a menésre, meg akar állni (azt kéri, hogy fogd vissza).

- وهذه الحكاية أيضاً نقلت عن صعصعة بن صوصان وقد سأله معاوية: أيّ الخيل أفضل؟ فقال: الطويل الثلاث، العريض الثلاث، القصير الثلاث، الصافي الثلاث. قال معاوية: فسّر لنا. قال: أما الطويل الثلاث فالأذن والعنق والحزام وأما القصير

الثلاث فالصُّلب والعسيب والقضيب وأما العريض الثلاث فالجبهة والمنخر والورك. وأما الصافي الثلاث فالأديم والعين والحافر.

Ez a történet szintén Ña‘Òa‘ b. ÑūÒān-tól származik, akitől azt kérdezte egyszer Mu‘āwiya: Melyik a legjobb ló? Ő azt felelte: (Az a ló a legjobb, amelyiknek megvan) a három hosszú, a három széles, a három rövid és a három tiszta (része). Mu‘āwiya azt kérte, magyarázza el nekik, (mit ért ezek alatt). A három hosszú (rész) a fülek, a nyak és a hevederszj (helye az oldalán)¹³. A három rövid (része) a hátgerinc, a farokcsont és a hímvesző. A három széles (része) pedig a homlok (középső része), az orrlyuk és a far. A három tiszta (része) a bőr¹⁴, a szem és a pata.¹⁵

- قال أبو عبيدة طويل العنق طويل الأذنين طويل الذراعين طويل الأقراب طويل الناصية ، قصير الأرساغ قصير عسيب الذنب قصير الظهر قصير الأطرة وهي عصبة فوق الصفاق قصير النضى وهو الذكر. عريض الجبهة عريض اللبان عريض المحزم عريض الفخذين عريض وظيفى الرجلين عريض مثنى الأذنين.
Abū ‘Ubayda mondta: hosszú nyakú, hosszú fülű, hosszú alkarú, hosszú ágyékú, hosszú üstökű, rövid csüdű, rövid farokcsontú, rövid hátú, rövid lágyékú, rövid hímveszőjű, széles homlokú, széles szügyű, széles csípőjű, széles combú, széles hátsó lábszárú, széles a fülek töve közötti távolság.¹⁶

A másik változat már kívül-belül, szőröstől-bőröstől leírja a lovat, ügyelve a legapróbb részletekre, ily módon egy helyre gyűjtve az alig használt, kevesek által ismert (nomád lótenyésztőktől gyűjtött) megnevezéseket. Ezek a leírások főleg a *kitāb al-ḥayl*¹⁷ (Lovakról szóló könyv) vagy *kitāb al-faras* (A hátsólóról szóló könyv) címen írt, nyelvészek illetve polihistorok munkáiban található. A fent idézett részlet is egy ilyen könyvből származik, de a leírás típusa miatt az ékesszólást (ill. a formátumot) előtérbe helyező csoportba tettem. Nem egyszerű boncolási jegyzőkönyvek, hanem ki vannak egészítve a lóval kapcsolatos egyéb fejezetekkel, mint pl. a születéstől fogva meglévő és szerzett hibák a lovon, vagy a nemes ló jellemzői, vagy madárnevek a ló testrészei között, megnevezéseiket pedig a költőktől idézett verssorokkal támasztják alá.

¹³ A *ġizām* a hevederszj neve, ami a nyeret rögzíti a ló könyöke mögött az oldalán. Magának a helynek a neve *maġzim*. Ha ez a szj **hosszú**, akkor azt jelenti, hogy a ló oldala **széles**.

¹⁴ Ez utalhat a keveretlen, tiszta színre, amikor a ló rövid szőre mindenhol egyszínű, valamint a rövid, sima selymes szőre is, ami a nemes lovak ismertetőjele.

¹⁵ *Al-Nuwayrī, Nihāyat al-‘arab*. 1933 Kairó. 25/10/19.old. Mindhárom rész „tisztasága” az egészségességére utal. Az egészséges szőr fénylik és selymes, a szem csillog és tiszta tekintetű, a patánál szintén fontos, hogy sima legyen a köröm része. Ha repedezett vagy lemezes, vagy göcsörtös a felszíne, akkor a ló beteg.

¹⁶ *Ibn Qutayba, al-ma‘ānī al-kabīr /kitāb al-faras*. Beirut n.d. 2/2/696. old.

¹⁷ *Kitābun kutiba ‘an al-ḥayl* – Lovakról írott könyv.

A harmadik típus amely a fent említettek (az ékesszóló és az esszészzerű tudományos leírás) alapját adja, a költőké, akik a verseik leíró részében hasonlatok formájában említik meg a ló egyes részeit, nyelvjárási szavakat használva. Ezek megértéséhez már szükség van a testrész elnevezések magyarázataihoz, mivel általában nem a megnevezett belső szervek (szív, máj, vese), hanem azok helye fontos a ló oldalán, hasán vagy hátán.

- وقد سال المسيح على كلاها يخالف درةً منها غراراً
Folyt az izzadság veséikről (hátaikról), egyszer bőségesen máskor alig / egyikről bőségesen másiktól alig. (HaddÁš b. Zuhayr, Ibn Qutayba, MaÝÁnĐ 11. old.)

- كَلْبَتَاهَا كَالْمَرُوثَيْنِ وَقَلْبٌ نَبْضِي كَأَنَّهُ بَرَعُومٌ
Veséik tűzkövek (hátuk forró) és dobogó szívük hangja, mint a virágszirmok remegése. (AbŪ DuĐÁd, Ibn Qutayba, MaÝÁnĐ 55. old)

- ضُرُوحُ الْحَمَاتَيْنِ سَامَى الذَّرَاعِ إِذَا مَا انْتَحَاهُ خَبَارٌ وَثَبَ
Combja két izma és alkarja pattanásig feszül, ha gödörbe lépve fel akar ugrani. (ibid)

- وَحَاجِبٌ خَاشِعٌ وَمَاضِعٌ لَهْزٌ وَالْعَيْنُ تَكْشِفُ عَنْهَا ضَافِي الشَّعْرِ
Alázatos szemhéjak, erős rágóizmok és a szemek, melyeket szabadon hagy a dús, laza sörény. (Ibn Muqbil, Ibn Qutayba, MaÝÁnĐ 115. old)

- لَهَا ذَنْبٌ مِثْلُ ذَيْلِ الْهَدْيِ إِلَى جَوْجُوْ أَيْدِ الزَّافِرِ
Olyan farka van, mint egy uszály, elér a mély sóhajú mellkasig. (HaddÁš b. Zuhayr, Ibn Qutayba, MaÝÁnĐ 149. old.)

- تَرَى بَيْنَ حَوَامِيهِ نَسُورًا كَنُوى الْقَسْبِ
Nyírbarázdái között olyan kemény nyíreket láthatsz, mint a datolya magja. (AbŪ DuĐÁd, Ibn Qutayba, MaÝÁnĐ 168. old.)

A probléma akkor kezdődik, amikor többen magyarázzák ugyanazt a verset, vagy verssort más-más értelmezéssel. Az is előfordul, hogy mindegyikük más állatra érti ugyanazt a leírást, s valóban, a szöveggörnyezetéből kiragadott vagy más költőtől kölcsönzött idézet érthető tevére, lóra, számárra, öszvérre vagy egy újra is.¹⁸ Úgy tűnik ennek még az egyes állatokra speciálisan használt terminológia sem támaszt akadályt.

إِذَا سَقَطَ الْأَنْدَاءُ صَيَّنَتْ وَأُكْرِمَتْ حَبِيرًا وَلَمْ تُدْرَجْ عَلَيْهَا الْمَعَاوِزُ
Mire lehull a reggeli harmat, finom ruhába van burkolva és nagy gonddal vigyázzák, viseltes rongyokat nem raknak rá.

¹⁸ *al-Šammāh* dívánja, 193. old.

Itt valójában egy íjról van szó, de akár egy nemes ló is lehetne, olyan gonddal vigyáznak rá. A lovakat is letakarják a reggeli harmat elől, hogy ne fázzanak meg. A szövegkörnyezetből derül csak ki, hogy az íjat féltik és tisztelik meg azzal, hogy finom ruhákba csavarják a nedvesség ellen. A két dolog tehát, (vagyis az íj és a ló) egyforma értékes, így a versből kiragadott idézet, - mivel az alany nincs megnevezve ebben a verssorban - bármelyikre érthető.¹⁹

A szóbeli hagyományozáskor ugyanaz a verssor tartalmazhat helyenként más szavakat, mint pl. a fenti idézet esetében is, ahol az *ukrimat* (tiszteletben részesült) helyett *'uš'irat* (alsóruhába lett öltöztetve) áll és egy-egy szónak helyi jelentése is lehet, függetlenül általános jelentésétől, amire a szövegkörnyezet figyelmeztet. Ám még így is kétféleképpen értelmezhető, a lóra is és az íjra is. A verssorok egymás utáni sorrendje is változhat, megváltoztatva ezzel az egész szöveg értelmét.

- يعالج بالعطفين شأوا كأنه حريق الأبياء حاصد

*Mindkét oldalát mutatja felváltva forgolódva, mintha tűz lenne, amit egy arató kisebb-nagyobb fákból rakott.*²⁰

A vadszamár leírásánál ugyanazt a verssort találjuk, mint a lóénál, akárcsak a következő idézetnél:

- ثم استمرت على وحشيتها وبها من عرْمَض كَوْخِيف الغَسَل تحجيل

*Majd miután ivott (a vadszamár), továbbment s a vízből moszat tapadt „zokniként” lábai oldalára.*²¹

A *taġġil* eredetileg a ló fehér jegyeit, „zokniját” jelenti a lábain, így azáltal, hogy a költő ezt a kifejezést használja, egyetlen szóval képes hasonlatot teremteni a kesely lábú ló és a moszatos lábú szamár között s egyben lehetőséget ad a verssor hagyományozójának, hogy szükség esetén felhasználja a sort saját lóleírásában.

- كأنّ على الكتفين منه اذا جرى مداك عروس أو صراية حنظل

*Olyan mintha a vállain futás közben a menyasszony szemporörlő köve lenne, vagy a colocynth kifacsart leve.*²²

¹⁹ Az iszlám megjelenése előtti és a középkori muszlim arabok, a vas mint „mennyei fém” iránti tiszteletéről lsd. Mircea Eliade: Kovácsok és alkímisták. Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2004.

²⁰ *Ibn Qutayba, al-ma'ānī al-kabīr / kitāb al-faras*. Beirut 1953. 18. és 28. old.

²¹ *Al-Šammāh b. Āir Ār al-DubayĀn* dĪwĀnja, *ŪalĀĀ ad-DĒn al-HĀd* magyarázatával. 283. old.

²² *Ibn Qutayba, al-ma'ānī al-kabīr / kitāb al-faras*. Beirut 1953. 137. old. Citrullus Colocynthis évelő, fás cserje, mely gyógynövényként is ismert. Érett, sárga, sokmagvú gyümölcsének kifacsart leve jó a bőrbetegségekre, pl. a rühös bőrre, így lehet, hogy ettől sárga a leírt ló izzadsága. Ebben az esetben ez nem dicséret vagy magasztalás.

Mindkettő sárga, a ló izzadsága viszont fehér, így inkább a tevéről szólhat a verssor bár a lóleírások között szerepel.

Egy másfajta csoportosítás szerint, amikor a ló külseje és belső részei is egyaránt szerepelnek, ötféleképpen írhatók le a ló testrészeinek meghatározásai. Ez egyfajta tájanatómia (anatomia topographica), mely a különböző szerveket helyeződés, szomszédságuk és térbeliségük szerint a test egyes tájékainak megfelelően ismerteti.²³ A belső szervek esetében ezek a leírások olyanok, mintha a szemlélő a boncasztal mellett állna és elmondaná amit lát. Az egyes nagyobb felületek kisebb részekre való bontásakor, mint pl. a homlok, mellkas, far, pata stb. a részek arab neveinek beazonosítása a megfelelő latin elnevezéssel azért nem egyszerű, mert a szűkszavúan elmondott magyarázatok többféleképpen értelmezhetők.

Az ötféle leírás a következő:

1. **Vizuális leírás**, mint pl. a *muḷayyan* (a homloknak az a része, ahol a két szemhez vezető csont összetalálkozik), *Īdaqatān* (a szemben lévő – látható - fekete kör), *nawāhiq* (jól látható csontok²⁴ a szemek alatt ~ arclécek), *mudammar* (a nyak fülcsontok mögötti része), *gurābān* (a far felső része, az ahol a két farizom összetalálkozik), *fahdatān* (a szügy kiemelkedő része a vállakhoz közel ~ musculus cleidomastoi), *mukḷulān* (jól látható csont a carpus (kéztő) két oldalán), *'ašĒa'ān* (a lábszár két oldalán kiemelkedő csontok). Ez a fajta leírás, a lovon jól látható vagy jellegzetes helyeket, a szemlélő szavaival magyarázza el.
2. **A hátasállat leírása**, mint pl. *qaḍāl* (az üstök mögötti hely, ahová a kötőfék kerül), *marsin* (a kötőfék helye az orron, az orrszív helye), *mustaŌ'am* (az orrszív és az ajkak közötti hely az orron ~ musculus zygomaticus), *sālifatān* (a nyaklanc helye a nyakon, a nyak felső része a fülcsontok mögött), *qaŌara* (a nyaklanc mögötti hely a nyakon), *kātība* (a lovas előtti hely a maron), *Ōahwa* (a lovas helye a ló hátán), *qaŌāa* (a lovas mögötti hely a ló hátán, a második lovas helye), *ma'addān* (a ló két oldala, ahol a lovasa lábai vannak), *markal* (a ló oldalának az a része, ahol a lovasa ösztönzi őt a lábával, a könyök mögötti rész az oldalán), *Ōaḫfatān* (a ló mellkasának két oldala, ahol a lovasa combja érinti), *dā'irat al-qāli'* (szőrforgó a ló hátán azon a helyen, ahová a nyereg kerül), *dā'irat al-'amūd* (szőrforgó a nyaklanc helyén). → Ennél a leírás

²³ Dr. Fehér György: Háziállatok tájanatómiája. Mezőgazdasági Kiadó. Bp. 1989.

²⁴ A kettes számú alakok helyett sokszor tört többesszám van, mint pl. itt is.

típusnál a ló testrészeit a lovasához képest határozza meg, ezért neveztem „hátasállat”-leírásnak. Ez a fajta leírás igényli a ló szerszámainak ismeretét és a lovas helyzetét a ló hátán. A ló itt szinte mint egy tárgy jelenik meg, a lovasember tartozékaként.

3. **Egy név két vagy több helyre utal a lovon.** Pl. *dubāb* (fülhegy és „szembogár”, iris a szemben), *watra* (a két orrlyuk közötti rész ~ lapos ínlemez, valamint a csánk és a térd külső oldala közötti rész a hátsó lábon – *watratān*), *raĀfa* (különálló „csont”²⁵ a patában – „csontocska” a pata és pártacsont között, a térdben (lábtő ízületben) ~ patella (térdkalács, porckorong), valamint a lábszárcsont és a csüdcsont között. *ma’biĀ* (kerek mozgó csont a lábtőizület (*rukba*) hátsó részén, a combcsont és a sípcsont közötti ízület, a patella külső része. → Ez a fajta meghatározás olyan testrészek leírását szolgálja, amelyek alakjuk, anyaguk, funkciójuk vagy egyéb közös tulajdonságuk alapján nagyon hasonlítanak. (Porcok, ízületek, inak.)
4. **A testrészek egymáshoz viszonyított leírása.** → (idiotopia) Ez a fajta leírás szintén vizuális, de az adott testrész helyének meghatározása függ a mellette vagy körülötte lévő részekről, vagyis azok által van leírva. Ezek a nagyobb területek kisebbekre való felosztásakor fordulnak elő, pl. a homlok, pata, far részeinek leírásakor. A homlok részei pl. Legfelső része a *nāŌiya*, (ami az üstök alatti homlokrészt és magát az üstököt is jelenti, a *Ēabha* felett), *Ēabha* (a fülek vonala alatti homlokrész, a *Ēabīn* felett), *Ēabīn* (a szemek felett, a *Ēabha* alatti homlokrész), *laŌma* (a *Ēabha* középső része) és az előbb említett *muĀyyan*, (a homloknak az a része, ahol a két szemhez vezető csont kettéválik, a *nāŌiya* alatt). Ezek összessége az európai fogalmak szerint, pontosabban a latin anatómiai elnevezés szerint egy nevet visel (os parietalis – falcsont), vagyis ugyanannak az egységnek a részei. Köznapi elnevezése az európai felfogásban egyszerűen: homlok.

A pata (*Īāfir*)- amelynek nevére még más okból később visszatérek – részei egy dolog kivételével már követik az európai elnevezéseket. Leírásának egy része vizuális, más része viszont alapos odafigyelést igényel, mert a magyarázatok láncszerűen kapcsolódnak egymásba, vagyis meghatározásuk függ a körülöttük lévő részekről: A *sunbuk* a pata széle, vagy más megfogalmazásban (erre is visszatérek) a pata eleje, magyar megfelelője a „hegyfal”, tulajdonképpen a pata szaru része, vagyis maga a

²⁵ *aŪm* – elsősorban „csont”-ot jelent, de itt szerintem porc ugyanis két valódi csont közötti kisebb csontot jelöl. „A pata belsejében különálló csont” – A pata belsejében két különálló csont van: a patacsont és az un. béka, a nyírcsont, a *raĀfa* így nem lehet más mint a pártacsont és patacsont közötti porc.

köröm. Az *al-'am'ar* (a szegély irhája) a *sunbuk* és a *salīm* (magyarul “fehér vonal”) között van. A *salīm* az *al-'am'ar* és a *Òaġn* (talptest) között van. A *Òaġn* az ami a *futūr*²⁶ (a hegyfal befelé hajló végei a nyírtest körül) és a *salīm* között van. A *futūr* az, ami a *nusūr/nasr* (vagyis a nyírtest) széleinél van. A *fağwa* (nyílás, középső nyírbarázda) az, ami a *Īawāmī* (oldalsó nyírbarázdák) között van. A *Īawāmī* a pata hátsó részén van, a *fağwa* két oldalán. A *na'r* (nyílás, hasíték) az, ami a pata hátsó részén (*'alya*) van. A *dawābir* (sarokvánkös) a pata hátsó részének (*'alya*) a tetején van, az *'umm ul-qirdān* (pártacsont) két oldalán. (Az *'umm ul-qirdān* a pata hátsó része (*'alya*) és a *marīŌ* (csüdcsont) között van a *rusğ* (csüd) belsejében.)

A far leírása hasonlóképpen kétféle meghatározásból áll, vizuális és láncszerűen megfogalmazott viszonyító. A far maga a *warik*, de a szó valójában a farnak csak egy részét jelenti (m. biceps femoris), ami a *Īağbatān* (a far felső része) és a *ğā'iratān* (félíg inas izom) között van. A farizmok hátsó része, a *ğā'iratān* mellett az *'ağb*. A *tuwwāra* a *warik* közepén lévő mélyedés. A *tuffāĪa* (konc) a *fahid* (comb) tetején van a farizmon belül. A *Òalā* az, ami a két farizom (*warikān*) között van.

5. Az ötödik fajta leírás a hármashoz hasonlít, de most **a szó jelentéskibővülése** történik. → Vagyis olyan testrészek vagy dolgok kapnak közös nevet, amelyek ugyanazon a helyen vannak, de mégsem ugyanazt a dolgot jelölik. Ezek közé tartozik pl. a már fent említett *nāŌiya* (üstök és az alatta lévő homlokrész neve is), a *sālifa* (a nyak azon része, ahová a nyaklánc kerül, egészen a fülcsontokig, valamint az itt növő sörény neve), *qawnas* (“az üstök feletti rész a nyakból”²⁷, tulajdonképpen a fejtető, valamint az itt növő sörényrész.)

A fenti elemzés a perzsa származású, Baszrában élt *Abū 'Ubayda* (209/824-5) *Kitāb al-hayl* (A lovakról szóló könyv) alapján készült, mert az általam ismert lovas könyvek közül ez bizonyult a legalaposabbnak. A nyelvész, polihisztor *Abū 'Ubayda* mindenben amit írt pontosságra és teljességre törekedett. Kimerítő, mindent felölelő információkkal szolgált az iszlám előtti és utáni törzsek életéről, és forrásául szolgált a későbbi történészek anyagának. Nagy riválisának a baszrai *al-AŌma 'ī-nak* (213/828) a költői bírálat képviselőjének hasonló lóról szóló írása bár praktikusabbnak tűnik, pl. nem merül bele a pata leírásába a legapróbb részletekig hanem elmondja, hogy nevezik az első-oldalsó-hátsó részét, megemlíti a nyírt a

²⁶ Itt is kettesszám helyett áll a többesszám.

²⁷ A testrészek felosztásáról később lesz szó. Mi tartozik a fejhez, nyakhoz, háthoz, farhoz stb.

pata talprészén, majd a pártaszélt, (vagyis elmondja a lényegét) de ezzel nála véget is ér a patára vonatkozó leírás. Néhány jellegzetes pataforma versidézetekkel kísért bemutatása után áttér a marra és a nyak részeire. Ezzel szemben *Abū 'Ubayda* nemcsak sokkal több mindent említ meg ugyanazon a testrészen, hanem van egyfajta rendszer a leírásában.

A lovat nyolc részre osztja fel a fejétől a hátsó lábáig. Ezek (1.) a fej, (2.) a nyak, (3.) a hát, (4.) a vállak a szüggyel és a felkarokkal, (5.) az első lábak a patáig, (6.) a törzs és a belső szervek, (7.) a far és a comb, (8.) a csánk és a hátsó lábak a patáig. Később különféle címszavak pl. a lovak szerzett hibái, a lovak nevei stb. alatt még visszatér az említett részekre, ahol más szavakkal is elmondja ugyanazt. Ez azért is jó, mert ami akkor nem volt egyértelmű az most világossá válik.

1.2. A testrészelnevezésekkel kapcsolatos fordítási problémák

A testtájakra való felosztásról azért jó tudni, mert ha valaki egy bizonyos dolgot keres, pl. a *qaŌāa* jelentése érdeklő, akkor bár a far felső részén, a lovas háta mögött van és a hát szekcióban kapott helyet, ami a magyarázat alapján érthető, fordítása mégis „far” illetve a „far felső része”. Az európai felosztásnál a hát a martól a farbúbig tart. (*qaŌāa* ~ farbúb ?)²⁸ Vagy pl. a *labān*, ami a lónak a szügye, nála a nyak részeihez tartozik, pontosabban a nyak legalsó része. Magyarra fordításnál mégsem „nyak”, hanem „szügy”. Amikor valamilyen európai nyelvre van lefordítva egy nagyobb testfelület valamelyik része, akkor leegyszerűsítik a jelentését, és a nagyobb egység nevét viseli annak egy kisebb részlete. Pl. a far, a szügy, a nyak, a pata stb. Hasonló egyszerűsítéseket találhatunk az arab szerzőknél is. Pl. a *markal* és a *ma‘add* esetében: amíg *Abū ‘Ubayda* megkülönbözteti őket és azt mondja, hogy a *markal* az a hely, ahol a lovas ösztönzi (*yurakkiluhu*) a lovat, ez a hely a lovas lábszárának és sarkának a helye, a ló oldalán a könyök mögött. A *ma‘add* bár ugyanarra a helyre utal, ez *Abū ‘Ubayda* leírásából úgy tűnik, hogy nem csak egy helynek, hanem egy testrésznek is a neve: az oldalához kapcsolódó fejlett izom, a váll mögött elhelyezkedő fejlett izom (deltaizom)²⁹. Vagyis a két szó mégsem ugyanazt jelenti, de mivel egy helyen van, ezért *al-AŌma‘ī* szerint ugyanaz.

1.3. A középkori szerzők eltérő magyarázatai

Mint korábban említettem, *al-AŌma‘ī* (213/828) sokkal gyakorlatiasabban ír, közelebb áll a valós világhoz, a lovas szemléletmódhoz mint *Abū ‘Ubayda*, aki nyelvészetileg nézi a dolgokat, viszont alaposabb. *Al-Nuwayrī* (733/1333) szerint a *ma‘add* a „nyereg helye (a ló) oldalán”.³⁰

*Ibn Sīda*³¹ (488/1066) legfőbb érdeme, ami a ló leírását illeti, hogy akárcsak *al-Ōabarī* a *Tafsīr*-ban, párhuzamosan hozza a különböző forrásokat arról, hogy ki mit mondott ugyanarról és hogyan magyarázza. Pl. (a fent említett *markal*-*ma‘add* leírásokat is közli a két szerzőtől) a *Īawšab Abū ‘Abīd*-nál a pata belsejét (*Īašw al- Īāfir*) jelenti, *Abū ‘Ubayda*-nál *Īawšabān*

²⁸ Embernél is van: *al-qatan*: regio lumbalis vagyis az ágyéki terület. A.Fonahn, 1922. 123.old.

²⁹ *al-laīm al-ġalīŪ al-muĒtami‘ fī Ēanbayhi ħalf katīfīhi* - *Abū ‘Ubayda: Kitāb al-ħayl*, 204. és 139. old.

³⁰ *Nihāyat*, 10/2. old

³¹ *al-MuħaŌŌaŌ*, 2. kötet, 138. old.-tól *ħalq al-ħayl*

szerepel és a csüd (*rusġ*) két csontját jelöli, majd megjegyzi, hogy *Abū ‘Ubayd*-nál a *Ēubba*(egyébként „boka”) is a pata belsejét jelenti (*Īšw al- Īāfir*).

A *MuġīŌ al- MuġīŌ* szerint a *ġubba*, a *sāq* és a *fahid* közötti izület, vagyis a térd. *Al- ‘AŌma ‘ī* magyarázata szerint ez az a rész, amely a lábszárat (*waŪif*) összeköti a patával (*Īāfir*). Tehát, mivel a csüdot (*rusġ* vagy *Īawšab*) meg sem említi, a *Īāfir* itt a patát és a csüdot együtt, egyszerre jelenti. *Ibn Sikkīt*-nél a *Ēubba* egyenlő a *Īāfir*-ral.³² Ezzel sehol máshol nem találkoztam, és kicsit el is bizonytalanított a *Īāfir* jelentését illetően. A *Īāfir* ami a körmöt jelöli, néha helyettesítve van a *sunbuk*-kal³³, ami a pata eleje, a „hegyfal” (magyar elnevezéssel), de pata értelemben. Vagyis megint egy példa arra, hogy egy rész képviseli az egészet. Pl. *al-Mas ‘ūdī*³⁴ idéz egy történetet ‘*Umar* kalifa idejéből, a lovak nemességének vizsgájáról: egy vízzel teli edényt helyeztek a földre, és sorban odavezették a lovakat inni s az amelyik egyenes lábakkal ivott, mert elég hosszú volt a nyaka, hogy elérje a tálat – nemesnek lett nyilvánítva, amelyiknek viszont meg kellett hajlítania a lábát, hogy inni tudjon, az *haĒġn* (közönséges) lett. A „meghajoltak a patái – meghajlította az egyik patáját” *Ēādat Īawāfiruhu* és *tanā aĪad al-sunbukayn* szinonim értelemben szerepelnek. A patát, vagyis a körmöt nem lehet meghajlítani, csak a peremére állítani. Rövid nyakú ló és pl. a csikók is, a lábukat térdben vagy csüdben hajlítják meg hogy elérjék a földet. A patát szerintem a lovak csak a hátsó lábon szokták peremre állítani, amikor pihennek.³⁵ Ezért azt gondolom, hogy itt a *Īāfir*-nak kibővített jelentése: a köröm a csüddel együtt, (ami már hajlik) s így igaza lehet *Ibn Sikkīt*-nek, ha a *Īāfir* és a *Ēubba* közötti egyenlőséget így értette: a pata a bokáig: *Īāfir*.

A *MuġīŌ al-MuġīŌ* magyarázata szerint, a *Īāfir* ugyanolyan értelemben szerepel mint az ember lábfeje (*qadam*), amin jár. (Összehasonlítva az ember és a ló csontvázat, az ember *qadam*-ja a ló hátsó lábának lábszárát jelenti a csánktól kezdve a patáig. Az ember bokája a ló csánkja, lábfeje a ló lábszára, a körme pedig a ló patája.) Ilyen értelemben a *Īāfir* általános elnevezése a patának, „amin a ló jár”. A *Ī-f-r* gyök aktív particípium alakja „ásó”-t jelent, amely átvitt értelemben a kezdetet is kifejezheti: a ló megítélése ugyanis a patáinál kezdődik, a ló legfontosabb részénél. Ha a patájával valami baj történik, nem tud járni,

³² Az *al-mu ‘aĒam al-wasīŌ* szerint a *Ēubba* a *sāq* (sípcsont, comb) és a *fahid* (felső comb, konc) közötti izület, vagyis a térd. A szemben egyenlő a *ĪiĒāĒ*-dzsal: palpebra (szemhéj)

³³ Pl. *Ibn Sikkīt*, *Tahdīb al-alfāŪ*: 623. old. *Zuhayr* versét idézi, ahol „az elkoptak a patái”-t a *sunbuk*-kal írja le, valószínű azért, mivel a ló a pata első felén jár. A *sunbuk* kimondottan a körmöt jelenti s így a kép hangsúlyosabb. *al-mu ‘Ēam al-wasīŌ* szerint a *sunbuk* „perem”, minden dolognak az eleje.

³⁴ *MurūĒ al-dahab*, 2. kötet, 2. rész 696. old.

³⁵ Az ily módon pihenő lónak neve is van: *Ōāfin* – pl. *al-MufaĀĀliyyāt* 656. old. *Ō-f-n* jelentése: egy lábon áll.

használatatlanná válik, a legfőbb értékét: a mozgását, a gyorsaságát veszíti el. A *MuġīŌ al-muġīŌ* másképpen értelmezi a (*an-naqd 'inda-l-Īāfir*) mondást: a ló az araboknál túl értékes volt ahhoz, hogy hitelbe odaadják a vevőnek, úgyhogy először fizetnie kellett és csak utána vihette el a lovat. Vagyis előbb a készpénz, csak utána a ló. A lóversenynél a mondás jelentése, hogy azé a tétként letett pénz, akinek a lova patája előbb lép a célvonalra. A különböző források³⁶ szerint lényeges eltérések lehetnek a testrész meghatározások között. A korábban már említett *Īawšab* például az *al-mu'Ēam al-wasīŌ* szerint, ami szótár lévén szintén több jelentést vonultat fel, lehet „boka” vagy „a pata belsejében lévő csont, a lábszár (*waŪīf*) és az ín (*'aŌab*) között” (?). A *fī bāŌin al-Īāfir* kifejezés miatt a magyarázat értelmetlen, így lehet hogy a *Īāfir* jelentésbővülésével állunk szemben, amikor az a bokáig tartó részre vonatkozik, (lsd. fentebb: *qadam*) utalva a csüdben lévő csontokra. Ugyanezzel a magyarázattal a szótárban kicsit előrébb található a *Īašīb*. A *Īawšab* további jelentése még a pata belseje (*Īašw al- Īāfir*), valamint a csüd csontja.³⁷ A *dahīs Abū 'Ubaydá*-nál a pata belsejében lévő csont (patacsont), *al-AŌma 'ī*-nál a *Īawšab* csontja, vagyis nem a patában van, hanem a csüdben.³⁸ A *al-mu'Ēam al-wasīŌ* szerint a *dahīs* a lábszár ízesülése a csüdben, vagyis a boka, valamint ugyanaz mint a *ĪiĒāĒ* (ami a szemek körüli bőrredőt jelenti ~ palpebra ?)³⁹

Al-Tawġīdī magyarázatában a *dahas* a hátasállat patájában keletkezett daganat/kinövés (*waram*)⁴⁰. *Al-Nuwayrī*⁴¹ ezt kiegészíti azzal, hogy a *Īāfir* 'utra nevezetű részében, (*mā aġāŌa bihi min al-laġm*), vagyis abban „amit a pata (szaru része) körülvesz a húsból”: az un. sejtes nyírt, amit a kovácsok a pata húsos részének mondanak magyarul is.⁴²

Azt gondolom, hogy ennyi példából is látszik mennyire bizonytalan egyes testrészeknek a meghatározása.

³⁶ *Ibn Sīda: al-MuġaŌŌaŌ, Abū Īayyān at-Tawġīdī: al-Risāla, al-Nuwayrī: Nihāya, al-'AŌma 'ī: K. al-ġayl, al-ĠāġīŪ: al-Īayawān, Ibn Sikkīt: Tahqīb al-alfāŪ, Ibn 'Abd Rabbihi: al-'iqd al-farīd, Ibn Qutayba: K. al-Ma'ānī al-kabīr/K. al-faras, Ibn Huđayl al-Andalusī: Īlyat al-fursān, al-MufaĶĶaliyyāt, MuġīŌ al-muġīŌ, al-Mu'ġam al-wasīŷ, al-Farā'id al-durrīya, valamint a nyelvjárási változatok, de ezt majd külön.*

³⁷ Költészetben a hordós hasú lovat is jelenti. Pl. *Ibn Sikkīt: Tahqīb al-alfāŪ* 136. old.

³⁸ *Ibn Sīda: al-MuġaŌŌaŌ*, 145. old.

³⁹ *Abū 'Ubayda: K. al-ġayl*, 129. old.

⁴⁰ A magyar „béka”, (mint oszmán török jövevényszó, ahol a magas hangrendű „é” hasonulással keletkezett), jelentése „daganat”(1577) s ez azon a hiedelmen alapul, miszerint bizonyos betegségeket állatok juttatnak az emberi szervezetbe. Lehet, hogy a *waram* itt is békát jelent, vagyis nyírt, tehát nem betegség miatti daganatot.

⁴¹ *Nihāyat*, 10/30. old.

⁴² Vidéky Nándor: Patavédelem. Bp. 1936. 3. old.

1.4. A modern kor által hozott változások a testrészelnevezésekben

Bár a 8.-9. században összegyűjtött szóanyag a ló testrészeivel kapcsolatban a beduinoktól került a nyelvészekhez, ami azt jelenti hogy ezek a szavak akkor használatban voltak a lóval mindennapi kapcsolatban lévő emberek között. Az, hogy a magyarázatok néhol teljesen eltérőek, az annak az eredménye lehet, hogy más tájakon gyűjtötték őket vagy akár ugyanazon a törzsen belül is két forrás mást értett ugyanazon szó alatt.⁴³ A nyelvjárások tehát a nyelvészek által, a nomádok nyelvéből (ahol a természet erőivel mindennap harcoló beduinok az elitet képviselték) irodalmi nyelvvé lettek.

A nomádok állandó mozgásban vannak, így valószínű, hogy a nyelvük is „mozgásban van”, vagyis átvesznek másoktól addig nem ismert szavakat s talán a már meglévő szavaknak is változik az értelme. Az idő előre haladtával pedig a folyamat megfordul, s a már csak kívülről-beduin lótenyésztők a modern kor újszülött szavait tanulják meg és használják a régiek helyett vagy mellett. Ma már megváltoztak a lótenyésztés motivációi, a hagyományőrző generáció lassan eltűnik, a mezőgazdasági iskolákban pedig az új kor diktálta tudományos szavakat tanulják. A beduin-hagyomány kifejezései így visszakerülnek a nyelvészekhez, irodalmárokhöz és etnográfusokhoz akik mint érdekességet, ritkaságot gyűjtik össze a régen használt, ma idegenül hangzó szavakat.

A 19.-20. században, amikor újra felfedezték az arab lovak értékét, rengetegen indultak a Közel-Keletre, hogy lovakat – és nem utolsósorban – lovakkal kapcsolatos arab szavakat gyűjtsenek. (Lady Anne Blunt, Dickson, Doughty, Alois Musil, Carl Raswan, Janet Watson) Ezen orientalisták és lóbarátok sok rajzot, fényképet és leírást készítettek azokról a törzsekről, akiknél megfordultak. Nekik köszönhetően ma lehetőségünk van összehasonlítást végezni a klasszikus arab irodalom – mint valaha élt hagyomány - valamint az élő hagyomány között.

A hagyomány, mint generációkon keresztül (nagyjából) változatlan formában megőrződő szokás, biztosíthat minket arról, hogy nem csak a gyűjtés idején nevezték úgy a dolgokat ahogy nevezték, hanem már évtizedekkel esetleg évszázadokkal korábban is. Tehát a most kezünkbe kerülő adatok a ló testrészeinek 19.-20. századi elnevezéseiről egy ilyen

⁴³ Hasonló problémát talált Szombathy Zoltán is a különböző törzsi szervezetségi fokok elnevezését illetően. *The Roots of Arabic Genealogy*. Piliscsaba, 2003. 60-62. old.

hagyomány eredményei, ami azt jelenti, hogy valamiféle kapcsolatnak kell lenni az ún. klasszikus arab nyelv szavaival, amik valamikor szintén a nomádoktól származtak.

A függelékben található négy rajzos illusztráción jól látszanak a mindenhol (közösen) feltüntetett, tehát biztosan szereplő testrész nevek, valamint a lényeges eltérések is. Az egyiptomi, iraqi, szíriai és szaúd-arábiai területről származó rajzok közül kettő (szaúdi és szíriai) nyelvjárási szavakat rögzít, kettő (egyiptomi-iraqi) modern mezőgazdasági kiadványok illusztrációjaként jelentek meg egy középiskolásoknak készült könyv lapjain.

Úgy tűnik a modern kor *al-Aðma* ı rationális, gyakorlatias stílusát választotta és csak azokat a testrész neveket őrzi továbbra is az újak között, amelyeknek meghatározása nem túl bonyolult és nem bizonytalan. Pl. a pata és csüd részei közül eltűntek a lábvég csontjainak külön nevei, (*dahıs*-patacsont, *'umm ul-qirdān*-pártacsont, *marı* -csüdcson) ehelyett harmadik/második és első lábvég csontok találhatóak (*as-sulāmā al-tālīt/al-tānı/al-awwal*), vagy egészen más mai szemléletet tükrözı kifejezések, mint a „béklyó helyén lévı hosszú és rövid csont”⁴⁴ A *sunbuk* helyét van ahol átvette az európai kifejezésbıl arabra visszafordított „hegyfal” – *ğidār al-ıāfir*. A „fehér vonal” régi neve (*salım*) pedig *al-ha  al-abya *-ra változott. (A “fehér vonal” az ember anatómiájában a hasi középvonalat jelenti, melynek kiöblösödése a köldök.)

Érdekes, hogy a “sas” mint nyır elnevezéshez ragaszkodtak az arab anatómusok, vagyis megtartották az új, európaiaktól átvett nevek között, a “béka” mint nyırcsont elnevezés viszont eltűnt s helyette *al-ıa m az-zawraq * (kis hajó, könnyı csónak) áll, holott az európai nyelvek mindegyikében szerepel a “béka”, mint nyır. (Talán éppen a zavar elkerülése végett kapott új nevet, hiszen a szó ugyan létezik az arab nevek között is de mást jelent, s mivel nem akarták a szó jelentését megváltoztatni, vagyis a “sas” helyére tenni és azt törölni, így inkább elhagyták. A sas egyébként elsősorban a hosszú életet, majd az éles látást és a gyorsaságot szimbolizálja a madarak között. A hosszú élet és a gyorsaság fogalma kapcsolódik a patához és ezen belül a nyırhez is, így lehet, hogy a “sas” szimbolikus jelentése miatt kellett, hogy megmaradjon a testrésznevek között. A békáról pedig úgy tartották a középkori arabok, hogy az égbıl pottyan le vagy az esı teremti a földbıl és nincsenek csontjai, vagyis puha, ilymódon nem képviselheti a datolyamag keménységı nyırt.⁴⁵

A szügy és a far kisebb részeinek nevei is eltűntek s maradtak az összefoglaló általános elnevezései egy-egy nagyobb területnek, mint pl. a * adr*, *kafal*, *warik* stb. Ezt a

⁴⁴ *Al-huy l*, K. *al-ma'arif al-ilmı*, Kairó 2000. 17. old. Angolbıl arabra fordított terminusok.

⁴⁵ *ar-Rā ib al-I fahān : Muı ar  al-Pudab *. Beirut, Dar Sader 2004. 722., 780-781. old.

leegyszerűsítő és racionálisabb hozzáállást a ló testrészeinek ismeretéhez, én is tapasztaltam, amikor egy Alexandriából Budapestre érkezett lovásztól próbáltam megtudakolni, hogy az általam összegyűjtött testrésznevek hol található az előttünk álló lovon.

Ami a két nyelvjárási szavakat őrző ló-rajzot illeti, még bőven találhatunk a szavak között a klasszikus irodalomból ismert elnevezéseket. A kettő közül a szaúdi tartalmaz több klasszikus elemet, bár némelyik testrész elnevezés a klasszikushoz képest más értelmet kapott. Ilyen pl. a *zawr*, ami három dolgot jelenthet: a középkori leírásokban **az elsőtől a hatodik borda helyét a ló oldalán**, ami nem jelenti sem a szügyet, sem a ló oldalát általánosságban, hanem annak egy részét, ahol a (nyereg nélkül ülő) lovas lába van.⁴⁶ A nyelvjárásokban és a mai szóhasználatban **a torkot** jelenti. A *zawr* anatómiailag a valódi bordákat jelöli, illetve a szegycsontot: A valódi bordák közvetlenül a szegycsonthoz kapcsolódnak, szemben a többi álbordával, amelyek a szegycsonthoz csak közvetve, az ún. bordaívvel kötődnek. A valódi bordák száma lóban 8, az álbordáké 10. A szegycsont teste a második valódi bordapártól az utolsó valódi bordapárig terjed, vagyis 5 bordáról van szó, ami azt jelenti, hogy az arab leírás „az első hat borda helyé”-be beleszámolja az első bordapárt is. Az első valódi bordapár lóban porcos, (hollócsőrporc) nem csontosodott el. (A lóban a kulcsfont sem fejlődött ki.) Az ember anatómiáját a lóéval összevetve juthatunk arra a következtetésre, hogy a *zawr* elnevezés két látszólag különböző dologra való alkalmazása, megint csak az emberhez való viszonyítás eredménye. A *zawr*-ot a szaúdi nyelvjárás **a szügyre** érti, vagyis a ló nyakának alsó részére, vagyis a mellkas felső részére ugyanúgy ahogy az embernél is.

A *mu'Êam al-wasī* meghatározása pedig így szól: ahol a mellkas csontjainak végei találkoznak. Ez lehet a szügy alsó része, vagy a könyök mögötti hely is, tehát a leírás értelmezésétől függ, hogy ki mit nevez ezzel a szóval. Egy testrésznevet tartalmazó szöveg elemzésekor úgy tűnik a legbiztosabb módszer annak kiderítésére, hogy a szerző mit értett egy bizonyos szó alatt az, ha kiderítjük ki volt ő és hol élt. Egy szaúdi leírást például nem lehet az iraqi vagy az egyiptomi magyarázatokkal értelmezni. Pl. a *dirā'Y* a tevénél az elülső

⁴⁶ A nyereg nélkül ülő lovas lábszára a ló könyöke mögött szorítja a lovat, a nyeregben ülő (kengyellel) valamivel hátrébb, a ló oldalán, mivel a lovas áll a kengyelben, vagyis a test vonalával egy síkban van a lába. A könyök mögötti részen a ló oldala keskenyebb, mint hátrébb a bordák oldalán. Az arab beduinok a hétköznapiakban nem használtak kengyelt, erre csak a rablóhadjáratokon vagy csatákban volt szükség. Nem használtak elől-hátul magasított kápás nyeret, ez csak az észak-afrikai arabokra jellemző, hanem több rétegből álló takarót erősítettek a lovak hátára.

láb lábszárát jelenti és nem az alkart, mint a lónál, így értelmezési nehézségekhez vezet, ha valaki a *dirāʿ*-hoz, mint a ló alkarjához erősített béklyót szeretné értelmezni (elképzelni).

A *sāq* (sípcsont, alsó comb) a szaúdi nyelvjárásban lábszárát jelent s ahol a klasszikus meghatározás szerint lennie kellene, ott az *al-aflār* van. A szó végén szerintem elírás történt, az „r” helyett „d”-nak kellene állnia, mint a *fahid* többesszámának. (*al-afhād*)

A *sāq* az embernél a lábszárát jelenti, így azt gondolom, hogy a szaúdiak az ember anatómiájának mintájára nevezték el a ló lábszárát is. A *sāq* elnevezést megtaláltam a nyúl anatómiáját (is) bemutató tankönyvben⁴⁷, ahol a felsőkar (*ʿaʿūd*) csontját nevezik így. A sípcsont helyén pedig, ahol a *sāq*-nak kellene lennie, a *qaʿaba* áll, ami valószínűleg csövescsontot jelent.

A *qaʿaba* a Fonahn-féle anatómiai szótárban különféle szóösszetételekben szerepel, ami azt jelenti, hogy nem egy bizonyos csontnak a neve, hanem valamilyen közös tulajdonsággal bíró csontok általános elnevezése. Ekkor viszont felmerül a kérdés, hogy miért nem hívják az összes csövescsontot így, pl. a nyúl felkarjának a csontját is, ami szintén csövescsont. A sípcsont *al-qaʿabat al-insiyya* vagy *al-qaʿabat al-kubrāʿ*, a szárkapocscsont (fibula) *al-qaʿabat al-ʿuḡrā* vagy *al-qaʿabat al-waʿšiyya*, a combcsont *qaʿabat al-fahid*, az orrcsont az orrnyeregtől az orrlyukakig *qaʿabat al-unf*. Sőt a *qaʿaba* szerepel a légső nevében (*qaʿabat al-riʿa*) is. Maga a szó eredetileg nádat jelent.

Ugyanakkor a *sāq*-ot megtalálhatjuk a nyúl külső leírásánál, lábszár jelentésben is.⁴⁸ Vagyis ugyanaz a forrás ugyanazt a szót két különböző helyen említi meg, ami azt jelentheti, hogy a *sāq* itt az eredeti, vagyis a klasszikus és egy új értelmezésben is szerepel, mint a felkar csontja.

A homlok középkori felosztásából csak a *ḡabha* maradt meg és érdekes, hogy a vallásos jelentőséggel bíró *nāʿiyya* nem szerepel a rajzon.⁴⁹ Helyette egészen más szó áll ugyanazon a helyen: *al-kūla*. A pata saroktámaszánál feltüntetett *kaʿab*, bár ismert a középkori lóleírásnál, de ott a csánkot jelenti s a patánál nem szerepel. A *kaʿab* feltűnése a patánál „sarok” értelemben, szerintem a pata mint *lāfir* = *qadam* értelmezés miatt született.

Az értelmezések eltéréseinek egyik oka tehát az emberhez való „rossz” viszonyítás, amikor az ember és állat összehasonlításának alapja nem az anatómia, hanem a funkció. Erre

⁴⁷ Practical animal biology, 1980 372. old.

⁴⁸ ibid 320. old.

⁴⁹ Az egyiptomin szerepel, de a félreértések elkerülése végett, mivel a klasszikus irodalomban a *nāʿiyya* két dolgot is jelenthet, a homlokrészt és az üstököt, odaírták, hogy *šaʿr al-nāʿiyya*-üstök.

kiváló példa a teve testrészeit bemutató ismeretterjesztő kiadvány⁵⁰, ahol a végtagok elnevezései elcsúsztak, így a felkar az alkar helyére került, az alkar pedig a lábszárak helyén van. Így a lábszár (*waŪīf*) neve hiányzik.⁵¹ A *sāq* neve a hátsó lábon szintén lecsúszott a lábszár helyére, a felső combtól a csánkig tartó rész pedig nincs megnevezve. A tevéről szóló könyv szöveges része klasszikus irodalomból kölcsönzött idézetekkel van kiegészítve, ahol az éppen említett testrészek hasonlatai olvashatók. Mivel a tevét bemutató ábrán és a szöveges leírások között is jelentős eltérések fedezhetők fel a klasszikus értelmezéshez képest, így a verssorok értelmezései is kérdésesekké válnak.

Ha megnézzük a középkori arab anatómiai kifejezéseket összegyűjtő szótárt,⁵² ahol a „*mafŪil al-sāq wa-l-qadam*” a csuklóizület, vagyis a ló esetében a boka (*Ēubba*), egyértelműen mutatja, hogy a *qadam* ami egyes magyarázatok szerint s jelen esetben a szaúdi nyelvjárás szerint is egyenlő a *Īāfirral*, a *sāq*-hoz kapcsolódik. A *sāq* pedig itt valóban lábszár, ennek ellenére a hozzá felülről kapcsolódó lábészakár a többi rajzon és a középkori magyarázatok szerint is az alkar (*dirā*'), és nem a comb (*fahid*), mint ahogy az anatómiailag várható lenne.⁵³

A szíriai nyelvjárás lován hasonló okból kerülhetett a *rukba* (térd) az első láb lábtövének neve helyére, a valódi térd (a sípcsont és a combesont közötti izület) helye pedig új nevet kapott, ami nem szerepel az ember testrészei között: *tafina*. Ez a név áll a középkori arab forrásokban is.

1.5. Általános és konkrét dolgokat jelentő testrészelnevezések

Általánosan elnevezésen értem az izom (hús – *laĪm*), csont (*ĪaŪm*), ín (*ĪaŪab*), ideg (*ĪaŪab*) üreg (*qalt*), nyílás (*samm*) vagyis nem a konkrét helyhez kötődő neveket.

A testrészelnevezések között találunk olyan neveket, amelyek nem egy bizonyos állatfaj terminológiájához tartoznak, hanem bármely állatnál megjelenhetnek. Az is előfordulhat, hogy a terminológiák keverednek, annak ellenére, hogy az a bizonyos szó kimondottan egy bizonyos állatfajhoz tartozik. Ilyen például a *kalkal*, amely „a szügy alsó része” (a hevederszűj

⁵⁰ *Al-ibil al-Īarabiyya al-aŪila*. Dār Ġarrūs Press, Libanon, 1990 68. és 83. old

⁵¹ الوظيف لكل ذي أربع ما فوق الرسغ إلى مفصل الساق vagyis : minden négylábú lábán az a rész, ami a csüd (*rusg*) felett és az alsócomb (*sāq*) izülete alatt van. Így a *sāq* nem lehet lábszár.

⁵² Arabic and Latin Anatomical Terminology, chiefly from the Middle Ages by A. Fonahn. Kristiania 1922 85. old. és 133. old.

⁵³ A magyar nyelvben a „szár” a lábszárat és az alsó combot (sípcsontot) is jelenti, akárcsak a francia (le canon), a német (e Röhre), és az angol nyelvben (shank, cannon).

helyétől addig a helyig, ahol a földet éri a mellkasa lefekvéskor) jelentéssel megjelenik a lónál is, holott az eredetileg a tevének azt a részét jelentette, amely a földet éri lefekvéskor. Tehát a jelentéssel együtt került át a szó a ló terminológiájához. A lónál több név is született a szügy jelölésére, melyek között megtalálhatjuk még a szintén a teve terminológiájához tartozó *baraka* vagy *birka* nevet is. A kölcsönzés iránya nyilvánvaló, hiszen a teve előbb került az arabokhoz mint a ló, így a hasonló funkciójú helyek a tevéhez képest lettek névvel ellátva a lovon is. Hasonlóképpen a birka hátsó lábszárát jelentő *k(i)rÁY* a szíriai *RuwÁla* törzsnél a ló hátsó lábszárát is jelenti.

A ló testrészneveinél a konkrét dolgokat jelentő szavak között is vannak olyanok, amelyek máshol más jelentésben is megjelennek, de mégsem nevezhetők olyan értelemben általános neveknek, mint pl. az ín, izom vagy az üreg. Ilyen pl. a szemhéj (*līgÁb*), melynek elnevezése a belső szerveket összekötő - elválasztó bőrredő, a gátor neve is. Magának a szónak az eredeti jelentése „fátyol, takaró, függöny”, vagyis válaszfal. A szívburoknak saját neve van (*ĒÁšia*), bár a szó alapjelentése ott is: fátyol, takaró, vagyis a szó konkrétan a szívburokot jelöli, és nem mindenféle választófalat. Vagy pl. az ékcsont (*faraša*⁵⁴), amely a nyelvcsontnak is a neve, konkrét dolgokat jelölnek, hiszen annak ellenére, hogy hasonlóak nincsen saját nevük. A *raĀfa* különálló kerek „csont” a lábtőben (patella), a csüdben és a patában. Vagyis három helyen szerepel a név változatlan formában, három különböző dolgot jelölve. A magyarázatokban a csont (*YaŪm*), porc értelemben szerepel. A *qalt* egyszerre jelenti a szájpaplást, a lágycsont és az agycsont gödröt.

Ezek az elnevezések alakbeli vagy funkcionális hasonlóság alapján születtek, akárcsak az általános nevek (izom, ín, csont), az általuk elnevezett részeknek azonban nincsen saját, csak rá vonatkozó nevük.

Szintén a konkrét nevekhez tartozik például a *tafina*.

Egy magyarázat szerint a *tafina* ízület, az alkar és a felkar, valamint a sípcsont és a comb között, vagyis lehet a könyök és a térd is.⁵⁵ A szövegkörnyezet dönti el, hogy éppen melyikről van szó. Az ízületeknek van egy általános (*mawŌil*-izület) és egy csak arra a konkrét izületre vonatkozó nevük. Így a *tafina* is *mawŌil*, a lábtő pedig valójában térd: *rukba*.⁵⁶

⁵⁴ A *faraša* az *al-MufaĀĀliyyĀt* szerint (41. old.) minden finom (szerkezetű) vagy lemezes csontnak a neve.

⁵⁵ Maga a szó Hans Wehr szótára szerint a térd és könyök feletti érdes bőrt jelenti, a „callus”-t.

⁵⁶ Ami az állatok esetében, s így a ló esetében is, magyarul lábtő ízület, mivel a valódi térd a hátsó lábban van, a sípcsont és comb között. Ezért ha az első láb lábtövet térdnek nevezik, mellé kerül a helyét pontosító „kéz/elülső láb” : *rukbat al-yad*. A könyökizület neve *mirfaq*.

A *ÎitÂr* az általános szótárak szerint minden dolognak a peremét jelenti, vagy azt a felszín amit körülvesz. Ilyen a szemhéjak pereme, a fül széle, köröm széle, végbélzáró izom stb. Tehát a *ÎitÂr* egy általános elnevezés, nem csak egy bizonyos résznek a neve.

Abū 'Ubayda szótárában sűrűn találkozunk általános nevek egyedi értelemben való használatával, vagyis ha kiragadnánk a szótárból egy-egy általános jelentésű szót, a szótáron kívül nem tudnánk a valódi jelentését. Ismerve a szerző alaposágát, ez azt sugallja, hogy a középkorban még nem volt ezeknek a részeknek egyedi neve.

II. A klasszikusok szóanyaga a ló testrészeire

2.1. *AbŪ ÝUbayda (Ma‘mar b. al-MuṭannÁ at-Taymī)* (megh.209/824-5) leírása szerinti testrészmagyarázatok

Mivel *AbŪ ÝUbayda* a kortársai szerint a legmélyebb tudású polihisztor volt a 8. században, és az általam megvizsgált lóleírások közül is az övé bizonyult a legalaposabbnak, ezért az ő munkáját választottam alapnak és etalonnak ebben a testrészelnevezések körüli káoszban. Az itt található testrésznevek és belső részek közül nem mindegyikhez adott a szerző magyarázatot, ezeket az általános szótárakból pótoltam egy * jelzés kíséretében. A szótár követi a könyv (*KitÁb al-hayl*) szerkezetét, vagyis a fejtől a hátsó patáig haladva írja le a lovat. A meghatározásokat a szerző magyarázatán kívül néhol kiegészítettem a megfelelő magyar vagy latin névvel.

1. A fej (125. old.)	الرأس
2. Fülel	أذنان
3. Fülhegyek	ذبابان
4. fülek ⁵⁷	قُذتان
5. A fülek külső felszíne	عيرانان
6. A fülnyílások, a hallójárat	صماخان
7. üstök, mint a sörénynek egy tincse, ami a homlok legfelső részén nő	ذؤابة
8. üstök, mint annak a homlokrésznek „a tartozéka”, ahonnan az üstök nő, valamint maga a homlokrész ⁵⁸	ناصية
9. az üstök tövénel növvő rövid, finom szőrök helye ⁵⁹	عُصْفور
10. az üstök fölötti homlokrész	قونس
11. az üstök feletti rész, ahol a tarkósíj van, tarkó, <i>nucha</i>	قذال
12. Nyakszirtecsont	فَهْقَة
13. Agy	هامة
14. Tarkó él	فمحدوة
15. Orrnyereg	خُلَيْقَاء
16. „a fejtető finom lemezekként egymásba kapcsolódó csontocskái”: ékcsont ⁶⁰	فراش

⁵⁷ A szó a nyíl tollas részét is jelenti.

⁵⁸ Az üstök szőrei a nyakszirte tájékon erednek, a koponyatetőt fedik a fülek között és azok előtt.

⁵⁹ *Ibn Sīda* szerint „halánték”, az *al-mu‘gam al-wasīŌ* szerint „a *ġabīn* kiemelkedő csontjai jobbról és balról”

17. A fülek alatti homlokrész	جَبْهَةٌ
18. A szemek feletti homlokrész	جَبِين
19. A homlok azon része, ahol a két szemhez vezető csont kettéválk	مُحَيَّا
20. A homlok közepe ⁶¹	لَطَاة
21. A <i>Īğāğ</i> szemek feletti húsos része, felső szemhéjak	حِجَابَان
22. A szemek feletti gödrök, halántékárok, <i>fossa temporalis</i>	وَقْبَان
23. Szemgolyók, <i>bulbus oculi</i>	مُقَلَّتَان
24. A szemek feletti gödrök húsos része.	لُخْصَتَان
25. A szemeket körülvevő bőrredő, <i>palpebrae</i>	حِجَاغَان
26. Szemek	عَيْنَان
27. A szemben lévő fekete kör, <i>limbus corneae</i> , a szaruhártyának az ínhártyával érintkező széle	حَدَقَتَان
28. A <i>Īdaqatán</i> belüli feketeség, a szem feketeségében visszatükröződő emberre utal, pupilla	انسانان
29. A látás helye, pupilla	ناظِرَان
30. „szembogár”, pupilla, <i>iris, corpora nigra</i>	دُبَابَان
31. A szemhéjak összessége, <i>palpebrae</i>	مَاقِي
32. Szemhéjak, ami nem tartozik a <i>Īğāğ</i> -hoz	حُفُون
33. A szemhéjak széle	حِتَار
34. Szempillák	أَشْفَار
35. A két arc	حَدَان
36. Az állkapocs végei a fülek alatt, <i>caput mandibulae</i>	لَهْرَمَتَان
37. Orrüreg, <i>concha nasalis</i>	حَيْشُوم
38. Az orr oldalsó finom csontocskái, porcok.	سُمُوم
39. Az orr az ornyeregtől az orrlyukakig	قَصَبَةُ أَنْفِهِ
40. A szemek alól induló két csont, a könnycsatornák helye, arcléc, <i>crista facialis</i>	نَوَاهِق
41. Az orr oldalsó része, ahol az <i>al-‘irq al-abuhr</i> van. ⁶²	عَرَضَان، عَرَضَان
42. Az orrszív helye.	مَرَسِين
43. Orrhegy	نُحْزَة
44. Az orrhegy oldala	حِنَابَة
45. Orrhegy	أَرْنَبَة
46. A két orrlyuk közötti rész az ajak felett, az	وَثْرَة

⁶⁰ A *farāša* szó lepkét is jelent, s a koponya alapjának elülső részét képező ékcsonat alakja valóban olyan mint egy szétterjesztett szárnyú lepke. Dr. Fehér György: A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazda Kiadó, 2000. 83. old.

⁶¹ Ez az a hely, ahol a lovat az asszonyok egy kendővel meglegyintik, mielőtt csatába indul vagy onnan visszatér, de erről a helyről kapta a nevét a versenyben kilencedikként (az utolsó előtti, ha tízen indultak) beérkező ló is – *al-laŌīm*, akit a célba éréskor minden oldalról megütnek. *Al-MasŪdī*: *MurŪğ ad-dahab*. II./698. old.

⁶² A ló fejartériái közül az arteria dorsalis nasi az orr hátán át az orr hegyéig terjed. *Al-‘irq al-abhar* – aorta. A. Fonahn: Arabic and Latin Anatomical Terminology Chiefly from the Middle Ages. Kristiania, 1922.

orr harántizma, <i>m. transversus nasi</i>	
47. Orrlyukak	مُخْرَان
48. Ajkak	جَحْفَلَتَان
49. Szájzugok	شِدْقَان
50. A kantár orrszíja és az ajak közötti rész, szájzugemelő vagy ebfogi izom, <i>m. caninus</i> ⁶³	مُسْتَطْعَم
51. Állkapocscsontok	لَحْيَان
52. Az állkapocscsontok a fülek alatt.	نَكْفَتَان
53. Állkapocs, rágóizom, <i>masseter</i>	مَاضِغَان
54. Az állkapocs felső része, <i>maxilla</i>	شَجْر
55. Mandulák	جَوْرَتَان
56. Az állkapocscsont orr felőli része, <i>maxilla</i>	صَبِيَا لَحْيِيْهِ
57. Nyelv	لِسَان
58. Nyelv szemölcs	فَلَكَة
59. *	عُمَرْتَان
60. * <i>Cerebral membran</i> , agyhártya	سَحَاء
61. A nyelv töve	عَكْدَة
62. Két ér a nyelv tövébenél, <i>arteria/vena lingualis</i>	صُرْدَان
63. A nyelv hegye	أَسَلَة
64. Nyelvcsont	فَرَسَة
65. Nyelvcsap (لهامة) és belső szájüreg	لَهَوَات
66. Szájpadlás, <i>palatum</i>	قَلْت
67. Nyílás az orr felé a szájból, garatszoros	مَحَارَة
68. * A szó ebben a formában denevért jelent. Hamzás változata: (سحاعة) <i>cerebral membran</i> , cortex-kéreg, egy szerv külső rétege	سَحَاءَة
69. Lágy szájpadlás	حَنَّاك
70. Fogak	أَسْنَان
71. Fogófogak(2 fent, 2 lent)	تَنَائِيَا
72. Középső metszőfogak(2 fent, 2 lent)	رَبَاعِيَا
73. Szegletfogak(2 fent, 2 lent)	قَوَارِح
74. Szemfogak (2 fent, 2 lent méneknél)	أَدْيَاب
75. Zápfogak(24)	أَضْرَاس
76. Az íny a metsző- és a szemfog, hátsó zápfogak között, <i>diastema</i>	عُمُور
77. A nyak (132. old.)	العُنُق / الهادي / التليل
78. Sörény, a nyak legfelső részétől a marig	عُرْف
79. A marnál növe sörény	عُدْرَة
80. Pihe, pehelyszőr az üstök és sörény tövébenél	شَكِير
81. Sörényél, ahonnan a sörény nő ki	عُرْشَان
82. A sörényél alatti két ín	عَلْبَوَان
83. A nyak oldala, szíjas izom, <i>musculus splenius</i>	صَلِيْف

⁶³ Háromszögletű izomlemez, az orrtrombitát tágitja, nyerítéskor a vékony bőrön át elötünik.

84. A nyakcsigolyák vonalán lévő hús ⁶⁴	لَدِيدَان
85. Nyakcsigolyák	دَائِيَات
86. Velő	نِخَاع
87. A <i>fahqa</i> (nyakszirtcsont) alsó része	خَرَزَة
88. A fülek mögött kiemelkedő csontok	خُشَّشَاوَان
89. A fülcsonatok mögötti rész a nyakból, a szíjas izom felső része	مُدَمَّر
90. A <i>mudammar</i> mögötti rész a nyakon	لَيْتَان
91. A nyaklánc helye a nyakon, a nyak legfelső része a fülcsonatokig	سَالِفَتَان
92. A fej kapcsolódása a nyakhoz.	مَذْبَح
93. Gége. <i>Larynx</i>	حَنْجَرَة
94. Gégefedő, <i>epiglottis</i>	غَلْصَمَة
95. Két ér a nyak jobb és bal oldalán	شَوَارِب
96. A torok mögötti rész, garat, <i>pharynx</i>	بَلْعُوم
97. Nyelőcső, <i>esophagus</i>	مَرِيء
98. A nyaklánc helye mögötti rész a nyakon	قَصْرَة
99. Bőrredő a nyakon, a toroknál	جِرَان
100. A nyak alapja, ahol a mar kezdődik	دَسِيْع
101. A nyak legalsó része, ami a mellkasba torkollik, (szügy)	اللِّبَان
102. A hát (133. old) a far felső részétől a marig, a hát egész felszíne, a bordák oldala, gerinc vonala	الثَّيْح
103. A hát a martól a farok tövéig	سَرَاة
104. A hát a nyak alapjától a lapocka feléig	سَيِّسَاء
105. Mar	مَنْسِيْج ، حَارِك
106. Lapocka	كَاهِل
107. A lovas ülőhelye a háton	صَهْوَة
108. A nyereg helye a maron	كَائِبَة
109. A hát, a mar végétől az ágyékiig	ظَهْر
110. A mar oldalai	أَسْنَان
111. A gerinc vonala	فَرْدُوْدَة
112. Hátszíz (fekete vonal a hát közepén)	جِدَّة
113. Hátszigolyák vonala	مَحَال
114. Hátszigolyák	فَقَار
115. A csigolyák közötti porcok	طَبَائِق
116. Gerinc, a hátszigolyák összessége	صَلْب
117. Összekötő rész a hát- és az ágyéki csigolyák között, a 16. hátszigolya	فَرِيْدَة

⁶⁴ Kétféle izom van, a fehér és a vörös. A fehér izom gyorsan, erélyesebben húzódik össze, de fáradékony, a vörös izom lassabb, de kitartó munkára képes. A vörös, barnásvörös színű izmot nevezik a köznapi életben húsnak (caro, sarx), ez azonban az izomrostokon kívül ereket, idegeket, kötőszövetet, zsírt is magában foglal. (Dr. Fehér György: A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazda Kiadó, 2000. 134. old.)

Abū 'Ubayda nem használja az عَضَل kifejezést az izmok megnevezésére, ehelyett a لَحْم (hús) vagy a خِصَائِل (húsfonatok) szavak szerepelnek. Az inak megjelölésére pedig az عَصَب vagy a جِيَال állnak. Az عَضَل már ismert szó volt a középkorban „izom” értelemben. Lsd. Fonahn: Arabic and Latin Anatomical Terminology

118. A bordák oldala	سَنَاسِين
119. Hát	مَثْنَان
120. A far felső része és az utolsó borda közötti szőrforgók, az ágyéknál	سَقْرَان، صَقْرَان، زَقْرَان
121. A két ágyék	حَقْوَان
122. Gerinccsigolyák	مَعَاقِم
123. A lovas mögötti hely a háton, farbúb	قَطَاة
124. A far legfelső része, ahol a két farizom található	عُرَاب
125. A far felső-hátsó fele a faroktőnél	عَجْب
126. A két <i>gurāb</i> közötti mélyedés	قَيْبَة
127. Faroktő	عُكُورَة الذَّنْب
128. A szügy (134. old.)	الجَوْشَن
129. Vállak	كَيْفَان
130. A lapocka és a felkar találkozási pontja, vállak	مَنْكِيَان
131. Az oldalak a lovas lábának a helyénél, a vállak mögötti izmok	مَعْدَان
132. Az oldala, ahol a lovas lába éri a könyök mögött ⁶⁵	مَرَكْلَان
133. Felkarok, a vállak és az alkarok között	عَضْدَان
134. A vállak oldala, felső része	عُرْضُوفَان / عُضْرُوفَان
135. A vállak közepéből kiemelkedő csontok, vállcsúcsok	عَيْرَان
136. Inak a vállak alján és oldalán,* porc(Fonahn)	مَعْرُضَان
137. Vállcsúcsok a felkarok végeinél	أَخْرَمَان
138. * Csontvég, velő nélküli csont	مُشَانِنَة
139. * Vállcsúcs.	وَابِلَة
140. A felkarhoz tartozó izmok	رِسْلَان
141. A felkar lapockához közeli részei	وَانْتَلْتَان
142. A felkar húsos része a vállhoz közel, <i>biceps brahçii, musculus deltoideus</i>	نَاهِض
143. A felkar húsos része a könyöknél, <i>triceps brachii</i>	مَرْدَغَة
144. A felkar két izma közötti mélyedés	عَرَّ
145. Mélyedés, üreg	تُعْرَة
146. A nyak felső része, torok	نَحْر
147. A torokban futó két ér	نَاحِرَان
148. Szügy (135. old.) elöl a vállai között, a nyaka alsó részéig	الصَّدْر
149. A szügy legfelső része a vállak aljáig	حَيْب
150. A szügy felső része, mellkasi leszálló izom, <i>musculus pectoralis descendens</i>	حُوجُو
151. A szügy kiemelkedő része, a kulcscsontoz tartozó izom, <i>musculus</i>	فَهْدَتَان

⁶⁵ Ahol vágtára ösztönzi : *yurakkiluhu*

<i>cleidomastei</i>	
152. Az egész szügy	بَرَكَة
153. Az alkarok (135. old.)	الذراعان
154. Könyökök	مِرْفَقَان
155. Könyöknyúlványok	إِبْرَتَان
156. Az alkarok legfelső részei, ahol a felkarokhoz kapcsolódnak	قَبِيحَان
157. A felkarok felső vastag részei	عَظْمَتَان
158. Inak	حِبَال
159. Az inak közötti összeköttetések	عُرُور
160. Húskoštegek	حَصَائِل
161. Az alkarok belső felén lévő rész, ahol nem nő szőr, szarugesztenye	رَقْمَتَان
162. Ere az alkarok belső felén	أَبْطِنَان
163. Az alkarok finom alsó része	أَسْلَتَان
164. Az <i>aslatān</i> alatti lábrész az alkarokon a lábtövek felett, ami szőrtelen	مُسْتَدَقَّ
165. Jól látható csontok a lábtőizületek belső felén, orsócsont, <i>radius</i>	مُكْحَلَان
166. A lábtőizület (136. old.) az alkar és a lábszár között, lábtő	الرُّكْبَةِ
167. Különálló két kerek csont a lábtőben, <i>patella</i>	رَضْفَتَان
168. A <i>raĀfatān</i> -hoz kapcsolódó inak	رَصْنَان
169. * (داغصة) <i>patella</i>	دَاغِصْنَان
170. A lábtőizületekben lévő zsír	دَائِرَتَان
171. Kerek, mozgó csontok a lábtőizületek hátsó felén, járulékos lábtőcsontok	مَآبِضَان
172. A lábtövek középső része	هَزْمَتَان، عِينَا الرُّكْبَةِ
173. Az (elülső) lábszárak (136. old.)	الوَضِيفَان
174. Az elülső lábszárak szélei, peremei	قَبِيَان
175. Kiemelkedő csontok a lábszárak belső felén	أَشْجَعَان
176. Inak a lábszárak belső felein, amelyek a <i>ma'biĀ</i> -hoz kapcsolódnak	عَصَب
177. Az inak között levő erek, <i>arteria/vena digitalis palmaris communis</i>	أَبَاجِل
178. Inak a lábszárak és a lábtövek között, ujjhajlító inak, <i>musculus flexor digitorum superficialis</i>	شَطَا
179. Kapocscsont, 4. lábközépcsont	شَطِيَّة
180. Az inak alsó és felső végei, a hús tapadása a csontokhoz	مَضِيغَتَان
181. Az inak alsó oldala	زَوَانِد
182. Különálló tiszta inak, hús nélkül	إِنْسِي
183. A bokák hátsó részén lévő inak, melyek a patákhoz kapcsolódnak, ujjhajlító inak	عُجَايَتَان

<i>musculus flexor digitorum profundus</i>	
184. Az 'uġāya belső fele, ahol nem nő szőr, szarugesztenye	قَمَعَان
185. A bokák hátsó részén növő szőr	ثَنَّة
186. A csüd és a lábszár kapcsolódása, a bokák	جَبْتَان
187. „Csont” (porc) a csüd és a lábszárcsont között, ízületi gumó	رَضْفَتَان
188. A csüdök (137. old.) a boka és a pata között	الرُّسْعَان
189. A csüd két csontja (csüd és pártacsont)	حَوْتَبَان
190. A <i>Īawšab</i> felső része, egyenítőcsontok, szezámcsontok	بُرْجُمَان
191. Különálló „csont” a pata belsejében, porc a pártacsont és a patacsont között, ízületi gumó	رَضْفَة
192. Csüdcsont	مَرِيْط
193. Pártacsont	أَمَّ قَرْدَان
194. Az a része a csüdnek, ami a patára hajló szőrszálak felett van és körülveszi a patát, pártaszél, a szegély irhája	حَصِيصَة
195. A patára hajló szőrszálak	أَشْعَر
196. A pata (137. old.)	الْحَافِر
197. Ami körülveszi a pata felső részét az ott lévő szőrből a pata hátsó részéig, pártaszél	إِطَار
198. Az a csont a pata belsejében, ami köré a pata épül, patacsont	نَحِيْس
199. A pata belsejében lévő csont, nyírcsont	ضِيْفَدَع
200. A pata hátsó része, a patacsont hátsó része, pataporc ⁶⁶	أَخْلَق
201. A pata oldala, köröm, hegyfal	سُنْبُك
202. Az, ami a <i>salīm</i> és a <i>sunbuk</i> között van. Irharéteg.	أَمْعَر
203. Az <i>al-am 'ar</i> és a <i>ÒaĪn</i> között van. Fehér vonal	سَلِيْم
204. Az, ami a <i>futūr</i> és a <i>salīm</i> között van, talptest	صَحْن
205. Az, ami a <i>nusūr</i> széleinél van, oldalsó nyírbarázda	فُتُوْر
206. Az, ami a pata felszínéről emelkedik ki, annak felső részén, nyír, béka ⁶⁷	نُسُوْر

⁶⁶ Az *ahlaq* szó jelentése „kopottas, szakadt”, a pataporc felülete is tele van kisebb-nagyobb lyukakkal, olyan mint a tajtékkő vagy a tengeri szivacs, ezért gondolom, hogy itt a pataporcról van szó. A magyarázat csak annyit mond, hogy a pata hátsó része, de ott sok minden lehet. Lovasakadémia 4.. John Hickman: Patkolás. Mezőgazda Kiadó. 1998. 35. old.

⁶⁷ Ez az a része a patának, amit az összes európai nyelv „béka”-nak nevez, szemben az arab nyelvvel, ahol ez a rész a „sas” nevet viseli. A „béka” az arab elnevezések között a pata belsejében, (a nyír feletti) nyírcsont neve.

207. A pata teljes talpfelülete, beleértve a nyírt is	مَنْقَل
208. A pata két saroktámasza közötti nyílás(فَجْوَة) két oldalán lévő rész, amely körbefogja a nyírt, oldalsó nyírbarázdák	حَوَامٍ
209. A pata hátsó részén, a saroktámaszt kettéosztó nyílás, középső nyírbarázda.	فَجْوَة
210. Hasíték, repedés a pata hátulján. Fali árok, a patacsont két ágát választja ketté a patacsont hátulján.	نَعْر
211. A pata hátsó része fent, az <i>umm ul-qirdān</i> két oldalán, sarokvánkos.	دَوَابِر
212. A pata hátsó része, saroktámasz.	إِلِيَة
213. Oldalak. A <i>zawr</i> helyén lévő hat borda neve, a mellkas elejétől a lapockáig (139. old.) ⁶⁸	الجَوَانِح / جوانح الزور
214. A hevederszíz helye a hasi oldalon	مَحْرَم
215. Az első hat borda helye a ló oldalán, a mellkas elejétől a lapockáig, szegycsont	زَوْر
216. A hevederszíz helyétől addig a helyig, ahol a földet éri a mellkasa lefekvéskor	كَلْكَل
217. A <i>zawr</i> utolsó bordájától a szügy kiemelkedő részéig (<i>fahdatān</i>)	قَصْر
218. A <i>zawr</i> első pár bordája, hollócsőrporc	راهشان
219. Valódi borda	فَلَكَة
220. A 3. borda a <i>zawr</i> -ból ⁶⁹	بَلْدَة
221. Az utolsó borda <i>zawr</i> -ból ⁷⁰	راهية
222. Álbordák	ضَلْوَع
223. Az a hely az oldalán, ahol a lovas lábai érik a mellkasát ⁷¹	مَرْكَل
224. Ahol a lovas combjai érik a mellkasát a nyeregnél	صَفْحَتَان
225. A váll mögött elhelyezkedő fejlett izom, deltaizom (139. old.)	مَعْدَان
226. Hat oldalborda	حَصِير
227. Két bőrredő ill. húsköteg, amelyek a <i>zawr</i> közepéhez csatlakoznak, majd a bordák	أَبْهَرَان

⁶⁸ A *zawr* a valódi bordákat jelöli, illetve a szegycsontot: A valódi bordák közvetlenül a szegycsonthoz kapcsolódnak, szemben a többi álbordával, amelyek a szegycsonthoz csak közvetve, az ún. bordaívvel kötődnek. A valódi bordák száma lóban 8, az álbordáké 10. A szegycsont teste a második valódi bordapártól az utolsó valódi bordapárig terjed, vagyis 5 bordáról van szó, ami azt jelenti, hogy az arab leírás „az első hat borda helyé”-be beleszámolja az első bordapárt is. Az első valódi bordapár lóban porcos, (hollócsőrporc) nem csontosodott el. (A lóban a kulcscsont sem fejlődött ki.) Dr. Fehér György: A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazda Kiadó, 2000. 45. old.

⁶⁹ A 3. borda kiemelése azért lehet fontos, mert e mögött (3.-6. borda) található a szív.

⁷⁰ Innentől kezdődnek az álbordák.

⁷¹ Korábban is szó volt róla, a szügy részeinél. Az, hogy itt újra említésre kerül, talán a belső szervek részletezéséhez való előkészítés miatt szükséges, mivel a pata leírásával *Abū 'Ubayda* lezárta a ló első felének tárgyalását.

alsó felén haladnak tovább a két utolsó bordáig	
228. A két utolsó borda neve, lebegő bordák, <i>costae fluctuantes</i>	فُصْرِيَان
229. A hát és az ágyékcsigolyák közötti összekötő rész. A 16. hátszigolya ⁷² , <i>vertebra anticlinalis</i>	فَرِيدَة
230. A bordák oldala beleértve a vállak oldalát is	شَرَّاسِيف
231. A belső szervek (140. old.)	الْجَوْف
232. A legmélyebben futó ér a gerinc mellett, mellkasi aorta ⁷³ , <i>aorta thoracica</i>	وَتَيْن
233. Szív	قَلْب
234. A szívből és a mellkasi aortából kilépő ér, amely a nyelőcső /garat irányából a fej felé továbbhaladva eltűnik a gerincvelőben.	نَائِط
235. A garatból lép be a mellüregbe, majd a nyelőcsőtől eltávolodva, leszáll a tüdők felé. Ez a legszélesebb és legnagyobb cső. Gége, légcső.	حَيْرُوم
236. A gége két főhörgője.	أُدْنَاه
237. Máj	كَبِد
238. Tüdők	رَيْتَان
239. A tüdőket, szívet, beleket elválasztó vékony bőr(redő). Gátor. ⁷⁴ (141. old.)	حِجَاب
240. Vesék	كَلْبَتَان
241. A hasüreget kitöltő belek.	أَعْفَاج
242. A belek összessége, has.	فُصْب
243. Az (a szerv), amiben a (megevett) takarmány van. Gyomor.	دَمَائَة
244. * ín	مَعْرَض
245. A szív két ürege ⁷⁵ előtér, két szívpitvar	فِي الْقَلْبِ أُدْنَاه
246. A szív közepe. A szívkamrák üregeibe benyúló izomgerendák ⁷⁶	عَمُود
247. A felső üregek, a két pitvar	زَيْمَتَان
248. Üreg, belső rész.	حَبَّة
249. A szív belső, középső része, alapja. <i>Basis</i>	سُوَيْدَاء

⁷² A hátszigolyák felső részén lévő tövisnyúlványok eddig a csigolyáig hátrafelé hajlanak, majd a 16. csigolyán a tövis függőlegesen áll, a mögötte következő hát- és ágyékcsigolyák tövisnyúlványa pedig előre a koponya irányába dől. Az arab „egyedülálló, a többiektől elkülönülő” elnevezés erre utal. Ibid 40. old.

⁷³ A gerincoszlop alatt, a csigolyák testére fekszik rá. Fali és zsigeri ágai is vannak, melyek közül a zsigeri ágak haladnak a szív, a nyelőcső és a hörgők felé. Ezek egyike lehet a نَائِط. Általános szótárak szerint ez az aorta النَيْط.

⁷⁴ A gátor laza, rostos kötőszöveve füzi egymáshoz s ezáltal rögzíti a benne elhelyezkedő szerveket. A gátor legnagyobb szerve a szív.

⁷⁵ A mai modern anatómiai leírásnál az أَدْنَان helyett أُدْنَان áll. Practical Animal Biology Cairo. Dar al-Maaref 2005. Vols.3/2. 332. old. A Fonahn szótárában az أُدْنَان így kettesszámban csak a szívpitvarokat jelenti.

⁷⁶ Mai neve: أعمدة لحمية – Columnae carnae. Ibid. A szívkamrák nincsenek megnevezve! A szívkamra: البطين Practical Animal Biology Cairo. Dar al-Maaref 2005. 2/332. old.

<i>cordis</i> ⁷⁷	
250. Az, ami a szív felső részét erekkel körülveszi. Koszorús barázda. <i>Sulcus coronarius</i> .	بَيَاض
251. Szívburok	غَاشِيَةٌ
252. A májában lévő két lebeny.	فِي كَبِدِهِ رَيِّكَتَانِ
253. A has (142. old.)	الْبَطْنِ
254. Az, ami a bőr és a belek között van. Hashártya.	صِفَاق
255. A hason levő redők vagy csíkok.	أَطْلَاق
256. A köldök előtti hely a hason, ahol az állatorvos szúrja meg.	مَنْقَب
257. A máj alsó része, a <i>manqabtól</i> a köldökig.	الْكَبِدِ السُّفْلَى
258. Köldök, a has közepén.	سُرَّةٌ
259. A köldök és ami körülötte van.	مَأَلَةٌ
260. A köldök és környéke.	وَاهِنَةٌ
261. A köldökhöz tartozó ér.	مُتَمِّمٌ
262. Tejerek a has két oldalán a köldök körül. <i>Aorta et vena mammaria media</i>	حَالِيَانِ
263. A hímvessző és a herék közötti terület a térd belső feléig.	رُفْعٌ
264. Vaszora, preputium (142. old.)	الْقُنْبِ
265. Hímvessző	فِي قُنْبِهِ جُرْدَانٌ
266. Vaszora, bőr amiben a hímvessző van.	عُرْمُولٌ
267. Vizeletelvezetőcső, <i>urethra</i>	فِي جُرْدَانِهِ إِحْلِيلٌ
268. Ondóvezetékek	أَسْهَرَانِ
269. A gáttól a heréig tartó bőr.	صَفْنٌ
270. A has hátsó része.	حُجْرَةٌ
271. A lágyékon lévő szőrforgó neve. ⁷⁸	بَنِيْقَةٌ
272. * üreg, lágyéki hajlat, gödör	قَأْتٌ
273. A far felső részén lévő artéria.	أُطْرَةٌ
274. A végbélnyílástól a herékig tartó rész, a gát.	عِجَانٌ
275. Herék.	خُصْيَتَانِ
276. Ágyék.	شَاكِلَةٌ
276. Csípő.	خَاصِرَةٌ
277. A térd felső részétől eredő bőr.	أَقْرَانٌ
278. Ágyék.	أَيْطَالٌ
279. A lágyékon lévő szőrforgó neve. Ua. mint a <i>banīqa</i> .	حَرْبٌ
280. Üreg a far felső része, az utolsó borda és a hát között. Ágyéki gödör.	قَأْتٌ
281. A far felső része (143.old.)	حَجَبَتَانِ

⁷⁷ A szív izmos falú rekeszes tömlőrendszer, melynek vázát a tömött, rostos kötőszövetből álló pitvar-kamra közötti sövény képezi.

⁷⁸ Ugyanezt a szót a szőrforgók fejezetben kettesszámban használja a szügy két oldalán. ~ البَنِيْقَانِ

282. Far, (a farnak az a része, amely a <i>haġabatān</i> és a <i>ġā'iratān</i> között van), <i>m. biceps femoris</i>	وَرَكَان
283. A farizmoktól elkülönülő izmok hátul, félig inas izom, <i>m. semitendinosus</i>	جَاعِرَتَان
284. A far felső részéhez tartozó izom.	حَرَقَقَتَان
285. A farizmok közepén lévő gödör.	ثَوَارَة
286. A a <i>ġā'iratān</i> közötti izmok a farok két oldalán fent. ⁷⁹	صَلَا
287. Farizmok, amik alatt nincsen csont.	حُرَبَتَان
288. A comb legfelső része a farnál.	ثُقَاتَان
289. A faroktő és a a <i>ġā'iratān</i> közötti izom.	عُرِيْزَاء
290. A végbélnyílás körüli farrész.	فُحْفُح
291. A farok (143. old.)	الذنب
292. Faroktő.	فِي ذَنْبِهِ عُكُوْتَهُ
293. Farokcsont.	عَسِيْب
294. Farokszőr.	سَيْف
295. Farokszőr.	هَلْب
296. A farok vége. (A farokrépa vége) ⁸⁰	قَمْعَة
297. Végbélnyílás a farok alatt.	أَسْفَل مِنْ ذَنْبِهِ خَوْرَانَهُ
298. Végbélnyílás.	سَمَّ
299. Végbélzáró izom.	حَلْقَة
300. Végbélzáró izom.	حِتَار
301. Összehúzó izom a végbélnél.	سَعْدَانَة
302. A végbélnyílástól a hüvelynyílásig tartó rész.	عِجَان
303. Péra.	طَبِيْبَة الْأَنْثَى
304. Gát a kanca pérája és végbele között.	مُلْتَقَى
305. A hímvesző útja a méh felé. Hüvelybemenet.	مَهْبِل
306. Hüvelyzáróizom.	خَائِم
307. A két szél közötti hely.(?) Gát.	مَقْرَة
308. Hüvelyzáró izom, amivel a kanca villogtat. ⁸¹	شَرِيْجَة
309. A péra alsó része.	ثَوْلُول
310. A felső combok (216. old.)	الْفَخْدَان
311. A koncok hátsó részén kiemelkedő izom, a <i>ġā'iratān</i> legalsó részén.	كَادَتَان
312. A <i>kádatān</i> –tól lejjebb lévő izom, közel a térdek külső feléhez.	فَائِلَان
313. A koncok legfelső részén lévő hús. Félig hártyás izom, <i>m. semimembranosus</i>	رَبْلَتَان
314. A <i>fā'il</i> közelében lévő árok	نَدَاة
315. Árok az izomkötegek között.	عُرُور

⁷⁹ A farok két oldalán lévő csontok. (وهما عظامان يكتنفان الذنب) *al-Muwāzana*, Dar al-Maaref, Kairó. 4. kiad. 141.o.

⁸⁰ Maga a szó (قمع) jelentése, törzs, szár, tő, nyél stb. A testrészek között szarugesztenyét is jelent. Lsd. később

⁸¹ Sárlás idején.

316. Izomkötegek	حَصَائِل
317. Izületek a comb és sípcsont között, a térd külső fele.	مَأْبِضَان
318. Izületek a comb és sípcsont között. Térdek.	تَفِينَتَان
319. A comb és a sípcsont kapcsolódása közel a térdhez.	قَبِيحَان
320. * A térd külső felszíne.	عَيْرَان
321. Az alsó combok (145. old.) a térdek és a csánkok között.	السَّاقَان
322. A <i>sāq</i> felső tömör húsos része.	حَمَاتَان
323. Inak.	حِبَال
324. Két ér az alsó combban.	نَسْوَان
325. Két ín a csánkok	وَثْرَتَان
326. A <i>sāq</i> felső húsos része és a <i>ka'ab</i> közötti rész, ahol nincs hús csak ín.	أَيْبِسَان
327. Csánkok.	كَعْبَان
328. Jól látható csontok a csánk alsó felszínén.	مَنْجَمَان
329. Horgasin (Achilles-ín) és csánk együtt.	عُرْقُوبَان
330. Sarokgumó.	وَفِي عِرْقُوبِيهِ إِبْرَتَاهُ
331. A hátsó lábszárak (145. old.)	الْوُظْفَان
332. A hátsó lábszárak elülső fele.	ظُنْبُوبَان
333. Ín.	عَصَب
334. Bokák.	جُبَّتَان
335. Szarugesztenyék.	قَمَعَتَان
336. Ujjhaljlító inak.	عُجَايَتَان
337. A csüdszörzet.	تُنْتَان
338. Ujjhajlító ín.	شَوَى
Veréb, (és minden kistestű madár) A szó „király”-t is jelent valamint „nemes tevéket” عَصَافِرُ الْمَنْذَرِ (Az üstök tövébenél növő rövid pelyhes szőr.)	العُصْفُور
Bagoly. (Fejtető.)	الهَامَةِ
Légy. (Fülhegy, szembogár.)	الدَّابَّاب
Karvaly, harkály. (A nyelv alatti két ér.)	الصَّرْد
Lepke. (Éksont, nyelvcsont.)	الْفَرَاشَةُ
„méhek királya” (hn. A nagysága miatt a méhkirálynőt hímnek tartják.) (Olyan fehér csík (jegy) az orron, amely nem éri el a homlokot és az orrlyukakat.)	الْبَيْعُوب
Fecske. (Szórforgó a nyak elején.)	السَّمَامَةُ
Fiatal sas. (A felkar húsos része a vállhoz közel. Biceps brachii)	النَّاهِض
Sólyom. (Ágyék.)	الصَّقْر
Homoki fajd-tojó. (Ágyék, farbúb.)	الْقَطَاة
Varjú. (A fark két oldalán, a far tetején lévő izom.)	الغُرَاب
Seregély. (A far hátsó része.)	الزَّرَّ
Homoki fajd-kakas. (Szórforgó az ágyékon.)	الْخَرْب

Ha a kanca kívánja a csődört, azt mondják rá, hogy „*istawdaqat*”⁸⁸ (sárlík), (ilyen állapotban) a kancát *wadīq*-nak (sárlónak) hívják. Ha elutasítja a mént és rátámad, azt mondják rá, hogy „*aqāÒÒat*” (eltaszította magától)⁸⁹, az ilyen kanca *muqīÒÒ*⁹⁰ (visszautasító). Ha megnő a kanca hasa, azt mondják róla, hogy „*aYaqqat*” (vemhes lett), vagyis ő *YaqÙq* (vemhes). Ha a vemhességre készülve fényessé válik a kanca csecse, azt mondják, hogy „*almaYat*” (kifényesedett), vagyis a kanca *mulmiY*. (ragyogó, fénylő)

Al-PAÝŠÁ mondta erről:

- مُلْمَعٌ لَاعَةَ الْفَوَادِ إِلَى جَحٍّ شِ فَلَاهُ عَنْهَا قَبَيْسَ الْفَالِي

- Fénylő csecső,⁹¹ mely bátoratlanul fordul frissen elválasztott csikójához, micsoda elválasztó!

[A *falÁ* jelentése: elválasztotta, a *fÁlD* pedig az elválasztó.]

Ha (a kanca hasában) mozog a csikó, akkor a kanca neve: *murkiÁ*. (a megmozgatott, akinek a méhében rugdos (a csikója)). Az ilyen kancákat „*afrās marÁkDÁ*”-nak hívják...

A ragadozókra (oroszlánokra) szintén használják ezt az igét: *almaYat* (nekilendült).

A hasított patára használt szó a (*Ùilf*), a párnás talpra (*huff*) pedig azt is mondják, hogy *hilf*.⁹² A többszáma: *ahlāf*.

Az egypatájúnak és a ragadozóknak még azt is mondják, hogy „*Óubyun/aÓbāPun*” (emlős).

Ha a kanca megellett, akkor a kicsinyét legelőször „*muhr*”-nak (csikó)⁹³ nevezik. Majd ha elérte a hat-hét hónapos kort, „*harūf*”-nak hívják.

- كَانَتْ بِهَا خُرْفٌ وَافٍ سَنَابِهَا فَطَاطَاتٌ بُورًا فِي رَهْوَةِ جَدِّ

- Vele voltak héthónapos csikói, melyeknek már teljessé váltak körmeik és gyorsan maguk mögött hagyják a kemény föld gödreit. (Olyanok voltak a kancák, mint a héthónapos csikók...)

⁸⁸ A szövegben a feltételes mód miatt perfectum alakot használ, az imperfectum alak *tastawdiq* lenne. A fordításban ez szerepel.

⁸⁹ Vannak kancák, amelyek annak ellenére, hogy mutatják a sárlás jeleit, nem hajlandók eltérni a mént fedezéskor, hanem robbanásszerűen kitörnek. (Lóbetegségek. 447. old.)

⁹⁰ A szó jelentése, „akinek megnőtt a csikó a hasában” vagy „csikó nőtt a hasában”. Tsz.: *maqÁÒÒ*. Azt is mondják, hogy addig *muqīÒÒ*, amíg a mén meg nem termékenyíti, ezután *muYiq* (vemhesült, megfogant). A szamaraknál az *iqÒÁÒ* a vemhesség első időszakát jelenti, az *al-iYqÁq* az utolsó szakaszt. (352. old.)

⁹¹ Sárláskor a kanca csecse megduzzad, így a bőr rajta kifeszül és ezért fénylik. Ugyanígy a pérája is fénylővé válik ebben az időszakban.

⁹² Maga a szó „emlő”-t jelent. ~ emlős?

⁹³ Ez általános elnevezés a „kis állatra”, és ugyanezen a néven nevezik a pónilovakat is a modern irodalomban. A *muhr*-nak (többes: *amhār, mihāra*) nőnemű alakja is van: *muhra / muharāt, muhar*. A hivatalos meghatározás szerint a *muhr* név az újszülött csikót illeti. Egészen addig így hívják, amíg az anyja tejéből táplálkozik. A beduinok egy évig hagyják szopni a kicsikót, utána elválasztják anyjától. Az egyéves elválasztott csikót *filū*-nak hívják. Amikor eléri a kétéves kort, akkor *lāwlī* lesz. Háromévesen *ḡad’a* vagy *tānī*, négyévesen *zina* vagy *rabā’in*, ötévesen *rawba*, hatévesen *hamās*, a hetedikben *sabā*, végül a nyolcadik életévétől haláláig *qārīl* vagy *mudakkīn*. (Van, aki már öt éves korától *qārīl*-nak tartja.) A magyar nyelvben a „csikó” elnevezés melegvérű lovak esetében (ilyen az arab ló is) 4-5 éves korig használatos, hidegvérűeknél, akik előbb érik el teljes fejlettségüket, 3 éves korig hívják a növendék lovat csikónak.

⁹⁴ Egy másik változat szerint: كَانَهَا خُرْفٌ

Egy *BallÁrit* törzsbeli ember pedig ezt mondta:

وَمُسْتَنَّةٌ كَاسْتِنَانَ الْخَرَوِ فِ قَدْ قَطَعَ الْحَبْلَ بِالْمِرْوَدِ
دَفُوعِ الْأَصَابِعِ ضَرْحِ الشَّمْوِ سِ نَجْلَاءِ مُؤَيَّسَةِ الْعُوْدِ

- Olyan büszkén jár-*kel*, mint a héthónapos csikó, mely kitepte kikötőszárát a cövekről.

Rúgásra készen állnak lábai, nyughatatlan természet, ki megszokta, hogy elviselje a nehézséget.

Ha a csikó eléri az egyéves kort és már el lett választva az anyjától, „*filw*”-nak (elválasztott csikó) nevezik. Többesszáma: „*filāḅun*”.

Ha alkalmassá válik arra, hogy megüljék (*aŌāqa ar-rukūb*), akkor azt mondják:”be lett lovagolva”⁹⁵ (*qad arkaba*). Ez pedig a csikó kétéves korában történik (‘*inda iğdāḅihi*).⁹⁶ [Ezt az igét használva] mondják, hogy „gyorsan betanították, könnyen megülték” (*qad ağḅaḅ iğdāḅan sarī’an*).

Ha kiváltja (*alqā*) a fogófogait (*taniyya*),⁹⁷ azt mondják rá, hogy „kiváltotta a fogófogait” (*qad atnā*).⁹⁸ Ha kiváltja a középső metszőfogait (*rabā’iyyāt*),⁹⁹ akkor azt mondják, hogy „kiváltotta a középső metszőfogait” (*qad arba’a*).¹⁰⁰ A lovat ekkor [ebben az életkorban] *rabā’in*-nak nevezik. A szó többesszáma: *rub’*

Ha kiváltja a legszélső fogait (szegletfogait)¹⁰¹, akkor azt mondják, hogy “kiváltotta a szélső fogait /teljessé vált a fogsora” (*qarāla*). A ló ezen állapota, éretté válása (*qurūf*), annak a fognak a kiesését jelenti, ami a középső metszőfog (*rabā’iyya*) mellett van, és nem a szemfogát (*nāb/anyāb*).¹⁰²

⁹⁵ A „be lett törve” kifejezést a lótenyésztők nem szeretik, helyette: nyereg alá tanították, alapkiképzésen vett részt vagy belovagolták.

⁹⁶ A kifejezést eredetileg a két évet betöltött fiatal bárányokra használták.

⁹⁷ A metszőfogak közül az I/1, az un. fogófog 2 és fél éves korban váltódik ki. A fog elnevezése a ló életkorára utal. (Alul-felül 2-2 fogófog van.) Az életkor becslésére általában az alsó fogsor metszőfogait használjuk. Bodó Imre – Hecker Walter: Lótenyésztők kézikönyve. Mezőgazda Kiadó, 1998. 79.-81. old. Tsz.: عوارض / ثنایا –nak is nevezik, mivel a szájban elől van. (عارضضة) *al-Muwāzana*. Dar al-Maaref, Kairó, 4. kiadás. 152. old.

⁹⁸ *Al-AŌma’ī* nem magyarázza meg a szavak jelentését, ezeket *Abū ‘Ubayda* könyve alapján pontosítottam. A kifejezés tulajdonképpen azt jelenti, hogy betöltötte a két éves kort, vagyis a ló három éves.

⁹⁹ A középső metszőfogak kiváltása 3 és fél éves korban történik.

¹⁰⁰ Az *arba’* IV. törzsbeli ige szintén az életkorra utal. Juhok esetében a negyedik életév betöltését jelenti, vagyis négy éves, lovaknál ha megkezdte az ötödik évet, akkor ötévesnek számít. Tevéknél az ige a hét éves kort jelenti.

¹⁰¹ A szegletfogak kiváltása 4 és fél éves korban történik. A ló ekkorra (ötévesen) válik éretté. A قارح –nak nincs nőnemű alakja, kancára-ménre egyaránt használatos.

¹⁰² Szemfoga csak a ménnek és a heréltnek van, a kancának nincs, ha mégis van, az fejletlen. Ibid 35. old.

A lónak négy fognövekedési életszakasza (*asnān*)¹⁰³ van, melyek egymást felváltva következnek. Amikor eljön az első időszak, akkor [még] “nyugalmi idő” van, majd [megjelenik] a fogófog, aztán a középső metszőfog, majd a szegletfog.¹⁰⁴

A “nyugalmi idő” (*ğada* ‘) az az idő, amikor nem nő a fog, és nem is hullik ki. *Abū Zubayd* írta a nöstényoroszlánról:

- بَنِي الْقَرَيْنَيْنِ لَهُ عِيَالٌ بَنُوهُ وَمُلْمِعٌ نَصَفُ ضَرَوْسُ

- Annak ellenére, hogy három éves korára kiestek szemfogai, még mindig olyan sok foga van, mint ahányan Mekkát és Táifot lakják, fogai fényesek, kettéosztottak és erős harapásúak.

Majd ezt mondta:

- أَحْوَى مِنَ الْعُوجِ وَقَاحُ الْحَافِرِ

- Sötétpej, ‘Awağ leszármazottja, kemény patájú.

A lóról azt mondják, hogy az bizony „nagy bélű” (‘*aŪīm al-ğufra*) [ilyenkor az *al-ğufra*] jelentése ugyanaz mint az *al-ğawf*-nak :“a bél”.

Az *al-zufra* (középső rész) és az *al-buhra* (középpont) jelentése ugyanaz: *al-wasŌ* (a középső rész). *Al-Nābiğa al-Ğa ‘dī* mondta:

- فَتَأْيَأُ بِطَرِيرٍ مُرْهَفٍ جُفْرَةَ الْمَحْزَمِ مِنْهُ فَسَعَلٌ

- Micsoda jó megjelenésű, mily karcsú a „közepe” a hevederszíjnál...

Mondják: „Ő bizony erős közepű” (*šadīd al-zufra* / *šadīd al-buhra*), amikor erős a középső része (*šadīd al-wasŌ*).

A *kātibā* a lónál azt a helyet jelenti, ahová a lándzsát fektetik a marján (*mansiğ*).¹⁰⁵

A *šaŪā* egy kis vékony csontocska, amely az alkarhoz (*dirā* ‘) kapcsolódik.¹⁰⁶ Ha mozog a (könyökcsont) helye, akkor azt mondják, hogy *šaŪiya*.¹⁰⁷

Néhányan a *šaŪā*-t (könyökcsontot) [a könyökcsont elmozdulását] teszik felelőssé az ínszakadásért. (Ezzel kapcsolatban) mondta [*Imru-l-Qays*]:

- سَلِيمُ الشَّنْظَا عَيْلُ الشَّوَى شَنِجَ النَّسَا لَهُ حَجَبَاتٌ مُشْرِفَاتٌ عَلَى الْفَالِ

¹⁰³ A *sinn/asnān* szó egyszerre jelenti a fogat és az életkort. Itt a kettő szorosán összekapcsolódik, ez tükröződik a fordításban.

¹⁰⁴ A maradó fogakról van szó. A tejmetzőfogak már jóval előbb előbújnak az ínyből. Először a fogófogak 2 hetes kor körül, majd a középső tejmetzőfogak 3-6 hetes korban, végül a szegletfogak 5-9 hónapos korban. Az általam „nyugalmi idő”-nek fordított időszak lehet a már kibújt tejfogaktól a fogváltásig tartó időszak, vagyis az, ami 2 és fél éves korig tart.

¹⁰⁵ Ehhez a szóhoz (*mansiğ*) nincs magyarázat, ezek szerint abban az időben (9. század) ez a szó általánosan használt és ismert volt.

¹⁰⁶ A *dirā* ‘ –hoz nincs magyarázat, ezért *Abū ‘Ubayda* meghatározását vettem alapul. Az alkar két csontból áll: a vastagabb orsócsontból és a kisebb, vékonyabb könyökcsontból. A *šaŪā* itt a leírás szerint a könyökcsont.

¹⁰⁷ A könyökcsontnak csak a felső végdarabja fejlődött ki és különült el, a többi része teljesen beleolvad az orsócsontba. Bodó/Hecker: Lótenyésztők kézikönyve. 1998. 29. old.

- Ép könyökcsontú, erős lábtövű, a csánkhoz tartó ere rövid¹⁰⁸ (kígyóként folyik) az izzadság magas faráról.

A *nawāhiq* a lónál azt a két csontot jelenti, amelyek a könny folyásának útjában állnak.¹⁰⁹

Egy *Āl an-Nu ‘mān* nemzetségbeli férfi mondta:

مَرَحُ الضُّحَى تَقْوُ تَقِي الْمُنْقَبِ عَارِي النَّوَاهِقِ مُسْتَنْخَفٌ هَيْكَلٌ -
- Jól láthatók az arclécei (száraz arcú), könnyed (légies), magas, életteli, tüzes, a köldöke előtt nincs összeszurkálva.

A *tā’iq* (szenvedélyes, tüzes) jelentése ugyanaz, mint a *našī’*-é (élénk, aktív). ...

A farhoz (*al-warik*) három név tartozik: A far felső combok (*fahidān*) feletti két szélének neve: félig inas izmok (*al-ġā’iratān*). A farnak az a két széle, amelyik a fark felett van, ahol a far jobb- és baloldali teteje találkozik: „a két varjú”.¹¹⁰ *Dū-l-Rumma* mondta erről:

تَقَوَّبَ عَنْ غَرَبَانَ أَوْ رَاكِهَا الْخَطْرُ [وَقَرَّبْنَ بِالزَّرْقِ الْجَمَائِلَ بَعْدَمَا] -
- Odavezettük a homokdombokhoz a tevéket, miután rétegekben állt farkuk legfelső részén, a farkuk két oldalán, a szenny.

[A teve (*ġamal*) többesszáma tevék (*ġimāl*), a többesszám többesszáma pedig “sok teve” (*aġmāl* vagy *ġamā’il*]. Ennél a versornál a rím nem engedi (a teve más nevének többesszámú alakját) az *abā’ir* alakot. A “varjú” helye a tevéen ugyanott van, ahol a lónál.

A farnak az a két felszíne, amely a két ágyék felett van, a csípőszöglet tájéka (*Īġabatān*).

Óufayl al-Ġanawī mondta ezzel kapcsolatban:

وراداً وحوّاً أشرفنت حجابها بنات حسان قد تُعولم مُنْجِب -
- Vörösek, sötétpejek, magasan áll a fark teteje, látszik, hogy nemes lótól származó kancák.

A faron található a lyuk (*hurba*),¹¹¹ egy olyan kis kerek gödör/mélyedés, amely tiszta húsból (*laġm*) áll, nincs benne csont. Ebben a kerek mélyedésben van a (*fā’il*).¹¹² A gödör és a belső részek között nincs csont, csupán bőr és hús. *Al-A ‘šā* mondta:

وقد يَشِيْطُ عَلَى أَرْمَاجِنَا الْبَطْلُ - قَدْ نَحْضِبُ الْعَيْرَ فِي مَكْنُونِ فَاثِلِهِ
- Talán vérrel festjük be a vadszamarat felső combja elrejtett részén, s talán haragra gyűl lándzsáink miatt a hős.

¹⁰⁸ A *nasā* a lábjegyzet szerint a felső combtól (*fahid*) a csánkhoz (Achilles-ínhoz - *‘urqūb*) vezető ér, amely ha az állat sovány, megnyúlik, hosszú lesz.

¹⁰⁹ A jobb- és baloldalon az arclécek.

¹¹⁰ Ez a terület a keresztvégénél. *Abū ‘Ubaydā*-nál a hát részei között szerepel, nem a farnál.

¹¹¹ A füllyuknak is ez a neve. Maga a szó bármilyen kerek lyukat jelent. *Abū ‘Ubaydā*-nál is szerepel a szó szintén a far felső részénél (143. old.), ugyanezzel a magyarázattal. Valamint még egy kifejezés ugyanerre: نُورَاةٌ ld. általános és egyedi kifejezések a ló testrészeire.

¹¹² A *fā’il*, *Abū ‘Ubaydā*-nál a felső combnál lévő izom, a térd külső feléhez közel. *Al-A’ōma’ī* nem ad magyarázatot a szóhoz.

Azt akarja ezzel mondani, hogy a tapasztalt lovas (vadász, harcos) oda dőfi a lándzsáját a vadszamar hátsó felén, ahol ez a gödör van, mivel (tudja), hogy ez alatt nincs csont, így nem törik bele a lándzsája. Ezért büszkélkedik vele *Al-A 'šā*, bízva abban, hogy mi (a hallgatóság), ismerjük a dőfés helyét. Maga a *fā'il* pedig, épp ebben a gödörben van. Mindazok (a részek), amik a felsőcombból előlről látszanak, amikor az állat hátrál, az a *Īādān* () és a *nasā* (ér), amely a farból lép ki, majd a felsőcombok felszínén halad, végül átmegy az Achilles-ínon, míg el nem éri a patát. Ha az állat jó húsban van, akkor a felsőcomb izmai kettéválnak két nagy izomra, a *nasā* pedig közöttük haladva eltűnik a szem elől. Ha az állat sovány, a felsőcombok elmozdulnak, a *rablatān* (a koncok legfelső részén lévő hús, a félig hártyás izom)¹¹³ elhajlik és eltűnik a *nasā*. Amikor a *nasā* kettéválásáról beszélnek, akkor tulajdonképpen a *nasā* helye válik ketté. *Abū Du'ayb* mondta erről:

- مُنْقَلَقٌ أَنَسَاؤُهَا عَنِ قَانِيءٍ كَالْفَرْطِ صَاوٍ غُبْرُهُ لَا يُرْضَعُ

- *Úgy váltak el (a felsőcomb inain formálódó) izzadságceppjei a vérvöröstől (vörös csecsétől), mint a fülönfüggő, rászáradt maradék teje, mely nem szopható.*

Ugyanígy, ha például azt mondják, hogy milyen erős a nyaki ere (*al-ahda'*), akkor tulajdonképpen a nyaki erének a helyére gondolnak. Ugyanígy a háton futó ér (*al-abhar*) neve, az ér helyét jelenti. Azt is mondják, hogy a *nasā* a lónál valóban az eret jelenti és nem csak a helyét, ugyanis ha a *nasā* rövid, akkor az azt jelenti, hogy a ló hátsó lába erős. Ha pedig ez az ér hosszú, akkor a lába gyenge.

Al-Hudalī mondta:

- وَلَكِنَّهُ هَيِّنٌ لَيِّنٌ كَعَالِيَةِ الرُّمَحِ عَرْدٌ نَسَاهُ

- *De ő egyszerű és szép (egyszerűen szép), olyan feszes, kemény a lábszárán az ín, mint a lándzsa hegye.*

Valaki más ezt mondta:

- لَيْسَ بِمُنْحَلٍّ النَّسَا مِنْ مَرَبِطَةٍ أَحْزَمَ جَوْشُوشِ الْمَطَا عَلِيْبَةِ

- *Lábszárán az ín nem puha az istállóban állástól, széles mellkasú és hatalmas hátú.*

Az '*ulabiŌ* jelentése: hatalmas. A *ġu'sūš* jelentése: mellkas. [Az '*ulabiŌ* használatos lóra is és tevére is: *faras 'ulabiŌ* és *nāqa 'ulabiŌa*].

Az alsó combban (*as-sāq*) van a *Īamātān*, ami az alsó comb oldalsó részén lévő izmokat jelenti, melyek úgy néznek ki, mintha inak lennének annak külső és belső oldalán.

A költő említi meg a ló „*sabīb*”-jét, ami tulajdonképpen a ló farka.

¹¹³ *Abū 'Ubayda* magyarázata és az általam beazonosított izom neve.

- ضافى السَّيْبِ مِنَ الذِّيُولِ كَأَنَّهُ يَوْمًا عَلَى حَمَوَاتِهِ يُرْدُ

- A dús farkú lovak közül való, (farka) egy napon köpenyként boríthatná combjai hátsó felét.

A lábszár (*waŪīf*) kapcsolódásának helye az alsó combhoz (*as-sāq*) az *'urqūb* (horgasín és csánk együtt),¹¹⁴ vagyis az a rész, ami az *'urqūb* és a *Īāfir* (pata, lábvég)¹¹⁵ között van, a hátulsó és az elülső lábon is, az a *waŪīf* (lábszár).

Minden négylábú állatnak csánkja van a lábszára és az alsó combja között. Ami az embert illeti, az ő „csánkja” (bokája) a lábfeje (*qadam*) és a lábszára (*sāq*) között van.

A lábszárak a patákhoz kapcsolódnak, izesülésük helyét pedig *ḡubab*-nak (bokák) hívják. Minden egyes lábon van *ḡubba* (boka). A *Īāfir* (lábvég) hátulsó része a bokától: a *Īawšab*¹¹⁶. Ez egy a bokához kapcsolódó kis csontocska, amely olyan mint a lábszárnál lévő kapocsontok (*as-sulāmā*), a lábszár vége (*ra's al-waŪīf*) és a pata pártaszéle¹¹⁷ között.

Al-'Aḡḡāḡ mondta:

- فِي رُئُوعٍ لَا يَتَشَكَّى الْحَوَشِبَا
مُسْتَبْطِنٍ مَعَ الصَّمِيمِ عَصَبَا

- Csüdjében nem beteg a két csont és tiszta, száraz innal van kitöltve.

A patákban van a *Īawāmī* (oldalsó nyírbarázdák), ez a pata oldalsó részeit jelöli jobbról és balról.

Al-Ġa'dī mondta:

- كَأَنَّ حَوَامِيَهُ مُقْبِلَا
خُضِبِينَ وَإِنْ كَانَ لَمْ يُخْضَبْ

- Mintha a patái oldalai (oldalsó peremei, nyírbarázdái) be lettek volna festve, még ha nem is lettek befestve.

A patában található még a „*sanābik*” (hegyfalak), ami a paták elülső felét jelenti. [*Al-A'sā*] mondta:

- سَنَابِكُهُ كِمَدَارِي الظَّبَا
ءِ أَطْرَافُهُنَّ عَلَى الْأَرْضِ شَمُّ

- Patái elülső felei (hegyfalai) olyanok, mint az antilop szarvai, szélei a földön magasan állnak.

Ezzel azt akarja mondani, hogy a patái feketék és simák, mint az antilop fekete szarvai.

A patákban van még a *dawābir* (sarokvánkos), a paták hátulsó része.

Egy *Ġarm*-törzsbeli férfi mondta:

¹¹⁴ *Abū 'Ubayda* magyarázata.

¹¹⁵ A *Īāfir* itt lábvég értelemben szerepel, mivel nincs megnevezve a boka. A lábszár ugyanis a bokától tart a csánkig és nem a körömtől.

¹¹⁶ Itt lényeges eltérés mutatkozik *Abū 'Ubayda* magyarázatától, akinél a szó a csüdöt jelöli. Itt a csüdnek csak egy részét, a csüdesontot.

¹¹⁷ A lábjegyzet szerint a *مُسْتَقْرَ الحافر* a pata azon részét jelöli, ahol a patára hajló szőrszálak vannak. (*مُسْتَقْرَ الحافر*)

- فِدَىٌّ لِكَمَا رَجَلِيَّ أُمِّي وَخَالْتِي غَدَاةُ الْكَلَابِ إِذَا تُحَزُّ الدَّوَابِرُ

- (Azon a napon, amikor a harc annyira heves lesz –a lándzsahegyek reggelén-hogy a ló saroktámaszait (is) lemetszik, akkor felajánlom két lábam, sőt, anyám és nővérem is... (lsd. az arab szólást: فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي, mint egyfajta hódolatmutatást az emirnek vagy a kalifának))

A patákban van a *nusūr* (a „sasok”, a nyírek), amelyek a paták felszínén találhatóak és a földdel érintkeznek.

Egy *Ĝarm*-törzsbeli férfi mondta:

- لَهُ بَيْنَ حَوَامِيهِ نَسُورٌ كَنُورِ الْقَسْبِ

- Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek vannak, mint a *qasb*-fajtájú datolya magja.

‘*Alqama* [*ibn ‘Abda*] pedig ezt mondta:

- سُلَاءَةٌ كَعَصَا النَّهْدِيِّ غُلًّا بِهَا ذُو فَيْئَةٍ مِنْ نَوَى فُرَّانٍ مَعْجُومٌ

- (A patája) lándzsahegy, (kemény) mint a visszatérő *nahdī* botja, melybe összeszáradt *qurrānī* datolyamag van beszúrva.

[*Qurrān* egy jemeni falu, a *sullā’a* pedig tüskét jelent.]

A sarokvánkoslánál (*dawābir*) van a *tunan*. Ez a pata hátulsó felén növényes szőr, amely majdnem eléri a földet.¹¹⁸

An-Namir ibn QāsiŌ törzséből való férfi mondta:

- لَهُ تَنْنٌ كَخَوَافِي الْعُقَا بَ سَوْدٌ يَفْنَنُ إِذَا تَزَبَّرَ

- Olyan (puhák, selymesek) a csüdjén a szőrszálak, mint a sas pehelytollai, ha felborzolódnak feketére változnak.

[Ezzel azt akarta mondani, hogy az *al-ḌašŸar* (szőrszálak) olyan finomak, mint a sas pehelytollai.]

A pata (*ĪĀfir*-mint lábvég) része az *al-aša’r* (csüdszörzet), azok a szőrszálak, amelyek körülveszik a bokát.¹¹⁹

A patához (mint fogalomhoz) tartozik még az *al-araĪĪ* (a szétterült pata), és az *al-muŌŌarr* (a szűkült pata), mindkettő hiba. *Īumayd al-ArqaŌ* mondta:

- لَا رَحْحٌ فِيهَا وَلَا اصْطِرَارُ
وَلَمْ يُقَلِّبْ أَرْضَهَا بَيِّطَارُ

- Nincs benne szétterültség, sem szűkültség

¹¹⁸ Nem hiszem, hogy a szőrszálak hossza miatt éri el a földet, (mert a hosszú pataszőr nem jellemző a melegvérű nemes lovakra), inkább a csüd hajlása által kerül közel a földhöz járás közben, vagy arra utal, hogy kicsi a körme.

¹¹⁹ جَبَّةُ الْحَافِرِ – vagyis itt a *ĪĀfir* nem csak a patát, mint körmöt jelenti, hanem a csüddel együtt a bokáig tartó lábvéget. Ld. *ĪĀfir* = *qadam* szemlélet. A magyarázat eltér *AbŪ ŸUbayda*-étól.

Az állatorvos nem forgatta fel a patáit.¹²⁰

A pata lehet még *al-wa'b* (bakpata) és *al-muq'ab* (pohárkörmű pata). Az *al-wa'b* jó tulajdonságú, erős pata. *Al-'Ağğāğ* mondta:

- وَأَبَا حَمَتُ نُسُورُهُ الْأَوْقَارَا

- Bakpatájú, kivédték nyírjei a nehéz terheket / a repedéseket.

Īumayd al-ArqaŌ mondta:

- وَأَبَا يَذُقُ الْحَجَرَ الْحُضِيَا

- Bakpatájú, apróra töri a követ a hegyek lábánál.

A *ĪuĀī* az a kő, ami a hegy lábánál található.

Az *al-muq'ab* az olyan pata, amely alakjában egy pohárra hasonlít. *Ibn al-Hari'* mondta:

- لَهُ حَافِرٌ مِثْلُ قَعْبِ الْوَالِي دِ يَتَّخِذُ الْفَأْرُ فِيهِ مَعَارَا

- Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara, az egér is menedéket találna benne.

Vagyis azt akarja mondani, ha egy egér belebújna a patájába, akkor ürege miatt épp megfelelő lenne neki menedéknek. Hasonlóképpen a következő mondásban: Hozott nekünk egy (akkora) tálat, melybe akár hárman is beleülhetnének. Vagyis ha hárman bele akarnának ülni, pont megfelelő lenne nekik.

A patákhoz tartozik még az *al-wağā* (a törés okozta fájdalom), az *al-Īafā* (a kopás) és az *al-qaĪat* [*al-qiĪat*] (a keménység).

Az *al-qaĪatu* [*al-qiĪatu*] (a keménység) a pata szilárdságát, keménységét (*Ōalābatuhu*) jelenti.

Úgy szokták mondani, hogy *faras waqāĪ al-Īāfir* (kemény patájú ló).¹²¹

Az *al-Īafā* (a kopás) jelentése az, hogy a pata meggyengült, a föld elkoptatta.

Az *al-wağā* (a törés okozta fájdalom) azt jelenti, hogy a ló fájlalja a patáját. (Ilyenkor) úgy mondják, hogy *faras wağin* (fájós lábú ló). Azt is mondják még, hogy *faras wāqin* (óvatosan járó ló) a *waqā* (tartózkodott, visszatartott), *yaqī* (tartózkodik, visszzatart) igéből, mivel ilyenkor a ló fél a járástól, a patájában lévő fájdalom miatt.

Minden négylábúnak a hátulsó lábain van a csánkja, az elülsőkön pedig a könyöke.

¹²⁰ Még nem volt szükség arra, hogy az állatorvos megvizsgálja. A „föld” itt a ló patáit, illetve a lábait jelenti, mivel ezekre a szárazság jellemző, szemben az „ég”-gel, ami a párás testet jelenti.

¹²¹ وَالْحَرْبُ لَا يَبْقَى لَهَا
إِلَّا الْفَتَى الصَّبَارُ فِي النَّ
حَمَهَا التَّخْيِيلُ وَالْمِرَاحُ
جَدَاتِ وَالْفَرَسِ الْوَقَاحُ

És hány háború van, mely nyomán nem marad büszkeség és életerő, csak a nehézségekben kitartó iffúban és a kemény patájú lóban. (*Ayyām al-'arab, Īarb Besūs*. Beirut, 1988.)

A *hināf* a lovaknál és más patásoknál azt az állatot jelenti, amelyik kifordítja a patáit menet közben (un. lapátol). *Hināf* a tevék között is van. *Al-A'sā* mondta:

- أَجَدَّتْ بِرَجَائِهَا النَّجَاءَ وَأَثْبَعَتْ
بِذَاهَا خِنَافًا لَيْتًا غَيْرَ أَحْرَدَا

- *Siettette hátulsó lábaival a rohanást, elülső lábait lapátolva, finoman, megroggyanás nélkül követte.*

A tevére akkor is használják ezt a kifejezést, ha leveti az orráról a kötőféket/ kantárt: *hanafa*. Mondhatja az egyik ember a másiknak, hogy találkoztam valakivel, aki fenn hordta az orrát (*laqītu fulānan hānifan bi'anfihi*). Ezzel a kifejezéssel illetik az ilyen embert: *mihnaf*.

A lónál a *dasī'* jelentése a nyaknak az a része, amely a marba (*kāhil*)¹²²torkollik. *Salāma ibn Ğandal* mondta:

- يَرْقَى الدَّسِيعُ إِلَى هَادٍ لَهُ بَيْعٍ
فِي جَوْجُرٍ كَمَدَاكِ الطَّيِّبِ مَخْضُوبٍ

- *Marja fokozatosan emelkedik hosszú nyakká a szügyétől, olyan mint a befestett tömjéntörő kő.*

[Az *al-bata'* jelentése: hosszú], a nyakat pedig *hādī*-nek nevezi.

A nyaknak a része az *al-balḍam*, ami magában foglalja a torkot (*al-ḥulqūm*), a nyelvcsövet (*al-marī'*) és a toroknál lévő finom bőrredőt (*ġirān*).

A lónál az *al-'uḍar*, melynek egyesszáma *'uḍra*, azokat a (sörény-) tincseket jelenti, amelyek a tarkóhoz közel nőnek. *Abū an-Naġm* mondta:

- مَشْنَى الْجَوَارِي الشَّعَثِ يَنْفُضْنَ الْعُدْرَ

- *(Ahogy) a kacér fiatal lányok dobálják sétájukkor hajtincseik.*

A lónál az *al-ma'add* a lovas lábának a helyét jelenti, ahol mozgásra ösztönzi őt. A ló (részei között) van az *al-markal* is, ugyanezzel a jelentéssel. [*Al-Rāġiz* mondta, amikor jellemezte a lovat:]

- نَابِي الْمَعْدَيْنِ وَأَيُّ نَظَارُ
مُحَجَّلٌ لَاحَ لَهُ خِمَارُ

- *Széles oldalú, gyors, tüzes ló, lába kesely, homlokán csillag ragyog.*

Az *al-himār* jelentése csillag (a ló homlokán).

A *ma'ā'ig* jelentése szerint, minden tömör hús, kemény kötésű izom illetve ín. Az *al-a'Ōāl* (belek) ugyanazt jelenti, mint az *al-a'fāġ* (belek). *Abū an-Naġm* mondta:

- يَرْمِي بِهَا الْجَزْغَ إِلَى أَعْصَالِهَا

¹²² A szóhoz nincs magyarázat.

- (... – المعنى في بطن الشاعر) – vagyis csak a költő tudná megmondani a sor jelentését)

Al-ÓirimmÁÍ mondta:

- فهو خلُّو الأعصال إلا من الما ء. ومجلوؤ بارض ذي انهضاض

- Üres belű, kivéve a benne lévő vizet és az ajkaival lecsípett és szétmorzsolts fiatal hajtást.

Mondják, hogy *lağadahu* (felnyalta), *yalğuduhu* (felnyalja), *lağdan* (felnyalás), valamint *ğaladahu*, *yağluduhu*, *ğaldan*, ami ugyanolyan (gyökhangzó felcseréléses változat), mint a *tahima* (büzlik a hús, kimerül a tevé) és *tamiha* („átalakult” az étel¹²³) páros és melynek a jelentése, hogy „megfog valamit a szája elülső részével”. Ugyanilyen (értelmű) a *lassahu* (kinyalta az edényt, legelt), *yalussuhu* (kinyalja az edényt, legel), *lassan* (kinyalás, legelés).

A ló (testrészei között van még), a *hawrān* (végbélnyílás), ami légüres teret, szelet (*al-hawā*) jelent a farban (*dubur*).

Mondják, hogy „megszúrta (megdöfte a végbelénél a botjával) a szamarat s az ráordított”, mivel azon a helyen (a *hawrān*-nál) szúrta meg.

A ló (részeihez tartozik) az *al-qaŌāt*, ez a második lovas ülőhelye. *Hālid bin aŌ-ŊaqŸab an-Nahdī* mondta:

- كأن قطائها كَرْدوسُ فحلٍ مُقلصةً على ساقِي ظليم

- Keresztájéka olyan csontos, mint egy méné, egy hímstrucc két combja fölé tornyosuló.

Az *al-‘uŌfūr* az, ami a homlok/üstök (*nāŌiya*) alatt van a szemek között.

Az *al-Ōahwat* a nyeregtekercs helye, de minden másnak is a legfelső részét jelenti.

Az *al-manqabat* azt a helyet jelenti, ahol az állatorvos szokta megszúrni [a hasán]. *An-Nābiğa* [*al-Ğa‘dī*] mondta:

- كأن مَقَطَّ شَرِّ اسيفه إلى طرفِ الثَّنْبِ فالْمَنْقَبِ

- *Mintha bordái oldala a vaszoráig ...*

Az *al-Ōifāq* a legalsó bőrréteg a bőrfelszín alatt, ahonnan a szőr nő. *Al-Ğa‘dī* mondta:

- لَطْمَنَ بئْرُسٍ شَدِيدِ الصِّفا ق من خَشَبِ الجَوْزِ لم يُنْقَبِ

- Meg lettek ütve pajzs keménységű hasuknál, melyek mintha diófából lennének, nem szúrhatók át.

Ezzel azt akarja mondani, hogy ez a hely olyan, mint egy pajzs, vagyis (a ló) kemény hasfalú.

Az *al-qunb* a hímveszőt borító bőr.

A hímveszőre (*qaĀīb*) mondják még, hogy *al-ğurmūl* vagy *al-ğurdān*. Ez utóbbi kettő csak az egyapatájúaknak (páratlanujjú patásoknak) van, míg a *qaĀīb* bármelyik hím állatnak lehet.

¹²³ megromlott

A lovaknál az *al-šarağ* olyan hím állatot jelent, amelyiknek az egyik heréje kisebb a másiknál.¹²⁴ Azt szokták mondani: فرسٌ أُشْرَجُ بَيْنَ الشَّرَاجِ (félheréjű ló, láthatóan félheréjű)

A lovaknál az ún. *aŌ-Ōadaf*, az elülső és hátulsó patában (lábvégen) lévő görbület. Ez lehet kifelé hajló (*al-walšD*) és befelé hajló (*al-insD*).

Az *al-Īanaf* az, amikor az elülső és a hátulsó pata (is) befelé hajlik.¹²⁵

A lónál (meg kell még említeni) az *as-sağal*-t (sovány, gyenge) és az *aŌ-Ōaqal*-t (karcsú, gyenge ágyékú). Az *as-sağal* a végtagok gyengeségére vonatkozik és a rossz testfelépítésre. Az *aŌ-Ōaqal* a csípők keskenysége és gyengeségük. A csípőt (*hāŌira*) hívják még *aŌ-Ōuql*-nak is.

Az *al-kazam* a vastag és rövid ajak neve.

Az *aŌ-Ōanab* a hosszú és gyenge hátú ló neve.

Az *as-safā* a kevés üstökű ló. Úgy mondják, hogy *faras asfā* és *faras safwā*. A *bağla safwā* jelentése “könnyed járású” (öszvér).

Az *al-atğal* a nagyhasú (szalmahasú) ló.

Semmi másra nem mondják, hogy *asfā*, csak a lóra, ha kevés az üstöke.

¹²⁴ Rejtettheréjűség (kryptorchismus). Egyoldali és kétoldali is lehet. Az egyoldalúan rejtett heréjű lovak termékenyek, és utódaik között is terjedhet ez a hiba. -Genetikai terheltségek. Bodó-Hecker: Lótenyésztők kézikönyve, Budapest, Mezőgazda Kiadó, 1998. 113. old.

¹²⁵ Az elülső és hátulsó lábak szabálytalan állásai. Bodó-Hecker: Lótenyésztők kézikönyve. 54-55. old.

Ami szeretetreméltó (előnyös, kedvelt vonás)a lovakban:

Amit kedvelnek egy lóban, az az, ha a hasa (*baŌn*) hosszú, a háta (*Ūahr*) rövid, a fara felső része (*ĪaĒabatĀn*) magasan áll, kiemelkedik a marja (*mansiĒ*), szélesek a hátulsó lábszárjai (*awŪifa*), enyhén görbültek elülső lábainak lábszárjai, szegycsontja (*zawr*) szűk (könyökei között), hatalmas a szügye (*Ōadr*). A *birka* jelentése a szügy csontja a rajta lévő hússal együtt. Ez az, ami szemben van veled a ló mellkasából.

Al-ĒaŸdī mondta:

- ولوح ذراعين في بركة إلى جوجو رهل المنكب

- *Alkarjai a szegycsontig (a szegycsontnál) szélesek és széles vállán laza a bőre a szügyéig.*

*ZiyĀd b. Sumayy*ának (*ZiyĀd b. Abīhi* † h. 53) tulajdonított mondás szerint: Külön kiemelte a *bark*-ot (szügy) és a *Ōadr*-ot (mellkas). Azt mondta, hogy ha a *birka*-t egy „há”-val nőneművé változtatjuk, akkor a „bá” után kaszra fog következni. Ha pedig elhagyjuk a „há”-t, akkor egy fatha követi a „bá”-t.

Széles a válla, bő (nem feszes) a bőre és finom tapintású, rövid a szőre, hosszú a nyaka, tágasak (*yŸaruĀa*)¹²⁶az orrlyukai, keskeny a toroka, erős a rágóizma, száraz az arca. Az ajkai¹²⁷finom tapintásúak, orrlyukai szélesek (*yattasiŸa*), széles az álkapcsa. *Ōufayl al-ÇanawĒ* mondta:

- كأن على أعطافه ثوب مائح وإن نلق كلباً بين لحيته يذهب

- *Mintha átázott ruha lenne oldalain, s úgy megy, mint akinek kutyát dobtak az állkapcsai közé.*¹²⁸

Al-ĒaŸšĀ mondta:

- أحوى قصير عذار اللجام وهو طويل عذار الرسن

- *Sötétpej, kantárja pofaszíja rövid, kötőféke pofaszíja hosszú.*¹²⁹

[Amikor azt mondja, hogy „rövid a kantár pofaszíja”, akkor azt akarja mondani, hogy a ló szája széles.]

¹²⁶ A szövegben *mansŪb* alak van. Az itt felsorolt testrészek egyikéhez sincs leírás, a fordítás *AbŪ ŸUbayda* leírásán alapul.

¹²⁷ A szó (*مستطعم*) magyarázata eltér *AbŪ ŸUbayda*-étól, akinél „a kantár orrszíja és az ajak közötti rész”-t jelenti, míg itt az ajkat.

¹²⁸ Úgy megy, mint akinek egy kutyáéra cserélték az álkapcsait, vagyis a ló szája olyan széles, mint egy kutyáé.

¹²⁹ A ló széles szája erény és elvárt tulajdonság. A kötőféknek, amihez nem tartozik zabla, általában a ló orrának feléig ér a pofaszíja, vagyis nem éri el a ló száját. Itt a leírt ló szája olyan széles, hogy mégis eléri. A zablás kantár pofaszíja pedig rövid, hiszen olyan széles a szája, hogy elég egy rövid pofaszíj is, hogy átérje az arcát a szájugától a fültövéig.

A szemeket körülvevő bőrredő kifejezett, pereme éles, éles a csánkja és a horgasina (Achillesina), hegyesek a fülei, nagyívűek (*tasbaÈu*) a bordái, rövid az ágyéka, szélesek a vállai, a fara és a homloka, sovány a háta¹³⁰, kevés húsú, „szomjaznak az ízületei” (szárazak), „a sok hústól megtisztultak” (szárazak) a lábai, csüdjei erősek, erőteljes a nyerítése, a gát világosan látható, utolsó bordái (is) szélesek (*taÍbaÔa*). *Ibn AÍmar* mondta:

- حَبَطَتْ فُصَيْرَاهُ، وَسَوْنِدَ خَلْفَهُ وَإِذَا تَدَافَعَ خَلْتُهُ لَمْ يُسْنَدِ

- Szélesek az utolsó bordái, termete stabil, ...

Magasan kiemelkedik a nyaka, nem izzad meg túl gyorsan, farkcsontja kicsi, ahogy felsőcombja és hímveszője is, oldalai felfűjtak.

A *taġnġb* (félretolás, kikerülés, tolatás) jelentése a hátulsó lábakon az, hogy egy kicsit hátrafelé hajlanak.¹³¹ A hátulsó lábaknál kedvelt, ha hosszúak a lábszárak, szemben az elülső lábak rövid lábszáraival.

Ami a kemény, markáns rágóizmot illeti, (*yalhazu māĀġuhu*), az azt jelenti, hogy (a pofán) az izom vaskos és nagy. A *mustaÔ'am* (az a rész, amivel eszik) finomsága pedig az ajkak (*ġāġāfil*) finomságára utal.

Amikor azt mondja, hogy fedetlen a gátja (*yaĀĪā 'iġānuhu*), azt akarja mondani, hogy jól látszódik.

Amikor pedig azt mondja, hogy *taÍbaÔ quÔayrÁhu* (felfűvódtak/kitágultak az utolsó bordái), akkor ez a két utolsó bordájára értendő, amelyek egyben a legrövidebb bordái is.

A *haĀam* (a ló soványsága) jelentése: az oldalak lefogyottságát jelenti.

A *taġnġb* a hátulsó lábakon lévő kis görbületet jelenti.

Az *al-bataÝ* jelentése „erős nyakú”. Van *faras batiÝ* (erős nyakú-ló/hátasló hn.), *faras batiÝa* (erős nyakú kanca nn.), *faras taliÝ* (hosszú nyakú ló/hátasló hn.), *faras taliÝa* (hosszú nyakú kanca nn.), *batÝÁ* (tökéletes kanca), *talÝÁ* (hosszú nyakú kanca).

A lónál kedvelt, ha szélesek az álkapcsai. [A *harġt* az álkapocs szélességét jelenti.]

¹³⁰ A magyarázat *AbÛ ÝUbaydá*-nál található. *KitÁb al-hayl* 1986. Kairó. 171.-172. old. „Ha bő a bőre és sovány a háta, ez segít neki abban, hogy (könnyebben) kiizzadja magából a nehéz légzéssel járó betegséget. Ugyanígy könnyebben elviseli a kórt, ha sok hely van a belső szerveinek s emellett bő a bőre és sovány a háta. Mivel ha szűk lenne a bele és emellett nem lenne sovány a háta, akkor nehezen kapna levegőt és elpusztulna. Ha mindezek mellett még az orrlyukai is szűkek, akkor (bizonyosan) kimeríti a nehéz levegővétel ...”

¹³¹ Hátraállított állás vagy hátranyúlt állás, ami európai szemmel nézve hibás lábállást jelent, s amely legtöbbször megerőltetés következménye. Lótenyésztés. Mócsy László-Mócsy János. 1998. 55. old.

Ami nem kívánatos a lovaknál:

A soványság, a görbe orr, a nagy szegycsont (*zawr*), a rövid hímvesző (*qaĀĎb*), a vastag nyak (*Īunuq*), a hajlott fülek (*udunĀn*), a hosszú szőr, a sok hús a háton (*matn*), a rövid borda (*ĀilĪ*) a hosszú farokcsont (*Īasīb*), a feszes bőr a vállon (*katif*) és a felkaron (*ĪaĀud*), a vastag fülcsont (*difra*) és ajak (*ġāĪfala*), a húsos arc (*waġh*), a kerek (húsos) lábak¹³² (*qawĀĪm*), a paták szűkültsége (*iĀĀirĀr*) és szétterültsége (*raĪaĪ*), az elülső és hátsó részének egyszintűsége, értve ezalatt a nyak elülső és hátsó részét, a repedezett pata (*ĪĀfir*) és nyír (*nusŪr*)¹³³, a kis méretű agyvelő (*dimĀĒ*), a gyenge őrlőfog (*Āirs*), a hajlott hát (*matn*), a földhöz közelítő mellkas (*Āadr*), a félig inas izom (*ġĀĪira*) hiánya, a lapos farbúb (*qaĀĀa*), a szűk álkapocs (*šidq*), a sovány alsó comb¹³⁴ (*ĪamĀ*), a konc egyenetlensége (*mawġ ar-rabala*), az alsó combban lévő ér¹³⁵ (*nasĀ*) hosszúsága, a túl nagy csánk (*faĪaġ*)¹³⁶, az egymástól távol lévő elülső lábak, az elhajlás (*iqĪĀd*) a hátsó lábakban: ez azt jelenti, hogy a hátsó lábai nagyon szétállnak, nem egyenesek. Azt is szokták mondani, hogy szétálló lábú (*mafrŪš ar-riġlayni*) (tehén állású¹³⁷), ez a lábállás nem rossz, ha tevéről van szó.

Al-NĀbiĒa mondta:

- مَفْرُوشَةَ الرَّجْلِ فَرُشًا لَمْ يَكُنْ عَقْلًا

- Szétálló lábú, de nem túl nagyon. (Egy kicsit tehén állású.)

Vagyis a teve.

Az „elmozdult” (*Īazal*) jelentése, a farokban lévő oldalra hajlás (*mayal*).

Ami „az alsó comb soványságát” (*inmisĀh al-ĪamĀ*) illeti, az azt jelenti, hogy le van fogyva.

A *badad* szó jelentése az elülső lábak lábtövei (*rukba*) közötti távolság.

Ha a lónak az egyik lábtöve megnagyobbodott, azt mondják rá, hogy „egy csúnya tapló¹³⁸ van rajta”. (Az ilyen lovat) „nagy térdű” lónak (*faras arkab/rakbĀĪ*) hívják.

Ha a hátsó lába megroggyant (*istaraha*) (kardállású)¹³⁹, akkor bizonyosan meg van lazulva az ujjhajlító ín (*nasĀ*).

¹³² A két szár hátsó részén van a hajlítóín, aminek egy tisztán látható barázda által kell a lábszártól elválasztva lenni. Tehát a hosszú, vékony vagy gömbölyű lábszár hiba. Mócsy, Lótenyésztés. 1998. 48. old.

¹³³ A nyír egyesszámban *nasr*, itt viszont az egyesszámú pata (*ĪĀfir*) után, a többesszámú nyírek (*nusŪr*) következik, ami logikátlan. *AbŪ ĪUbaydánál* a pata részeinek felsorolásánál is többesszámban szerepel a szó (*nusŪr*), míg az összes többi rész egyesszámban van.

¹³⁴ Az alsó comb felső része.

¹³⁵ Vagy az ujjhajlító ín.

¹³⁶ A szó nem szerepel *AbŪ ĪUbaydánál*, a *Hawa* szótár szerint a csánk (sarok) egy részét jelenti.

¹³⁷ A szétálló hátsó lábakra vonatkozik, amikor a paták kifelé, a csánkok pedig befelé állnak, olyan mint az emberek esetében az X-láb. Más neve még franciás állás vagy gacsos állás.

¹³⁸ A térden (pontosabban a lábtövön) lévő puha daganatot taplónak nevezik. Mócsy, Lótenyésztés. 1998. 46. old.

Ha az ujjhajlító ina görcsösen össze van húzódva, az megbénítja a hátulsó lábát. (Erre azt) mondják, hogy „kötött csánkú” (*qÁmiÒ al-ÝurqÙb*).¹⁴⁰

Az *al-maÝÁqim* lovak esetében az ízületeket (*al-fuÒÙÒ*) jelenti. Így a *ruÒÈ* (emphatikus sz-szel) is ízületet jelent a pata esetében. Az elülső láb lábtöve (*rukba*) szintén ízület.

Itt a könyvben több kisebb fejezet következik a pata betegségeiről, a jármódokról, a színekről, a jegyekről, a híres ló nevekről, vagyis megszakad a testrészekről szóló rész és később sem folytatódik, mert véget ér a szöveg. Elképzelhető, hogy *al-AÒmaÝÐ* legendás tudása a ló testrészeiről egy másik, mára már elveszett kéziratban (*Halq al-faras*) mutatkozik meg, vagy azokon az oldalakon, amelyek ebből a kéziratból (*Kitāb al-hayl*) hiányoznak. *al-AÒmaÝÐ* lóról szóló könyve a legrégebbi ilyen jellegű leírás, a munkáját sokan használták fel forrásként saját írásukhoz. Pl. *Ibn Qutayba* az *al-MaÝānÐ al-kabÐrban*, *Ibn Sīda* az *al-MuħaÒÒaÒban*, *Ibn ManÛūr* a *Lisān al-Ýarabban*, *al-Nuwayrī* a *Nihāyatban*, *al-Aswad al-Ġundiġānī* az *AsmāÝ hayl al-Ýarabban*, *Ibn Huḍayl al-AndalusÐ* a *Ílyat al-fursānban*.

Jelen könyv (*Kitāb al-hayl*) teljes kéziratát Isztambulban a Köprülü Könyvtárban őrzik. Legelőször Dr. August Haffner tisztázta 1877-től és adta ki 1895-ben jól olvasható formában. További kézirat részletek számozottan találhatóak más könyvtárakban is.

Az eredetileg 135 oldalas kéziratot Haffner 25 oldalra csökkentette, talán a többi részhez nem jutott hozzá vagy olvashatatlan volt. Ezt a 25 oldalas munkát adta ki újra először az iraki bölcsészdoktor *Nūrī Íamūdī al-Qaysī* 1968-ban, majd a szintén iraki *Íātim ÑāliÍ al-Āāmin* 2005-ben. *Nūrī Íamūdī al-Qaysī* szerint *al-AÒmaÝÐ* tanítványai vagy a későbbi hagyományozók (*nussāh*) a két könyvet összeolvasztották, mivel a szöveghez tartozó magyarázatokban a visszautalások egyszer a *Kitāb al-haylot*, egyszer pedig a *Kitāb al-farast* említik.

¹³⁹ Olyan, mintha csánkban meg volna törve, néha a hátsó lábak nem is kardosak, a ló mégis maga alá húzza őket. Így akarja kímélni az elsőket, a testet inkább a hátulsókkal támasztja alá. Ez esetben az elülső lábak bizonyosan gyöngék vagy fájósak. Mócsy, Lótenyésztés. 1998. 55. old.

¹⁴⁰ Itt a csánkizület valamelyik részének gyulladásáról van szó. Csánkpók, öztetem vagy nyúltetem, attól függően, hogy a csánk melyik felszínét érinti. Lehet még a felületes ujjhajlító ín lecsúsztása is a sarokgumóról, ami szintén sántaságot okoz. (Csánkpók: a sarugesztenyével azonos magasságban, a csánk belső-elülső felületén kialakult fájdalmas duzzanat. Öztetem: a csánk külső felületén fájdalomtalan, csontosodással járó ízületgyulladás. Nyúltetem: a csánk hátsó felületét oldalról nézve domborúvá teszi, itt kialakuló tömött vagy csontkemény duzzanat, ami fájdalmas.)

III. A modern kor szóanyaga a ló testrészeire

3.1. Lótestrésznevek a nyelvjárásokban

Az általam megvizsgált nyelvjárási szótárak közül az első, a Kaliforniában élt német származású **Carl R. Raswan** (1893-1966) szógyűjteménye alapján készült,¹⁴¹ aki 26 évet töltött az **Oszmán-kori Közel-Keleten** (Szíria, Iraq, Transzjordánia, Hidzsáz, Nedzsd, Qászim provinciákban), ahol 19 beduin törzset látogatott meg. Fő forrásai a sivatagban élő teve- és lótenyésztő 'Anaze nemzetség, valamint a rivális *Šammar* (*Šimmar*), *MuÓayr*, 'Aǧmān, 'Íarb és 'Atayban. Mivel különböző nyelvjárásokról van szó és a nyelvjárásoknak nincs írott formája (vagyis ejtés szerinti van, pl. a novellák párbeszédés részében, vagy a dalszövegek leírásánál, ezek azonban a klasszikus írás szabályait nem veszik figyelembe), ezért Carl Raswan a félreértések elkerülése végett, latin betűkkel is lejegyzetelte az arab mellett a hallott szavakat. Mi tekintsünk el a latin betűs segédletől, mivel az arab írás mellékjelei világosan olvashatóvá teszik a szavakat. A szerző által kézírással lejegyzett 1050 szó közül csak a testrészneveket vettem figyelembe és foglaltam össze, a klasszikus nyelv, valamint más nyelvjárási gyűjteményekkel való összehasonlítás céljából. Csillaggal (*) jelöltem azokat a szavakat, amelyek az összehasonlítás alapjául szolgáló *AbŪ ÝUbayda: KitÁb al-ḥayl*-ban szerepelnek, valamint zárójelben odaírtam az eredeti formát vagy jelentést. A klasszikus szavak közül némelyik már nem a középkori formában van jelen, hanem valamilyen hangzásbeli vagy jelentésbeli változáson esett át. Ezeket a csillag mellett hullámos vonallal jelöltem meg. (~)

1. Felkar. ¹⁴² *~ (أَبْرَان)	أَبْرَان
2. Alkar. *~ (عَضْد – felkar)	عَضْد
3. Faroktő.	عَضْم
4. Csüdszörzet.	عِزْمَة

¹⁴¹ Vocabulary of Bedouin Words Concerning Horses. JNES 4 (1945) 97.-129. old.

¹⁴² Az *أَبْرَان* jelentése artéria, aorta, *أَبْرَان* a szív két artériája. (*al-Farā'id al-durriyya* és Hans Wehr szótára szerint) *Abū 'Ubaydánál* (*Kitāb al-ḥayl*, Kairó, 1986. 139.-140. old.) a szó kettes számban szerepel és a jelentése, a has alján lévő két bőrredő vagy izomköteg, amelyek kétoldalról a *zawr* közepéhez csatlakoznak, majd a bordák alsó felén haladnak tovább a két utolsó bordáig. A szív szintén a *zawr* (szegycsont, valódi bordák) 3.-6. bordái között van. A felkar szintén erre a helyre esik, így az is lehet, hogy Carl Raswan félreértett valami, amikor a beduin elmondta neki, hogy azt a helyet hogy hívják a lovon. Valószínű, hogy a felkar mögötti helyet akarta elmagyarázni, s így lett az artériából felkar. Az is lehet, hogy egy nagyobb testfelület nevét kapja annak egy kisebb része, mint pl. *Bišr* versében: (*Ibn Qutayba, MaÝānī, kitāb al-faras*. 139. old.)

على كل ذي مَعْيَةٍ سَابِحٌ يُقَطِّعُ ذُو أَبْرَانِهِ الْحِزَامَا

Minden heves vérű, úszva futónak szétveti oldalát a hevedersziját. – Vagyis az oldalain futó két érnek itt a helye az érdekes.

5. Bordák.*	أضلاع
6. Visszahajló orrhát. „gazellaorr”	أفئس
7. Egyenes vagy kicsit görbült arcprofil.	أحنس
8. Lapockák.	ألواح
9. Orr.*	أنف
10. Nyak.	عنق
11. Nyak.* (عُنُق)	عُنُق
12. „Sarok”, csánk.	عقب
13. Orr.* ~ (أرنبية – orrhegy)	عَرْنُوَّة
14. Csánk.* ~ (عُرْقُوب – horgasín és csánk együtt)	عُرْقُوب
15. Csüszszőrzet. ¹⁴³ * (أشعر)	عشعار
16. Izmok.	عصلات
17. Comb.	أزقر
18. Felsőajak.	بُرْطُم
19. Csecs.	تَيْد
20. Farok. (Sivatagi növény neve is).*(ذئب)	ذئب
21. Könyök.	ذراع
22. Farok.	ذيل
23. Lábszárcsont.* ~ (alkar)	ذراع
24. Hátgerinc. „ÝAИĎ kardja”	ذو الفقار
25. Comb, csípő, hátsó rész.* ~ (فخذ – felső comb)	فخذ
26. Fejtető a sörénnyel együtt.	فاغوس
27. Felsőajak.	فئسة
28. Pata.*	حافر
29. A lovas helye a háton.*(صهوة – AbÙ ÝUbaydánál nem, de a versekben szerepel)	حال
30. Állkapocs.* ~ (حنك – lágy szájpaplás)	هناك
31. Váll.* ~ (مار)	حارك
32. Szemhéjak.	حجرة العين
33. Elülső láb.*(يد)	إد
34. Fül.* ~ (أذنان)	إذن
35. Alsó ajak.	علمة
36. Homlok.* ~ (جبهة – a fülek alatti homlok rész)	جبيحة
37. Az a hely a kanca oldalán, amit elér a farka végével.	جيرة
38. Oldal.* ~ (جنب)	جانب
39. Pajzsszerű homlok. A homlok közepe: ساعد	جبهة
40. Széles, domború homlok.	جبهة نطا
41. A nyakon az a hely, ahová az amulettet erősítik. ¹⁴⁴ * (جران – bőrredő a nyakon, a toroknál)	جيران

¹⁴³ A szó egy többesszámú alak, amely szerepel a klasszikus szóanyagban is. A kezdő torokhang a hamza helyett nyelvjárási sajátosság.

42. Máj.*(كبد)	كَبِد
43. Lapocka.*	كَاهِل الحَارِك
44. Szügy.*~(A mellkas egy része, mely a földet éri lefekvéskor, mint a tevénél.)	كَلْكَل
45. Csecsbimbó.	كَمَاش
46. Váll.*(كَتِف، أَكْتِاف)	كَتَاف
47. Széles állkapocs.	خَبْرَة
48. Herék.*~(خُصِيَّتَان)	خُصِيَّان
49. Lábszár.	كِرَاع
50. Könyök.	كُوع
51. Váll, lapocka.	لُوح
52. A nyak legmagasabb pontja.	مَعَارِف
53. „Szegy”, a szügy alsó része az alkarok között.	مَبْطِن
54. Torokhajlat, ahol a légső belép az állkapcsok közé. Egyike a nyolc legjellemzőbb pontnak az arab telivéren.* (مَدْبِج)	مَدْبِج
55. Széles-hordós bordák.	مَجْفَر الأَضْلَاع
56. A fark vége.*~(قَمْعَة – farkrépa)	مَمْعَة
57. Pártaszél.	مَقْط الشَّعْر
58. Orr.*~(مَرْسِن – az orrszíz helye az orron)	مَرْسِن
59. A far legmagasabb pontja. Farbúb.	مَصْمَمَة
60. Áll alatti vájat, árok.	مَشْكَم
61. Könnyimirigy.	مَدَامِج العَيْن
62. Az a pont a kancán, ahol az üstöke érinti a fejét. A homlok kidomborodó része.	مُفْرَق رَأْسِهَا
63. Orrlyuk.*	مِنْخَر
64. Gödör a szem felett.	مُؤَام
65. Csüd.	مُحَدَدَة
66. Összezsugorodott pata.	مُعْر
67. A fejbőr a homlok legfelső részén.	نَعَامَة
68. A fej két oldala.	نَدَاتَان
69. Üstök.*	نَاصِيَة
70. A csüdhajlat a pártaszél felett.	نُقْبِرَة
71. Sörényív.	قَفَا
72. Szív.*	قَلْب
73. Kis fülek.	قَنْف
74. Római orr. (Enyhén ívelt, görbült.)	قَنِي
75. A csípők közötti távolság.	فَرَق
76. „Szarv”, sörényfonat.	قَرْن
77. A far izmos felső része a farktőnél.*~(قَطَاة – a lovas mögötti hely a háton)	قَطَا
78. „Kúpalakú domb”, a homlok kiemelkedő része a szemek között.	قَبَّة

¹⁴⁴ Az amuletteket számtalan helyre erősíthetik a lovon. A nyakon valószínűleg oda teszik, ahol a torokszíz van. A klasszikus irodalom is megemlíti ezt a torokhoz közeli helyet: *sālifa* (A nyaklánc helye, a nyak legfelső része a fülsontokig.)

79. „Ikerdombok” a homlokon.	قَتْنَيْن
80. Hosszú nyak.	فُرُوج
81. A homlok legfelső része. Üstök.	قُصَّة
82. Térdkalács.*~(داغِصَة)	راغِصَة
83. Térd.*~(رُكْبَة – elülső láb lábtöve)	رُكْبَة
84. Mar.	رُقْبَة
85. Fej.*	رَأْس
86. Csüd.*~(رُسْغ)	رَسْخ
87. Hátsó láb.*~(رُجْل)	رُجْلَة
88. Hab, tajték, nyál.	رُوَال
89. Térd.*~(az elülső láb lábtöve)	رُكْبَة
90. Széles fejű ló.	رُمَّة
91. A nyak oldala.	رُقْبَة
92. Üstök.*~(سَبِيب)	سَبِيبَة
93. Domború homlok.	سَبُوع
94. Halánték.	صَدَع
95. Szügy.*	صَدْر
96. Keskeny homlok.	سَفَى
97. A homlok közepe.	سَعْد
98. Csípő.*~(صَلْب – gerinc, a hátszigolyák összessége)	صَلْب
99. A far teteje.*~(a far teteje a fark két oldalán)	صَلَا
100. A jól helyezett ágyék.	صَقْل
101. „Kard”, a fark hosszú szőre.*	سَيْف
102. Ágyék.*	شَاكَلَة
103. Torok.	شُرْفَات
104. „Tüske”, gerinc.	شُوك
105. A lábtő alsó része.*	شَطْطِي
106. „Egy arasz”, ekkora a távolság a ló két állkapcsa között. شِبْرَيْن Két arasznyi a homloka szélessége, a szemek sarkaitól mérve.	شِبْرَة
107. Csecsbimbók.	شَطُور
108. Fark.*	سَبِيب
109. „Ösvény”, mély barázda a hátgerincen kétoldaltól kemény izmokkal van körülveve.	طَرِيقَة
110. Hímvesző.	طَيْس
111. Alsócomb.*~(ثِقْنَة – térd)	ثِقْنَة
112. Lábszárcsont. A طَظِيف sokak szerint a csánk feletti lábész.	طَقْد
113. Nyír.	عُقْبَة الحافر
114. Farokrépa.*~(عُكْرَة الذَّيْل – faroktő)	عُكْرَة الذَّيْل
115. A szem fölötti üreg.*	وَقْبَة
116. Csípő, medence.*~(وَرَك – far)	وَرَك
117. A két csípő.	وَرَكَيْن
118. Széles állkapcsú ló.	يَعْيُوب
119. Péra.*~(ظَبِيَّة الأنتى)	ظَبُوءَة

120. Hát.*	ظهر
121. Hímvessző.	زَبَّ

3.2.

Janet C. Watson (1959-) angol nyelvész professzornő által gyűjtött elnevezések a ló testrészeire, vegyesen tartalmaznak klasszikus és **egyiptomi** nyelvjárási elemeket. A szerző az egyiptomi részt 1982 és 1988 között gyűjtötte a héliopoliszi versenypályán, ahol valójában versenylovak edzésével és lovaglás oktatással foglalkozott. 1982-1983-ig felkérésre, mint igazgató helyettes (assistant manager) dolgozott az újonnan alakult lovas létesítményben, a Saqqara Arabian Horse Park-ban, Abu Szír piramisainál, félúton Gíza és Szaqqara között.

Leírása szerint a beduin kifejezéseket Carl Raswantól kölcsönözte, akinél, mivel sok helyről gyűjtötte a szavakat, nem lehet pontosan beazonosítani, hogy valójában melyik kifejezés melyik törzstől származik. Janet Watson témák szerint szortírozott szótárában, minden szó mellett ott áll egy rövid megjegyzés a szó eredetéről. (E) – egyiptomi nyelvjárás, (CA) – klasszikus arab, (BRas) – beduin szó Carl Raswantól. Azok a szavak, amelyeknél nincs semmi megjegyzés, általánosan használt kifejezések a Közel-Keleten és Egyiptomban.

1. Hát. (E)* (ظهر)	ضَهْرٌ ضُهُور
2. A lovas helye a ló hátán, beleértve a ló oldalait is. (E) A CA-ban ظَهْرٌ	جَوْز
3. Hátgerinc. (E)	سِلْسِلَةُ الضَّهْرِ
4. Hátgerinc. (CA)*	صُلْبٌ
5. Has. *	بَطْنٌ بَطُون
6. Test. (E)*	جِسْمٌ أَجْسَام
7. Szügy. (CA)*	لَبَانٌ
8. Szügy.	مَبِطِنٌ
9. Szemöldöksont. * (:Ibn Sida szerint. A. ÝU. szerint: üstök töve)	عَصْفُورٌ عَصَافِير
10. Far. (CA)	رَذْفٌ أَرْدَاف
11. Lábszárcsont. (E)	مَدْفَعٌ مَدَافِع
12. Elülső lábszárcsont. (E)	قُصْبَةُ الإِيْدِ
13. Hátsó lábszárcsont. (E)	قُصْبَةُ الرَّجْلِ
14. Hátsó lábszárcsont. (E)	مَدْفَعٌ وَرَاقِي
15. Arc.* (خَدٌّ)	خَدٌّ خُدُودٌ، صِيْدَغٌ أَصْدَاغ
16. Szügy.* (صَدْرٌ~)	صِيْدْرٌ صُدُور
17. Széles szügy. (E)	صِيْدْرٌ مَقْتُوْحٌ ، صِيْدْرٌ عَرِيْضٌ
18. Szarugesztenye. (BRas)	عُقَيْبَةٌ
19. Pártaszél (patán). (E)	إِكْلِيْلٌ، مَثْبِتُ الشَّعْرِ
20. Pártaszél. (CA)*	أَشْعَرٌ، أَطْرَةَ الحَافِرِ
21. Pártacsont. (E) * (عَظْمٌ)	العَظْمُ الإِكْلِيْلِي
22. Pártacsont. (CA)* (~a csüd két csontja)	حَوْشَبٌ
23. Bőrredő a herék és a combok között.(CA)*	رُفْعٌ
24. Sörényél. (E)	عُرْفٌ
25. Far.	كَفَلٌ، أَكْفَالٌ
26. Far. (CA)*	قُطَاةٌ

27. Konkáv profilú arc. (Római orr) (BRas)	أَفْتَس
28. Farokcsont. (E)	عَصَوَصَة، عَصَايِص
29. Faroktő, farokcsont. (CA)*	عُكُوَة
30. Farokrépa. (CA)*	عَسِيْب
31. Fül. (E)	وَدْن، وِدَان
32. Fül. (CA)*	أَذْن، أَدَان
33. Könyök. (E)	كُوُع كِيعَان
34. Könyök. (CA)*	مِرْفَق، مِرَافِق
35. Szarugesztenye. (sarkantyúként megnőtt) (E)	زِرَّ الرُّمَانَة
36. Szem. (CA) *	عَيْن، عُيُون
37. Szem. (E) (kiejtésbeli különbség van a CA-hoz képest: één.	عَيْن، عِيُون
38. Arc. (E) - [ejtsd: gibha/gibah]	جِبْهَة، جِبَاه
39. Arc. (CA)*	جِبْهَة، جِبَاه
40. Arc. (E)	وَشْ، وُشُوش
41. Arc. (CA)*	وَجْه، وُجُوْه
42. Arcléc. (E)	بُرْزَة، بُرْزَة، بُرُور
43. Csüdszörzet. (E)	رُمَانَة رَمَامِيْم
44. Csüdszörzet. (CA)*	تُنَّة، تُنن
45. Lányék. (CA)*(ágyék)*	خَاصِرَة
46. Lányék. (CA)*(ágyék)*	شَاكِلَة
47. Alkar. (CA)*	ذِرَاع، أذْرُع
48. Homlok. (E)	قُوْرَة قُوْر: قُوْر
49. A ló elülső része a hevederszíjig. (CA)	المَقَادِم
50. Elülső láb. (E)	إِيْد إِيْدِيْن: أِيَادِي
51. Elülső láb. (CA)*	يَد، أِيَاد
52. Az elülső láb (karcsú része/lábszár).(CA)*	وَطِيْف، أُوْطِيْقَة
53. Üstök. (E)	نَاصِيَة، نَوَاصِي
54. Üstök. (CA)*	نَاصِيَة، نَوَاصِ
55. Nyír (béka).*	نَيْسِر، نُسُور
56. A kanca genitális része. (E)	مَنَاعِم
57. Csípő, hátsó rész, comb. (E)*(فخذ~)	فَخْد
58. Fej. (E)	رَاس، رُوس
59. Fej. (CA)*	رَاس، رُؤُوس
60. A pata saroktámasza. (E)	كَلُوَة، كَلَاوِي
61. A pata saroktámasza. (CA)*	دَابِرَة، دَوَابِر
62. A ló hátsó részei. (Minden, ami a hevederszíz mögött van.) (CA)*	المَآخِر
63. Hátsó láb. (E) (ejtsd: rigl/rugúl)	رُجُل، رُجُول
64. Hátsó láb. (CA)*	رُجُل، رُجُول
65. Csípő. (E)	وَرَك، وَرَاك: أُوْرَاك
66. Csánk.*	عَرْقُوب، عَرَاقِيْب
67. Pata.*	حَاْفِر، حَوَاْفِر
68. Hevederszíz helye. (CA)*	مَحْزَم
69. Térd.*(lábtő)	رُكْبَة، رُكْبَات
70. Állkapocs. (CA)*	شِيْطِق، أَشْدَاق

71. Ágyék. (E)	خَصْرٌ، وَسْطٌ
72. Ágyéki terület. (CA)* (?) ¹⁴⁵	صَهْوَةٌ، صَهَوَاتٌ
73. Sörény. (E)	مَعْرَقَةٌ، مَعْرَقَاتٌ
74. Sörény. (CA)*	عُرْفٌ
75. Száj. (E)	يُوقٌ، حَنَكٌ
76. Orr, pofa. (E)	حَنَكَةٌ، بُوْرٌ، حَنْمٌ، حَطْمٌ
77. Orr, pofa. (BRas)	عَرْنُوْنَةٌ
78. Köldök. (CA)*	سُرَّةٌ، سُرْرٌ
79. Nyak. *	رَقَبَةٌ، رَقَبَاتٌ، عُنُقٌ، هَادِيَةٌ، هَوَادٌ، هَادٌ، هَوَادٌ
80. Orr. (E)	مَنْخِيرٌ، أَنْفٌ
81. Orrlyuk. *(~منخر)	مِنْخَارٌ، مَنَاحِيرٌ
82. Orrlyuk. (E)	طَاقَةُ الْمَنْهِيْرِ
83. Csüd(-izület) (E) (ejtsd:qéd/quyúd) ¹⁴⁶	قَيْدٌ، قَيْوْدٌ
84. Csüd (-izület) (CA)*	رُسْعٌ، أَرْسَاغٌ
85. Hímvesző. (BRas)	زَبٌ
86. Hímvesző. (CA) ¹⁴⁷ *	ذَكَرٌ، ذُكُوْرٌ، نَضِيٌّ، عُرْمُوْلٌ
87. A hímvesző makkja. (CA)	قَيْشَلَةٌ
88. Csípőszöglet. (CA)	حَرْقَفَةٌ، حَرَاقِفٌ
89. A csánk csúcsa. (E) *(إِبْرَةٌ –könyöknyúlvány)	إِبْرَةُ الْعَرَقُوْبِ
90. Fejtető. (E)	دِيْمَاغٌ، رَاسٌ، رُوْسٌ
91. Fejtető. (CA)*	أَمٌ دِيْمَاغٌ، قُوْتَسٌ، هَامَةٌ
92. Borda.*	ضِلْعٌ، ضِلْعُوْعٌ
93. Kosorr. (Római orr.) (BRas)	أَخْنَسٌ
94. Herezacskó. (CA)*	صَفْنٌ
95. A kanca nemi szervei. (BRas)**(طَبِيْعَةُ الْأُنْثَى~)	طَبِيْعَةٌ
96. A mén nemi szervei. (BRas)	طَيْسٌ
97. Szár. (Lábszár? Alsó comb?) ¹⁴⁸	كِرَاعٌ، أَكْرُعٌ
98. Vaszora. (E) (ejtsd: giráb)	جِرَابٌ
99. Vaszora. (CA)*	قَنْبٌ
100. Váll. (CA)*	كَنْفٌ، كَنْفٌ، كَنْفٌ، أَكْتَاْفٌ
101. Váll. (E)	كَنْفٌ، أَكْتَاْفٌ
102. Oldal. (E) (ejtsd: ganb/gináb)	جَنْبٌ، جِنَابٌ
103. Talp. (E)*	صَحْنٌ الْحَاْفِرِ، بَطْنٌ الْحَاْفِرِ
104. Térd. (E)	رَقَبَةٌ، رَقَبَةٌ
105. Térd. (BRas)*	رَقَبَةٌ
106. Térd. (CA)	سُمَّنَةٌ، سَمَامِنٌ
107. Has. (E)	مِعْدَةٌ
108. Farok. (E) (ejtsd:dél/duyúl)	ذَيْلٌ، ذَيْوْلٌ
109. Farok. (CA)*	ذَيْلٌ، ذَيْوْلٌ، ذَنْبٌ، أَذْنَابٌ
110. Farokszőr. (CA)*	هَلْبُ الذَّنْبِ
111. Farok és sörényszőr. (CA)	سَيِّبٌ
112. Farok és sörényszőr. (BRas)	سَيِّبٌ

¹⁴⁵ A klasszikus nyelvben jelentése: a lovas helye a ló hátán. Ez pedig a marhoz közel van, semmiképpen nem hátul, az ágyéknál.

¹⁴⁶ A testrészelnevezése azonosult az ide rakott béklyó nevével.

¹⁴⁷ A عُرْمُوْلٌ az egész hím nemi szervet jelenti, nem csak a hímveszőt.

¹⁴⁸ Az angol „shank” mindkettőt jelenti. A RuwÁla törzs nyelvjárásában a ló hátulsó lábszárát jelenti.

113. Ín. (E)	وئر، أوْتار
114. Heregolyó. (CA)	بَيْضَة، بَيْضَات
115. Here. (CA)*	خُصِيَّة، خُصَى
116. Torok. (E)* (~ szegy, első hét borda helye)	رُور، رُوار، إِزْوار
117. A pata eleje. (CA)*	سُنْبُك، سُنَابِك
118. Nyelv. *	لِسان، لِسانَة، ألسنة
119. Fog.*	سِيْنَة، سِنان
120. Húgycső. A hímvesző nyílása. (CA)*	إِحليل
121. Hüvely, méh. (CA)*	مِهْبَل، مِهَابِل
122. Vulva, hüvelybemenet. (CA)	فُرُوج، فُرُوج
123. Hegyfal. (pata elülső része) (E) (ejtsd: gidár il-háfír)	الحافر من بَرّاء، جدار الحافر
124. Mar. (CA)*	حاراك، حَوارك، كاهل، كَواهل، كاتِبَة، أَكْتاب، مَنسُج، مَناسِج

3.3. **Alois Musil** (1868-1944) cseh felfedező, orientalista és író gyűjteménye a ló testrészneveiről a **szíriai** RuwÁla törzstől származik. Musil szegény farmer családban született, majd papnak tanult. Közben egészségtelen életmódja miatt súlyos tüdőbajt kapott. Tanulmányai befejezése után 1895-ben a jeruzsálemi újonnan megnyílt vallási intézményben tanulmányozta a Bibliát, de csak 14 hónapig maradt itt. Bejárta az arab országokat és 1917-ig hatalmas tudományos anyagot halmozott fel. Sivatai felfedezései között van a 8. századi Qasr Amra-i kastély, tele figurális iszlám festéssel. Utazásai közben folyamatosan publikálta munkáit. 1902-ben vált az Olomouc-i egyetem teológia professzorává, 1909-ben a bécsi egyetemen volt a teológia professzora. A klasszikus arab nyelv mellett 35 arab dialektust sajátított el. Az első világháború alatt őt küldték az angolok képviselőjeként a Közel-Keletre Törökországgal szemben. Később (1920-ban) mint a prágai Károly Egyetem professzora közreműködött a Prágai Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetének megalapításában. 1922-23 között az amerikai Ch. R. Crane segítségével angolul publikálta munkáit. Tudományos jellegű és útikönyvei mellett 21 ifjúsági novellát adott ki. Hivatalosan 1938-ig dolgozott a Károly Egyetemen, de élete végéig aktív maradt. Halálát a tüdőbajhoz kapcsolódó veseelégtelenség okozta.

1. Orrhegy.*~(أرنبَة) – orrhegy)	عَرْنُونَة
2. Orrlyuk.*	مِنْخَر
3. Felső ajak.	بُرْطُم
4. Alsó ajak.	عَلْمَة
5. Álladó. Áll alatti lánc.	مَنْسُج
6. Állkapocs.*	حَتَاك
7. Toroknál levő ér.*	وَرِيْدَة
8. Homlok.*	جَبْهَة
9. A homlok közepe.	سَاعِد
10. Üstök.	قُصَّة
11. Könnyecsatorna.	مِدَامَة العَيْن
12. Szem.*	عَيْن
13. Szem feletti gödör.	جَجْرَة العَيْن
14. Fül.*~(أذُن)	إِذْن
15. Fül töve.	صَرْصُور الإذْن
16. Tarkó.	فَاعُوس

17. Sörény.*~(مَعْرَفَةٌ ، عُرْفٌ)	مَعْرَفٌ
18. Nyak.	رُقْبَةٌ
19. Váll, lapocka.*~(mar)	حَارِكٌ
20.Váll mögötti izmok.*~(Isd. Carl Raswannál)	أَبَاهِرٌ
21. Hát.*	ظَهْرٌ
22. Farbúb.	مُصَمَّةٌ
23. A far hátsó része a fark felett.*	قُطَاةٌ
24. Faroktó.*~(عُكْوَةُ الذَّيْلِ)	عُكْوَةُ الذَّيْلِ
25. A fark szőre.*	سَبَّيْبٌ
26. Comb.*~(فَخْدٌ)	فَخْدٌ
27. Térd.*	ثَقَنَةٌ
28. Csánk.*~(عُرْقُوبٌ – Achilles ín és csánk együtt)	عُرْقُوبٌ
29. Hátulsó lábszár.	كِرَاعٌ
30. Csecs.	ذَيْدٌ
31. Csecsbimbók.	شَطُورٌ
32. Köldök.*	سُرَّةٌ، سِرٌّ
33. Has.*	بَطْنٌ
34. Oldal.*	جَنْبٌ
35. Lágycsőr.*~(ágyék)	شَاكِلَةٌ
36. Könyök.	كُوعٌ
37. Az elülső lábak felső része közötti rész. Szegycsont.	مَبْطِنٌ
38. Szarugesztenye.	عُقَيْبَةٌ
39. Elülső láb lábtöve.*	رُكْبَةٌ
40. Elülső lábszár.*~(alkar)	ذِرَاعٌ
41. Boka.	مُحَدَّدَةٌ
42. Csüd.	قَيْنٌ
43. Pata.*	حَافِرٌ
44. Szügy.*	صَدْرٌ
45. Far.*~(وَرَكٌ)	وَرَكٌ
46. Orrlánc.	سِكِّيمَةٌ، رَشْمَةٌ
47. Kötőfék szára. Vezetőszár.*	رَسَنٌ
48. Hátulsó részek.	مِرْوَةٌ
49. A kanca nemi szerve. Péra.*	ظَبْوَةٌ
50. Ajak. (A kanca nemi szervének része.)	سَفْفٌ
51. Herék.*~(خُصْيَانٌ)	خُصْيَانٌ
52. A mén nemi szervei.	طَيْسٌ
53. Hímvesző.	زَبٌّ
54. Boka hátsó része.	عَدْمَةٌ
55. Boka hátsó részén növő szőrszálak.	لُفَيْرَةٌ
56. A pártaszélen növő szőrszálak.	مَقَطُ الشَّعْرِ
57. Nyír.	عُقَيْبَةُ الحَافِرِ
58. Patkó.*	حِذَاءٌ

3.4. A lengyel **Waclaw Rzewusky** gróf (1777-1831) szógyűjteménye a **szaúd-arábiai** Nedzsd környékén nomadizáló beduinoktól származik. Ő gazdag nemesi családban született, a Fekete-tengertől északra, a Kijev és Odessza között lévő Sawrańban. Rajongása az arab lovak iránt, és az egész arab-beduin világ iránt, már gyermekkorában elkezdődött, amikor Arábiát és Észak-Afrikát megjárt emberek elbeszéléseit hallgatta. 27 éves korára osztrák huszárcapitány lett és mint a napóleoni háborúk veteránja, alaposan megismerte a lovas harcmódot. Osztrák diplomata kapcsolatai, valamint ismerettsége az orientalista Joseph von Hammer-Purgstall-lal, a bécsi egyetem közel-keleti tanulmányai felé irányították. Arabul egy libanoni szerzetestől, Antuna Aridától tanult, aki a bécsi egyetemen dolgozott, mint lektor. Törökül pedig az oszmán admirális, Ramiz pasa tanította. Apjától hatalmas vagyont örökölt, s mivel szívéen viselte a napóleoni háborúk okozta ló-veszteséget Kelet-Európában, elindult, hogy tenyészállatokat szerezzen be a Közel-Keleten. Ekkor érkezett el hozzá a württembergi királynő, Catherine Pavlovna felkérő levele arab telivérek (*kuľaylân* fajtájúak) vásárlására, a weili királyi ménesek feljavítására. 1818 januárjában indult el Damaszkuszba, a szíriai sivatagba és a Drúz-hegységhez s végül az arábiai sivatagba. 5 hónap alatt jóval több lovat vásárolt össze, mint amennyire a felkérés szövege és kiváló kapcsolatokat alakított ki a beduin törzsekkel. Lovas szakértelme közben egyre nőtt, s a nedzsi beduinok elismeréséért *Amīr TÁĒ al-Faħar ÝAbd an-NišÝanī* –nak nevezték, lengyel nevének arab változata szerint: „A dicsőség koszorújának hercege, az isteni jel szolgája”. Ettől kezdve úgy emlegették mint „az arany szakállú herceget”, mivel hosszú vörös szakállat növesztett, arab hagyományok szerint öltözött és úgy is élt. 81 arab telivér mént és 33 kancát vásárolt, közben megnövekedett kísérőinek száma is, így eladósodott. Sawráni birtokán arab istállókat épített és lovászai is beduin ruhákban jártak. Sátorban vagy a lovak között töltötte ideje nagy részét. Az aleppói felkelés (1819 október) után távozni kényszerült a Közel-Keletről és mivel hitelezőire már nem számíthatott, az orosz követség az adóssága fejében a lovait elárverezte és Párizsba küldte. Rzewusky gyorsan hazatért, eladott egy csomó földet a birtokából s így rendezni tudta adósságait és visszavásárolhatta a lovait. Legnagyobb lélegzetű francia nyelvű írása, a 800 oldalas „Impressions d’Orient et d’Arabie” vagyis „A keleti lovakról és azok közel-keleti származásáról” szól. Halála legendává vált: 1831 május 14-én a dasowi csatában tűnt el nyomtalanul, kedvenc fehér arab telivéréjén, *MuħtÁr-TÁbon*. A róla szóló romantikus költemények szerint nem is halt meg, hanem egy éjszaka visszatért a birtokára, csendben elővezette lovait és elrepült velük a sztyeppék felé, túl a Kaukázuson, a sivatagi legelőkre. Halála után az oroszok elárverezték birtokát és arab ménesét különböző helyekre adták el, így lassan eltűntek a történelem homályában. Egyetlen mén (Bagdad) maradt meg Juliusz Dzieduszycki gróf jóvoltából, aki apja nyomdokaiba lépve és Rzewuski hírnevét felhasználva, újra kezdte tenyészteni az arab telivéreket.

1. Fej.*~(الرأس)	الرس
2. Fülel.*~(الأذن)	الأذنين
3. Üstök.	الكولة
4. Halánték.	الحزين
5. Homlok.*	الجبهة
6. Szemboltozat.	ارز العينين
7. Állkapocs. Külső rágóizom tájéka.*(lágyszájpadlás)	الحنك
8. Szem tájéka.	محجر
9. Szemek.*~(العينان)	العينين

10. Orrhát.	افطسا
11. Orrlyukak.*~(المنخران)	المنخرين
12. Gége tájéka.*~(Nyaki verőér)	الوريد
13. Felső ajak.	العلمة
14. Fogak.	الحفود
15. Nyelv.*~(لسان)	لسان
16. Állcsúcs.	الذقن
17. Nyak első fele. (a toroktól a szügyig)	الرقبة
18. A nyak oldala.	معوذة
19. Mandulák.	اللوزتين
20. A szügy felső része.*~(A szügy alsó része, szegycsont, az első hat borda helye)	الزور
21. Szügy.*	الصدر
22. Szügy. (ua.)*~(A nyak felső része, torok)	النحر
23. Vállkar tájék.*	الأكتاف
24. A két könyök.*	المرفقين
25. Felületes ujjhajlító izom.*	شظا
26. Alkar.*	الذراع
27. Lábtő.*	الركبة
28. Elülső lábszár.*~(Alsó comb)	الساق
29. Elülső lábak.*~(اليدان)	اليدين
30. Boka.	القين
31. Pártahajlító izom.	المشئن
32. Pata.*	الحافر
33. Csüd.*~(izület)	المفصل
34. Csüdszörzet.	شعر القين
35. A pata saroktámasza.*~(csánk)	الكعب
36. Has.*	البطن
37. Nyír(ek).*~(nyírcsontok)	ضفادع
38. Hátsó lábak.*~(الرجلان)	الرجلين، الصليبين
39. Horgasín.*	العرقوب
40. Alsó combok.*~(فخذ، أفخاذ)	الأفخاذ
41. Felső comb.*~(الزُرّ - A far hátsó része)	الزُرّ
42. A far hátsó része. Félig inas izom.*~(in/ideg)	العصب
43. A nemi szervek tájéka.	امس الركب، الركب
44. Farok hosszú szőre.*~(ذيل)	الزيل
45. Végbélnyílás.*~(أست)	سنة
46. Farokcsont.	العصعص
47. Far.*	الكفل
48. Lágyék.*~(ágyék)	النشكلة
49. Oldalak.*	الجوانب، الأجناب
50. Hát, a martól a farbúbig.*	الظهر
51. Mar.*~(الحارك)	الحاركة
52. A nyak, a szügytől a torokig. Lsd. رقبة	الكرد
53. Sörény.*	اشعار، المعرفة

IV. A klasszikus és a modern elnevezések összevetése

4. A nyelvjáráások lótestrészelnevezéseinek összevetése a klasszikus szóanyaggal

Klasszikus	C. Raswan (Oszmán kori Közel-Kelet)	J.C.Watson (egyiptomi 1982-1988)	Alois Musil (szíriai RuwÁla törzs)	Rzewusky (szaúd-arábiai, nedzsi)
Felkar- عَضُد	أَبَاهِر	(nem szerepel)	(nem szerepel)	(nem szerepel)
Alkar- ذِرَاع	عَضَد	(nem szerepel)	(nem szerepel)	ذِرَاع
Könyök- مِرْفَق	ذِرَاع	كُوع / كِعَان	كُوع	مِرْفَق
Homlok- جَبْهَة	جَبِيهَة	قُورَة / قُور	جَبْهَة	جَبْهَة
Lábszár- وَظِيف	طَفْد / ذِرَاع / كِرَاع	مَدْفَع / مَدَافِع / قَصْبَة اليَد قَصْبَة الرِجْل مَدْفَع وَرَانِي	Hátulsó- كِرَاع Elülső- ذِرَاع	Hátulsó- نِينس Elülső- سَاق
Farokrépa, faroktő- عُكُورَة	عَضَم / عُكُورَة الذَّيْل	عَصُورَة عَصَايِص	عُكُورَة الذَّيْل	عَصَص
Szarugesztenye- رَقْمَتَان / قَمَعَتَان	عُقَيْنَة	زَر الرَّمَانَة	عُقَيْنَة	(nem szerepel)
Csüdszörzet- / أشْعَار	عَدْمَة / عَشْعَار	رَمَانَة / رَمَامِيم	(nem szerepel)	شَعْر القَيْن
Nyír- نَسْر / نُسُور	عُقَيْنَة الحَافِر	نَسْر / نُسُور	عُقَيْنَة الحَافِر	ضَفَادِع
Szügy- صَدْر / جُوشَن	كَلْكَل Szügy alsó része: مَبْطِن	صِدْر / مَبْطِن	صَدْر Az elülső lábak felső részé közötti rész, szegycsont: مَبْطِن	صَدْر / نَحْر Szügy felső része: زُور
Boka- جَبْهَة	(nem szerepel)	(nem szerepel)	مُحَدَدَة Boka hátsó része: عَدْمَة	قَيْن
Csüd- رُسْع / أُرْسَاغ	رَسَخ / مُحَدَدَة	قِيد / قُيُود	قَيْن	مَفْصِل
Far- وَرْكَ	(nem szerepel)	كَقْل	وَرْكَ	كَقْل
Comb- فَخْد	comb-أَزْقَر comb-فَخْد, csípő, hátsó rész Alsó comb-نُقْنَة	Csípő, hátsó rész, comb-فَخْد	فَخْد	أَفْحَاد- Alsó comb-زُر Felső comb-زُر
Ajak- جَحْفَلَة	بُرْطُم / فِئْسَة Alsó ajak-عِلْمَة	(nem szerepel)	Felső ajak-بُرْطُم Alsó ajak-عِلْمَة	عِلْمَة- Felső ajak
Csípő- خَاصِرَة	صَلْب / وَرْكَ / وَرْكَين	وَرْكَ / وَرَاك / أَوْرَاك	(nem szerepel)	(nem szerepel)
Nyak- عُنُق	عُنُق / عُنْف A nyak oldala-رُقْبَة	(nem szerepel) torok-زُور / زُورَار / زُورِ	رُقْبَة	رُقْبَة A nyak a szügytől a torokig-الكَرْد
Pata- حَافِر	حَافِر	حَافِر	حَافِر	حَافِر
A pata saroktámasza - إِيْنَة / نَوَايِر	(nem szerepel)	كَلَاوِي / كَلُورَة	(nem szerepel)	الكَعْب
Pártaszél-إِطَار	أَشْعَار / مَقَط الشَّعْر	مَنْبَت الشَّعْر / إِكْلِيل	مَقَط الشَّعْر	(nem szerepel)
Lapocka- كَاهِل	كَاهِل الحَارِك / أَلُوَاح Váll, lapocka-لُوح	(nem szerepel)	Váll, lapocka-حَارِك	(nem szerepel)
Mar- كَاتِيْبَة / حَارِك	رُقْبَة	مَنْسِج / كَاتِيْبَة / حَارِك	(nem szerepel)	الحَارِكَة

منسج			váll mögötti izmok- أباهر	
كعب- Csánk Horgasin és csánk عرقوب- együtt	عرقوب Csánk, sarok- عقب	عراقيب/عرقوب	عرقوب	عرقوب- Horgasin
Hát (a mar végétől az ágyékig)- ظهر Hát (a martól a fark tővéig)- سراة Hát (a far felső részétől a marig, a hát egész felszíne)- نيج Hát (a lovas ülőhelye)- صهوة	ظهر	ضهور/ضهر	ظهر	Hát a martól a farbúbig- ظهر
Váll- مكعب/كتف	كتاف	أكتاف/كثف	Váll, lapocka- حارك	الأكتاف
Üstök- ناصية	ناصية /سببية	نواصي/نصية	فصة	الكولة

A testrésznevek elemzése után, most már rátérhetünk a hozzájuk kapcsolódó klasszikus irodalmi szövegek tanulmányozására. A nyelvjárások szókinccse csak annyiban volt érdekes számunkra, hogy mennyire őrzik a klasszikus szövegek szavait, mennyire módosítják azok jelentését. Ahol a legtöbb csillag (*) van, az áll legközelebb a klasszikus szóanyaghoz. Megfigyelhettük a táblázatból a rövid magánhangzók jelentésmódosító szerepét, az emphatikus hangváltozatokat ugyanazzal a jelentéssel, a zöngés-zöngétlen hangok felcserélését, valamint a teljesen eltérő megnevezéseket ugyanarra a testrészeire. A nyelvjárások a helyi változatok mellett sok szót megőriztek a klasszikus szavak közül, némi fonológiai változtatást eszközölve azokon. Mint például a *rusġ-rasaĥ* (csüd) esetében, ahol a klasszikus zöngés uvuláris tremuláns „ġ” helyére a hang zöngétlen változata „h” került. Vagy például a zöngés emphatikus *ظهر* helyére a szintén zöngés emphatikus *ضهر*. Egy-egy klasszikus szó jelentése teljesen megváltozott, s van, ahol egy megváltozott rövid magánhangzó változtatta meg a szó értelmét. Ilyen például a hármas jelentésű *dirā* (alkar, lábszár/elülső lábszár) és a *darā* (könyök) vagy a különböző neveket kapott üstök: *nāŌiya*, *niŌya*, *quŌŌa*, *kūla*. Egy érdekes esetet is megfigyelhetünk az összehasonlító táblázatban, mégpedig a pata nyír részének szaúdi, pontosabban nedzsi elnevezését, mely mégis átvette az európai „béka” jelentést, a „sas” ellenében. A rendelkezésünkre álló szóanyagból az tűnik ki, hogy leginkább a láb részeinek elnevezéseiben vannak lényeges különbségek. A továbbiakban már csak a középkor (8.-14. század) szavaival és azok akkori jelentésével foglalkozunk. (További elemzést ld. a függelékben.)

V. A ló leírása a középkori arab irodalomban

5.1. A ló különböző tulajdonságainak hasonlatokban való megjelenései.

A most következő fejezet *Ibn Qutayba (Abū Muḥammad ‘Abdallah b. Muslim al-Dīnawarī¹⁴⁹):” al-MaYānī al-kabīr / Kitāb al-faras”* című könyve alapján készült. Az általa összegyűjtött témaelemeket kiegészítettem egy anatómiai leírásokat és betegségeket bemutató résszel.

A ló leírásánál használt témaelemek *Ibn Qutayba* szerint a következők:

1. Szín
2. Veríték
3. A ló verseny közben
4. A futás lángolása, suhanása
5. Az ugrás
6. A vadászattal kapcsolatos leírások
7. A járás és futás közbeni oldalra fordulás
8. A járásához és a futásához való hasonlatosság
9. A sassal (és a többi ragadozómadárral, mint héja, sólyom) való hasonlóság
10. Hegyi kecskével és antiloppal való hasonlóság
11. Búgócsiga
12. Sáskához való hasonlóság
13. Kutyák
14. Emberek
15. A vándor botjához vagy valamilyen bothoz való hasonlóság
16. A vödörrel való hasonlóság
17. Kövek
18. Víz és áramlat
19. Egy csoportba gyűlt lovak
20. A lándzsa remegéséhez való hasonlatosság
21. A ló kis termetének és soványságának hasonlatokban való leírása
22. A fül finomsága és egyenes tartása
23. A dús üstök dícsérete
24. Az arc hosszúsága, élessége (szárazsága) és sima tapintása
25. A szeme
26. A széles orrlyukak
27. A széles száj és a fogak
28. A hosszú nyak

¹⁴⁹ Apja perzsa volt, ő maga vagy Kúfában vagy Baszrában született. A neve származását jelölő részében (niszba) azért szerepel mégis *al-Dīnawarī*, mivel később itt választották meg bírónak (القاضي). Ez a város az iszlám előtt épült s az ő idejében pedig sok híres hagyomány- és jogtudósnak adott otthont. Egész életét a vallás és az irodalom szolgálatában töltötte, leginkább teológiával foglalkozott. A Korán értelmezése iránti tudásszomj vezette rá a különböző nyelvtani problémák feltárására. Költészeti témaelemekről szóló gyűjteménye is ilyen jellegű vizsgálatnak tekinthető. Hirtelen halt meg.

29. Az oldalak, a has s mindaz, ami előnyös ezekre nézve az ürességből, valamint a csípő hajlata
30. A farkok
31. A far és a combok
32. A lábak
33. A csüdök szárazsága és ereje
34. (Az anatómia és a betegségek megjelenése a leírásokban)

Az arab hagyományok szerint a ló képviseli a leggyorsabb hátságállatot a földön, melynek „könnyű vágója olyan, mintha a reggeli forgószél lenne, amint a szamár nyomát követve port kavarr”¹⁵⁰, vagy olyan gyors mint a szakadó eső¹⁵¹, vagy a vízmosás aljáról felfutó farkas¹⁵², vagy mint a levágott, földre eső *hazrağī* datolyán futó gyík¹⁵³, a folyómederben haladó víz sodrása¹⁵⁴, mint a szél hajtotta zivatar, vagy mint ahogy a víz siklik ki a vödörből öntéskor¹⁵⁵, ahogy a vödör zuhan a kútba, ha elszakad a kötele.

A költők által leírt lovak a valós világ elemei, melyek valóban léteznek s talán éppen a saját törzsük tulajdonai. A valódi lovak összes kiemelt tulajdonsága közül (kitartó, büszke, bátor, erős, heves temperamentumú) a gyorsaságuk az, ami által igazán megbecsült tagjai lettek az emberek társadalmának. A gyorsaság a feltétele a sikeres vadászatnak, a sikeres rablótámadásnak és alkalomadtán a sikeres megmenekülésnek. A gyorsaság szerez hírnevet a versenyeken is. A gyorsaság ezáltal szorosan összekapcsolódik a szerencsével, főleg a sivatagban. A szerencse pedig mindenképpen felett a legfontosabb tulajdonság, amit földi lény birtokolhat. Szerencse nélkül egy kiváló sejtől és egy nemes lótól is megszabadulnak a törzs tagjai, hiszen a szerencsétől függ az életük.

Az iszlám megjelenésével sorra születtek a Mohamed prófétáig visszavezetett hagyományok, melyek arról számolnak be, hogy létezik egy még a lónál is gyorsabb hátságállat. Ez a lény már a képzelet szülötte, mégis valós emberi alakokkal áll kapcsolatban.

A gyorsaság ideáját az iszlám hagyomány a végletekig fokozza, és megteremti az „egy időben több helyen” fogalmát. Az embernek már nincs szüksége hátságállatra, saját maga jelenik meg ugyanazon időben, több különböző helyen. Az átlagember természetesen nem birtokolhatja ezt a csodás képességet, csak a tiszta, szent életűeknek adatik meg: ők az *ahl al-*

¹⁵⁰ كان ريقه شوبوب غادية * لما تقف رقيب النقع مسطارا *Ibn Qutayba: Kitāb al-ma‘ānī al-kabīr, Kitāb al-faras 64.old.*

¹⁵¹ *Ibn Qutayba: Kitāb al-ma‘ānī al-kabīr, Kitāb al-faras 25.old*

¹⁵² ibid 36.old.

¹⁵³ ibid 53.old.

¹⁵⁴ ibid 52.old.

¹⁵⁵ ibid 51.old.

huŌwa, vagyis a pillanat népe, akik szempillantás alatt ott vannak ahol csak akarnak, vagy ahol szükség van rájuk. Ilyen pl. az egyiptomi *al-Sayyid al-Badawī* és *al-ĤiĀr*.¹⁵⁶

A csodás lény, amely képes ugyanerre és segítségével egyszerű földi halandó is utazhat, ha Isten kiválasztja őt, **BurÁq**. *BurÁq* nem egyetlen csodalénynek a neve, hanem háromféle lehet: az egyik olyan gyors, mint a villám, a másik mint a viharos szél, a harmadik úgy fut mint egy versenyló.¹⁵⁷ A *BurÁq*on csak hittel és békével lehet utazni, félelemmel vagy rossz szándékkal nem. Talán ez a magyarázata annak, hogy amikor Gabriél arkangyal megjelent Mohamed előtt ezzel a csodalénnyel, *BurÁq* először nem engedte a hátára ülni. Gabriél ekkor azt mondta neki, hogy Mohamednél nemesebb lelkű még nem ült a hátán, így végül megengedte.¹⁵⁸ (A hagyományozók közül van (*Ibn Hišām*) aki azt mondja, hogy Mohamed volt az első aki *BurÁq*on utazott, s van (*al-Nawawī* hagyományozta *al-Zabīdī*-től), aki szerint mindegyik próféta Mohamed előtt *BurÁq*on lovagolt. Ábrahám is *BurÁq* hátán látogatta meg fiát Izmaelt Mekkában, majd mindketten felültek rá s így mentek a Kábához.¹⁵⁹ *BurÁq* védelmezi az igaz hitet, harcol a dzsinnek és tűzimádók ellen, átszeli a tengereket és a folyókat, az emberi ésszel fel nem mérhető távolságokat. Ami a külsejét illeti, a számárnál nemesebb (magasabb?) s az öszvérre hasonlít. (فوق الحمار ودون البغل) Elképzelhető, hogy itt egyszerűen csak a magasságát akarja a hagyomány behatárolni, mondván magasabb a számárnál és akkora mint az öszvér, de nem az.

A földi ló két nappal az ember teremtése előtt született!¹⁶⁰ Az **első ló egy pej** kanca volt, a második egy mén. (A pej szín már az iszlám előtti időkben is a legjobbat jelentette, s a kancákat többre értékelték a méneknél, gondolom ez tükröződik a muszlim hagyományban.) *al-Īsan b. Ibrāhīm aš-Ša‘bī al-QāĀī* meséli el a ló teremtésének történetét.¹⁶¹ Azt mondta: *Abū ‘Abdallāh Muġammad b. ‘Abdallāh al-Marwazī* adta hírül nekünk, mondván: *Abū al-Īarīġ Asad b. Sa‘īd b. Kaṭīr b. ‘Aḫr* közölte velünk apjától, az pedig az ő apjától, *Kaṭīr*-tól, aki pedig apja nagyapjától, *‘Aḫr*-tól hallotta. Azt mondta: *‘Ikrīma* mondta: Az én uram *Ibn ‘Abbās* közölte velem, mondván: A Próféta mondta: Isten amikor meg akarta teremteni a

¹⁵⁶ Saber el-Adly hívta fel a figyelmemet *BurÁq* és az *ahl al-huŌwa* kapcsolatára.

¹⁵⁷ *al-Damīrī: Īyāt al-Īyawān* 165.old.

¹⁵⁸ *Aḥbār al-adab*, 1994 aug. 21/ 1415 *rabī‘ awwal* 13. 58. szám (egyiptomi folyóirat), *aŌ-Ōabarī, Tafṣīr* 15/12.old.

¹⁵⁹ *Aḥbār al-adab*, 1994 aug. 21./ 1415 *rabī‘ awwal* 13. 58. szám (egyiptomi folyóirat), *aŌ-Ōabarī, Tafṣīr* 15/10.old.

¹⁶⁰ *al-Damīrī: Īyāt al-Īyawān* 444-445.old. Mivel a tökéletesebb születik később, így a ló nincs az ember fölé emelve.

¹⁶¹ *Mas ‘ūdī: Murūġ ad-dahab* I./524-525.old. *ḥalq al-ḥayl*

lovat, sugallatot adott a déli szélnek: Létrehozok belőled egy teremtményt, hát gyülekezz egy helyre! Erre a szél összesűrűsödött. Majd Isten ráparancsolt Gabrielre s ő fogott egy marékkal a szélből. Isten ekkor ezt mondta: Ez az én markom.

A hagyománymesélő így folytatta: Isten megteremtett belőle egy sötétpej lovat és azt mondta: Lónak teremtettelek, arabba tettelek és föléje helyeztelek az összes többi teremtménynek az állatok közül, azért hogy javakat és zsákmányt szerezzenek a hátadon, és áldást hozzon a homlokod.

Isten ekkor elküldte őt s ló nyerített. Isten ezt mondta: Légy áldott, nyerítésed megrémíti majd a hitetleneket és megtölti füleiket, megremegetti a lábaikat.

Majd megjelölte Isten a lovat egy csillaggal a homlokán és fehérséggel a lábain.

Miután megteremtette Isten Ádámot, azt mondta: Mondd meg nekem, melyik hátság kedvesebb számodra a ló vagy a *BurÁq*? A hagyományörző hozzátette: *BurÁq* az öszvérre hasonlít, nem hím és nem nőstény. (Semlegesnemű akár az angyalok, ez is mutatja tisztaságát és szerepét s.k.) Ádám azt felelte: Ó, Uram a szebb kinézetűt választom. A lovat választotta.

Tehát amikor Isten megteremtette az embert, a *BurÁq* már létezett. (Ez igazolhatja, hogy nem Mohamed volt az első, aki utazott a hátán.) Ádámnak lehetősége volt erkölcsi tisztasága által a két hátság közötti választásra.

Ibn Durayd *BurÁq* nevének eredetét a *barq*(-villanófény, villám) főnévre vezeti vissza, utalván ezzel gyorsaságára, tisztaságára és ragyogására.¹⁶² *Al-Qāṭī* azt állítja, hogy azért lett *Buráq*nak nevezve, mert „kétszínű”(*dū lawnayn*),¹⁶³ mondván, hogy a birkák közül azokat nevezik *barqā*-nak (*BurÁq* nőnemű alakja), amelyik nagy része fehér s van benne egy kis fekete is. Az arab nyelvben egy másik szó is ismert, hasonló magyarázattal a fekete-fehér színű lóra: *al-balaq*. *Abū ‘Ubayda* magyarázata szerint¹⁶⁴ (érdekes, hogy a lóról szóló kimerítő könyvében ez a lószín nem a főszínek között van megemlítve, hanem a fehér jegyek egy fajtája (*šiyāt*), a fark színeinél: *Kitāb al-ḥayl*, 242.old. Kairó 1986), a *balaq* az a ló, amelynek a legnagyobb része fehér: vagyis a háta, a nyaka és a fara. De az is *balaq*, amelynek bármely alapszíne keveredik egy másik színnel pl. *kumayt ablaq* (foltos pej), *ašqar ablaq* (foltos sárga). *Abū ‘Ubayda* könyvében az *ablaq* az a ló, amelynek fehér színe eléri (lentől, a lába felől) a hasát (megkülönböztetve a *taġġil* –tól, ami a patától a lábon különböző magasságokig felérő fehér jegyek összefoglaló neve. Pl. a csüdig felérő keselység a *taḥdīm*,

¹⁶² *Muslim, Ṣaḥīḥ*, Bejrút 1995/1415, 171.old.

¹⁶³ *Damīrī*, 444.-445. old.

¹⁶⁴ *Ibn Ġuzay al-Kalbī al-ĠarnāŌī*, *Kitāb al-ḥayl*, Bejrút 1986/1406 69.old.

ha a bokaszőr is fehér az az *aŌbaġ*. A *tagbīb* a bokát (*ġubba*) is fedő fehérség, ha eléri a csánkot és a lábtövet, akkor a neve *musarwal* (zoknis). (*Abū‘Ubayda*, 241.old.) Az olyan kétszínű lovat melynek a feje eltérő színű a teste többi részétől, *al-adra* ‘-nak hívják. A birkák közül az ugyanilyeneket a fentebb említett *al-barqā* ‘-nak hívják. *Abū‘Ubayda* az *Ibn Ĝuzay* által leírt változatokon kívül (amik egyébként nem szerepelnek *Abū ‘Ubayda* könyvében), megemlíti még az *al-ablaq al-muwalla* ‘-t és az *al-ablaq al-muŌarrafa*-ot. Utóbbinak a farka és a feje eltérő színű a teste többi részétől (fehér, vörös vagy fekete).

Al-AŌma ‘*ī* szerint¹⁶⁵ akkor *ablaq* egy ló, ha a fehér jegy a lábtőig és a csánkig ér, mert ha már eléri a hasát és az oldalát, akkor az *anbaŌ*.

5.2. Szín

A lovak szőrszíne annyi féle lehet ahány ló a világra jön, vagyis nincs két egyforma. Valamiféle rendszert teremtve azonban, a főszíneket az arabok kilenc csoportba osztották, a legsötétebbtől a legvilágosabbig. Az araboknál nem a külső tetszés döntötte el, hogy mi legyen a kiválasztott szín, hanem mint korábban említettem, a beduinok próbáit leginkább kiálló, a legkitartóbb és leggyorsabb lovak színe. A legsötétebb lószín a fekete (أَدْهَمَ), ezután következik a zöld, ami tulajdonképpen szintén fekete, de zöldes árnyalata van (أَخْضَرَ), majd a szintén sötét, de már a pejhez tartozó – vagyis a hosszú szőrei (sörény, fark) feketék, a rövid szőrei pedig sötétbarnák – a sötétpej (أَحْوَى), ezután következik a gesztenyepej (كُمَيْتٍ), a világos pej, sárgás-vörös (أَشْفَرُ), a sárga (أَصْفَرُ), a vörös (وَرْدٌ), a szürke, ami tulajdonképpen a fehér, de a lószínevek között hivatalosan ez nem létezik (أَشْهَبَ), valamint a többi deres és foltos változat. (أَبْلَقُ) (Ild. *Abū ‘Ubayda: K. al-hayl* 229.-231. old.)

Az általában legkedveltebb és a versekben legtöbbször előforduló szín a *kumayt*, a gesztenyepej vagy májsárga színt jelenti, vagyis nem a legsötétebb pejt. A pej lovak bizonyítottak a vizsgák során, őket tartják a legerősebb, leggyorsabb lovaknak, nemcsak az arabok, de az európai tenyésztők is. Ami megdöbbenő, hogy az angol telivérek közül is szinte rendszeresen a pej lovak nyernek a versenyeken.¹⁶⁶

A főszínevek egy-egy színskálát jelölnek, tehát pl. A *kumayt* belül 9 változat lehetséges az egészen sötét *kumayt ahammtól*- ami a legközelebb áll az *aŌwā*-hoz (sötétpej), az *ufrāig*, ami már tiszta vörös.

¹⁶⁵ *Kitāb al-hayl*, 1970, Bagdad, 373. old.

¹⁶⁶ الكميت أقوى الخيل وأشدّها حوافر، أشدّ الخيل جلوداً وحوافر هي الكمت الحُمّ. *Ibn Ēuzay al-KalbŌ al-Ćarn.ŌŌD, K. al-hayl*. Beirut, 1986. 51. old.

A szörszínekről általánosságban azt lehet mondani, hogy a többi keleti és ázsiai hagyományokhoz hasonlóan¹⁶⁷, a **fehér színt** szakrálisnak tekintették az arabok is. Arra ugyan nincs utalás, hogy az iszlám megjelenése előtti idők lóáldozatai milyen színűek voltak, csak feltételezni lehet, hogy fehér, mivel sehol nem tesznek említést a szövegek erről.

A fehér szín az iszlámban is az igaz hitnek a jelképe. Visszatérve Buráqra, a róla szóló hagyományokban (*Ibn Hišām, Ibn Sa‘d, Muslim, aÓ-Óabarī, al-Buḥārī*), amikor a csodalény még leginkább hasonlít a földi lóhoz, fehérnek írják le (*abyaĀ* vagy *bayĀā*’- egyszer hímnemben egyszer nőnemben), szemben Mohamed próféta kedvenc szürke (*ašhab*) öszvérevel *Duldul*¹⁶⁸-lal. Később ez módosul, és talán indiai (ahol a nagyon színes pávával kombinálják) vagy perzsa (ahol a teste zafírból vagy rubinból van) hatásra kiszínesedik és egyre kevésbé hasonlít a földi lóra. Lehet ember(nő)-fejű és páva-farkú. A páva-motívum valószínűleg Indiából származik, ott ugyanis gyakran ábrázolt és nagyon tisztelt madár. A legkorábbi Buráq leírás, ahol a lószerű állatnak emberarca van, *Ibn ‘Abbās*-tól származik, aki *at-Ta‘labī*-tól hagyományozta.(EI) A legkorábbi ismert képi ábrázolás Buráqról 1314-ben készült és *Rašīd al-Dīn: Ğāmi‘ at-Tawārīḥ* című kéziratában látható. (EI) Az emberarcú ábrázolást őrzik az egyiptomi népi hagyományok is. Ezek leírásánál - a természetfeletti lények között - olyan részleteket tudhatunk meg Buráqról, amit sehol máshol nem: például, hogy az emberarcú Buráqnak két hatalmas szarva van, jól látható szemöldökei, fekete szemei, a fülei finom vonalúak és zöld smaragdból vannak, üstöke piros rubinból.¹⁶⁹ Egyedül ezek között a hagyományok között olvashatunk arról, hogy Buráq meg is tud szólalni, méghozzá arabul. Hasonló hibrid lényeket a görög mitológiában találhatunk, ahol a halhatatlan és isteni lovaknak és félig-lovaknak egész garmadája felvonul. Emberarcú szörny pedig a persepolisi városkapun díszítésként is megjelenik Xerxés idejéből. Az asszír paloták kapuőrei kentaur, griff-madár és szfinx-alakúak. (EI) A többi hibriddel összevetve Buráq szerepe olyan, mint egy angyalé. A Simon Róbert által közölt legkorábbi „éjszakai utazás”-ról szóló hagyomány szerint,¹⁷⁰ még szó sincs Buráqról, Gabriél és Mikhaél egy meg nem nevezett harmadik angyallal együtt térnek vissza a Kába mellett alvó Mohamedhez, és felemelkednek vele a legalsó égbolthoz. (*uriġa bihi*)-Ugyanezzel a kifejezéssel emelkedik fel később Buráq is, akin Mohamed vagy Gabriél mögött ül, vagy egyedül lovagol Gabriél nyomában.

¹⁶⁷ Lsd. Zsuzsanna Kutasi: The Horse in the Beliefs of the Arabs Before Islam. Új Keleti Szemle. 3.évf.1-2. szám.Bp. 2001. 78-83. old.

¹⁶⁸ A név jelentése (dammával): sündisznó, tarajos süllő, (fathával) „aki lóbálja a fegyvert menet közben”.

¹⁶⁹ *al-dirĀsa al-Īlmiyya*, 1983 Kairó. 383. old.

¹⁷⁰ Simon Róbert: A Korán világa, Bp. 1994 255-256.old.

Buráqnak szárnya is van, amely a leírások mindegyikében (!) a *fahid*-ből nő ki, vagyis a hátsó láb felső combjából. Különös módon a képi ábrázolások nem követik a leírásokat és más „táltosokhoz”, szárnyas lovakhoz hasonlóan Buráqnak is a lapockából nő ki a szárnya. Sem a klasszikus nyelvben sem a nyelvjárásokban nem jelent a *fahid* lapockát.

A fehér szín tehát nem a közönséges lónak a színe, (fehér színű ló nem is szerepel a versekben) de ha egy alapján színes lovon találunk **fehér jegyeket**, azok bizonyos esetekben ugyanolyan isteni áldásnak a jelei, mintha az egész szőre fehér lenne. Ilyen szerencsés jel például a homlokán lévő fehér csillag, a lábakon lévő „zokni” illetve fehér jegy, mely felérhet a has aljáig is. Az arabok mind a mai napig babonásan hisznek bizonyos jó és rossz előjelekben, amik a ló szőrszínéhez, jegyeihez vagy szőrforgóihoz kapcsolódnak. Így például ha a ló mind a négy lába fehér jegyes és homlokán olyan fehér jegy van, ami lenyúlik az orrlyukaiig és a homlokán kerek szőrforgó is van, az kiváló ló, a legjobb, ami létezik.¹⁷¹ Ha a szőrén fehér és fekete foltok, pöttyök vannak, az a ló az arabok szerint nem kívánatos. Ha a szőre fehér, de kis vörös foltok tarkítják, az rossz szerencsét hoz, mivel ezek a pöttyök a vért jelképezik. Ellenben ha ugyanezen lónak a hasán megtalálható az *azbak* (a hasi szőrválaszték), akkor az eltörli a ló rossz szerencsését s így a ló jóvá válik.¹⁷²

Az olyan ló, amelynek csak egy lába fehér, függetlenül attól, hogy az első vagy a hátsó, az rossz ómenű ló.

A ló homlokán lévő csillag és a lábain lévő fehér jegy, akárcsak az iszlám előtti beduinok szerint, szerencsés jegynek számít a Próféta szerint is. Ami változott, az az ezekhez a jegyekhez kapcsolódó magyarázat. Mohamed választását hitével kötötte össze, mondván hogy az ő híveinek lovai az imához való leborulástól fehér homlokúak és a rituális mosakodástól fehér a lábuk (*ad-Damīrī, Īyāt al-Īyawān* 439).

A lovak homlokához kapcsolódó isteni áldás¹⁷³ valószínű, hogy szintén az iszlám előtti hitvilágból származik, akárcsak a jobb- és a baloldalhoz fűződő babonás elképzelések (*Ĝawād ʿAlī, MufaṢṢal* VI: 86. fejezet; „*aŌ-Ōayyara*”). A *Īadīt*-ok a Próféta is úgy mutatják be, mint aki képes egy gyengébb lóból kiválót „varázsolni” azáltal, hogy megérinti azt (*ad-Damīrī, Īyāt al-Īyawān* 156) Amihez a keze hozzáért, az meggyógyult vagy

¹⁷¹ Ezzel szemben a magyar hagyomány úgy tartja: Egy lába kesely, nézd meg! Két lába kesely, vedd meg! Három lába kesely, felejtsd el! Ugyanis a pigment hiányos lábvég bizonyítottan gyenge.

¹⁷² Dickson: *Yarab aŌ-ŌaĪrĀ. Az Őböl-menti arabok hagyományairól, hiedelmeiről.*

¹⁷³ A széles homlokot a sok áldással hozták kapcsolatba. A homlok, mint az emberi arc legfelső, szem előtt lévő része, odavonzza a tekinteteket, és attól függően, hogy az arc szép vagy csúnya, a ránézőre jót vagy rosszat hoz. Ezt a hitet vitték át a ló homlokára is. A lónak ezért amulettekkel takarják el a homlokát, hogy szépsége miatt ne érje az irigy szemek rosszakarása.

termékennyé vált. Keze nyomán a ló homlokán lévő csillaghoz hasonló jel jelent meg azon is, akit megérintett. S amint méltatlanná vált a megérintett ezen áldásra, a jel eltűnt róla (*ad-Damīrī, ibid.* 160)¹⁷⁴.

Abban mindegyik jogtudós egyetértett, hogy a Próféta utálta a „*šikāl*”-t, de hogy ez pontosan mit jelentett, abban mindannyian eltérő választ adtak (*ad-Damīrī, ibid.* 439). *Muslim* idéz egy hosszú láncot (*Ūḥūd* 1875), melynek Abū Hurayra a forrása, s az ő véleménye szerint a *šikāl* az, amikor a ló lábai keresztben jegyesek, vagyis a jobb hátsó és a bal első lába fehér vagy a bal hátsó és a jobb első lába. *Abū ʿUbayda* szerint az a *šikāl*, ha a ló három lába fehér jegyes és egy nem. *Abū ʿUbayd* (†244/838) szerint három lába *muʿōlaqa* (vagyis jegy nélküli) és egy *muʿāğğila* (vagyis fehér jegyes). *Ibn Durayd* (†321/933) szerint az a *šikāl*, amikor a ló egyik felén a lábai fehér jegyesek, a másik oldalon lévők nem. (Vagyis a bal első és bal hátsó fehér, a másik oldal *muʿōlaqa*.)

Van, aki azt mondja, hogy a *šikāl* azt jelenti, hogy a két első lába fehér jegyes, van, aki azt, hogy a két hátsó. Azt hiszem, ezzel az összes variáció kimerült, úgyhogy ember legyen a talpán, aki megmondja, hogy mit utált a Próféta és mit nem.

Ibn Qutayba gyűjteményéből (*ʿUyūn* 153) való *Īādīt* a sárga (*ašqar*) lovakat helyezi a többi ló elé: „*Ūḥūd b. Muʿammad* hagyományozta nekünk. Azt mondta: *Abū ʿUbayda* adta hírül nekem, hogy a Próféta (áldás és örök béke legyen rajta!) azt mondta: A lovak közül a kancákat kell választanotok, mivel a hátuk szent hely s a hasuk kincset rejt”. *Abū ʿUbayda* folytatta: „A Próféta (áldás és béke legyen rajta!) a hátasállatok közül a sárgákat szerette, mondván: Ha az arabok minden lova összegyűlne, egyik sem lenne előbb a másikinál, kivéve a sárgát”. Ez egy utalás egy korábbi történetre, amikor a Próféta elküldte a lovasait vízforrást keresni és az első három lovas, aki visszatért a jó hírrel, hogy vizet talált, sárga lovon ült.¹⁷⁵

De amikor a *ğihād*-ra való felkészítésről kérdezik (*Ibn Qutayba, ibid.*), a Próféta azt feleli, hogy az erre szánt ló legyen fekete (*adham*) vagy gesztenyebarna (*kumayt*), ötéves, orrcsíkos (*artam*¹⁷⁶), a bal lábain fehér jegyes (*muʿāğğil muʿōlaq al-yamīn*).

Most nézzük meg, hogyan jelennek meg a különböző lószínek és jegyek a versekben:

- كنانة الزُّغرى زينها من الذهب الدلامص¹⁷⁷

¹⁷⁴ A Próféta saját magán is viselte a ló sörényéhez hasonló szőrrel körülvett prófétai bélyeget (amennyiben igaz a róla szóló *Īādīt, ad-Damīrī, Īyāt al-Īyayān*).

¹⁷⁵ Sárga ló agyvelejét gyógyításra is használták, örültség kezelésére. *Tashḏl al-manʿĀfiʿ*. Egyiptom, 1948.

¹⁷⁶ *Ibn Sīda, Muḥaḏḏa* 153.

Színe mint a zuğari tegezé, amit fénylő arannyal díszített.

Itt egy **vörös** színű lóról van szó, az ő szőre csillog úgy, mintha aranyozva lenne. A vörös szín itt rejtve van a nyíltartóban, így magyarázat nélkül nem tűnik ki, hogy a színe a hasonlat alapja. A túlzást pedig az arany csillogása adja, mely a szőre fényét idézi.

Zugar egy palesztínai forrás neve, amelyről a *Tamīm* törzs hagyományai között esik szó, illetve egy, a Holt-tenger déli medencéjében elterülő öt kis város közül, ahol ezt a vörös bőrből készült tegezt készítik, majd aranyozzák. A város a négy másik kis várossal (سدم / عمورة / أدمة / صوبييم) együtt a Krisztus előtti 10. századig virágzott Lót népének jóvoltából, majd ekkor egy isteni büntetés folytán leromboltatott. A forrást illetve a kis tavat körülötte, ezért is nevezik Lót tavának. A bibliai történet a Koránban is helyet kapott: (Q: 11 *Hūd*) *Muslim Īadīt* –gyűjteményében a *Bīsān* nevű település pálmája és a *zuğari* forrás együtt van megemlítve. Más magyarázat szerint¹⁷⁸, a *zuğari* lakosok nevezték el a kevés vizű forrást العين الزغيرة –nak, vagyis الصغيرة –nak.

A verssorból úgy tűnik, hogy itt egy birtokos szerkezet van (a *zuğari* kézműves által készített tegez, vagyis a „*zuğari tegeze*”).

- سائل شمراخه¹⁷⁹ ذي جُبَبٍ سلط السنك في رسغ عَجْرٍ

Melynek homlokán vékony csíkban fut végig a fehérség és a lába (bokáig) lábtőig(?) kesely, hosszú patában végződik inas csüdje.

وظيف , جَبَّة – A szó „bokát” jelent, de itt *Ibn Qutayba* magyarázata szerint a جَبَّة , a جُبَب (lábszár) és a ذراع (alkar) közötti ízület neve, vagyis a lábtő (رُكْبَةُ اليد). Ez egy tipikus példa arra, hogy miért nem mindegy, hogy egy bizonyos szó pontosan mit is jelent. Egy ló beazonosításánál fontos, hogy a lábain lévő fehér jegy meddig ér.

- يُحوّل لونا بعد لون كأنه بشفان يوم مقلع الوبل يُصرَد¹⁸⁰

Úgy változik színről színre, mintha a szél hűtené le egy bőségesen esőző napon.

A hasonlat a borzongást írja le egy természeti kép segítségével s azt, ahogy a hideg szél-شفان és az eső miatt felborzolódik a szőre. Előtűnik a szőr alsó fele, ami sötétebb, s így úgy tűnik

¹⁷⁷ *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras*, 2. old.

¹⁷⁸ www.ahlalhdeth.com, ملتقى أهل الحديث – نخل بيسان وعين زغر

¹⁷⁹ A *šimrāh* vékony csíkban fut végig az orron és eléri a *ğabhāt*. Az ilyen jegyet viselő lovat *faras mušamrah*-nak hívják. A *sā'ila* széles sávban halad végig az orron és felhúzódik a *ğabhā*-ig. *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras*, 4. old.

¹⁸⁰ *Ibid* 5. old. ساعدة بن جوية

mintha megváltozna a színe. Majd megnyugszik és a szőre újból lelapul, kivilágosodik. Az arab ló bőrszíne fekete, s a szőrszálak töve sötétebb, mint a vége.

- يحول قشعر يُرأته دون لونه
(ارتعدت فرائصه)
فرائصُهُ من خيفة الموت تُرعد¹⁸¹

Amint a halálfélelemtől remeg, felálló szőrét más színűnek mutatja.

- فإذا انشقت السماء فكانت وردة كالدهان¹⁸²
Amint kettévált az ég, rózsavörös színe karmazsinbőrűvé lett. (A ward a lószínnek között szerepel, vörös jelentéssel.) QurPān: 55/38

Tavasszal a színe vöröses sárga s ha erősödik a hideg, vörösre változik, majd később egészen sötétszínű lesz (غُبْرَةٌ). Elszíneződése hasonlít a hajnali ég és a nyíló rózsza színváltozásához, valamint a rózsza színében hasonlít a vörös karmazsinbőrhöz, amit sokan sokra értékelnek.

- إذا ما لوى صيغ به عدنية
كلون الدهان وردة لم تكمت¹⁸³
..., olyan vörösre mint a karmazsinbőr és nem gesztenyebarnára

- كميت غير مُحلِفة وليكن
كلون الصيرف علّ به الأديم¹⁸⁴
Sötétpej, nem világos a farka és az üstőke, olyan legyen, mint a tiszta színnel festett bőr, keveretlen vörös.

الصيرف – a tiszta, keveretlen szín és egy vörös színt adó növény neve.

A *muhlifa*, olyan lovat jelent, amelynek a sörénye és a farka színe világosabb, mint a rövid szőre s ezt az arabok nem szeretik. A nagyra értékelt szín a keveretlen vörös, a sötét sörénnyel és farkokkal. A hasonlat a tiszta színnel festett bőrnek a tisztaságát, egyszínűségét célozza meg, ez adja a hasonlat alapját.

- كَمَيْتٍ كَلُونِ الأَرْجُوَانِ نَشْرَتُهُ
غَدَاةُ النَّدَى مِنَ الصَّيَوَانِ المُكْعَبِ
Egy gesztenyepéjen, melynek olyan a színe, mint az urĒuwĀni ruháé, melyet szorosan, szögletesre hajtogatott ruhás-zsákból terítettél ki.¹⁸⁵

- ولقد أغدو ويغدو صُحْبَنِي
بكميتٍ كُعَاظِي الأَدَمِ

¹⁸¹ ibid 5. old.

¹⁸² Ibid 5. old.

¹⁸³ *Ibn Qutayba, Ma ‘ānī, Kitāb al-faras, 5. old.*

¹⁸⁴ Ibid 6. old. سَلَمَةُ بن الخُرْتُنب الأَنْمَارِي

¹⁸⁵ *Abū ‘Ubayda: K. al-ḥayl, 271. old. علقمة بن عبدة*

Mikor reggelente útrakelek egy gesztenyepéjen a társaimmal, mely olyan színű mint az ÝukÁÚi piacról származó bőr.¹⁸⁶

- وَكُمْتَا مُدَمَّاءَ كَأَنَّ مُتَوْنَهَا جَرَىٰ فَوْقَهَا وَاسْتَشَعَّرَتْ لَوْنَ مَذْهَبٍ.

Meggypejek, olyan a hátuk, mintha aranyból volna a szőr rajtuk.¹⁸⁷

- كَمِيتٍ كَأَنَّ عَلَىٰ مَتْنِهِ سَبَائِكُكَ مِنْ قِطْعِ الْمَذْهَبِ.

Egy gesztenyepéjen, melynek a hátán mintha olvadt aranyból való lótakaró lenne.¹⁸⁸

A most következő verssorokban sűrűn szerepelnek csillagképek nevei, valamint a Nap és a Hold. Nyilván nem az alakzat, hanem a csillagok fénye, ami a hasonlatok alapját adja. Egyrészt a ragyogó, fényes szőr, ami az egészséges ló sajátja, ragyog úgy, mint a csillagok, másrészt a ló fején lévő valóban csillagnak nevezett fehér jegy, ami különböző méretű és alakú lehet. A ló fején található fehér jegyek¹⁸⁹ a *gurra* (*laŌīm*, *šādiha*, *sā'ila*, *šimrāh*, *munqaŌi'a*, *šahbā'*), *qarāl*, *raṭam*, *sa'af*, *Ōabağ*, *ya'sūb*.

Ezek közül a *gurra* az, ami egy dirhemnél nagyobb és a *ğabhán* (a homlok középső részén) található, a *qurġa* pedig ugyanitt, de nagysága akkora, mint egy dirhemé. Ezek a „csillagok”.

A fejen lévő fehér jegyek közül legnagyobb a *laŌīm*, ami az egész homlokot takarja, elér a szemekig és lenyúlik az orrlyukakig. Magyarul ezt „lámpás”-nak hívják. Ha a szempillái is fehérek, akkor azt *muğrab*-nak nevezik.

A *šādiha* az arc fehér jegye, amely kitölti a *ğabhá*-t, de nem éri el a szemeket. Ez a *ğabhá*-tól ar orrig tart, magyarul „hóka” a neve.

A *sā'ila* széles sávban halad végig az orron és felhúzódik a *ğabhá*-ig.

A *šimrāh* vékony csíkban fut végig az orron és eléri a *ğabhá*-t.

Ha a homlokról induló fehérség eléri lent az orrszíjat, de itt megszakad, azt *munqaŌi'a*-nak hívják. Ugyanígy *munqaŌi'a*-nak hívják azt is, ha az orrtól emelkedik felfelé a fehér jegy, de megszakad, mielőtt elérné a homlokot.

A *gurra šahbā'* az, amikor a fehér jegybe más színű szőr is keveredik. A *gurra mutamassira* a kiszélesedő-elkeskenyedő fehér jegy neve. A *gurra naŌiḥ* a füléig érő fehér jegy.

A *qurġa* lehet kerek, háromszögletű, négyszögű, elnyúló és „tűzött”, vagyis alig láthatóan kicsi, ezt *hafiyyanak* hívják.

¹⁸⁶ ibid 287. old. عدي بن زيد الغبادي.

¹⁸⁷ ibid 291. old. A *kumayt mudamma* olyan pej, amelynek az egész háta vörös, az ágyékai pedig sárgába hajlanak. طفيل بن سعد الغنوي.

¹⁸⁸ ibid 302. old. ابن الرقاع العاملي.

¹⁸⁹ *Abū 'Ubayda: K. al-ḥayl* 235-242 old., *Ibn Sīda, MuḥaŌŌaŌ* 153-155. old.

A *ratam* a felső ajakon lévő fehér jegy neve, ami felnyúlhat egészen az orrszíjig. Ezt magyarul orrfoltnak hívják.

Az *almaz / lumza* bármekkora fehér jegy az ajkakon.

A *ya 'sūb* fent nem éri el a homlokot, hanem az ornyeregnél (*hulayqa*) véget ér, lent pedig az orrlyukak előtt ér véget. Alakja így valóban hasonlít egy méhre (*ya 'sūb*).

- يبيري لنا أحوى حفيف نقله
أغرّ في البرقع بادِ حَجَّةُه¹⁹⁰
Feltűnt előttünk egy sötétpej, surranó futású, csillagos homlokú, csüdben jegyes.

أغرّ في البرقع - A csillag kitölti az egész homlokot, vagyis „lámpás” van a homlokán. Az arab kifejezés ezt az arc elé tartott fátyolhoz hasonlítja.

حفيف – A madarak szárnyzuhogása, vagy a nyíl surranása, vagy a láng lobogása, vagy jelen esetben a ló futásának suhanó hangja.

- قد راح تحت الصبح ليل مظلم
ضحك اللجّين على سود أديمه
فكأنه ببناات نعش ملبب
لو راح في السرج المحلى الأدهم¹⁹¹
وكذا الظلام تنير فيه الأنجم
وكأنه هو بالثريا مُلجم
*Egy sötét éjszaka járt a reggel fénye alatt,
Ha a nyereggel feldíszített fekete lépdelt.
Nevetett az ezüst cserzett bőre feketeségén,
Mely mint az éjszaka, melyben ragyognak a csillagok.
Mintha a Nagy Medve¹⁹² csillagai közül való lenne,
Vagy csupán mint a Fiastyúk csillagaival felkantározott.*

- عارضت فيه النجم فوق مطهم
ذاوي العسيب قصيرة ضافي السيب
كالنور بين العشب يبهر حسنه
وتطير أربعه به في أبطح
صم الحوافر شرب صم الصفا
وكان عرته تفضض وجهه
وكان في أكفاله وتليله
وكانما الأرساغ ماء لم يسلم
لم يُطلب إلا يفوت ويطلب
والعاصفات حسيرة والبارقات
يهوي لطينه هوى الأعقب
طويلة صافي الأديم محبب
بين الجياد اذا بدا في موكب
فكأنه من طوله في مرقب
منها الأهله في الصفا والصلب
والنقع يذهبه وإن لم يُذهب
غسق النجوم فتستطيل وترتبي
والجسم كأس مدامه لم يقطب
إلا يفوز فلم يخب في مطلب
أسيرة في شدة المتلهب

Megtámadtam a csillagot egy tökéletesen szép hátán,

¹⁹⁰ Ibn Qutayba, *Ma 'ānī, Kitāb al-faras*, 6. old. أبو النجم

¹⁹¹ *Dīwān al-ma 'ānī lil-'Askarī* 2. kötet./1. feje. *Abū Hilāl al-Āskarī* († 1005)

¹⁹² A Nagy Medve (Ursa Maior – بنات نعش الكبرى) vagy más néven a Göncölszekér / Nagy Göncöl, az északi égbolt 7 csillagból álló csillagképe. A Kis Medve (Ursa Minor – بنات نعش الصغرى) vagy Kis Göncöl, melynek legfényesebb csillaga a Sarkcsillag, a Göncölszekér két hátsó csillagát összekötő egyenes folytatásába esik. A Fiastyúk (الثريا) vagy Pleiádok egy csillaghalmaz a Bika csillagképben, ami 120 csillagból áll és hat legfényesebb csillaga szabad szemmel is jól látható.

Mely sarkai nyomásával porrá zúzta azt.
 Farokcsontja rövid, dús farka hosszú
 Tiszta feketesége szívet dobogtató
 Szépsége úgy ragyog, mint a fény a fűszálak között,
 Ha egy csoportban feltűnik a többi lóval,
 Repíti négy lába a széles völgylapályon,
 Melyek hosszúságától úgy tűnik magaslesen áll.
 Patái keménysége felissza a kövekét,
 S félholdakat hagy bennük lenyomatként.
 Mintha a csillag a homlokán beezüstözné az arcát,
 És a port eltüntetné róla, még ha nem is tűnik el.
 Mintha farán és nyakán a csillogás,
 A csillagok elsötétülésekor még mindig világítana és nőne.
 Mintha csüdjé víz lenne, mely nem folyik
 S a test boros pohár, mely nem telik meg (nem csordul ki).
 Nincs feladat melyet ne múlna felül s kérés
 Mit ne vinne sikerre, nem okoz csalódást semmiben.
 A viharok kimerültek, a villámok foglyul estek lángoló erejében.

- وقد قطعت من لونها الشمس غرّة
 له وحجولاً ثم كالظلّ سائره¹⁹³
 Megvált színétől a Nap, hogy csillaggá legyen homlokán, jellé a bokáján és árnyék a többi részén.

- تَمَّتْ لَهُ غِرَّةٌ كَالشَّمْسِ مَشْرُقَةٌ
 إِذَا تَقَرَّطَ يَوْمًا بِالْعَذَارِ عَدَا
 يكاد سائلها عن وجهه يكف¹⁹⁴
 كأنه غادة في أذنها شئف
 Kiteljesedett (homlokán) a csillag, mintha a felkelő Nap lenne, alig tudja távoltage (sugarától) az arcát.
 Ha kialszik egy nap arcán (a csillag), eltávozik, mint egy finom hölgy, kinek ékszer csillog a fülén.

- بريك جبينه لمعان برق
 فيشبه تحت جُح الخال ليلاً
 ويقبل حين يقبل سموّ
 ويُمسك وهو كالغَدَن المعلى
 يلوح البدر منه في جبين
 وسائر جسمه لمعان قار¹⁹⁵
 ويحكي الخال في خدّ النهار
 ويُدبر حين يدبر في انحدار
 ويحضر وهو كالمسد المغار
 وتتضح الثرىّيا في عذار
 Villám villanásaként mutatja neked homlokát, míg teste feketén fénylik.
 Az éj sötétje alatt az éjszakát utánozza, s a nappal arcán ő a szépségfolt.
 [Büszkén jelenik meg és alázatosan hátrál,
 Ellazultan pihen és kőkeményen feszülnek izmai, ha vágta.]
 A telihold fénylik homlokán, és a Fiastyúk világít arcán.

- وكانما لطم الصباح جبينه
 فاقتص منه فحاض في أحشائه¹⁹⁶

¹⁹³ Dīwān al-ma'ānī lil-'Askarī 2. kötet./1. fejt. ابن المعتز

¹⁹⁴ ibid

¹⁹⁵ Dīwān al-ma'ānī lil-'Askarī 2. kötet./1. fejt.

*Mintha a reggel legyintette volna meg homlokát,
S ő elégtételt véve tőle, elmerült benne.*

- كأنما الجوزاء في أرساغه والنجم في جبهته إذا بدا
Mintha az Ikrék¹⁹⁷ lennének csüdjein, és egy csillag a homlokán, ha megjelenik.

A ló csillagos homloka és fehér lábai tényleg világítanak szürkületkor vagy hajnalban, amikor az állatnak szinte csak a körvonalai kivehetőek. Így a költői túlzásnak tűnő hasonlatok nem is túlzások. A ló beazonosításához fontos, hogy a fején van-e fehér jegy és az milyen, vagy hogy mely lábain kesely és az meddig tart. A gazdája ezen egyedi jegyek alapján már messziről felismeri lovát. Az *Ayyām al-‘arab* (Az arabok csatanapjai) történeteiből kiderül, hogy ez életfontosságú volt az állandóan harcban álló törzsek között. *Šamā*-t, *Mu‘āwiya b. ‘Amr* lovát, ami eredetileg fekete, csillagos homlokú és kesely lábú volt, a testvére *Ñahr* befestette a fehér jegyeinél is feketére, és ezért nem ismerték fel. Így közelíthette meg és szúrta le testvére gyilkosát, *Hāšim b. Īarmalāt*, aki nyugodtan üldögélt a sátra előtt.¹⁹⁸

5.3. Verejték

A ló verejtéke fehér, habos mint a tej, és azon a testtájon jelenik meg intenzíven, amit a ló leginkább igénybe vesz. Az izzadság illetően megjelenéséből lehet például megítélni, hogy a ló mennyire mozog helyesen a lovas alatt. Az a ló, amelyik főleg a hátsó lábaival dolgozik, a combjai között izzad inkább, az első felével dolgozó pedig a nyakán és a szügyén. Az, hogy mennyi munka után kezd el izzadni, a ló egyéni tulajdonságából és munkabírásából fakad. Ezért például dicséretnek számít (bár túlzás), ha a költő kiemeli, hogy lova még a hosszú vágta után sem izzadt meg vagy alig, bezzeg a többiek már úsznak a verejtékben. A direkt izzasztást a ló jobb kondícióba¹⁹⁹ hozása érdekében, akár csak a belső-ázsiai nomádok²⁰⁰, az arab nomádok is ismerték és gyakorolták. Az ilyen mesterséges izzasztásra a versenyek előtt volt szükség.²⁰¹ A lóversenyek nemcsak a szórakozást szolgálják, és a büszkeséget táplálják (amennyiben a versenyen elindított ló jó helyezést ért el), hanem

¹⁹⁶ Ibid ابن دريد

¹⁹⁷ Gemini, az északi égbolt egyik állatövi csillagképe, mely télen látható az esti órákban. Ibid ابن دريد

¹⁹⁸ *Ayyām al-‘arab fī-l-ġāhiliyya*. Beirut, 1988. *Īwza* napja.

¹⁹⁹ Kondíció : a ló testén lévő zsírmennyiség, amely befolyásolja az etetendő mennyiséget.

²⁰⁰ Lsd. Dr. Kun Péter PhD: Szelek szárnyán (A sztyepei nomádok lovaskultúrája. Arkadas Kiadó, Debrecen, 2003. 231.-241. old)

²⁰¹ Létezett egy gyógyító célzatú izzasztás is, a *salla* (السلة) ami az asztmában szenvedő lovon segített. Könnyű futtatással megizzasztották, majd gyapjútakarókat tettek a hátára, hogy ezek alatt tovább izzadjon. A párás melegtől kitágultak az erei, könnyebb lett a légzése. (*al-MufaĀĀliyyāt*, Kairó, 2000. 146. old.)

praktikus okai is vannak. A lóverseny egyfajta vizsga a lovak és tenyésztőik számára. A versenyeken derül ki, hogy melyik törzsből vagy családból származó lovakat kell a továbbiakban tenyészteni, melyek azok a tipikus tulajdonságok, amik a jól futó lovakat jellemzik.

Ilyenek például a hosszú álkapocs, a hosszú nyelv és a sok nyál, ami a futás közben az erős légzés miatt szükséges.²⁰², valamint az egyenes orrhát (*qaḶabat al-anf*), a tágas orrlyukak (*manāhīr*), a száraz arc, a széles homlok (*ġabha*)²⁰³ az élesen látó szemek, a hosszú, egymástól távolálló fülek, a széles szügy (*ġu'ġu'*), hogy legyen helye a hatalmas munkát végző szívnek. Fontosnak tartották még a hosszú nyakat, a rövid hátat, a széles oldalakat, a kis fejet²⁰⁴, az élesen kiálló mart (*Īārik*), valamint a vállak határozott kiemelkedését a felkarok (*ĪaĀudān*) végeinél. Az élesen kiálló mar az erős igénybevételtől olyan amilyen, vagyis a ló erejét mutatja, ugyanígy a széles far is. A lábai legyenek hosszúak, izmosak, szárazak melyek kis, kemény patákban végződnek. *Abū 'Ubayda* szerint²⁰⁵, aki *Imru-l-Qays* versét idézi: a jó lónak „olyan patája van mint a gyerek kis ivópohara...,” s ez azért jó, mert a nagy pata nehéz és visszatartja a futásban. A nagy patának viszont az az előnye, hogy nehezebben melegszik fel a forró talajon, mint a kicsi. A beduinok ezért hagyják nagyra megnőni a lovak körmeit, és nem patkolják őket rendszeresen. Van, aki csak a két hátsó lábát patkolja a lovainak.²⁰⁶ A nyírtest (*nasr/musūr*) keménységének pedig olyannak kell lenni, mint annak a datolyamagnak amit a tevével kétszer megetettek. A teve ugyanis nem tudja először teljesen megemészteni a datolya magját, ezért miután a teve egyszer végzett vele, a gazdája kiszedi a trágyájából és megmosva újra megeteti.²⁰⁷ Az európai tapasztalat illetve leírás szerint pedig épp ellenkezőleg, a nagy és puha, rugalmas nyír a jó. Az itteni éghajlatnak ez megfelelőbb.²⁰⁸

A csikó kiválasztásánál még egy szakértőnek is nehéz bizonytal megállapítania, hogy milyen ló válik majd belőle ha felnőtt.

²⁰² (*al-NāḶirī*, 181. old.)

²⁰³ -(A *ġabha* a homlok középső része, a szemek közötti résztől (*ġabīn*) az üstök alatti területig (*nāḶiya*)

²⁰⁴ (*Ibn Hudayl, Īilyat al-fursān*, 1997, 72.old.)

²⁰⁵ (*Kitāb al-ġayl*, 137.old.)

²⁰⁶ A beduinok által használt patkó más, mint a városiak által használt. Az egész talptestet takarja és csak egy kis lyuk van középen, hogy ne menjenek alá a kövek. (Egy ilyen patkó megtalálható a Mezőgazdasági Múzeum állandó kiállításán az állattenyésztésről a török időkben.)

²⁰⁷ (*Ibn Qutayba, Ma 'ānī*, 167-168.old.)

²⁰⁸ (John Hickman, Patkolás, 54-55.old.)

- تميم علفناه فأكمل صنعه فتم فعزته بداه وكاهله²⁰⁹

Tökéletes termetű lett, miután elválasztottuk őt (az anyjától), hatalmasak lettek első lábai és a marja.

– علفناه – „Tápláltuk őt” helyett a قطعه áll Zuhayr díwánjában, de magát a verssort más szavakkal is hagyományozták, de hasonló jelentéssel: elválasztottuk őt: فطناه، فلوناه.

- وعزتها كواهلها وكأت سنابكها وقدحت العين²¹⁰

Naggyá tették/ erőssé tették/ őket marjaik, megviseltek lettek patáik, irigykedett ki látta őket.

Azok a tulajdonságok, amik csikókorában ígéretesnek mutatkoznak, idővel eltűnhetnek, de ez igaz fordítva is. Egy csikóként csúnya ló a fejlődése során kiváló lóvá alakulhat.²¹¹ Egy történet szerint, volt aki annyira bízott a vér és a szerencse erejében, hogy már „látatlanban” megvett egy csikót, csak mert az az anyja hasában versenyt nyert. A kancát *al-Huzmā*-nak hívták, és 10 hónapos terhesen versenyzett (a lovak vemhességi ideje nagyjából 11 hónap, tehát már szülés előtt volt), és nyert.²¹²

A versenylovak versenylovakat szülnék, ezt erősíti meg az *al-Ašqar*-ról és *al-Ru'āsī*-ről szóló történet is.²¹³ Mindkét ló *Qutayba ibn Muslim*-é volt, aki *al-Īğğāğ ibn Yūsuf*-nak akarta őket adományozni. *Īğğāğ* egy versenyt rendezett Khoraszánban a legkiválóbb lovak számára és megkérte *Qutayba ibn Muslim*-ot is, hogy hozza el a legjobb lovait. Ő *al-Ašqar*-t és *al-Ru'āsī*-t választotta, mindkettőt *al-Īumayrā'* hozta a világra. (*al-Īumayrā'*, *Mu'Yqil ibn 'Urwa* kancája volt, és nyerő volt a versenyeken ő is és lányai is.) A Khoraszán felé vezető úton azonban *al-Ašqar*-t egy tolvaj ellopta, így csak *al-Ru'āsī* érkezett meg *Īğğāğ*-hoz. *Īğğāğ*, *'Abd al-Malik*-nak adományozta a lovat, tőle pedig a testvére *Bišr ibn Marwān* kérte el. *al-Ru'āsī* lányai meghódították Irakot és sorra nyerték a versenyeket.²¹⁴ Miután néhányan a lányai közül már gyenge utódokat kezdtek a világra hozni, *'Abd al-Malik* elvitte őket a szomszédos Szíriába, ahol *al-Dā'id* lányai simán legyőzték őket mivel erősebbek és testesebbek voltak náluk.²¹⁵ *al-Ru'āsī*-t egy másik történet szerint, egy *Banū Sulaym*-beli férfi

²⁰⁹ *Ibn Qutayba, Ma'ānī*, 83. old. زهير

²¹⁰ *ibid* زهير

²¹¹ (*Īlyat*, 81-82. old.)

²¹² (*al-A'rābī al-Aswad, Asmā' ḥayl*, 155. sorszám)

²¹³ (*al-A'rābī al-Aswad, ibid* 24. sorszám)

²¹⁴ (*Asmā' ḥayl*, 40. old.)

²¹⁵ (A lovak „legyengülése” a hosszú beltenyésztés eredménye, amikor a családalapítónak kiválasztott kanca - a vonal elnevezését az araboknál az anyától kapja-, méncsikója az anyja tulajdonságait tovább örökítve létrehoz egy olyan vérvonalat, amely minden tagjában az alapító kanca tulajdonságait viseli. Az utódok mindig rokonoktól származtak, így nem féltek attól, hogy valami idegen elrontja a lovak szerencséjét. Egy másik lehetséges mód arra, hogy megőrizzék a szerencsés kanca tulajdonságait, hogy a méncsikóját ha felnő, csak a

vásárolta meg *Mu‘qil ibn ‘Urwa*-tól, még mielőtt megszületett volna, de amikor *Mu‘qil ibn ‘Urwa* meglátta a csikót, annyira megtetszett neki, hogy vissza akarta vásárolni tőle. Mivel az természetesen megtagadta ezt, *Mu‘qil ibn ‘Urwa* is megtagadta a csikótól az anyja tejét²¹⁶ ezért *‘Abd al-Malik* (a történet szerint így hívták a férfit) kénytelen volt egy idegen kancát vásárolni a csikója mellé, hogy az szoptassa amíg szükséges.²¹⁷

A lovak kiválasztásánál a termetet és a viselkedést, mozgást egyszerre vizsgálják. Ugyanis ami szemre szép, vagyis a nyugodtan álló lóra nézve ígéretes, mozgás közben megváltozhat s előtűnhetnek a gyenge pontjai. A tejen élő, jól táplált csikó ha nem jó származású, később a lovása alatt hamar kifárad és legyengül.²¹⁸ A jó ló energikus mozgású, erős csánkjai vannak, amik a többi izülethez képest kevésbé hajlékonyak, hiszen így nagyobb erőt tud kifejteni futás közben. A fejét magasan tartja és nem erőlködik a nyakával sem. A nyak segítségül hívása és a lábak gyors mozgása nem áll kapcsolatban a ló gyorsaságával. Bár versenyló hatását kelti, mégsem az, hiszen a gyors mozgás ellenére nem halad.²¹⁹ A legáltalánosabb módszer a ló haladásának felmérésére, a patanyomainak (*taŌrīf*) megvizsgálása a földön. Ha a patanyomok közötti távolság 12 lábfejnyi (*qadam*), akkor azokat egy igazi versenyló hagyta a földön, amennyiben még ennél is hosszabb a távolság, a gazdájuk utolérhetetlen. A 12 lábfejnél kevesebb, például 7 *qadam* tulajdonosának viszont nincs helye a versenylovak között.²²⁰ A fent említett *Mu‘qil ibn ‘Urwa* is ezzel a számolós módszerrel válogatta ki a versenyre küldendő lovakat.²²¹

Egy másik jellemző probléma a versenyre való lovak kiválasztásánál, - figyelembe véve, hogy az arab lóversenyeken nemcsak a gyorsaság, hanem az állóképesség is ugyanolyan fontos a hosszú távok és az éghajlati feltételek miatt – az, hogy a ló egyszerre legyen gyors (*darī‘*) is és kitartó (*Ōabūr*) is.²²² Ehhez tökéletes alkati felépítés kell. A kitartáshoz a mély levegővétel, vagyis az erős tüdő szükséges, a gyorsasághoz pedig a hajlékony ízületek, a hosszú nyak, a hosszú alkarok (*dirā‘ān*), erős combcsontok (*‘iŪm al-fahīdayn*) valamint az, hogy vágatában a lábait egyszerre mozgassa, mint a rókakölyök *Imru-l-Qays* versében. A ló mozgáskultúrája az arabok számára talán még fontosabb is mint a felépítése.

saját lányutódaival éa azok lányaival szaporítják tovább. Ez rövid távon még nem számít vérfertőzésnek, hosszú távon viszont az előbb említett eset jelentkezik, vagyis egyre kevésbé fog látszani az eredeti minta.)

²¹⁶(*al-labā‘*-a legelső tej, amit a csikó az anyjától szopik, főcstej)

²¹⁷(*Asmā‘ hayl*, 40.old.)

²¹⁸(*Īilyat*, 72.old.)

²¹⁹(*ibid* 74.old.)

²²⁰(*ibid*)

²²¹(*Asmā‘ hayl*, 41.old.)

²²²(*Īilyat*, 75.old.)

Az életerő vagy menőkedv és a mély légzés úgy hasonulnak egymáshoz, mint az ember bátorsága az erejéhez. A kettő egymást támogatja. Ha bátor, de nincs ereje, éppúgy hasznavehetetlen, mint aki erős, de gyáva.²²³ A mély levegővételhez kellenek a nagy orrlyukak, a tágas mellkas, hogy megkönnyítsék azt, s ezzel együtt a szív és a tüdő munkáját. Az erőlködéstől a ló szervezete megbetegszik, kehes vagy asztmás lesz. Az egyenes álkapsok segítik a levegő kiáramlását, ugyanígy a hosszú, felemelt, egyenesen tartott nyak is. Szintén a minél hatékonyabb légzést segítik az erős mar és a vállak, ahová a nyaka ékelődik, másrészt futás közben ezekre “támaszkodik”.

A jó versenyló tehát egészen olyan mint egy vadászkapó.²²⁴

A versenyek díjait a győztesek, nagylelkűségük bizonyítékeként a szegényeknek és az árváknak adományozzák. Bár a lóversenyzést is a szerencsejátékok közé lehet sorolni, s mint ilyet az iszlámnak be kellett volna tiltania, ahogy ezt a nyíljóslással (*maysDr*) is megtette, a Próféta mégis engedélyezte, sőt bátorította azt.²²⁵ Ennek az az oka, hogy a lovak bebizonyították nélkülözhetetlenségüket a csaták és a mindennapok során és megmérettetésük a versenyeken az ő és a muszlimok érdekeit szolgálta.

A Próféta maga is részt vett a versenyeken, mint lótulajdonos. Egy róla szóló történet szerint, megáldotta a sárga lovakat, mert amikor elfogyott a vizük a sivatag közepén és a lovasokat elküldte, hogy források után kutassanak, az első három lovas aki forrást találva visszatért, sárga lovon jött.²²⁶ A Próféta nem csak a lovai gyorsaságát tette próbára, hanem hangjuk erejét és szépségét is.²²⁷ Az volt a nyertes, akinek a hangja a legmélyebb és legerősebb volt, „olyan, mint a vödört húzó köteleké a kút mélyéről”.

صهيلة بينين المعرب²²⁸ ويصهل في مثل جوف الطوى

Úgy nyerit, mintha a kút mélyéről jönne a hangja, elárulva a nemes lovak gazdáját.

صاحب الخيل العراب – المعرب – vagyis a nemes arab lovak tulajdonosa

كانما إرناها بيوائن الأشطان²²⁹ يشتنن للنظر البعيد

²²³ (*Ílyat*, 76.old.)

²²⁴ (*al-Šilqānī, A ‘rāb*)

²²⁵ (Q.16:8, 100, 8:60, 59:6, *al-Damīrī, Īyāt al-Īyawān*, 154,156,443. old., *Buhārī, Ōāfīl*, 2853.)

²²⁶ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 10/3.old.) Számtalan lova közül a mai napig öt képviseli a mai arab telivérek őseit. Azt, hogy pontosan melyik az az öt, elbeszélésenként változik, általában *Kuḷaylān, Ōiqlāwī, ‘Abiyān, Īamdānī* és *Hadbān* neveit szokták megjelölni.

²²⁷ (*Abū ‘Ubayda, Ḥayl*, 85.old.)

²²⁸ *Ibn Qutayba, Ma ‘ānī*, 103. old. الجعدي

²²⁹ *ibid* جرير

Felemelt fejjel néznek a távolba, és a hangjuk olyan, mint a vödört húzó köteleké a kút mélyéről.

إرناها – a hangjuk

بيوان – a kutakban

الأشطان – a vödört húzó kötelek

A lovak hangjának a csatákban volt szerepe, az ellenség megrémisztésében.²³⁰

Tehát mindegyik törzs kiválasztott egy neki tetsző kancát, s attól kezdve csak az ő méncsikóitól származó utódokat tenyésztette. A tenyészmén a törzs vezetőjének a birtokát képezte, és csak fizetség, valamint a származás bizonyítása után fedeztethette be vele a kancáját, aki akarta. A lovak igazi szépségét a teljesítményük adta, értéküket pedig a származásuk.

A versenyre való felkészítésben csak egészséges, 2-5 éves lovak vehettek részt. A 2 éves ló még csikó, az öt éves ló viszont már kifejlett felnőttnek számít, aki valószínűleg már több versenyen is részt vett.

A versenyeket, akárcsak az ázsiai nomádoknál pl. a kazahoknál, hosszú előkészítés előzte meg. A prófétai hagyomány szerint 40 napig tartott, de volt ahol egy, legfeljebb két hónapig is edzették a lovakat.²³¹ Nem voltak minden lóra egységesen érvényes felkészítési módok, mivel minden ló egy külön „egénység”. Valamint a területenként változó növényfélék is korlátokat szabtak a takarmányozásukban.

Egyiptomban a mindennapi etetés során például a széna (*tibn*) magában, vagy szecskával (*qatt*) keverve volt az általános, naponta egy egészséges kifejlett ló adagja 12 egyiptomi *raÓl* (kb. 6kg), ezenkívül 12 *raÓl* (2 *mudd*) vagyis ugyancsak 6kg szemestakarmány. Ezt a mennyiséget a forró éghajlat miatt határozták meg ennyiben.²³² (Összehasonlításképpen, nálunk egy felnőtt ló napi adagja nyáron legelőn tartás mellett, fél kg zab, fél kg árpa, fél kg szénaszecska, 1 kg széna. Ha nem jár a legelőre, akkor 4-5 kg zab, 6 kg széna, 4 kg szalma. Vagyis megközelítőleg annyit esznek, mint a forró égövi lovak.)²³³

A kancáknak és a csikóknak az adagja a szemestakarmányból ennél kevesebb, két *qadaÍ* (2/3 kg)-tól 3 *qadaÍ* a testmérettől függően. Szálatakarmányból pedig 8 *raÓl* naponta. Van, ahol a lovak a nagy meleg ellenére ennek az adagnak a többszörösét is megeszik, akár 20 *raÓl*-nál többet is a széna-szecska keverékből és semmi bajuk nem lesz tőle. Termesztének

²³⁰ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 9/357.old.)

²³¹ *al-NāÓirī*, 169.old.

²³² *al-NāÓirī*, 189.old.

²³³ Mócsy, Lótenyésztés, 1921 81-87.old.

még egyiptomi lóherét (*birsDm*), mely megmozgatja a beleket, de sokat etetni nem szabad belőle.²³⁴

Felső-Egyiptomra a lucerna és a lucernára hasonlító *kutayĪ* a jellemző, főleg ezt etetik a lovakkal.²³⁵

Szíriában az árpa a fő szemestakarmány, az itteni lovak ebből többet kapnak mint az egyiptomiak, mivel az itteni árpa a hűvösebb klímától kevésbé tömör, könnyebben emészthető. Az árpán kívül még lucernát és zöld árpát (*qaŌīl*) etetnek a lovaikkal.²³⁶

A Nílus partján egy bükkönyféle a jellemző takarmány (*kirsinna/karsanna*).²³⁷

Hidzsában és Jemenben a kukorica és a száraz fű, egyes részeken a datolyamag és a zöld datolya valamint a falevél jellemző.²³⁸

A legérdekesebb helyek takarmányozás szempontjából Etiópia és Szaúd-Arábia nyugati partja és Nedzsd. Itt a lovak legtöbbször szárított halat esznek, akárcsak a tevék, vagy egyéb szárított húst csíkokra vágva. Az italuk pedig általában tej. A fák (*tamariszkusz-al-atl*) levelét is sokszor találják az etetőjükben. Az is előfordul, hogy kenyeret kapnak.²³⁹

A fent felsorolt takarmány-féleségek az egészséges lovakra vonatkoznak, akik nem túl soványak és főleg sincs rajtuk. A legyengült, sovány lovaknak babot és áztatott lencsét (*ĪmmuŌ*)-t adnak, vagy egy speciális takarmánykeveréket (*al-daršataq*) áztatott törekből, szénából és árpából.²⁴⁰ Van aki árpakásával (*burgul*) eteti éjjel-nappal, miközben a lova egy zárt helyen áll, hogy keveset mozoghasson. Egy vízzel telt edényt is odatesz mellé a gazdája, hogy bármikor ihasson. Negyven napig így eszik-iszik a ló, s mikor végre kiengedik, már jól meghízott. Az árpával görögszénát (*Īulba* – *Trigonella foenum-graecum*) is összekeverték, ami tapasztalatuk szerint szintén gyorsan felhízlalta a sovány lovat, valamint a színét is kivilágosította.²⁴¹ A túlsúlyos lovaknak van, aki csak tejet vagy csak árpát ad. Ettől azután úgy lesoványodnak, hogy kilátszanak a csontjaik. Ezek a soványságtól a csontok között kialakuló kis gödrök külön elnevezést kaptak: *gayb/guyūb*²⁴²

²³⁴ *al-NāŌirī*, 189.old.

²³⁵ (ibid)

²³⁶ (ibid 191.old.)

²³⁷ (ibid)

²³⁸ (ibid) *Salāma ibn Ğandal* szerint: *al-Ğawn*, a lova, zöld friss datolyát eszik, ezért tud legyőzni száz másik lovat. *Ibn Qutayba, MaĀnī*, 76.old.

²³⁹ (*al-NāŌirī*)

²⁴⁰ (ibid 193.old.)

²⁴¹ (*al-NāŌirī*, 197. old.)

²⁴² (*Ibn al-Sikkī, Tahdīb al-alfāz*, 623.old.)

Hízalásra ajánlják még a források az árpa vagy a zöld árpa (*qaŌīl*) és szárított lóhere (*darīs*) keverékét. Az árpából kását készítve és megöntözve mályvarózsa (*hitmiyya*-*Althea Rosa*) levével, a sovány legyengült lónak megjön az étvágya.²⁴³

A tevés beduinok, akik a legmélyebbre hatolnak be a sivatagba, tevetetjet adnak a lovaiknak.

- يُصَبِّ لها نطاف القوم سرا وَيَشْهَد خالها أمر الزعيم²⁴⁴
A törzs tiszta vizet tölt neki titokban, míg gazdája követi a sejk tanácsát.

- قصر الصبوح لها فشرج لحمها بالنىّ فهي تنوج فيها الأصبع²⁴⁵
Le lett csökkentve a reggeli tejadagja - mivel már belesüppedt a zsírjába az ujj - s ettől különvált rajta a hús és a zsír.

- نببت نلحفه طورا ونغبقه شحم الذرى وقراح الماء نعتيق²⁴⁶
Éjszakára betakarjuk, hogy ne fázzon és zsíros tejjel itatjuk vacsorára, míg mi magunk megelégszünk a tiszta vízzel.

- وداويتها حتى شنت حبشية كأن عليها سندسا وسُدوسا²⁴⁷
Addig itattuk őt a tejjel, míg egészen olyan (színű) lett mint egy etióp, akire hosszú köpeny van terítve.

- وأهلك مهر أبيك الدوا ء ليس له من طعام نصيب²⁴⁸
Elpusztította apád csikóját a tej, amiből nem volt része.

- جزتني ما حفنت لها عيالي وكرى في المقيظ لها لقاحي²⁴⁹
Irártam, mert nem gondoskodtál értem, és megkerítetted a csikóját a szarvakkal és a szarvakkal.

²⁴³ (*al-NáŌirī*, 196-197.old.)

²⁴⁴ *Ibn Qutayba, MaŸānī* النهدي خالد بن الصقعب *Más verssorokból kiderül, hogy a zsíros tejet többre tartják mint a tiszta vizet (mert az egyben tápláló is, nem csak a szomjat oltja). A lónak ahelyett, hogy a tápláló tejet öntenék, vizet adnak, ellenszegülve a sejk parancsának /tanácsának. A ló gazdája elől eltitkolva ezt.*

²⁴⁵ *Ibn Qutayba, MaŸānī* 86. old. النىّ / أبو ذؤيب - a zsír

²⁴⁶ *Ibid* الشمر دل اليربوعي - Az a tej (vagy bármilyen ital), amit vacsorára isznak

اللىن ~ الدوا - وقراح الماء / غبق غبوق / قال الشمر دل اليربوعي - شحم الذرى

²⁴⁷ *Ibid* 87. old. يزيد بن خذاق العبدى Az etiópok „búzamag-színűek” és nagyon büszkék is erre. A ló színe valószínűleg kivilágosodott, ugyanúgy mint az előző esetben, amikor árpát görögszénával keverve adtak a lónak. A magyarázat szerint a ló levedlette a szőrét, s ezután vált olyan színűvé, mint egy etióp. وداويته - tejjel itattuk,

اللىن ~ الدوا

²⁴⁸ *ibid* ثعلبة بن عمرو العبدى A csikónak nem adott a tejből, így az étel nélkül maradt és éhen pusztult.

²⁴⁹ *Ibid* جرير

Engem jutalmaz azzal a családom, ha nem méri szűken a lovaknak járó porciót, és újratölt nekik a tejből a nyári szálláshelyen. A róluk (a lovakról) való gondoskodásom meglátszik majd a háttasok léptein, amelyek legyőzik a fáradságot és a gyengeséget.

صدت صدودا عن الأشوال فاشترفت -
فبلا تقلل أفواؤها الحكم²⁵⁰
Elfordultak a vizes edényektől, mert megszokták, hogy tejet öntenek nekik, forgatva szájukban a zablát.

وقصرنا الشتاء بعد عليه -
فهو للذود أن يقسمن جار²⁵¹
Rövidre fogtuk (a tevé kötőfékét) télen, hogy megvédhessük őt, lovunkkal mint szomszéd osztozott.

Mindezen ismeretekre azért van szükség, mert a versenyre való felkészítés időszakában, a *miĀmār* alatt, a lovak etetése ugyanazokból az anyagokból történik, mint amit a hétköznapiakban is adnának a lovaiknak, csak az összeállítás és a mennyiség változik.

A *miĀmār* nem koplaltatást jelent, hanem szó szerint felkészítést a megmérettetésre. Nem mindegyik lónak van szüksége komolyabb előkészítésre a verseny előtt. Pl. a fiatal 2 éves csikóknak, mivel rajtuk még nincs fölösleg, nem kell.

A *miĀmār* ideje kora tavasszal, a nagy meleg megérkezte előtt, vagy ősszel a hideget megelőzve van. Nyáron és télen nem tartanak felkészítést.

A felkészítés elején a ló etetése semmiben sem különbözik a megszokottól, amikor azonban elkezdődik a hajtás (*tasyīr*), a takarmányban megnövelik az árpa és a szecska mennyiségét és fokozatosan csökkentik a széna adagolását.²⁵² Az időszak végére az árpából adott legkevesebb adag 6 ivópohárnyi (*qadaĀ / aqdaĀ*), szecskából és szénából 10-15 *raŌl* az általános. Van aki ennél többet ad a lovának a természetétől és bőre feszességétől függően. (ibid) Nem csak a takarmányozására kell ilyenkor gondot fordítani, hanem a nyugalmanak biztosítására is. Ezért ajánlatos egy üres, tágas helyen tartani. A legjobb ha homokon áll, melybe előzőleg kis gödröt ásott a gondozója a hátsó lábai alatt. Ez a kis gödör (*mabūla*) gyűjti össze a ló vizeletét, s így a talaj mindig száraz marad a patái alatt.

²⁵⁰ Ibid 88. old. فُيل زهير – arc, szemben

²⁵¹ ibid 89. old. أبو دؤاد / بعد عليه – utána (a tevé után) haladva a lovon

Télen a lovat hozzá kötötték ahhoz a tevéhez, amelynek a tejét itta. Így a ló a tevé szomszédjává lett. A lovon ülő lovas pedig megvédte a tevét attól, aki meg akarta szerezni tőle, vagy akár csak a tejből akart inni.

²⁵² (*al-NāŌirī*, 169.old.)

Az edzése reggel és este van, addig amíg megizzad.²⁵³ Ezután vagy a ló saját maga hempergőzik meg a homokban és dörzsöli le magát (*tamrīg*), vagy ha erre nincs mód akkor a gondozója masszírozza végig homokkal vagy lágy földdel a tagjait. A masszírozás megnyugtatja az állatot, de csak etetés és edzés után ajánlatos. A művelet után le kell takarni az izzasztótakarójával (*ğulla*), majd magára hagyni a számára kijelölt helyen, s ha maradt valamennyi a takarmányából, akkor azt még elé lehet szórni.²⁵⁴

Van aki azt tanácsolja, hogy a masszírozás után meg kell lovagolni a lovat vagy legalábbis járatni egy órát, mert akkor megnyúlik a bőre. Más azt ajánlja, hogy aki versenyre készíti a lovat, a verseny előtt két héttel etesse sáfránnyal (*qirŌim* –Carthamus tinctorius, sáfrány szeklice) s közben dörzsölje a ló gyomorszáját, míg fel nem forrósodik. Az etetőjét pedig sügy-magasságban helyezze elé. Az etető alján legyen egy „fa-szita”, mely arra szolgál, hogy az etetőbe került föld kiszóródjon amíg a ló eszik.²⁵⁵ Az etető alatt pedig egy gödörbe hullik mindez. Az istálló talaja szárított trágya vagy homok legyen.

Az edzés egy bő óra ügetéssel és vágtaival telik, amíg a ló jól kifárad és a hasa felhúzódik. Munka után ha hideg van, a lovat két izzasztóval kell letakarni. Minden nap egy kicsivel jobban ki kell fárasztani, úgy, hogy a füle hegyéig megizzadjon és csöpögjön róla az izzadság. A kiizzadott víz a test zsírszövetét csökkenti, de nem szabad túlzásba vinni az izzasztását, mert az túlterheli a lovat. A munka során képződött izzadságot kézzel kell a hátáról és a hasáról lesöpörni és csak miután megszáradt a szőre, akkor szabad hozzálátni az etetéséhez.²⁵⁶ Naponta háromszor kaphat inni. Ha napközben nagy a forróság és szél is van, akkor lépésben kell lovagolni, hideg-szeles az időben viszont inkább nem is ajánlott a ráülés. Ha az edzés nagyon kimeríti a lovat, két-három napig hagyni kell pihenni. Ha a ló kifáradt s a lovasa leszállt róla, nem szabad egyből beállítani a helyére, hanem egy kicsit még léptetni kell a kötőféken vezetve.²⁵⁷ Ha a megerőltetéstől megdagadnak, fájnak és felforrósodnak az ízületei, a legjobb vízbe állítani. A fájós lábán nem szívesen álldogál, így azt ha teheti pihenteti. Megfigyelve, hogy melyik a kímélt lába, először az egészségeset kell befászlizni, nehogy az is begyulladjon, majd ezután kell kezelni a fájós lábát.

Az olyan lóval, amelyik nehezen akar izzadni, vízben szétmorzsolt élesztőt kell itatni, vagy *handabā* (*al-handabā al-barrīya* –Cichorium intybus, Mezei katáng), *faqqūs* (uborka-féle) és

²⁵³ (ibid 171.old.) Az először megjelenő izzadság neve: الترى *al-MufaĀĀliyyāt*. Kairó, 2000. 192. old.

²⁵⁴ (ibid 175.old.)

²⁵⁵ (ibid 197.old.)

²⁵⁶ (ibid 176.old.)

²⁵⁷ (ibid 176.old.)

Íulba (Trigonella foenum graecum-görögszéna) keverékét kell megetetni s utána pihenni hagyni. Az a jó ló, amelyik gyorsan megizzad, az illet nem is kell nagyon kifárasztani. Az a ló, amelyiknek nincs étvágya, valami betegség bujkál benne, ezért sürgősen ki kell deríteni mi baja van.

A versenyek mellett a vadászatok is jó erőpróbának bizonyultak.

- يُعَوِّدُهَا الطَّرَادُ وَكُلَّ يَوْمٍ تُسَنَّ عَلَى سَنَابِكِهَا الْقُرُونُ²⁵⁸
Megedzi őket a vadászat, és nap mint nap verejtékcseppek formálódnak a patáikra./ folynak a patáikra / formálódnak a patáik felett

- يَنْشُ الْمَاءَ فِي الرَّبَلَاتِ مِنْهَا نَشِيْشَ الرِّضْفِ فِي اللَّيْنِ الْوَاغِيْرِ²⁵⁹
Bugyborékol a víz combjaik tövén, a frissen fejt tej bugyborékolásával a tűzhelyen.

- هُمَّ الضَّارِبُونَ الْخَيْلَ حَتَّى إِذَا بَدَتْ نَوَاجِذُهَا وَاسْتَعْضِبَتْهَا جُلُودُهَا²⁶⁰
Addig ösztökélték ostoraikkal lovaikat, míg előtűntek azok hátsó fogai és idegesek lettek bőrük izzadásától.

- تَرَاهَا مِنْ بَيْبِيسِ الْمَاءِ شَهَبًا مَخَالِطَ دِرَّةٍ مِنْهَا غِرَارٌ²⁶¹
Szürkének látod őket a megszáradt izzadságtól, mely az egyikén több, a másikon kevesebb.

- كَأَنَّ بَيْبِيسَ الْمَاءِ فَوْقَ مَتُونِهَا أَشَارِيرٌ مَلْحٌ فِي مَبَاءَةِ مُجْرَبٍ²⁶²
Mintha a megszáradt izzadság hátukon a napra kiterített száradó húсок sója lenne a sógyűjtő lakhelyénél.

- كَأَنَّ عَلَى أَعْطَافِهِ ثَوْبَ مَائِحَ وَإِنْ يُلْقَى كَلْبٌ بَيْنَ لِحْيَيْهِ يَذْهَبُ²⁶³

²⁵⁸ Ibn Qutayba, *Ma'ānī, Kitāb al-faras*, 8. old. القرون / زهير – verejtékcseppek

²⁵⁹ ibid 9. old. ينش / المستوغر القريني – sistereg, bugyborékol

الربلات – combtövek

الرضف – a tűzhelyként használt lapos kő

الواغير – az egy órája fejt friss tej

²⁶⁰ ibid ميادة / ابن ميادة – بَدَتْ نَوَاجِذُهَا – Az őrlőfogai annyira hátul helyezkednek el a szájban (ahol a szájzug van, ott kezdődnek a zápfogak), hogy nem látszódhatnak, így ez egy költői túlzás lehet. Azt akarja kifejezni a költő, hogy a lovasok annyira húzták a kantárjaikat, hogy a zablá hátrafeszlült a szájukban.

²⁶¹ Ibid بشر بن أبي خازم / ديرة – bőséges, folyamatosan folyó izzadság (eredetileg a bőségesen folyó tejet jelenti), a غرار pedig pont az ellentéte, az alig folyó verejték neve (vagy a kevés tejet és a kevés tejet adó nösténytevé.)

²⁶² Ibid 10. old. اشرارة / اشارير / طفيل الغنوي – اشرارة – hússzeletek, a szó, a *šarra/yašurru* igéből származik: „kiteríti a napra, hogy megszáradjon” jelentéssel. A *muğrib* a tapasztalt embert/pásztort jelenti, aki ha megbetegedett a tevéje (rühös lett- *ğarabat*, ugyanazokból a gyökhangzókból *ğ-r-b*), akkor összegyűjti a sót a napra kitétt, száradó húsokról, hogy ezzel gyógyítsa meg. A megszáradt izzadság a sóhoz hasonlít.

Mintha a vízhúzó átázott ruhája lenne oldalain, s úgy megy, mint akinek egy kutyát dobtak az állkapcsai közé.

- وقد سال المسيح على كُلاها
يخالف درّةً منها غراراً²⁶⁴
Folyt az izzadság hátaikon, egyikről bőségesen másikról alig./ egyszer bőségesen máskor alig

كُلاها –eredetileg a veséiken: vagyis a hátukhoz közel vagy az oldalaikon.²⁶⁵

- فأدرك لم يعرق مناط عذاره
يمرّ كخذروف الوليد المثقّب²⁶⁶
Egyfolytában ügetett, de nem lett verejtékes a pofaszíjánál, olyan gyorsan jártak a lábai, mint ahogy a gyerek búgócsigája pörög

- كأنّ جنايبه وصُفّة سرجه
من الماء ثوبا مائح خضيلان²⁶⁷
Mintha oldalai és nyeregpárnája a vízhúzó vízzel leöntött ruhája lennének.

- كأنه في الجبل وهو سامي
مشمتمل جاء من الحمام²⁶⁸
Az izzasztótakarója alatt úgy néz ki, mint egy magas köpenyébe burkolózó ember, aki a fürdőből jött vissza.

- كأنّ مسكاً غله مغلّله
في ناضح الماء الذي يشلشله²⁶⁹
Mintha pézsmaillat járná át a verítéket, amit elcsöpögtet.

- اذا عرق المهقوع بالمرء أنعظتْ
حليلته وازداد حرا متاعها²⁷⁰
Amikor a mahqū'Y izzadt meg a férfi alatt, a felesége izgatott lett s ő fokozta az élvezetét.

- غدونا به كسوار الهلوك
مضطمرا حالباه اضطمارا²⁷¹
Eltávolítottuk róla (az izzasztótakaróját), mint szajháról az ékszert, oldalai (izzadsága) erősen lesoványította őt.

الهلوك – a szajha, كسوار الهلوك – az összes nő közül a szajha visel a legtöbb ékszert, így hívja fel magára a férfiak figyelmét. Az éppen „edzésben lévő”, a *mi-Āmār*-on részt vevő lovon van a

²⁶³ ibid 11. old. طفيل الغنوي / A مائح a kútból vizet húzó ember, akinek tiszta víz lesz a ruhája, amikor kiönti a megtelt vödörből a vizet. Az állkapcsa pedig olyan széles, mint egy kutyáé, s ez szintén kedvelt tulajdonság az arabok szerint.

²⁶⁴ Ibid خدّاش بن زهير

²⁶⁵ A testrészekről és a betegségeik megjelenéséről a versekben, később bővebben szó lesz.

²⁶⁶ Ibid 13. old. امرؤ القيس / A lábak gyors mozgása nem egyenlő a ló gyors haladásával. Az 'idār az arcot és az ott lévő pofaszíjat is jelenti.

²⁶⁷ ibid أخضلت/ النجاشي - بللتْ – átnedvesedett

²⁶⁸ Ibid أبو النجم

²⁶⁹ Ibid أبو النجم

²⁷⁰ Ibid 14. old. العجاج / المهقوع - haq'Ya a ló könyöke mögött lévő szőrforgó neve, az ilyen szőrforgóval rendelkező lovat az arabok nem kedvelték.

²⁷¹ ibid 59. old. أبو دؤاد

legtöbb takaró, így válik külön a többitől, vagyis így egyből látni rajta, hogy most felkészítés alatt áll. Ebben a kirívó viseletben hasonlíthat a szajhára, valamint abban, hogy az izzasztó takarók eltávolítása után előtűnik a soványsága vagy a szépsége.

حالباه – a ló két, hasi oldalán futó, kívülről is látható tejereinek a neve.

- فسللنا عنه الجلال كما سل لبيع اللطيمة الدخدار²⁷²

Leszedtük róla az izzasztó takarókat, mint ahogy a ruhakereskedő szedi le az ágyterítőt az ágy tetejéről.

- كأن ريقه شؤبوب غادية لما تققى رقيب النقع مُسطارا²⁷³

Mintha könnyű vágója a gyors reggeli felhőszakadást hozó felhő lenne, amint a vadszamar nyomát követve port kavar.

A „gyors reggeli felhőszakadás” a ló reggeli gyors megizzadása, miközben a vadszamarat próbálja meg utolérni.

5.4. Verseny idején²⁷⁴

A verseny elnevezése *Íalba*, ami „gyülekezet”-et, „csoportosulás”-t jelent, bővebben a lovak vagy a fogadásra (*rihān*) összegyűlt emberek csoportját.²⁷⁵

²⁷² ibid الجلال/ أبو دواد – جَلّ – izzasztó takaró, amit a ló testére erősítenek és egy hónapon keresztül ebben futtatják.

²⁷³ Ibid 64. old. ريقه/ عدي بن زيد العبادي. – könnyű vágója (vágója kezdete)
شؤبوب – hirtelen megjelenő és gyorsan tovább álló felhő, ami felhőszakadásszerű esőt hoz
غادية – reggeli eső
رقيب النقع – a port követő
مُسطارا – felkavarva

²⁷⁴ *Al-Šammāh b. Āir Ār al-DubayĀn* díwánjában a lóverseny szimbólikusan jelenik meg egy költői versenyen, ahol a költő maga is egy, a versenyző lovak közül:

فأجروا الرهان إني ما بقيت لكم
مُحاذِرُ السوطِ خراجٌ على مهلٍ
عَمَرُ البديهةِ عداءُ القرايد
من الأضاميم سباقُ المواليد

(Durván versenyeztek egymás kigúnyolásában, de én sem maradtam kitartó vágójú lévén, lassú ügetésben. Hanem mint az ostortól megriadt gyors futású ló, ahol kellett türelmesen lassítottam, s ahol pedig gyorsítani kellett, fokoztam a tempót.)

Itt az egymás kigúnyolásában való versengést hasonlítja a lóversenyhez, ezért használja annak a terminológiáját. A *rihān* eredetileg a lóversenyre használt kifejezés, a *gamr* a kitartó ló, a *badīha* pedig a vágta első fázisa, a könnyű vágta vagy az ügetés.

A költő saját magának egy versenyző lóhoz való hasonlítása által, a verselési képességét akarja szemléltetni. Olyan lovat választ magának példaképül, ami még nem mutatta meg ereje teljét. Kitartó (nem fogy ki a szavakból), gyors (bármikor kész a verselésre), hosszú léptű (veleszületett tulajdonsága a jó verselés), vagyis ha nekilendül biztos, hogy túlszárnyalja a társait. Tudja, mikor kell visszafogni magát, mikor kell lassítania s mikor legyen a verselésben gyors. Az *aĀmīm* vagyis a lovasok / lovak csoportja itt a költőtársakat jelenti. Az, hogy költői versenyről van szó és nem igazi lóversenyről, azáltal válik világossá, hogy a költő maga is lóként jelenik meg a versben.

A verseny előtt alkuval döntenek arról, hogy mekkora legyen a verseny távja, milyen hosszú legyen a felkészülés ideje (*mi-Āmār*) és hol legyen a verseny startja. Az, aki az alkut kezdi, ebből a háromból csak egyben dönthet, a másodiknak felszólaló mondhatja meg a másik két kikötést. A fogadók a verseny tétjét a döntőbírák előtt jelentik be, de ez a verseny elkezdéséig változhat.²⁷⁶

A versenyeken a kancák és mének életkortól függetlenül együtt indultak. Mint korábban szó volt róla, vemhes kanca is starthoz állt, ha a gazdája nem sajnálta. A lovakon könnyű súlyú fiúk ültek, s a közönség egy magaslatról követte az eseményeket.²⁷⁷ A startnál egy kötelet feszítettek ki a lovak szügye előtt (*al-miqwas* vagy *al-Īulb*) hogy egy sorból induljanak.

Az iszlám előtt, ha két ló között akarták eldönteni, hogy melyik a jobb, mindketten letették a tétjeiket (*rahn*) s a nyertes az egészet megkapta. Ezt az iszlám a szerencsejátékok közé sorolta, s az ilyen fajta fogadást betiltotta, helyette viszont, mivel magát a lovak kipróbálását hasznosnak tartotta, egy másik fajta fogadási rendszert talált ki. Ennek során csak az egyikük ajánlott fel egy névleges díjat, s ha ő nyert, így nem kapott semmit, de ha a másik nyert, oda kellett neki adni, amit korábban felajánlott. Így a fogadás nem számított szerencsejátéknak, hiszen csak az egyikük tett le tétet.²⁷⁸ Ha mégis mind a ketten akarnak tétet tenni, akkor elindítanak velük együtt egy harmadik lovat is (*muġallil* vagy *dahīl*), akire senki nem fogad. Ha a két fogadottból nyer az egyik, akkor úgy mint a legelső variációnál, elnyeri a saját és a társa tétjét is, ha viszont a harmadik győz, akire senki nem fogadott, ő is elviszi a másik kettő tétjeit.

Ha többen indulnak a versenyen, akkor a beérkező lovak közül csak hét kap díjat az elért helyezéssel arányosan. A nyolcadikként beérkező csak elismerésben részesül, az utolsó kettőt pedig megszégyenítik. A lovak a beérkezés sorrendje szerint kapják neveiket. A nevek

²⁷⁵ (*Ibn ‘Abd Rabbihi, al-‘iqd al-farīd, 1/90.old.*) Mivel a lovakat tejjel táplálták, valószínű, hogy az elnevezésnek köze van az ugyanebből a gyökből Ī-l-b képzett “tej”-nek is. Bár a tej *laban*-ként van megnevezve a versekben, a tejjel itatott ló pedig *malbūna*. A فرسا رهان kifejezés szólássá vált olyan dolgokra, amik egyenértékűek, (egyenlő eséllyel indulnak) ki-ki a maga területén. Pl. *Abū ‘Ubaydā*-ra és *al-AŌma‘ī*-ra is mondták, amikor megjelentek *al-FaĀl b. al-RabĪ‘* előtt, hogy összemérjék tudásukat a ló testrészeinek ismeretében.

²⁷⁶ (*al-IŌfahānī, Agānī, 17/201.old.*)

²⁷⁷ Összehasonlításképpen pl. a dubai lóversenyeken ma már luxus lelátókról követik az eseményeket. A versenypálya a sivatag közepén van, ahol a pályán lévő homokot olajjal keverik, hogy a lovak patája ne verje fel. A versenyző lovak mind a négy lába be van fászlizva a kígyók marása ellen. A verseny közvetítésekor a tenyésztők és tulajdonosok neveit is bemondják. Versenyeket éjjel is rendeznek, a versenyeken 4 éves lovakat indítanak. A verseny idejéig a lovak légkondicionált istállóban állnak. (Kállai Pál versenyzsoké elmondása alapján.)

²⁷⁸ (*al-‘iqd al-farīd, 1/151.old.*)

sorrendje és maguk a nevek is sokfélék lehetnek.²⁷⁹ *Al-Mas'ūdī* szerint az első *al-muğallī*, aki eltávolítja gazdájától a gondot, szerencsétlenséget. A második *al-mu'ōallī*, aki eléri az előtte beérkező farát. (A *Ōalā* a farok két oldalánál lévő farrész) A harmadik *al-musallī*, aki örömet okoz. A negyedik *at-tālī* aki "követi" az első hármat. Az ötödik *al-murtāī* az elégedett, a hatodik *al-Īa'ūiyya* a szerencsés, a hetedik *al-'ā'ōif* a labilis, aki ha kicsit gyorsabb lett volna, ő lenne a kegyben részesült, s ha még lassabb lett volna mint most, kiesik a díjazottak közül. Vagyis ő a határeset. A nyolcadik *al-mu'ammal 'alā al-qalb* a szívnek reményt adó. Az elnevezés érdekessége, hogy pont az ellenkezőjét értették alatta, a szívszomorítót, de a kimondott szavak rossz következményétől félve vagy annak elhárítására ezt a nevet adták neki. A kilencediknek beérkező ló az *al-la'ōīm* akit minden oldalról megütnek a célba érkezésekor. A tizedik pedig *al-sukkayt* aki a szégyentől hallgat. Az ő nyakára egy kötelet tettek, a hátára pedig egy majmot ültettek akinek a kezébe egy ostort adtak.

Egy másik variáció szerint,²⁸⁰ az elsőnek beérkező lovat *al-sābiq*-nak, a „győztes”-nek hívták és csak második helyen szerepel az *al-mu'ōallī*, az utána következőknek nincs beszédes neve, egyszerűen „a harmadik”, „a negyedik” stb. egészen a tizedikig, akit itt is *al-sukkayt*-nak hívnak, de nem azért mert a szégyentől hallgat, hanem egy másik igéből levezetve, aki zárja/ megállítja a versenyt. A tizediket hívják még *al-fiskil*-nek is (a jelentése szintén „aki utoljára érkezik”) vagy *al-qāšūr*-nak.

Az egyszerre beérkező lovaknál, ha a nyakuk nem egyenlő hosszú, akkor a válluk a döntő abban, hogy ki van előbb. Ha a nyakuk egyenlő hosszú, akkor a fülük helyzete a döntő.²⁸¹

Az első lóversenyeket az iszlám vallás megjelenése után a Próféta utasítására, a Medinához közeli *al-Īayfā* és *Tanīyat al-Wadā'* között rendezték. Ez a távolság kb. 5-6 mérföldet jelentett (60 *galwa*, vagyis 60 nyíllövésnyi). Ezt a távot az érett lovak számára állapították meg. A fiatal lovak ennél jóval rövidebb távon mérték össze erejüket, *Tanīyat al-Wadā'*-tól a *Banū Zurayq* mecsetig kb. egy mérföld (10 *galwa*).²⁸²

Az első versenyt a hagyomány szerint *Abū Bakr* (az első igazhitű kalifa 632-634) nyerte meg s a nyerebénye 480 dirhem volt. Egy másik nevezetes versenyt a következő kalifa (634-644) és kiváló hadvezér *'Umar ibn al-Ḥa'ōāb* rendezte Kúfában. Két lovas egyszerre ért a célba

²⁷⁹ (*Murūğ al-dahab*, 2/698.old.) Carl Raswan szerint, المجلي „aki mindenki fölé emeli a tekintetét”

²⁸⁰ (*al-'iqd al-farīd*, 1/90.old.)

²⁸¹ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 373.old.)

²⁸² (*al-Buhārī, Ṣaḥīḥ*, 2868, 2869, 2870, *Muslim, Ṣaḥīḥ*, 1870)

és nem tudták eldönteni ki legyen a győztes. 'Umar-t kérdezték arról, hogyan döntsenek s ő azt felelte, hogy amelyik lónak a feje előbb ért a célba az a nyertes.²⁸³

Ibn Banīn mesélte, hogy a Próféta egyszer különleges ajándékokkal jutalmazta a lóverseny helyezettjeit. Az elsőnek beérkező *al-sābiq* három díszes jemeni ruhát kapott, a második *al-mu'āllī* két ruhát, a harmadikként beérkező egyet, a negyedik egy dínárt, az ötödik egy dirhemet, a hatodik egy nádpipát vagy ahhoz hasonló hangszert (*qa'āba*), majd minden résztvevőt megáldott az elsőtől az utolsóig.²⁸⁴

- تراه بعد المائة الطروح من الهوادي معطف السنيح²⁸⁵
A messzire látót száz nyíllövésnyi verseny után, az elsőik között pillanthatod meg a célban.

A versenyek távját csak a Próféta csökkentette le a fent említett 60 és 10 nyíllövésnyire, mivel az iszlám előtt megegyezésen múlt a versenyek hossza és helye is.

- يحثي بجمرخلفه وينجله كأن ترب القاع وهو يسحله²⁸⁶
 صيق شياطين زفته شمأله فأوفت الخيل ونحن نشكله

*Parazsat szór maga mögött és felveri azt, mintha a föld porát ő zúzná kövekből
 Sátánok pora, mit felvert az északi szél ...*

- كل مكبّ الجري أو مُنَعَثِلُه والضرب يحشوها بربو تشعله²⁸⁷
Minden pergő futású, vagy a lassú, bicegő, és az akit az asztma kínoz.

- كأن تحت البطن منه أكأبا بيضا صغارا ينتهشن المنقبا²⁸⁸
Mintha hasa alatt kis fehér kutyák csaholnának.

A most következő verssorok azokat a körülményeket mutatják be, amik a ló tartás velejárói. Az áldozatvállalást minden családtag részéről, a tiszteletet és szeretetet az iránt a csikó iránt, ami a jövőbeni szerencsésüket és megélhetésüket jelenti. Egy jó és nemes ló

²⁸³ (*Ibn Hudayl, Ílyat*, 90.old.)

²⁸⁴ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 9/369.old.)

²⁸⁵ *Ibn Qutayba, Ma'ānī, K. al-faras*. 75. old. العجاجة / بعد المائة – száz nyíllövésnyi távolság megtétele után الطروح – a messzire látó

من الهوادي (mindennek az eleje, de a ló nyakát is jelenti) : itt, az előlhaladókat jelöli

معطف السنيح – A magyarázat szerint, olyan váratlanul jelenik meg a célba érkezők között, mint ahogy a gazella jelenik meg egy szent előtt.(?)

²⁸⁶ أبو النجم. old. 77.

²⁸⁷ أبو النجم. old. 77.

²⁸⁸ *ibid* 79. old. العماني / Az olyan lovat írja le vágta közben, amelynek fehér jegyesek a lábai (محلل), s ahogy felkapja és a hasa alja felé közelíti őket, (ينتهشن المنقبا) majd újra a földre csapja, olyanok a lábai mintha fehér kiskutyák lennének, amik fel-le ugrálnak és csaholnak a hasa alatt. A *manqib* a has alján a köldök körüli rész a lovon, ahol az állatorvos szúrja meg (نقب).

tulajdonosának lenni, amely a versenyeken eséllyel indulhat és a csatákban életet ment, vagy a gazwákon villámgyors, az egész törzsre dicsőséget hoz. Az a ló, amelyiktől nem sajnálják az egész napi gondoskodást és az elegendő táplálékot, szépségével is megjutalmazza a gazdáit. Az egészséges, életerős ló pedig könnyen az irigy szemek célkeresztjébe kerül, így különösen oda kellett figyelni rá, vagy amulettekkel védték a rontás ellen, vagy elrejtették az idegenek elől.

- طرف غدونا بسواد نستره²⁸⁹

Sóvárgó pillantás, mit feketével tartunk távol, eltakarva őt. / Tökéletes, nemes ló, mit feketével takarunk le, hogy elrejtjük őt (az irigy pillantásoktól)

A طرف egyszerre jelenti a tökéletes, nemes lovat és a sóvárgó, irigy pillantást. A beduinok sátra fekete, így az is lehet, hogy a sátorba rejtették a lovat az irigy szemek elől. A csikókat a sátor női részében tartották és az asszonyok dolga volt, hogy enni és inni adjanak neki, amikor csak kéri a nap folyamán. Ők és a gyerekek foglalkoztak vele egész nap. Ezeket a nagyon féltett és a sátrak közelében tartott lovakat المقربيات-nak nevezték, szemben a bárhol szabadon kóborolva legelésző lovaktól, amiket الرائدات-nak hívtak. Valószínű, hogy ezeket az utóbbiakat sütötték be, akárcsak a tevéket.²⁹⁰

A طرف a Hudayl törzs nyelvjárásában a nemes emberre is vonatkozik. (Isd. még فحل/جواد)²⁹¹

- ورحنا وراح الطرف ينفذ رأسه متى ما ترق العين فيه تسهل (تسهل)²⁹²

Haladtunk s a nemes ló elkezdte rázni a fejét, amint egy irigy pillantás ráesett, s az egyből visszavonult.

- وللخيل أيام فمن يصطبر لها ويعرف لها أيامها الخير تعقب²⁹³

Aki türelemmel van a lovak iránt, kellő időt áldozva rájuk, az megismeri majd a jólét napjait általuk.

- فالخيل والخيرات كالقرينين²⁹⁴

A lovak és az anyagi javak olyanok egymás számára, mint a házastársak.

Olyan szoros a kapcsolat közöttük, mint ha szövetség kötné őket össze. A ló tartása sokba kerül, de sok hasznot is hoz, így ha valaki áldoz rá, az visszatérül idővel.

²⁸⁹ Ibid 84. old. رجل من جشم

²⁹⁰ al-MufaĀĀliyyāt. Kairó, 2000. 20. old. és 418. old.

²⁹¹ ibid 288. old.

²⁹² Ibn Qutayba, Ma'ānī, K. al-faras. 83. old. امرؤ القيس

²⁹³ ibid 85. old. طفيل الغنوي / Az arabok a lovakat, hasznosságuk miatt a hasonló hangzású hayr – nak is nevezték.

²⁹⁴ ibid 85. old. أبو ميمون العجلي

- كثير سواد اللحم ما كان بادنا وفي الضمر ممشوق القوائم حوشب²⁹⁵
A húsból van sok rajta, nem (a zsírtól) testes, lefogyasztva (is) hasas, kecses lábú.
- علفت هابتي بهن فما يمنع مني الأعتة الاقتار²⁹⁶
Beléjük szerettem, s nem tilthat el kantárjaiktól az elszegényedés.

- لا تذكرني مهري وما أبليته فيكون جلدك مثل جلد الأجر²⁹⁷
(Asszony,)ne emlékeztess engem arra (ne tégy szemrehányást amiatt), hogy mennyi
vesződségem van a csikómmal, mert a bőröd olyan lesz mint a rühesé.

Annyit törődik az asszonyával is mint a lovával, de ha panaszkodni mer, elfordul tőle, s az elhanyagoltságtól koszos és rühes lesz.

- كذب العتيق وماء شتّ بارد إن كنت سائلتي غبوقا فاذهبي²⁹⁸
A datolya s a bőrtömlő hideg vize a tiéd, s ha a zsíros tejet kéred tőlem, hát menj, elbocsátlak.

- إن الرجال لهم إليك وسيلة إن يأخذوك تكلمي وتخضبي²⁹⁹
ويكون مركبك القعود ورحله وابن النعامة يوم ذلك مركبي

Ha a férfiaknak szükségük van rád, feketítsd be szemeid és fessd ki magad. Ami a mai napot illeti, a te helyed a teve nyergében van, az enyém pedig Ibn an-Na ‘āma hátán.

- إذا الصبوح لهم أسأر ما تركت بعد التعلج والتحصاء في الغلب³⁰⁰
Az ő reggeli italuk a maradék, amit a ló meghagyott, ami nem fér az itató edényébe vagy az alján marad.

- أحاذر أن أصادف في الروايا على رجلٍ كتابعة الكسير³⁰¹
Óvatosságra int, hogy társául szegődjek a vízholdó tevéknek, gyalogosan mint egy foglyul ejtett követője.

²⁹⁵ ibid عبد الرحمن عن عمه حوشب / – a széles, felfújtt oldalú, hasas. Az egész nap füvet legelő ló oldala felfúvódik, de miután megemésztette, a hasa visszahúzódik. Bár az oldala felfújtt, a teste többi részén látszik, hogy mennyire izmos, edzett. (Az arabok szerint a lóval ellentétben a nő akkor szép, ha a zsírból van több rajta és nem az izomból.)

²⁹⁶ ibid 89. old. هابتي / أبو دؤاد – más hagyományozás szerint itt هامتي vagy نفسي áll.

²⁹⁷ ibid عنتره لامرأته

²⁹⁸ Ibid 90. old. طفيل الغنوي

²⁹⁹ ibid طفيل الغنوي A nő még kifestve sem olyan szép a férfi szemében, mint a lova. Bárhogy igyekszik tetszeni a férfiaknak, a lovat nem tudja felülmúlni.

³⁰⁰ ibid 92. old. / الصبوح – a reggeli ital

التعلج – a fölösleg

– والتحصاء في الغلب – ami az edény alján marad

³⁰¹ Ibid 91. old. ابن الأخذ /

الكسير – aki nem tud elszabadulni

Amikor a lova nincs vele, úgy érzi magát mint egy szárnyaszegett madár. Útján a tevére van utalva, amely a vizet viszi, így nem szakadhat el tőle.

- لا يذخ الآل بالمؤمة أعينها من شربهن عن الأشوال في القرب³⁰²
Nem téveszti(k) meg a családot - mely a víztömlők maradék vizével itatja őket (a lovakat)-a sivatag forrásai.

- حتى يُصَبَّ لها فضل النطاف اذا ما كدر الماحة الساقون ذا القُلب³⁰³
Végül odatöltik nekik a maradék tiszta vizet, miután a vízhúzó zavarossá tették az itatókat.

- ومعلقين على الجياد حليها حتى تصوب سماؤهم بقطار³⁰⁴
Ráakasztják abrakos tarisznyáikat a lovakra, amíg meg nem öntözi őket esővel az ég.

Amíg a szárazságtól kopár a föld, nincs mit lelegelni, a lovak fejére kötnek egy kis vászonzsákban valamilyen szárított abrakot és addig azt eszik, amíg el nem jön az esős időszak és kihajtanak a növények. Ekkor leveszik róluk és mehetnek legelni.

سماؤهم – az egük. A lovak (izzadó, izmos) testét is égnek hívják, szemben a lábaival, amik szárazságukkal, keménységükkel a földet képviselik.

- أبوك الذي نبتت يحبس خيله حذار الندى حتى يجفَّ لها البقل³⁰⁵
Apád, aki félelmében megköti lovait, ha a mezőn újra zöldellnek a növények s inkább szénává szárítja nekik.

Attól való félelmében, hogy nyáron, miután a legelő növényei kiszáradtak, és az eső újra kizöldítette őket, a lovai ezeket lelegelve megbetegszenek. Ez az újra kizöldelő növény a *našr*, ami a verssor kritikusai szerint csak a tevéket betegíti meg, a lovaknak nem árt. A növény okozta betegség neve a *سُحام*, ami „feketeséget” jelent.

- مستحقات رواياها جحافلها يأخذن بين سواد الخط فاللُوب³⁰⁶
Vízzel és élelemmel megpakolt tevetársaikat eléri ajkaikkal a kötél végénél ha szomjaznak.

³⁰² ibid 93. old. المَؤمة / الكميت - مَوامٍ مَؤماء - المَؤمة / الكميت
vödör ~ دلو ~ شول - a víztömlők alján maradó vödörnyi víz, a لاشوال (قرب) - víztömlők - القرب

³⁰³ ibid المَؤمة / الكميت - a tiszta víz
كدر - zavarossá tesz, felkavar
الماحة - الماحة - الماحة
الساقون - ?

القليب - forrás, kút

³⁰⁴ Ibid 95. old. عبد الرحمن عن عمه للنابغة

³⁰⁵ ibid عبد الرحمن

³⁰⁶ Ibid 98. old. - اللُوب / - szomjúság, köves föld

- نَزَائِعَ مَقْذُوفًا عَلَى سُرُوتِهَا بِمَا لَمْ تَخَالِسْهَا الْغُرَاةَ وَتُسَهِّبُ³⁰⁷

Idegenekként, hátukra dobva, amit nem lophatott el a rablótámadás / hátukon maradván, amit nem fogyasztott le a róluk a lovaglás

- أَنْخَنَّا فِسْمَانَهَا النَّطَافَ فَشَارِبَ قَلِيلًا وَأَبَّ صَدَّ عَنْ كُلِّ مَشْرَبٍ³⁰⁸

Letérdelpeltettük (a tevét), kiöntöttük neki (a lónak) tiszta vizet s ő ivott egy keveset, majd elfordult mielőtt kiitta volna az egészet.

A ló tapasztalatból nem itta meg az összes vizet, mert tudta, hogy utána gázvára indulnak vele és teli hassal nehéz lenne a futás.

- تَرَاهِنَ مِنْ أَرْمِهَا شَرِّبًا إِذَا هُنَّ أَنْسَنَ مِنْهَا وَحَامًا³⁰⁹

Láthatod őket, amint fogaikkal rágcsálják a zablát, a kívánós kancák, futásra készen.

- تَذَكَّرْتَ الْخَيْلَ الشَّعِيرَ عَشْبِيَّةً وَكُنَّا أَنْاسًا يَعْطِفُونَ الْإِيَّاصِرَا³¹⁰

A lovak emlékeznek arra, hogy estére árpát szoktak kapni mi emberek mégis fűvel etetjük őket.

A versenyeken és a felkészítés alatt derült ki, hogy mik azok a külső tulajdonságok, amik a versenylovakat jellemzik. Megfigyelték őket a különböző gyakorlatok közben, s a leggyorsabb és legkitartóbb lovak tulajdonságait próbálták megtalálni vagy elérni az általuk edzett csikókban is.

- خَيْرَ الْخَيْلِ الَّذِي إِذَا اسْتَدْبَرْتَهُ جَبِّيَ وَإِذَا اسْتَقْبَلْتَهُ أَقْعَى، وَإِذَا اسْتَعْرَضْتَهُ اسْتَوَى، وَإِذَا مَشَى رَدَى، وَإِذَا عَدَا دَحَا. وَقَوْلُهُ إِذَا اسْتَدْبَرْتَهُ جَبِّيَ أَيُّ كَأَنَّهُ مَكْبَبٌ لِأَشْرَافِ عَجِيزَتِهِ، وَإِذَا اسْتَقْبَلْتَهُ أَقْعَى أَيُّ كَأَنَّهُ مَقْعٌ لِأَشْرَافِ مَقْدَمِهِ، وَإِذَا اعْتَرَضْتَهُ اسْتَوَى لَكَ مَنْظَرُهُ فَلَمْ يَكُنْ مَقْعِيًّا وَلَا مَنكَبًا.³¹¹

A legjobb ló az, amely ha hátrálásra készteted, úgy pörgeti hátsó lábait mint az orsó. Ha azt akarod, hogy előretörjön, a hátsó lábaira támaszkodva szinte leül. Ha megállítod, mindene egyensúlyban van. Lépés közben földre csapja patáit, futás közben hosszan elnyújtja lépteit (hosszan elnyúlik a teste, „úszva fut”).

- أَمَّا إِذَا اسْتَقْبَلْتَهُ فَكَأَنَّهُ بَازٌ يَكْفُفُ أَنْ يَطِيرَ وَقَدْ رَأَى
أَمَّا إِذَا اسْتَدْبَرْتَهُ فَتَسْوِقُهُ سَاقٌ قَمُوصٍ الْوَقْعَ عَارِيَةَ النَّسَا

³⁰⁷ ibid 99. old. طفيل. نَزَائِعَ - نَزِيع - idegen, mindenki aki nem tartozik a törzshöz

³⁰⁸ Ibid

³⁰⁹ Ibid 100. old. أَرْمِهَا / بَشْر - a rágásuk

شَرَّبَ - örlőfog, örlő, csikorgó, daráló

وحام - eredetileg a terhes nő erős étvágyát, kívánósságát jelenti, itt a kanca menőkedvére, a vágására készségére utal

³¹⁰ Ibid 104. old. مَقَاسُ الْعَائِذِي

³¹¹ ibid 108. old. سَمَاهُ الزَّجَاجِي ابْنِ أَقْبِصِر

أما إذا استعرضته متمطرا فتقول هذا مثل سرحان الغضا³¹²

Ha azt akarod, hogy előretörjön, olyan mint egy héja /sólyom, mely szárnyra kapna, de visszafogja magát. Ha hátrálásra késztedet és ösztönöd őt, (türelmetlenül topog, dobol a patáival, jól láthatóvá válik hátsó lábának ina.) Ha szemléled őt, mint záporként száguldót, azt mondhatod, hogy olyan mint a tamariszkusz farkasa.

- ابن الأعرابي قال: سئل رجل من بني أسد: تعرف الفرس الكريم؟ ، قال أعرف الجواد المبر من المبطن المقرف، أما الجواد المبر فالذي لهز العير وأتف تأنيف السير، الذي إذا عدا اسلهب وإذا قيد اجلعب وإذا انتصب اتلاب ، وأما البطن المقرف فالمدكوك الحجة الضخم الأرنبة الغليظ الرقبة الكثير الجلبة ، الذي إذا أمسكته قال ارسلني وإذا أرسلته قال أمسكني.³¹³

Ibn al-'A'rābī mesélte: Megkérdeztek egyszer egy Banū Asad törzsbeli férfit, hogy tudja-e milyen a nemes ló. A férfi azt felelte: Képes vagyok arra, hogy megkülönböztessem a jól futó versenylovat az alacsony származású (melynek legfeljebb az anyja nemes), lassú lótól. Ami a gyors versenylovat illeti, az amelynek termete a vadszamáréhoz hasonló, járása egyenletes. Amely tértölelően, elnyúltnan vágat, ha lebéklyózzák, a földön pihen s ha megáll, akkor kiegyensúlyozott. Ezzel szemben a lassú, közönséges lónak csapott fara van, nagy vastag orrhegye, vaskos nyaka és tele van sebhelyekkel. Az ilyen lovat ha meg akarod állítani, menni akar (azt mondja, hogy engedj) s ha ösztönöznéd a menésre, meg akar állni (azt kéri, hogy fogd vissza).

هذا تفسير ابن الأعرابي أيضاً ، قال وروى الهيثم عن ابن عياش أنه قال: لا تشتتر خمسا من خمسة، لا تشتتر فرسا من أسدي ولا جملا من نهدي ولا عنزا من تميمي ولا عبدا من بجلي. ونسي الهيثم الخامس ، يريد أن هذه القبائل عظام الجدود في هذه الأشياء.³¹⁴

Ez a magyarázat szintén Ibn al-'A'rābī-től származik: Al-Haytam hagyományozta Ibn 'Ayyāš-tól, aki azt mondta: Őt dolgot ne vegyél ettől az öttől: Ne vegyél lovat az Asad törzsbelitől, tevé a Nahd-törzsbelitől, kecskét a Tamīm-törzsbelitől, rabszolgát a BağDla törzs tagjától.. Az ötödiket al-Haytam elfelejtette, de mindezzel azt akarta mondani, hogy az említett dolgokban az ősök kiválóak voltak.

³¹² ibid 109. old. يكفف / الأسعر الجعفي - visszatart

قموص - türelmetlen

إذا استعرضته – ha meg akarod mutatni őt, (amint vágat, mint a zápor)

³¹³ Ibid 109. old. ابن الأعرابي

³¹⁴ ibid 110. old. Amennyiben az “ősök kiválóságai”-t értette a szerző az عظام الجدود alatt, akkor ezek az ősök kiválóak a megnevezett dolgokban, de akkor miért ne vásároljon senki tőlük pont abból, ami náluk a legjobb.

- ذلك وقد أذعر الوحوش بصلت الخد
رُحِبَ لِبَانِهِ مُجْفَرٌ
طوبل خمس قصير أربعة
عريض ست مقلص حَشُورٌ³¹⁵

Ez az amivel megfélemlítette a vadállatokat: éles (száraz) arccal, széles szüggyl, (?) az öt hosszúval, a négy röviddel, a hat szélessel, (?)

- قال أبو عبيدة طويل العنق طويل الأذنين طويل الذراعين طويل الأقراب طويل الناصية ، قصير الأرساغ قصير عسيب الذنب قصير الظهر قصير الأطرة وهي عصابة فوق الصفاق قصير النضى وهو الذكر. عريض الجبهة عريض اللبان عريض المحزم عريض الفخذين عريض وظيفى الرجلين عريض مثنى الأذنين.³¹⁶
Abū 'Ubayda mondta: hosszú nyakú, hosszú fülű, hosszú alkarú, hosszú ágyékú, hosszú üstökű, rövid csüdű, rövid farokcsontú, rövid hátú, rövid lágycsontú, rövid hímveszőjű, széles homlokú, széles szügyű, széles csípőjű, széles combú, széles hátsó lábszárú, széles a fülek töve közötti távolság.

- حدث له سبعة وقد عربت
تسع ففيه لمن رأى منظر
حديد الأذنين، حديد العينين، حديد المنكبين، حديد القلب، حديد عرقوبي الرجلين، حديد المنجمين وهما عظامان متقابلان في باطن الكعبين، حديد الكتفين. عاري النواحق، عاري السموم، عاري الخدين، عاري الجبهة، عاري مثنى الأذنين، عاري الكعبين، عاري عصب اليدين، عاري عصب الرجلين.³¹⁷
Hét éles és hét sima részt láthat rajta az, aki szemléli őt: két éles (érzékeny) fület, két éles (tisztá, fénylő) szemet, éles vállakat, éles szivet, éles térdinakat, éles csánkokat, éles vállakat. Sima arcléceket, szőrtelen orrlyukakat, sima arcokat, sima homlokot, sima fültöveket, sima csánkokat, sima inakat az első és a hátsó lábakon.

- تم له تسعة كسين وقد
أرحب منه اللبان والمنخر
مكتسي الكتفين مكتسي المعدين مكتسي الناهضين مكتسي الفخذين مكتسي الكاذتين مكتسي أعلى الحماتين.³¹⁸
Kilenc része tökéletesen telt, a legszélesebb rajta a szügye és az orrlyuka.: Teltek a marjai, a vállak mögötti izmai, a felkar húsos részei a vállakhoz közel, teltek a felső combjai (koncai), a koncok alsó részei, a combok felső részei.

- بعيد عشر وقد قرين له
عشر وخمس طالت ولم تقصر
بعيد ما بين الجحفة والناصية، بعيد ما بين الأذنين والعينين، بعيد ما بين العينين، بعيد ما بين أعالي اللحيين، بعيد ما بين الناصية والعكوة، بعيد ما بين الحارك والمنكب، بعيد ما بين العضدين والركبتين، بعيد ما بين البطن والرفعين، بعيد ما بين الحجتين والجاعتين، بعيد ما بين الجاعتين. قريب ما بين المنخرين، قريب ما بين الأذنين، قريب ما بين المنكبين، قريب ما بين المرفقين، قريب ما بين الوركين، قريب ما بين الحارك والقطة، قريب ما بين المعدين والقصريين، قريب ما بين الجاعتين والعكوة، قريب ما بين الثفتين والكعبين، قريب ما بين الجيب والأشاعر. وقوله خمس طالت ولم تقصر³¹⁹

³¹⁵ Ibid 110. old عبد الغفار الخزاعي

³¹⁶ ibid 110. old. أبو عبيدة

³¹⁷ Ibid

³¹⁸ ibid 111. old.

³¹⁹ Ibid 111.-112. old.

Tíz része távol van egymástól, tíz pedig közel, öt hosszú és nem rövid: Távol van egymástól az ajkak és az üstök, a fülek és a szemek, távol vannak egymástól a szemek, az állkapcsok felső részei, az üstök és a faroktő, a mar és a váll, a felkarok és a lábtövek, a has és a nemiszervek környéke, a far felső része és a félig inas izmok. Közel vannak egymáshoz az orrlyukak, a két fül, a vállak, a két könyök, a két farizom, közel van egymáshoz a mar és a farbúb, közel van egymáshoz a vállak mögötti izmok és az utolsó bordák helye, közel van a félig inas izom a faroktőhöz, közel vannak a két térd a két csánkhoz, közel vannak a bokák és a pataszélek.

- رقيق خمس غليظ أربعة
نابى المعدين لين الأشعر
رقيق الأرنبة، رقيق الجافل، رقيق الجفون، رقيق الأذنين، رقيق عرض المنخرين.
غليظ الخلق غليظ القوائم غليظ القصرة غليظ عكوة الذنب.³²⁰

Öt része finom, négy része vaskos, durvák (kemények) a felkar mögötti izmok, selymesek a szőrszálak. Finom az orrhegy, az ajkak, a szemhéjak, a fülek, az orrlyukak széle. Vastag a torok, a lábak, a nyaklánc helye a nyakon és a faroktő.

5.5. A futás lángolása, suhanása

- من كل مشترف وإن بعد المدا
ضرم الرقاق مناقل الأجرال³²¹
Minden nemes tekintetű, még ha hosszú is az út, lángoló erővel vágtazzák végig, a köveket ügyesen kikerülők.

- على العقب جياش كأنّ اهتزاه
إذا جاش منه حميه على مرجل³²²
A gyors vágta alatt a soványsága ellenére tajtékzó, s a futása hangja olyan, ha felizzott tőle, mintha egy forró katlan bugyborékolása lenne.

- نجاك جياش هزيم كما
احميت وسط الوبر الميسما³²³
Megmentett téged egy hevesvérű, melynek hangja olyan (a vágta közben), mint a forró sütővasé, amikor a szőr közé myomom

³²⁰ Ibid 112. old. أبو عبيدة

³²¹ ibid 15. old. مشترف / جرير – ez a kifejezés utalás a futás közben magasan tartott fejre, ami így olyan mintha büszkeségből tartaná fel. Kicsit humanizált szemléletmód, valójában az arab telivér egyik jellemzője, a hatékony levegővételt segíti a vízszintesen tartott orr.

ضرم – lángoló a futása, mint a tűz (- ضرم الرقاق) – a sima, egyenletes földön olyan a futása, mint a lángoló tűz.

مناقل – a köveket kikerülő lovak, akik nem lépnek rá a kövekre vagyis nem botlanak és csúsznak meg, hanem megbízhat bennük a lovasuk.

الأجرال – a kövek.

³²² ibid 16. old. امرؤ القيس / العقب – a gyors vágta.

اهتزاه – az a hang, amit a vágta kezdetén hallat, mélyről, a tüdőből jövő hang

جاش منه – tajtékzik, forrong, forr

³²³ ibid 16. old. هزيم / اوس بن حجر – sistersgő, suhogó hangú amikor fut

- وسالفة كسحوق اللبان أضرم فيه الغوى السعُر³²⁴
És a nyaka, mint a pálma hosszú, ágaktól megfosztott törzse, melyben felgerjesztette a lángokat.

- كأنّ على أعرافه ولجامه سنا ضَرم من عَرَفَج يتلهب³²⁵
Mintha a sörényén és a kantárján lévő izzás a lángrakapott Ýarfağ ropogása lenne.

Az Ýarfağ sivatagi bokor, ami úgy néz ki mintha ki lenne száradva és tele van apró sárga virágokkal. Ha a beduinok különlegesen meleg és gyors tüzet akarnak rakni, ezt égetik el tevetrágya helyett. Nagy robajjal ég mint a száraz dióhéj, gyorsasága és suhogó ropogása olyan, mint a ló vágta közbeni hangja.

- جموحا مروحا وإحضارها كمعمعة السعف الموقد³²⁶
Szilajon, könnyedén vágatnak s a hangjuk olyan, mint a meggyújtott pálmalevél suhogó ropogása

- سفواء مرخاء تبارى مغلجا كأنما يستضerman العرفجا³²⁷
Erőlködés nélkül, könnyű vágásban versenyeznek, mintha az égő Ýarfağ roppanásait utánoznák.

- يعالج بالعطفين شأوا كأنه حريق اشيعته الأباءة حاصد³²⁸
Verseny közben mindkét oldalát mutatja felváltva forgolódva, mintha tűz lenne, amit egy arató bozótból rakott.

Vágta közben a ló egy kicsit oldalazva fut, attól függően, hogy melyik hátsó lábával indította a vágtaugrásokat. Lábváltáskor fordul az ellenkező irányba, jobbra vagy balra. A versorban szereplő ló (vagy vadszamár) sűrűn váltogatja a helyzetét, vagyis cserélgeti a vágtaindító lábát, ezért forgolódik.

³²⁴ ibid 17. old. امرؤ القيس / سالفة – a nyak elülső oldala

سحوق – az ágaitól megfosztott, hosszú törzsű pálmafa (egy magyarázat szerint a tűz perzselte le a leveleit s ennek a tűznek a suhogása hasonlít a ló vágta közbeni hangjához)

سعر / سعير - láng/ lángok

³²⁵ ibid 17. old. طفيل

³²⁶ ibid 18. old. امرؤ القيس / معمعة – A szó eredetileg csatakiáltást és nagyon nagy meleget jelent. Itt a pálmalevél égésének hangjára utal.

³²⁷ ibid العجاج / الغلج – az erőlködés nélküli, könnyed vágta

³²⁸ Ibid Az idézet egy vadszamár leírásából származik. الهدلي / الأباءة – a sűrű bozót, erdő vagy nádas ~ الأجمة (أجم، أجمات)

5.6. Az ugrás

- وكأتما دوح الأراك لمهره حُواءة نبتت بدار قرار³²⁹

Mintha „a zöldellő terebélyes fa” a csikója számára csak egy földönkúszó növény lenne egy letelepült házánál (amikor átugorja azt).

- لها وثبات كصوب السحاب فواد خطيط وواد مطر³³⁰

Az ugrásai olyanok, mintha a felhők közé indulna, egy száraz völgyön át s egy párás völgyön át.

- ضروح الحماتين سامى الذراع اذا ما انتحاه خبار وثب³³¹

Combja két izma és alkarja pattanásig feszül, ha gödörbe lépve fel akar ugrani.

- عافي الرقاق منهب ميوح وفي الدهاس مضبر ضروح³³²

Az egyenletes kemény földön szabadon, elengedetten száguld keresztül, egyszer egyik máskor másik oldalát fordítva előre, a süppedős homokban összeszedett lábakkal ugrál.

5.7. A vadászattal kapcsolatos leírások

وقد أعتدى والطير في وكُناتِها بمُنْجَرِدٍ قَيْدِ الأوبِدِ هَيْكَل

Mikor reggelente útra kelek rövid szőrű hátasommal, a madarak még a fészükön ülnek Lovam széles oldalú, a vadállatok „bilincsbeverője.”³³³

بمُنْجَرِدٍ – egy rövid szőrű lovon, vagyis egy nemes lovon, mert a rövid, selymes szőr a nemesség jele. A hosszú szőr a közönséges lovak jellemzője.

قَيْدِ الأوبِدِ – Szó szerint a vadállatok béklyója, ami arra utal, hogy a ló mindennél gyorsabb. Olyan a vadállatok számára, mintha azok egyhelyben futnának a ló pedig könnyedén közelít feléjük, majd pillanatok alatt utoléri őket. Lerázhatatlan, vagyis kitartóan követi őket. A gyorsaság mellett a második legfontosabb (elvárt) tulajdonsága az arab lónak a kitartás. Erre

³²⁹ ibid 19. old. / دَوْح، دَوْحَة – hatalmas, terebélyes fa

حُواءَة – kúszónövény

لمهره – a hímnemű visszautalás a csikó gazdájára vonatkozik

³³⁰ Ibid 20. old. امرؤ القيس / Egy völgynyi területet lépcsőben tesz meg, ez a száraz خطيط, egy másik völgynyit pedig vágtában, ez a bőségesen esőző وواد مطر.

A خطيط olyan föld, ahol nem esik az eső, viszont a mellette levő területeken igen. Egy másik magyarázat szerint ez a száraz terület a két patája közötti rész a földön, s ahol a patája földet ér az a bőségesen esőző völgy.

³³¹ ibid امرؤ القيس / أبو دؤاد – az alsó comb (ساق) két izma.

الذراع – az alkar

³³² Ibid 22. old. العجاج

³³³ ibid امرؤ القيس

a költő (Imru-l-Qays) még visszatér néhány sorral később, amikor a gyerek pörgettyűjéhez hasonlítja a lova gyors, kitartó futását. Ezt a tulajdonságát más költők így fogalmazzák meg: Vágtája felgyorsult, s kitartó futása olyan volt mint a szél hajtotta zivatar vagy mint a folyómederben haladó víz.³³⁴

هَيْكَل – „jó felépítésű”. A szó maga testest, széles oldalút jelent. (A szó anatómiai jelentése: csontváz.) Az ideális arab ló leírásában (pl. *Abū Ūbayda: K. al-hayl* 160.-161. old.+ 245. old. هَيْكَل) van megemlítve a széles mellkas (vagy oldal), a széles szügy és a széles far. Ezek mindegyike a ló erejét mutatja, az arab ló termetét tekintve ugyanis kicsi, 140-150 cm a marmagassága –(az álló ló mellső lába mellett függőlegesen felállított rúddal mért magasság, a mar legfelső pontjától a földig.) Ez a méret európai szemmel nézve póninak számít. A XX. századi európai lókereskedők és orientalista utazók (mint pl. Lady Anne Blunt, Carl Raswan, Musil) megdöbbenve tapasztalták, hogy az arab beduinok által féltve őrzött és egekig magasztalt kancájuk egy igen alacsony termetű, loncsos szőrű, sebes lábú jószág, aminek ugyan a családfáját több generáción keresztül vissza lehetett követni, de ez a külsején már sajnos nem tükröződött. A beduinoknak egyébként a származás és a teljesítmény sokkal fontosabb mint a külső megjelenés, így a szépség fogalma is eszerint érthető. A széles mellkas az erős szívet és a tüdő erejét mutatja, a széles, izmos hát és az izmoktól széles far pedig a gyors vágtához kellene. A termetének nagyságát dicsőíteni így költői túlzás lehet, semmiképpen nem a magasságbeli nagysága az, amit itt a költő kiemel, hanem az említett részek nagysága általi erőt és stabil állást.

Zayd al-Hayl (زيد بن مهلهل بن يزيد بن منهب عبد رضا الطيبي) *muhaĀram* költő, akinek rengeteg lova volt már akkor, amikor másoknak csak egy-két lovuk lehetett. Egy róla szóló hadisz azonban leírja, hogy nemes lova akkora mint egy szamár s ha a költő ráül, leér a lába a földig.³³⁵

- بمقلص درك الطريدة متنه كصفا الخليفة بالفضاء الملبد³³⁶

Egy hosszú lábún lovagolva, a zsákmányállat kitartó követőjén, melynek háta olyan, mint a kiterjedt sima földhöz (lapuló kövek).

³³⁴ *Ibn Qutayba: k. al-maĀnī al-kabīr, k. al-faras*, 52. old.

³³⁵ *al-IĪfahĀnĪ, Kitāb al-Aġānī*. Második kiadás, 1995. Beirut. 24/17. kötet.

وكان يركب الفرس المشرف ورجلاه تخطان الأرض كأنه على حمار

Ez jelentheti azt is, hogy a lovas volt nagyon magas, bár az arab lovon az átlagember is nagyon tűnik néha.

³³⁶ *Ibid* 24. old. مقلص/امرؤ القيس – a hosszú lábú ló, amely könnyedén ugrik el a földtől

فئد الأوبد – a zsákmányállat kitartó követője, ugyanaz mint a فئد الأوبد .

الملساء ~ sima – الخليفة

الفضاء – a kiterjedt, széles föld, síkság

الملبد – lapos, itt a lapos kövek, amelyek a földhöz simulnak

- يَغْرَقُ المطرود منه وابل ضابط الوَعْتِ ضبوع في الجدد³³⁷
Belemerült az üldözésbe s a vágója olyan gyors lett, mint a szakadó eső. Fegyelmezett a nehézségekkel teli úton, nyújtott ügetésben fut a kemény földön.

- لا ينفع الوحش منه أن تحدره كأنه معلق فيها بخُطَاف³³⁸
Nem jelent hasznót a vadnak, ha észreveszi jöttét, mert ő olyan mintha kampóval lenne beléakaszkodva.

- احوال عليه بالقطيع غلامنا فأذرع به لخلّة الشاة راقعا³³⁹
Odafordult hozzá a szolgálk az ostorral, hogy befoltozza a közte és a birka között lévő lyukat és ő maga lett a folt. (Vagyis elérte a birkát, így a közte és a birka között megszűnt a rés)

- العاديات أسابىُ الدماء بها كأن أعناقها أنصاب ترجيب³⁴⁰
A (zihálva) száguldók, a nyakukon lefolyó vércsíkokkal olyanok, mintha azok a Rağab hónap áldozó kövei lennének.

- ولقد غدوت على القنيص بسابح مثل الوديلة جرّشع لأم³⁴¹
Kora reggel vadászatra indultam egy úszva futóval, melynek ezüstösen csillogott széles mellkasa.

5.8. A járás és futás közbeni oldalra fordulás

- اذا ما عنجتُ بالعنانين رأسه مَشَى الهرّيذِيّ في دَفّه ثم فر فرا³⁴²
Amint lehajtottam a kantárszárakkal a fejét, büszkén feszesen lépdelt, majd jobbra-balra forgatta a fejét.

- متحرّفا للجانبين اذا جرى خذما جواد النزاع والارسال³⁴³

³³⁷ ibid 25. old. ضبوع – hosszan elnyújtott léptű futás. Nyújtott ügetés, az ügetés utolsó fázisa a vágóba ugrás előtt.

A –hoz, mint bőséges, szakadó esőhöz tartozik. Vagyis úgy merült bele az üldözésbe, mint amikor valami elmerül a vízben. Elragadta a gyorsaság és kitartóan vágatott, mint amikor elkezd szakadni az eső. Ez szép kép lehet a verejtékezésének megindulására is. „Szakadt róla a víz” az erős vágótól és egyre jobban vizes lett, szinte „elmerült a vízben”.

³³⁸ Ibid 26.old. خُطَاف / عبد المسيح بن عسلة – kampó

³³⁹ ibid 27. old. القطيع / عدي بن زيد – az ostor

³⁴⁰ ibid 67. old. أسابىُ الدماء/ سلامة بن جندل التميمي – a lefolyó vércsík: A ló nyakát (és a sólyom vagy héja tollait) annak az állatnak a vérével kenték be vadászat előtt az áldozat bemutatásakor, amire vadásztak.

³⁴¹ ibid 73. old. الوديلة / زهير – az ezüst, amelyhez azért hasonlít a ló szőre, mert sima és fényes

جرشع – a széles mellkasú és hatalmas oldalú ló

³⁴² ibid دَفّه – a ló könnyű járása

مَشَى الهرّيذِيّ – büszkén járt

فر فرا – jobbra-balra forgatja a fejét, vagy rázza a fejét

³⁴³ ibid 28. old. خداش بن زهير

Egyszer egyik máskor másik oldalával előre fut, a visszavonuló s az előreküldött ló szerepét játszva.

5.9. A járásához és futásához való hasonlatosság (Farkas-hasonlatok)

لَهُ أُيْطَلَا ظَبِي وَسَاقَا نَعَامَةٍ وَإِرْحَاءُ سِرْحَانٍ وَتَقْرِيْبٌ تَنْفُلٍ
 Ágyéka mint a gazelláé, combjai a struccé, könnyű vágója olyan mint a farkasé, ügetése mint a rókakölyöké.³⁴⁴

A strucc combjai rövidek és izmosak, a lovaknál is erény, ha a hátsó láb felső része rövid, a lábszárai viszont hosszabbak, mint az első lábakon.

A jármódok akárcsak a nyerítés különböző fajtái a lépéstől a teljes erejű vágtaig külön neveket viselnek, nemcsak a gyorsaság, hanem a jellegzetességük szerint is. A lépés neve 'anaq, melynek öt változata közül az arabok azt tartják a legszebbnek, ha pontosan az elülső pata nyomába lép a hátulsó. (هَمْلَجَةٌ)³⁴⁵ Ha mögé lép, akkor rövid a lépése, nem lép eléggé maga alá, az ilyen lovat nem tartják gyorsnak. A gyors járás a هَرُوْلَةٌ. Az ügetés neve جَرَى, a vágtaé حُضْرٌ. Az irhā' (Abū'Ubayda magyarázata szerint³⁴⁶) a rókaszzerű futás - تقْرِيْبٌ (más néven التَّعْلِيْبَةُ vagy المُنَاقَلَةُ, amikor egyszerre emeli a mellső lábait)- legutolsó fázisa, vagyis a taqrīb után következő gyorsasági fokozat. Ezt követi az احْتِفَالٌ, s végül a leggyorsabb إْحْصَافٌ. Az عدو szintén a vágtaé jelenti.

- كَأَنَّهُ بَعْدَ مَا صَدَّرْنَ مِنْ عَرَقٍ سِيدٌ تَمَطَّرَ جُنْحَ اللَّيْلِ مَبْلُولٌ³⁴⁷
 Miután megelőzték mellkasaikkal a lovasok sorfalát, olyan mint egy hirtelen előrohanó farkas, mely átnedvesedett az esőtől az éjszaka sötétjében.

- وَعَادِيَةٌ سَوْمِ الْجِرَادِ وَرِزْعَتِهَا فَكَلَفْتَهَا سَيِّدًا أَزَلَ مَصْدَرًا³⁴⁸
 És hány csatalovat befogtam, melyek szanaszét legeltek mint a sáskák és felterheltem, mintha farkasra kötöztem volna fel a csomagokat, olyan sovány volt a fara.

- أَمَّا إِذَا اسْتَعْرَضْتَهُ مَتَمَطَّرًا فَتَقُولُ هَذَا مِثْلَ سِرْحَانَ الْغَضَا³⁴⁹
 Ám ha megfigyeled őt visszatérőként záporozó futással, azt mondhatod, hogy olyan mint a leggonoszabb farkas.

³⁴⁴ ibid 33. old. امرؤ القيس

³⁴⁵ ibid 46. old. Az így lépő ló neve még: المطابقة A pontosan az elülső paták nyomába lépő hátulsó paták szimbólikus jelentése, hogy két dolog tökéletesen megegyezik. (وقع الحافر على الحافر)

³⁴⁶ K. al-hayl 258-259. old.

³⁴⁷ Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras. 34. old. طفيل

³⁴⁸ ibid 35. old. عادية/النايعة الجعدي - csataló, harci ló

³⁴⁹ ibid الأسعر الجعفي - سرحان/الأسعر الجعفي - aranybarna, bronzsínű farkas

الغضا - tamariszkusz bokor, (hatalmas méretűre is megnőhet és sűrű átláthatatlan tömeget képez) ami mögött a farkas lapul és hirtelen előugorva támad. Emiatt az aljas támadás miatt „a leggonoszabb”.

- وكرى اذا نادى المضاف محنبا
كسيد الغضا نبهته المتورد³⁵⁰
És hány bóbiskoló felkapja a fejét, ha a gazda szólít egy görbelábút, mely olyan mint a leggonoszabb vörös farkas.

– محنّب - A hátsó lábszáron lévő görbület nem hiba, hanem az arabok szerint előnyös tulajdonság. A hátsó lábak elhajlásának neve التجنّب, az elülsőké التحنّب.³⁵¹ Ezek szerint a versorban szereplő lónak az elülső lábai vannak elgörbülve. Ennek oka valószínűleg a homokon való járáshoz való alkalmazkodás, mint ahogy a tevékéhez hasonló lapátoló járásnak is.³⁵²

- يعسل تحتي عسلانا
كما يعسل تحت الرذّة الذيب³⁵³
Olyan gyorsan fut alattam, mint ahogy a farkas fut fel a vizesgödör aljáról.

- كارخاء سيد الى رذّة
يوائل من برد مرهب³⁵⁴
Mint egy farkas ügetése a vízmosáshoz, mely egy szörnyű felhőszakadás elől menekül.

- كما يختب معتدل مطاه
إلى وشّل بذي الردهات سيد³⁵⁵
Mint ahogy egy farkas üget sietve szedve lábait a vízmosásokon keresztül folyó vízérhez.

- ولقد شهدت الخيل يحمل شيكتي
عند كسر حان القصيمة منهب³⁵⁶
Láttam a lovakat, fegyvereim egy tette kész cipelte, mely széleseben futó mint a homokdomb farkasa.

5.10. A sashoz való hasonlatosság

- هو سيمع اذا تمطر مشيا
وعقاب يحثها عسبار³⁵⁷
Ő egy farkaskölyök, ha sétálva visszatér és sas, melynek egy hiéna kicsinye keltette fel a figyelmét.

³⁵⁰ Ibid 36. old. طرفة

³⁵¹ *al-MufaĀĀliyyāt*. Kairó, 2000. 725. old.

³⁵² Kállai Pál versenyzsoké elmondása alapján, ez csak az arab lovakra jellemző.

³⁵³ Ibid 36. old. يَعْسِلُ – A sivatagban fut, gyorsan mozog mint a nyíl, feljut a homokdomb oldalán.

³⁵⁴ Ibid 36. old. الجعدي/ يوائل من - menekül

برد - felhőszakadás

مرهب – félelmetes

³⁵⁵ Ibid 37. old. يختب – üget

مطا – gyorsan szedi a lábát

وشّل – a hegyekben a sziklák közül szivárgó, csöpögő víz

³⁵⁶ Ibid 107. old. أنيف بن جبلة الضبي – az a homokdomb, ahol a tamariszkuszfa (الغضا) nő. A farkas itt szokott rejtőzni.

منهب – aki széleseben szeli át a földet

عند – tette kész, erős, állhatatos (versenyre kész ló)

³⁵⁷ Ibid 37. old. سيمع / أبو دؤاد الإيادي – farkaskölyök

عسبار - hiénakölyök

يحثها – provokál, sürget, ösztökél

- وكانما تبع الصوار بشخصها
عجاء ترزق بالسلي عيالها³⁵⁸
Amikor a fehér farkú ló követi, az olyan, mintha egy fehér farkú sas követné, melynek fiókái nyílt völgyben születnek.

5.11. Hegyi kecskével és a pusztai tyúkkal való hasonlatosságok

- وخيل تكس بالدارعينَ مشي الوعول على الظاهره³⁵⁹
S a lovak úgy mozgatják vállait a páncélingeikben, mint ahogy a hegyikecske ballag lehajtott fejjel.

- فأضت كئيس الربل تعدو اذا عدت
على ذراعات يغتلين خنوسا³⁶⁰
Olyan gyors futású lett, mint a rabilon felnőtt hegyikecske, mely a hosszú száraz hónapok alatt visszahúzódott a hegyekbe.

- مكر مفر مقبل مدبر معا
كتيس ظباء الحلب الغداوان³⁶¹
Támadó, megfutamodó, előretörő, meghátráló egyszerre, mint egy hegyikecske, a vizeletével táplált Íulb gazellája.

الحلب – tejszerű nedvet termelő örökzöld növény, másik neve حلباب vagy اللباب. (Euphorbia-pozsgás növény vagy repkény, ami örökzöld cserje)³⁶² A növényt a hegyikecske vizelete tartja életben, a hegyikecskét pedig a növény lelegelése.
الغداوان – ami a vizeletével táplálkozik

- اذا وقعت في يوم هيجا تتابعت
خروج القواري الخضر من خلل السيل³⁶³
Amikor csatába kerülnek, úgy követik egymást, mint a zivatar elől fészkeikre menekülő zöld qawārī

³⁵⁸ ibid السلي/ الأعشى – völgy, ami nincs elzárva

عجال - sasfiókák

عجاء – fehér farkú (ló)

³⁵⁹ Ibid 40. old. تكتس/ مهلهل – a vállait mozgatva megy, leengedett fejjel

الظاهره – eredetileg a dívánban a végső „h” nincs

³⁶⁰ ibid 41. old. الربل/ يزيد بن خذاق - Hegyi növény, a nyár végéig illetve a nyár elmúltával is zöld levelekben pompázik. A hideg de száraz, eső nélküli időszakban a kecske a hegyekbe visszavonulva ezt eszi, és jól megerősödik tőle. ~ تربلت الأرض - a föld tele van ezzel a növényvel

ذراعات – időszakok

يغتلين -felmennek

خنوسا -visszahúzódva

³⁶¹ ibid 41. old. النجاشي أو امرؤ القيس

³⁶² A Íulb nem azonos a Íullabbal, ami görögszénát jelent.

³⁶³ Ibid القواري، الفارية/ زيد الخيل – a zivatar hírnöke (madár) (pusztai tyúk?-فري يفرى- jelentése „vizet gyűjt egy tárolóedénybe”, a pusztai tyúk kakasa a begyén lévő tollak hátsó felszínével szívja fel a vizet és így szállítja a fiókáknak), a ló a gyorsaságában hasonlít hozzá.

خلل السيل – két zivatar közötti csendes időszak

- والخيل تمزج عَرَبًا في أَعْتَتِهَا كالطير تنجو من الشؤبوب ذي البرد³⁶⁴
A lovak olyan hevesen feszülnek neki kantáiraiknak, mint ahogy a madarak menekülnek a felhőszakadás elől.

5.12. Hasonlóság a bűgőcsigával

- درير كخذروف الوليد أمره تتابع كفيه بخَيْطِ موصل³⁶⁵
Gyors, mint a gyerek bűgőcsigája, mely kezei állandó mozgásától jár egy hozzá kapcsolódó fonállal.

5.13. A sáskával való hasonlóság

- مُهَارِشَةُ العنان كأن فيه جرادة هَبْوَةٌ فيها اصفرار³⁶⁶
Kantárt rágcsáló, mintha sárga sáska lenne.

مهارشة – هرش – megragadja a fogával, harap
A nőstény sáskák feketék, a hímek sárgák, de maga a جرادة szó bármelyik nemet jelölheti, akár csak a حية, حمامة, بطة, نعامة.

- ملاعبة العنان بغصن بان³⁶⁷
A retekfa ágaival kantárként játszó.

بان – Moringa (retekfa)³⁶⁸, Moringa oleifera (lóretekfa), Salix aegyptiacá (egyiptomi fűz)

5.14. Kutyák

- تباري مراخيها الزجاج كأنها ضراء أحسَّتْ نَبَأَهُ من مكئب³⁶⁹
Kopókként versenyeznek hátaik a lándzsahegyekkel, mint akik meghallották gazdájuk halk hangját.

- تصانع أيديها السريح كأنها كلاب يطأن في هراش مقئب³⁷⁰

³⁶⁴ Ibid 42. old. النابغة

³⁶⁵ ibid 44. old. امرؤ القيس

³⁶⁶ ibid 45. old. بشر بن أبي خازم الأسدي

³⁶⁷ ibid

³⁶⁸ A Moringa fajták közül Arábiában a karcsú törzsű Moringa peregrina terjedt el. A Moringa Oleiferát évszázadok óta használták gyógynövényként Indiában, ahol 300 féle betegséget gyógyítottak vele. Hétszer több C-vitamin van benne, mint a narancsban, négyszer több Ca, mint a tejben, négyszer több A vitamin, mint a répában, kétszer több protein, mint a tejben, és háromszor több kálium, mint a banánban. A Moringának olyan ágai vannak, mint a fűzfának, kis rövid tojás alakú levelekkel. Van olyan változata a fának, ami nem nő meg 10 méteresre, hanem akkora, mint egy nagyobb bokor, így a ló könnyedén játszadózhat az ágaival. A levelének emésztést segítő hatása is van.

³⁶⁹ *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras.* 46. old. تباري / طفيل – versenyeznek, megpróbálják megelőzni egymást

مراخيها – a hátaik, الزجاج – نُجَج – lándzsahegy(ek), ضراء – ضيرو – kopó(k), نَبَأَهُ – gyenge hang, nesz

مكئب – معلم الكلاب – a vadászat alatt a kutyákra felügyelő, oktató

³⁷⁰ ibid طفيل / هراش – tüskés növény

Úgy rakosgatják elülső lábaikat menés közben, mintha tüskébe lépő kutyák lennének/mint ahogy a kutyák, ha tüskébe lépnek.

- وَشَعَثَ يَطَابِقْنَ بِالدَارِعِينَ طَبَاقَ الْكَلَابِ يَطَانُ الْهَرَّاسَا³⁷¹
És mindegyik csapzott (szőrű), úgy lépegetnek páncéljaikban, mint a kutyák ha tüskébe lépnek.

5.15. Emberek

- أَوْ هَيَّانَ نَحِيبَ بَاتٍ عَنِ غَنَمٍ مَسْتَوْهَلٍ فِي سَوَادِ اللَّيْلِ مَنْخُوبٍ³⁷²
Gyáva hangoskodó, ki remegő birkái mellett félve tölti az éjszakát.

- كَأَنَّهُ يَرْفَى نَامٍ فِي غَنَمٍ مَسْتَوْنَرٍ فِي سَوَادِ اللَّيْلِ مَذْؤُوبٍ³⁷³
Olyan mint a kecskebak / juhász, aki a birkák között éberem alszik remegve a farkastól.

- كَأَنَّهُ سَكْرَانٌ أَوْ عَابِثٌ أَوْ ابْنُ رَبِّ حَدَثِ الْمَوْلَادِ³⁷⁴
Olyan mintha részeg lenne, vagy szórakozott, vagy mint a házigazda fia a születésnap ünnepségen.

- كَشَخَصَ الرَّجُلَ الْعَرِيَانَ قَدْ فَوَّجَى بِالرَّعْبِ³⁷⁵
Olyan mint egy meztelen ember, akit ráz a félelem.

- وَالخَيْلُ تَمْشِي مَشِيَةَ الزَّوَارِ³⁷⁶
És a lovak a vendégségbe menő / megfontoltságával/ elégedettségével/ lassú járásával mennek.

5.16. A vándor botjához vagy valamilyen bothoz való hasonlatosság

- بِعَجَلَزَةٍ قَدْ أَتْرَزَ الْجَرِي لِحْمَهَا كَمَيْتٍ كَأَنَّهَا هِرَاوَةٌ مِئْوَالٍ³⁷⁷
Egy kemény húsú lovon ültem, melynek szárazzá tette izmait a sok futás, egy sötétpejen, mely olyan mint a szövőkeret fája és orsója.

³⁷¹ Ibid 46. old. الجعدي

³⁷² ibid 47. old. هيبان/ أبو دؤاد – gyáva (جبان)

hangoskodó, nagy hangú – نحيب

– aki fél – مستوهل

³⁷³ ibid 48. old. يرفى/ السجستاني عن ابي عبيدة – kecskebak

³⁷⁴ Ibid 48. old. النظر الفقعي

³⁷⁵ ibid عقبة بن سابق

³⁷⁶ Ibid أبو النجم

³⁷⁷ Ibid 50. old. أترز, صلبة ~ kiszárította ~ هراوة, أبيض ~ bot, itt a szövőkeret fája, مئوال – a szövésnél használt orsó, amire a fonalat tekerik

- جرداء مثل هراوة الأعزاب³⁷⁸

Sima, olyan mint a családjuktól távol levő agglegények vándorbotja.

- وكل كميت كجذع الطريق يجري على سلطات وئثم³⁷⁹

Minden gesztenyepéj, a patáikat földre csapók, ahogy egymás után haladnak, olyanok mint a sorba ültetett pálmafák törzsei.

Vagyis olyan kemények, simák és barna színűek, mint a pálmafák törzsei.

5.17. A vödörrel való hasonlatosság

- متطلع في الكف ينزع مقدا كهوى دلو خانها التكريب³⁸⁰

A tenyerébe bámul, ahonnan kicsúszott, mint ahogy a vödör suhan le, ha elengedi őt a kötél.

A verssor előzmények nélkül van, talán a kantár csúszott ki a lovas kezéből, a ló pedig elszáguldott, olyan gyorsan, mint a kötélről megszabadult vödör.

- حام على أثر الشياه كأئه اذ جد سجل نزيّة مصبوب³⁸¹

Úgy suhan a birkák nyomában, mint ahogy a víz siklik ki a vödörből öntéskor.

Mint a vizet öntő vödör első loccsanása, ahogy a víz először jelenik meg kiöntéskor.

5.18. Kövek

- يجيش على العلات والخيل شرب كما جاش حسى الأبطح المتفجر³⁸²

A gyenge és megviselt lovakkal szemben ő még heves, úgy pattog mint a széles völgykatlanban szétrobbanó kövek.

5.19. Víz és áramlat

- فولتت سراعاً وإرخاؤها كسيل النضيج إذا ما انبعث³⁸³

Gyorsan megfordult s könnyű ügetése olyan volt, mint a folyómederben haladó víz sodrása.

³⁷⁸ ibid جرداء/ لبيد – rövidszőrű, vagyis sima, nem hosszú, durva és gubancos.

³⁷⁹ Ibid الطريق/ الأعشى – az egyik a sorba ültetett pálmafák közül

– وئثم – a patáikat erősen a földre csapó lovak, ami egyébként az erő jele az arabok szemében, vagyis erény a lóra nézve.

³⁸⁰ Ibid 51. old. هوى – هوى في – خاناها – leereszt, leenged, التكريب – A dob, amire a kötél van feltekerve a kútnál. Maga a kötél: كرب

³⁸¹ Ibid خفاف بن ندية – جدّ / خفاف بن ندية – először jelenik meg, سجل – vödör, نزيّة – نزا igéből, a víz, ami kiloccsan, kifolyik

³⁸² Ibid. حسى – kövek, الأبطح – a völgy

³⁸³ ibid 52. old. ولى / زيد الخيل – fordul

– إرخاؤها – könnyű ügetése

– النضيج – folyómeder, víztároló

- فتنع آثار الشياه جوادنا
كشوبوب غيث يحفش الأكم وابله³⁸⁴
Lovunk úgy jár a nyáj nyomában, mint ahogy a heves zápor emelkedik a dombok fölé.

- تقریبها شدّ وإحضارها
كمرّ غيث مسبل تحت ریح³⁸⁵
Vágtája felgyorsult s kitartó futása olyan volt, mint a szél hajtotta zivatar.

5.20. Egy csoportba gyűlt lovak

والخيل من خلل الغبار خوارج
كالتمر يثمر من جراب الجرم³⁸⁶
A lovak úgy futottak ki a felkavart porból, mint ahogy a datolyák szóródnak szét a gyűjtő zsákjából.

- وربّت غارة أوضعتُ فيها
كسحّ الخزرّجي جريم تمر³⁸⁷
Támadásba lendültek megnyújtva lépteiket, (olyan gyorsan) ahogy a levágott hazrağī datolyán szaladó gyík.

- كمتا وشقرا وورادا شزّيا
مثل جريم الهجري المتسّق³⁸⁸
Barnákat, sárgákat, vöröset, soványakat, melyek (ahogy egymás után haladnak) olyanok mint a levágott, sorba rendezett datolyák.

- أسار جرد مترصات كالنوى³⁸⁹
A szorosan egymás mellé összegyűlt rövidszőrűek olyanok, mint a megmaradt datolyamagvak halmai.

- وجذعانها كلقيط العجم³⁹⁰
Törzseik, mint az egy halomba gyűjtött datolyamagvaké.

Keménységük, szilárdságuk és színük miatt hasonlítanak a datolyamagvakra.

Valószínű, hogy a datolyamag volt a beduinok környezetében a legkeményebb anyag, amihez szívesen hasonlították a zord körülmények között megedzett lovaik szikár, inas, kemény húsú

³⁸⁴ ibid زهير

³⁸⁵ Ibid

³⁸⁶ ibid 52. old. ضمرة بن ضمرة

³⁸⁷ ibid 53. old. دريد بن الصمة / أوضعت / nyújtott lépésben, gyorsan haladva

سحّ - ضبّ - gyík

جريم تمر - levágott datolya, de más magyarázat szerint „éretlen” is lehet.

³⁸⁸ ibid العجير

³⁸⁹ Ibid. أسار - سور - maradék (ételből)

³⁹⁰ ibid الأعشى

testét, valamint a patáik egyébként is legkeményebb részét, a nyírt. Ennek véleményük szerint olyan keménynek kell lennie, mint annak a datolyamagnak, amit a tevével kétszer megettettek.

- يخرج من خلل الغبار عابسا
كأصابع المقرور ألقى فاصطلى³⁹¹
Fenyegetően törnek elő a por forgatagából, együtt, mint a didergő ujjvégei, aki lekuporodott a tűzhöz, hogy felmelegedjen

- كَلْبَتَاهَا كَالْمَرْوَتَيْنِ وَقَلْب
نَبْضِي كَأَنَّهُ بَرَعُوم³⁹²
Veséik tűzkövek és dobogó szívük hangja, mint a virágszirmok remegése.

- وللفؤاد وجيب تحت أبهره
لدم الغلام وراء الغيب بالحجر³⁹³
A szívnek olyan (éles) lüktetése van a verőerénél (a felkar alatt), mint a fiú összeütött köveinek koppanása a távolból.

- فبتنا عراة عند رأس جوادنا
يزاولنا عن نفسه ونزاوله³⁹⁴
Köpenyeinkbe burkolózva töltöttük az éjszakát lovunk fejénél, mely felénk fordult s mi felé fordultunk.

- فبتنا عراة لدى مهرنا
ننزع من شفتيه الصفار³⁹⁵
Köpenyeinkbe burkolózva töltöttük az éjszakát a csikónk mellett, elvéve [előle]a száraz árpaszénát.

5.21. A lándzsa remegéséhez való hasonlatosság

- كهزّ الرُدَيْنِي بين الأُكْف
جرى في الأنايب ثم اضطرب³⁹⁶
Mint a lándzsa remegése az ujjak között, mely végigfut a belső szálain majd megremeg az egész.

Ugyanígy a ló is, ha valami izgalomba hozza, az egész teste vibrál.

- يُفَرُّ الفأس بالنايين يخلعه
في أفكل من شهود الجن محتضر³⁹⁷
Addig rázza szemfogaival a zablát, míg végül leveti (fejéről a kantárt), remegve a megjelenő dzsinn látványától.

³⁹¹ Ibid 54. old. الجعفي الأسعر

³⁹² ibid 55. old. مروة – كالمروتين / أبو دؤاد – kavics, kristály, tűzkő

نَبْض – lüktetés, dobogás

برعوم – virágszirmok, virágkehely

³⁹³ ibid 55. old. وجيب/ ابن مقبل – aorta, verőér, ütés

³⁹⁴ Ibid 57. old. زهير /~ magához húzott minket s mi őt felénk, mindezt azért, hogy ne nyerítsen s ne vegyenek észre minket. زاول – جذب – odahúz

³⁹⁵ ibid 57. old. الصفار/ أبو دؤاد الايادي – Hordeum murinum, szárított árpa, árpaszéna

³⁹⁶ Ibid 58. old. أبو دؤاد الايادي

³⁹⁷ ibid 58. old. ابن مقبل

الفأس – فؤوس – eredetileg zablavas, a zablának az a része, ami a ló szájában van.

Szemfogai általában csak a méneknek vannak, összesen 4, alul-felül 2-2, és kb. öt éves korra nőnek ki. A zablák helye a hiátusnak nevezett íny részen van. A metszőfogak mögött ugyanis egy fogak nélküli íny rész következik, ahová a zablavas illeszkedik. Ha nagyon erősen „húz” a ló vagy a zablaszíj van lazára csatolva, akkor a szemfogaival ráharaphat a zablára. A kancáknál és herélteknél nincsenek szemfogak, így a zablavas a hátsó rágófogakra kerülhet. Vagy épp ellenkezőleg, kiveti a szájából.

5.22. Kis termete és soványsága

- بأحقيها الملاء محزمات كأن جذاعها أصلًا جلام³⁹⁸
A csikóiktól elválasztott kancák üres, sovány ágyékaikkal olyanok, mint a kecskék.

- قد شونتهن غرة الوحش والاعداء حتى كأنهن جلام³⁹⁹
Annyira lesoványította őket a vadállatoktól és az ellenségtől való félelem, mintha kecskék lennének.

- شواذب جُدعانها كالجلام قد أقرح منها القياد النسور⁴⁰⁰
Soványak, olyan a testük mint a kecskéké, melyekbe mint keselyűk sebeket vágta a kantárok.

- شواذب كالأجلام قد آل رمها سماحيق صُفرا في تليل وفائل⁴⁰¹
Soványak, mint a kecskék, teljesen lefogyasztották tartalék zsírjukat nyakukról és combjukról.

5.23. A fül finomsága és egyenes tartása

- تُرخى العذار ولو طالقت قبائله عن حشرة مثل سيف المرخة الصفر⁴⁰²
Meglazul fején a kantár, s úgy nyúlnak le pofaszíjai egyenesen felálló kecses füleiről, mint a marha termésének üres hüvelyéről.

- لها أذن حشرة مَشْرَة كاعليط مرخ إذا ما صفر⁴⁰³
Kecsesen felálló, rügyből előbújó levél a füle, mint a marha termése ha kiürült.

³⁹⁸ ibid 61. old. بشر بن أبي خازم الأسدي

³⁹⁹ ibid أبو دؤاد

⁴⁰⁰ Ibid الأعشى

⁴⁰¹ Ibid النابغة

⁴⁰² Ibid 113. old. المرخة/ ابن مقبل – *Cynanchum vinimale*, tűzgyújtáshoz használt fa. Levelei nincsenek, termése pedig hüvelyes, ujjnyi hosszúságú.

سيف – A fa hüvelyes termésének neve. A bab/borsó hüvelyét is így nevezik.

⁴⁰³ ibid 114. old. اعليط/ ربيعة بن جشم النمري – a marha termésének neve

حشرة – egyenesen álló, felálló

مَشْرَة – virágzó, sugárzó, rügyező

- يخرج من مستطير النقع دامية
كان آذانها أطراف أقلام⁴⁰⁴
Amint folyamatosan előtörnek a felszálló porfelhőből a füleik mintha nádtollak hegyei lennének.

- ومستفلك الذفرى كأن عنانها
ومتثاته في رأس جذع مشذب⁴⁰⁵
A fül mögött kidudorodó csontocska csillagformája a rá hajló kettős kantárral olyan, mint ha egy ágaitól megfosztott pálmatorzs teteje lenne.

5.24. A dús üstök dícsérete

- وحاجب خاشع وماضع لهز
والعين تكشف عنها ضافي الشعر⁴⁰⁶
Alázatos szemhéjak, erős rágóizmok és a szemek, melyeket szabadon hagy a dús, laza sörény.

- وأركب في الروع خيفانة
كسا وجهها سعف منتشر⁴⁰⁷
Félve ülöm meg a sáska-testűt, melynek egy szétterült pálmalevél borul a homlokára.

- لها عُذر كقرون النسا
ء رُكِين في يوم ريح وصر⁴⁰⁸
Olyan üstöke van mint az asszonyok homlokfürtjei, ...

5.25. Az arc hosszúsága, élessége (szárazsága) és sima tapintása

- يباري شباة الرمح خد مثلق
كصفح السنان الصلبي النحيض⁴⁰⁹
Hosszú arca versenyre kél a lándzsa pengéjével, kőkemény mint a köszörűkövek oldala, finom tapintású.

- رفيع اللبان مطمئنا عذاره
على خد منحوض الغرارين صلب⁴¹⁰
Szügye kiemelt, kevés húsú arcára nyugodtan simul erős kantárja.

- لها جبهة كسراة المجنّ
حذفه الصانع المقتدر⁴¹¹
Homloka mint a pajzs háta, mit hozzáértő műves készített

⁴⁰⁴ ibid

⁴⁰⁵ ibid امرؤ القيس - csillagalakú

الذفرى – a fül mögötti csontocska, pontosabban kettő, jobbról és balról (ذفران)

– ágaitól megfosztott

⁴⁰⁶ Ibid 115. old. ابن مقبل

⁴⁰⁷ ibid 116. old. امرؤ القيس

⁴⁰⁸ ibid 117. old. امرؤ القيس

⁴⁰⁹ ibid 118. old. امرو لقيس – شباة الرمح – a lándzsa pengéje, السنان – csiszolókö, malomkö, köszörűkö ~ ميسن

النحيض – finom tapintású

⁴¹⁰ ibid 118. old. منحوض الغرارين / ليبيد – kevés húsú, صلب – erős

⁴¹¹ ibid 119. old. امرؤ القيس

5.26. A szeme

- طويل طامح الطرف
حديد الطرف والمنكب
إلى مفزعة الكلب
والعرقوب والقلب⁴¹²

Hosszú vágyódó pillantása a vadászkutya éber figyelő szemét idézi. Éles tekintetű, vállú, térdinú és szívű.

- والحُصن شوُس الطرف كالأجادل⁴¹³

A büszke bátor tekintetű lovak olyanok, mint a harcosok /sólýmok.

- وحببت له أذن يراقب سمعها
بصر كناصية الشجاع الأصيل⁴¹⁴

A fülei egy irányba meredtek és hallását követte tekintete, mint a (kobra) homlokát, meghajlott nyaka.

- يُرى طامح العينين يرنو كأنه
مؤانس دَعْر فهو بالأذن خاتِل⁴¹⁵

Olyan a vágyódó szemű (ló) pillantása, mint egy alázatos, jámbor emberé, aki megijedt valamitől és erősen fülel /figyel.

- وعين كمرأة الصِناع تديرها
لمَحْجِرِها من النَّصيف المُنْقَب⁴¹⁶

A szem(e), mint a kézműves tükre, kerekre tárja üregében...

5.27. A széles orrlyukak

- وجاره في العدو من أن يُبْهرا
سم هريت ما يزال مُعْجِرا⁴¹⁷

Megvédi őt futás közben attól, hogy lihegjen széles /tágas orrlyuka, mely állandóan poros.

- لها مِخْرَ كوجار السباع
فمنه تريح إذا تَنْبَهر⁴¹⁸

Az orrlyuka olyan mint az oroszlán barlangja, onnan küldi útjára a szeleket, amikor erősen fűjtat.

⁴¹² ibid 120. old. أبو دؤاد

⁴¹³ ibid 121. old. أبو النجم

⁴¹⁴ ibid 122. old. الأصيل / ابن أحمر – az, aki büszkén felemeli a fejét vagy a meghajlított nyakú الشجاع – الشجاعان – nagy termetű kígyó

⁴¹⁵ ibid مزرد / يرنو – رنا – figyel valamire, megpillant vmit

مؤانس – alázatos, szelíd, nyájas

دَعْر يَدَعْرُ – دَعْرَ يَدَعْرُ – megrémül, bámulatba ejt, meghökken

خاتِل – خَتَل يَخْتَلُ – lesben áll

⁴¹⁶ Ibid 122. old. مَحْجِر / امرؤ القيس – szemüreg

الخمار ~ valaminek a fele, kétszínű ruhadarab, arcfátyol

المُنْقَب – átható, átlátszó, fátyol

⁴¹⁷ ibid 123. old. الراجز

⁴¹⁸ ibid امرؤ القيس

- ولها منخر كمثل وجار الضبُع تدرى له العجاج السموم⁴¹⁹
Olyan az orrlyuka, mint a hiéna barlangja, szétrepíti a port belőle, amikor fújtat.

- له منخر مثل جيب القميص تنفس منه إذا ما احتقل⁴²⁰
Olyan az orrlyuka, mint az ing zsebe, innen fújja ki a levegőt, ha összegyűlt.

5.28. A széles száj és a fogak

- وهى شوهاء كالجوالق فوها مستجاف يضل فيه الشكيم⁴²¹
Széles szájú, mint egy zsák, akkora ürege van, hogy elveszik benne a zablá.

- كأن على أعطافه ثوب مانح وإن يُلق كلب بين لحييه يذهب⁴²²
Mintha oldalain átázott ruha lenne, s úgy megy, mint akinek egy kutyáéra cserélték volna az állkapcsait.

- حتى إذا بذله مبدله بالراضع الأقصى دخيلا يُنصِله⁴²³
Amíg kicseréli azt kicserélője, a csikófogat a véglegessel, kihullajtja azt mint tejfogát.

5.29. A hosszú nyak

- إذا قيد قحَم من قاده وولت علايَّه واجلعب⁴²⁴
وهادٍ تقدم لا عيب فيه كما الجذع شذب عنه الكُرب⁴²⁴
Ha vezetik, siettetve húzza azt aki vezeti, meghajlítva nyakizmait
Mikor hibátlan nyaka előre hajlik, az olyan mint az ágaitól megfosztott pálmatorzs.

Az európai szemlélet szerint, nevetlenség a ló részéről, ha megelőzi felvezetőjét. Azt jelenti, hogy nem fogadja el a felvezető „magasabb rangúságát”. A jól nevelt ló feje a felvezető válla mellett vagy mögötte van. A nyak hajlékonyságát az arabok is fontosnak tartják, így például ha a ló lehajtja a fejét, eléri a nyakát.

⁴¹⁹ Ibid أبو دؤاد

⁴²⁰ Ibid

⁴²¹ ibid 124. old. الجوالق/ الأعشى - جوالق - zsák

شوهُ/أشوه - gonosz-szemű, szemmelverő. Itt széles szájút és orrlyukút jelent. A szemmelveréshez annyi köze van a ló széles szájának, hogy ezt nagyon szépnek tartják az arabok, így módon képes arra, hogy megbabonázza azt aki látja.

⁴²² ibid يُلق/ طفيل - لقي، ألقي - dob, „mint akinek kutyát dobtak az állkapcsai közé” A magyarázat szerint, a kutya szája olyan széles, hogy hasonlít a lóéra.

⁴²³ Ibid 126. old. مبدله/ أبو النجم - a kicserélője, vagyis Isten

الراضع - a csikófog

دخيلا - a végleges fog, ami a tejfog helyére nő

⁴²⁴ ibid أبو دؤاد

- في مُفْرَعِ الْكَنْفَيْنِ حَلْوِ عَطَلِهِ سَوْنِدَ فِي هَادٍ كَثِيفٍ خَلَلَهُ⁴²⁵
Két vállából szépen felemelkedő dísztelen nyaka, a közöttük lévő rést kemény hússal tölti ki.

- له حَارِكٌ مِثْلُ شَرْخٍ الْغَبِيْطِ عَرَى مِنْهُ بَعِيْرٌ دَبْرٌ⁴²⁶
Olyan a marja, mint a tevenyereg elején és hátulján lévő kápa, miután levették a teve hátáról.

- إِذَا اسْتَعْجَلُوْهَا عَنْ سَجِيَّةٍ مِثْلِهَا تَبَلَّغَ فِي أَعْنَاقِهَا بِالْجَحَافِلِ⁴²⁷
Ha fel akarják rázni őket (a tevéket) nyugodt járásukból, nyakukat kinyújtva elérik őket ajkaikkal.

A magyarázatban a tevék mögött haladó lovak, a tevék hátsó részét érik el ajkaikkal.

- مِتْقَارِبِ الثَّنَاتِ ضَيْقِ زَوْرِهِ رَحْبِ اللَّبَانِ شَدِيْدِ طَى ضَرِيْسِ⁴²⁸
Közelálló térdű, szűk a mellkasa az elsőtől az ötödik bordáig, széles szügyű, kőkemény gerincű.

الثَّنَات – ízület az alkar és a felkar, valamint a sípcsont és a comb között, vagyis : a könyök és a térd. Mivel itt a verssor a ló széles mellkasát dicsőíti, így az ízület valószínűleg a könyök. Az ízületeknek van egy általános és egy csak arra a konkrét izületre vonatkozó nevük. Így a *tafina* is *maw'ail*, és a térd valójában *rukba*, ami az állatok esetében, s így a ló esetében is, magyarul lábtő ízület, mivel a valódi térd a hátsó lábon van, a sípcsont és comb között. Ezért ha az első láb lábtövet térdnek nevezik, mellé kerül a helyét pontosító kéz/első láb : *rukbat al-yad*. A könyök ízület neve *mirfaq*.

زور – Az elnevezés általánosságban két dolgot jelent: a középkori leírásokban az elsőtől az ötödik borda helyét a ló oldalán, ami nem jelenti sem a szügyet, sem a ló oldalát általánosságban, hanem annak egy részét, ahol a (nyereg nélkül ülő) lovas lába van. A nyereg nélkül ülő lovas lába a ló könyöke mögött szorítja a lovat, a nyeregben ülő (kengyellel) valamivel hátrébb, a ló oldalán. A nyelvjárásokban és a mai szóhasználatban torkot jelent, akárcsak az ember esetében. (A mellkas legfelső része.)

⁴²⁵ Ibid 130. old. عطل/ أبو النجم - dísztelen nyak, vagy zsírtalan (hústalan), sovány test

سَوْنِدَ – felemel és egyesít, elér

⁴²⁶ ibid 130. old. شَرْخٌ – شَرْخٌ – legmagasabb pont, a tevenyereg elején és hátulján, nyeregkápa
الغبيط - tevenyereg

A tevenyereghez hasonló kiugró nagyságú mar, mint az erő szimbóluma jelenik meg. Magából a „tevenyereg” szóból képzett jelző a magas marra: مغبط الحارك

⁴²⁷ ibid 135. old. النايغة

⁴²⁸ ibid عبد الله بن سليمة

اللبان - a lónak a szügye

5.30. Az oldalak, a has s mindaz ami előnyös ezekre nézve az ürességtől, valamint a csípő hajlata

- له طُحْرُ عُوْجٍ كَأَنَّ بَضِيْعَهَا قِدَاحٌ يَرَاهَا صَانِعُ الْكُفِّ نَابِلٌ⁴²⁹
Hajlott bordái olyanok mint a nyíltörzsek, melyeket hozzáértő kézműves készített.

- عَلَى كُلِّ ذِي مِيعَةٍ سَابِحٌ يَقْطَعُ ذُو أَبْهَرِيَّهِ الْحِزَامَا⁴³⁰
Minden hevesvérű úszva-futónak szétveti oldala a nyeregszíjat.

- لَهُ زَفْرَةٌ بَعْدَ طَوْلِ الْجِرَاءِ يَقْطَعُ مِنْهَا الْحِزَامَ الشَّدِيدَا⁴³¹
A hosszú ügetés után akkora a sóhajtása, hogy erejétől lepattan oldaláról a nyeregszíj.

- شَدِيدٌ قُلَاتِ الْمَوْقِفِينَ كَأَنَّمَا نَهَى نَفْسًا أَوْ قَدْ أَرَادَ لِيْزْفِرَا⁴³²
Olyan erősek combjai felső részei, mintha visszatartaná a lélegzetét vagy hatalmasat sóhajtana, (s ettől fívodnának fel ekkorára.)

- لَقَدْ لَحَقْتُ بِأَوْلَى الْخَيْلِ تَحْمَلْنِي كِبْدَاءَ لَا شَنْجَ فِيهَا لَا طَنْبٌ⁴³³
Utolértem az elől lovagolókat, egy hatalmas testű lovon ülve, mely nem túl hosszú testű és nem is túl rövid.

- فُرْشَتُ كَبْدِهَا عَلَى الْكَبْدِ السُّفْلَى فَأَضَتْ كَأَنَّهَا فُرْزُومٌ⁴³⁴
Mája szétterjedt az alsó részére s úgy hajolt rá mint a cipész fájára.

- لَهَا فُصْرِيَا رِئْمٌ وَشِدْقًا حَمَامَةً وَسَانَقْتَا هَيْقٍ مِنَ الرُّبْدِ أَرْبَدَا⁴³⁵
Az utolsó bordáinál olyan karcsú a teste mint az antilopé, az álkapcsai keskenyek, mint a galamb csőre, combjai hosszúak,

- وَيَطْنُ كَظْهَرِ التَّرْسِ لَوْ شِئْلَ أَرْبَعَا فَأَصْبَحَ صَيْفِرَا بَطْنُهُ مَا تَخْرُخِرَا⁴³⁶
A hasa olyan, mint a pajzs háta, ha négy éjszakát vadászna, reggelre, mikor felhorkant, üressé válna az. (de ez kívülről nem látszik rajta, változatlanul kemény, mint a pajzs.)

⁴²⁹ Ibid 138. old. مَزْرَدٌ

⁴³⁰ ibid بشر بن أبي خازم

⁴³¹ Ibid 138. old. معلي بن الأشيم

⁴³² ibid 139. old. الجعدي

⁴³³ ibid 141. old. كِبْدَاءٌ لَا شَنْجَ فِيهَا لَا طَنْبَ النَّابِغَةِ – „májas”, széles az oldala, azon a részen ahol a mája van, mely nincs összezsugorodva, sem megnagyobbodva. Ez utalhat arra is, hogy egészséges

⁴³⁴ ibid أبو دؤاد

⁴³⁵ Ibid المعذل بن عبد الله

⁴³⁶ Ibid 143. old. طرد – شئل/ الجعدي

- إذا كان الحزام لفصرييها أماما حيث يمتسك البريم⁴³⁷
Amint a hevederszj az utolsó bordái elé csúszott, ahol az asszonyok a díszes övet viselik.

A hevederszj, ami a nyeret rögzíti a ló testéhez, a könyök mögött egy tenyérynire helyezkedik el. Az idézet szerint a bordái végéig csúszott, vagyis hátrafelé. Vágta közben a ló testének körmérete csökken, így a hevederszj meglazul és a nyereg elkezd csúszkálni a ló hátán.

- ومغيرة نسج الجنوب شهدها
بمخالفة تقص الذباب بطرفها
تمضي سوابقها على غلوائها
خُلقت معاقمها على مطوائها⁴³⁸
És hány csatalovat láttam, a négy égtáj felhőiből szőttet, amint emelt fővel haladtak, olyan hátgerinccel, melynek élén elvágódnak a legyek s melyeknek izületei hajlékonyságra termettek.

5.31. A farkok

- جموم الشدّ سائلة الذنابي
تخال بياض غرّتها سراجا⁴³⁹
Megújuló erejű, felemelt farkú, lámpásnak vélnéd a homlokán fehérlő csillagot.

- عواسير يميز عن مزع الطبا
ء يركضن ميلا وينز عن ميلا⁴⁴⁰
Emelt farkúak, kik gazella módjára futnak, egy mérföldet ügetnek, egy mérföldet ugranak.

- ضليع اذا استدبرته سدّ فرجه
بضاف فويق الأرض ليس بأعزل⁴⁴¹
Ha hátralépteted, dús farkkal tölti ki a rést lábai között, mely kicsivel a föld felett ér s nem félretartott.

- وإن أدبرت قلت سرّ عوفة
لها خلفها ذنب مسبّط⁴⁴²
Ha hátralépteted, azt mondhatod rá, hogy olyan mint egy imádkozó sáska, melynek hátul hosszú zászlós farka van.

- لها ذنب مثل ذيل العروس
تسدّ به فرجها من دبر⁴⁴³
Olyan a farka mint a menyasszony (ruhájának) uszálya, ezzel fedi a nyílást a lábai között, ha hátrál.

⁴³⁷ ibid صار فُداماً – أماما / سلمة بن خرشب

حِقَاب، حُقْب ~ a nők által viselt díszített öv – البريم

⁴³⁸ Ibid المرقش 144. old.

⁴³⁹ ibid النمر بن تولب 148. old.

⁴⁴⁰ ibid زهير 149. old.

⁴⁴¹ ibid امرؤ القيس

⁴⁴² Ibid امرؤ القيس

⁴⁴³ Ibid امرؤ القيس

إلى جوجؤ أيد الزافر⁴⁴⁴ - لها ذنب مثل ذيل الهدى
 Olyan farka van, mint egy uszály, elér a mély sóhajú mellkasig.

إلى أوصال ذيال رفن⁴⁴⁵ - بكل مدجج في البأس يسمو
 Minden kimérten lépkedő térdéig emeli hosszú uszályos farkát.

5.32. A far és a combok

له حجبات مشرفات على الفال⁴⁴⁶ - سليم الشظى عبّل الشوى شئج النساء
 Ép csontú, formás lábú, kígyóként folyik az izzadság a faráról.

كالفرط صاو غبره لا يرضع⁴⁴⁷ - متفلق أنساؤها عن قاني
 Úgy váltak el izzadságcseppjei a vérvöröstől (vörös csecsetől), mint a fülönfüggő, rászáradt maradék teje, mely nem szopható.

على ضروع كقرون الأوعال⁴⁴⁸ - Olyan csecseken, melyek mint a hegyikecskék szarvai (olyan kemények).

ف مدد فيه البناة الجتارا⁴⁴⁹ - لها كفل مثل متن الطرا
 Olyan fara van, mint annak a sáornak a felszíne, melynek kitolták széleit felállítóik.

5.33. A lábak

وباع كبوع الخاضب المتطلق⁴⁵⁰ - اذا ما استحمت أرضه من سمانه
 És elázik földje az egétől, amint vágtaözva megnyújtja lépteit, mint a hímstrucc

⁴⁴⁴ Ibid خدش بن زهير

⁴⁴⁵ Ibid 150. old. النابغة

⁴⁴⁶ ibid 151. old. الشظى/ امرؤ القيس – az alkarhoz kapcsolódó csont, szárkapocscsont

عبّل – húsos, formás

الشوى – az elülső lábakon a lábtövek alatti rész, a hátulsó lábakon a csánkok alatti lábszárrész

شئج – összehúzóds

النساء – a combok belső felén lefutó izzadság, mely lefolyik egészen a patáig

حجبات – tulajdonképpen kettesszám, a far két felének felső része

الفال – a farról lefolyó izzadság és annak helye

⁴⁴⁷ ibid 152. old. قاني/ أبو ذؤيب – vérvörös, itt a kanca csecset jelenti

الفرط – fülönfüggő, mely mérete miatt hasonlít a ló csecsére

صاو – kiszáradt, rászáradt

غبره – a maradék teje

⁴⁴⁸ ibid 153. old. دكين

⁴⁴⁹ ibid 154. old. الطراف/ عوف بن عطية بن الخرع – bőrből készült sátor

البناة – az építők

الجتارا – a széleit

⁴⁵⁰ ibid 156. old. باع – járás közben megnyújtja a lépteit

الظليم – hímstrucc

- شرجب سلهب كأن رماحا حملته وفي السراة دموج⁴⁵¹
Hosszú csontú, hosszú lábú, mint a lándzsa amit cipelt(em) és a háta feszes.

- يقول له الفوارس إذ رأوه نرى مسدا أمرّ على رماح⁴⁵²
Ha meglátják, azt mondják róla a lovasok: pálmároszt kötél lándzsára csavarva.

5.34. A csüdök szárazsága és ereje

- وأرساغ كأعناق ضباع أربع غلب⁴⁵³
A csüdjei olyanok, mint négy erős hiénanyak.

- لها ثنن كخوافي العفا ب سود يفين اذا تزير⁴⁵⁴
A fekete csüdszőrei olyanok, mint a sas pehelytollai, ...

A sas pehelytollaira a csüd szőre a finomságában hasonlít. A feketét azért említi meg a verssor, mert a fehér szőrű csüd bizonyítottan gyenge. Ez ellentmond annak a hadiszok által közölt lóleírásnak, mely a négy vagy három lábán jegyes lovat szépnek tartja. A szépséget pedig a lótenyésztők a használhatóság alapján állapítják meg.

- سلاءة كعصا النهدي غل لها منظم من نوى فُرّان معجوم⁴⁵⁵
- ترى بين حواميه نسورا كنوى القسب⁴⁵⁶
Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek láthatók, mint a datolya magja.

- لها حافر مثل قعب الوليد يتخذ الفأر فيه مَغار⁴⁵⁷
Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara, menedéket lelne benne egy egér is.

A „pohárkörmű” jelző magyarul is létezik az olyan lovakra, melyeknek magas falú, számáréhoz hasonló körme van. A talptest lefaragása után egy barlangszerű üreg marad a nyír körül. A beduinok hagyták hosszúra megnőni a lovak körmeit, így a körmölés után az üreg is nagy maradt.

⁴⁵¹ Ibid 159.old. أبو دؤاد الايادي

⁴⁵² ibid 163. old. عمرو ابن معدي كرب

⁴⁵³ ibid 164. old. أبو دؤاد

⁴⁵⁴ ibid 165. old. امرؤ القيس

⁴⁵⁵ ibid 167. old. علقمة بن عبدة

⁴⁵⁶ ibid 168. old. أبو دؤاد

⁴⁵⁷ ibid 169. old. عوف بن عطية بن الخرع

5.35. Az anatómia és a betegségek megjelenése a leírásokban

A költők a mindennapi élet leírásakor, képet adnak a népi gyógyászatról is. Itt most nem azt kell érteni, hogy a verssorok állatgyógyászati leírásokat adnak, hanem célzásokat tesznek bizonyos szokások meglétére pl. az állatorvos felforgatja a ló patáit, hogy ellenőrizze azokat és következtetéseket tegyen a ló egészségi állapotára. Megszúrja a lovat (szúr csapolja) a has egy bizonyos részén. Vagy ahogy a beduinok a rossz szagoktól (a dzsinnek szeretik a rossz szagokat) féltve, bekenik a csikók testét valami kátrányszerű anyaggal, vagy a *Citrullus Colocynthis* levélvel, ami a bőr élőködői ellen is jó. Vagy egyes növények betegítő hatásáról a lovakra nézve. Vagy a keheesség okairól, mint pl. az agyonhajszolás és rossz táplálás.

A gyógyítás feltételezi az anatómia valamilyen szintű ismeretét, még abban az esetben is, ha mint sokáig gondolták, a betegségeket gonosz szellemek idézik elő.

Anatómiai leírásokat költők, filozófusok és nyelvészek is készítettek. A három kategória a középkorban nem vált el élesen egymástól ugyanis annak, aki az *adab* (jólneveltség, műveltség) követelményeinek meg akart felelni, polihisztorrá kellett képeznie magát.

Az állatorvostudományon belül a lógyógyászat mindig különös jelentőséggel bírt, mivel maga a ló is kultikus tisztelettel volt körülvéve.⁴⁵⁸ Mint katonának állandóan egészségesnek és erősnek kellett lennie, hogy bármikor szolgálatra kész legyen. A katonatársnak pedig mindig tudni kellett segíteni, vagyis lovasának ismernie kellett a sebfertőtlenítés és kötözés módszereit, valamint fel kellett tudnia ismerni a különféle betegségeit, hogy hatásosan segíthessen lován. Az ő számukra készültek a *furūsiyya* (a lovasság) irodalom állatorvoslásról szóló fejezetei és a *bayŌara* (állatorvoslás) kézikönyvek, melyek a praktikus orvoslást célozták meg. A csak külső jelek alapján való betegség felismerés nem lehetett könnyű dolog, hiszen számos betegségnek nagyon hasonlóak a tünetei. Bár igaz, hogy sokkal egyszerűbben kategorizáltak. A középkorban a tüneteket kezelték, így a görcsöket eredetüktől függetlenül görcsoldó hatású gyógynövényekkel próbálták enyhíteni. Az arab *tašannuġ* szó mindenféle görcs összefoglaló neve.⁴⁵⁹ *Ibn Sīna* (980-1037) ugyan már különbséget tett a görcsöket okozó idegbetegség, a tetanusz, és a test különböző helyein kialakuló más forrású görcsök között, mint pl. a veszettség (*tašannuġ al-‘unuq* /nyaki görcs, vagy más néven *kalab, ruhāb*) között,

⁴⁵⁸ Lásd. Kutasi: The horse in the beliefs of the Arabs before the Islam, Új Keleti Szemle, 2002

⁴⁵⁹ Dr. Nagy Richárd orvos elmondása alapján, aki dietetikusként áttanulmányozta a középkor arab nyelvű forrásait (*Ibn Sīna, Ibn an-Nafḏs, al-Bīrūnī, Tābit ibn Qurra stb.*) a gyógynövények gyógyításban való felhasználásáról és nagyon sokat segített nekem a növények és betegségek arab neveinek beazonosításában.

de csak a 10. századtól kezdték el megkülönböztetni őket egymástól.⁴⁶⁰ Ekkor kapta a fertőző tetanusz az (*al-kuzāz*) nevet. A mai irodalom vagy így nevezi, vagy a latin tetanusz nevet használja arab betűkkel átírva (szóátvétel).

A középkorban boncoltak állatokat, így lovat is pl. *Ġābir, Ibn Sīna*, de az anatómia nem volt pontos és megfigyeléseiket erősen befolyásolta a görögök hatása. Galénosz, akire az arab orvos-filozófusok elsősorban hivatkoznak, még nem a szívet, hanem a májat tartotta az élet középpontjának. (Ezzel kapcsolatban találtam egy érdekes hasonlatot *aṭ-Ta‘ālibī: Ṭimār al-qulūb fī al-mu‘āfāf wal-mansūb* című könyvében (518. old.), ahol állati testrészeket említ szimbólumokban megjelenítve. Az „ég mája” (*kabid as-samā‘*) kifejezés a magyarázat szerint a Napot jelenti, amelynek sugarai behálózzák az eget. Ez nekem úgy tűnik, mintha valamiféle középpontra utalna, valamire aminek mindenre befolyása van, akárcsak a galénoszi elképzelésben a valódi májnak. A *kabid* szó a modern arab szótárban is egyszerre jelenti a májat és a középpontot. Hans Wehr, *A dictionary of Modern Written Arabic*, edited by J. Milton Cowan, Libanon, 1980)

A lovak anatómiai leírásánál, (nemcsak az állatorvosi kézikönyvekben, hanem a költők verseiben is), megjelenik a száraz-nedves elkülönítés, mely akárcsak az arisztotelészi és galénoszi⁴⁶¹ mintát követő orvos-filozófiai munkákban, a versekben is a különböző testrészeket és szerveket hideg-meleg, száraz-nedves osztályokba sorolja.⁴⁶² A népi megfigyelés ezek szerint hasonló a görög tudósok által meghatározott és leírt jellemzéshez. A lovak lábai a költészetben a földet képviselik, mivel inasak és szárazak, az arab környezeti viszonyokat tekintve olyanok mint a föld. Szemben a páradús, nedvekkal teli testtel, mely az eget jelöli.

وأحمرُ كالديباج أما سماؤه
فَرِيَا وأما أرضُهُ فمحمول⁴⁶³

Vörös, mint a brokátselyem, ege párás, földje száraz.

Vagyis teste étellel/nedvekkal teli, lábai szárazak (inasak), patái kőkemények.

Anatómiai ismeretekre utalnak azok a verssorok, melyek hasonlatokban használják a lovak belső szerveit.

⁴⁶⁰ *Ibn SĐnÁ: Qānūn fī al-Ōibb, Dār al-Fikr*, Beirut 1994, 2. kötet / 127,158.-168. old.

⁴⁶¹ *Ibn SĐnÁ a Qānūn*-ban sokszor hivatkozik Galénoszra.

⁴⁶² A ló húsának összetevői közül a forró és a száraz karakter dominál, ehhez járul még a szél, ezért képes gyorsan vágatni, s ezért hívja némely tudós a lovakat a „szél lányai”-nak. A beduinok ugyanezt az elnevezést a sivatagban tenyésztett lovakra használják, akiket a forró sivatagi szél és a szárazság nevel fel, szemben a „víz lányai”-val, akik az oázisokban nőnek fel. A ló húsának a karaktere áll a legközelebb az emberéhez az összes állat közül. (*Ibn SĐnÁ: Qānūn fī al-Ōibb, Maktabat al-mu‘āfāf*, Bagdad 1. kötet /412. old. Forró-száraz még: marha, kecske, medve, gazella, antilop, nyúl, sáska, túzok, vadszamar. A medve kivételével mindegyik növényevő. A forró és száraz karakter a sárga epe jellemzője, amely az emésztésért felelő gyomornedv, ez teszi meleggé és szárazzá a testet.

⁴⁶³ *Abū Hilāl al-‘Askarī, Dīwān al-ma‘ānī*.2. kötet, 1. fejezet. الاعرابي

لقد لحقت بأولى الخيل تحملني كبداء لا شنج فيها ولا طنّب

„Utolértem a lovakat melyek fegyvereim vitték, egy hatalmas testű kancán ülve, mája nincs összezsugorodva sem megnagyobbodva” (teste sem nem, rövid sem nem hosszú)⁴⁶⁴

A lovak mája mélyen a test belsejében van és csak akkor lehet kitapintani, ha az valami betegség folytán már jelentősen megnagyobbodott. Az összezsugorodás szintén abnormális állapot. A verssorban a *kabdā'* a magyarázat szerint a széles oldalú (*Āḥmat al-wasŌ*) kancát jelöli, tehát a test belsejében lévő kívülről láthatatlan szerv szolgál a test középső részének a leírására. Az š-n-ğ gyök, melyből a *tašannuğ* is származik, itt a test rövidegére utal, bár a májra vonatkozik. Azt valójában csak maga a költő tudná megmondani, hogy pontosan mire is gondolt. A lényeg az, hogy tudta hol helyezkedik el a máj a ló testében és valószínű, hogy a máj betegségeivel is tisztában volt.

Abū Du'ād verse még pontosabb leírást ad a májról:⁴⁶⁵

- فرشت كبدها على الكبد السف الى فأضت كأنها فرزوم

„Mája szétterjedt az alsó részre s úgy hajolt rá, mint a cipész fájára”

Aki ezt írta, már látott májat, hiszen kívülről nem lehet látni, főleg azt nem, hogy több lebenyből áll. A cipész fájához a keménységében hasonlít, de itt nem a májon van a hangsúly, hanem a helyén és ez a bordák alatt a test jobb középső részén van. A verssorhoz tartozó magyarázat szerint, a máj itt a hasat jelöli. A has keménységét fontosnak tartották, ami azt jelenti, hogy tudták illetve megfigyelték, hogy a beteg vagy gyenge lovak hasa nem feszes. *Al-Ğa'dī* írja ezzel kapcsolatban⁴⁶⁶, hogy az általa leírt lónál a bordák oldalától a hasa aljáig tartó rész a testén (pontosabban a hímtagjáig ui. a *qunb* a hímvesszőt borító bőrt, a vaszorát jelenti) olyan kemény, mint egy diófából készült pajzs, melyet (az állatorvos) nem tud átszúrni.

- كأن مَقَطَّ شَرَّاسِيْفِهِ إِلَى طَرْفِ الْقُنْبِ فَالْمَنْقَبِ

لَطْمَنَ بَتْرَسٍ شَدِيدِ الصِّفَا قِ مِنْ خَشَبِ الْجَوْزِ لَمْ يُتَقَبْ⁴⁶⁷

Ez enyhe túlzásnak tűnik, bár igaz, hogy a cél itt nem egy pontos anatómiai leírás volt, hanem a költő büszkélkedését fejezi ki kiváló lova felett. Hasonló pontossággal írják le a versek a ló

⁴⁶⁴ *Ibn Qutayba : Kitāb al-Ma'ānī al-kabīr, Kitāb al-faras*, Beirut 1954, 141. old. النابغة

⁴⁶⁵ *ibid* أبو ذؤاد

⁴⁶⁶ *ibid* 142. old.

⁴⁶⁷ *Ibid* 11. old. خدّاش بن زهير

többi belső szervét is: a veséit (*kulya / kulā*) melyek akárcsak a máj, nem magát a szervet jelentik, hanem a testének azt a részét, ahol a vese van, az ágyék környékén a háthoz közel.

و قد سال المسيح على كلاها يخالف ديرة منها غرارا

„Folyt az izzadság a hátukon (veséiken), egyszer bőségesen máskor alig.”

Egy másik versidézetből kiderül, hogy nemcsak azzal voltak tisztában a lovak leírói, hogy mi-hol található a lovak belsejében, hanem azzal is, hogy azoknak a részeknek milyennek kell lenniük ahhoz, hogy a ló teljesítményben a legjobbat nyújthassa. A lovakról szóló kézikönyvek a költők verseire támaszkodva, mondhatni belőlük építkezve írják le például a szerzett és születéstől fogva meglévő hibákat a lovon.⁴⁶⁸

- ليس بأسفى ولا أقنى ولا سغل يسقي دواء ققى السكن مريبوب⁴⁶⁹

Nem gyér az üstöke és nincs görbület az orrán, a lábai sem hibásak, a többi családtagtól visszatartott tejjel itatja a ház népe.

Az egészséges ló nyelvének illatát *Ibn ar-Ruqā* a papvirág العرّار (margitvirág/margaréta) illatához hasonlítja. A túl sok árpa evésétől, amit a ló szervezete már nem tud feldolgozni, mérgek kerülnek a véráramba, a ló megbetegszik és bűzös lesz a lehellete. Ez egyéb problémák mellett a patákban is gyulladást idézhet elő. (patairha gyulladás) A betegséget arabul حَمْر -nak hívják.

- كأن لسانه ورل عليه بدار مَضْبَة مَجُّ العرّار⁴⁷⁰

Mintha varánusz ülne nyelvén, egy gyíkokkal teli háznál és az ontaná a margaréta illatát.

- كأن مسكاً غله مغلله في ناضح الماء الذي يشلشله⁴⁷¹

⁴⁶⁸ (*Abū 'Ubayda, Kitāb al-ḥayl* 1986, 155-160.old.)

⁴⁶⁹ *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras*. 116. old. ققى / سلامة بن جندل - elrejtett, السكن - a ház népe

مريبوب - nagy becsben tartott, visszatartott

سغل - Az arabok szerint a gyér üstök a lovaknál szegény, az őszvéreknél érdem. Több elnevezés is létezik a különféle kevés szőrű üstökökre: الحصص، المعر، الزعر، A gyér üstök a rossz táplálás következménye, de lehet alkati hiba, ugyanúgy mint a görbe orr, vagy a hibás lábak. Az araboknál közismert beltenyészet, amit a lovak tulajdonságainak (és szerencsésének) megóvása érdekében követtek, hosszú időn keresztül alkalmazva eredményezhetett ilyen túltenyésztés következtében kialakuló deformációkat.

دواء - اللين - A tej, amivel a rabszolgánokat hizlalják és amivel a lovakat etetik a miĀmār ideje alatt.

⁴⁷⁰ ibid 125. old. مَضْبَة / خالد بن عجرة الكلابي - gyíkokkal teli hely

مَجُّ - (a nyál) folyás(a) Itt a növény nedvére vonatkozik.

Mintha pézsmaillat járná át a verítéket, amit elcsöpögtet.

Ez szintén egy egészséges ló illatának a leírása, melyet semmilyen betegség nem ront el. A keleti orvoslásban a szaglásnak és izlelésnek is döntő szerepe van. A beteg állatnak (és az embernek is) rossz, a betegségre jellemző lesz a szaga.

- ولم يقاب أرضها البيطار ولا لِحلبيه بها حَبَار⁴⁷²
Patáit nem forgatja fel az állatorvos, lábai injain nincs sérülés.

A البيطار kovács és állatorvos is egyben. A kovácsnak mindent kell tudnia a lóról, hiszen a pata állapota a ló egészségi állapotát tükrözi, (akárcsak az ember körme). أرضها – a földje, vagyis a patái, melyek szárazak, szemben az „egével”, ami az erekkel behálózott, húsos testet jelent.

- كأن حفيف منخره إذا ما كتمن الربو كبير مستعار⁴⁷³
Az orrlyuka szuszogása, amikor próbálja elrejteni keheességét, olyan mint a kovácstól kölcsönvett fűjtató (hangja).

Az a ló, amely beszívja a levegőt, de betegsége folytán nem tudja kifújni, csak erőlködéssel, úgy nevezik, hogy كَابِ . A kovácstól kölcsönvett fűjtató a magyarázat szerint meggyorsítja a levegővételét.. وكبير زق الحداد وجعله مستعارا لأنه إذا كان كذلك كان العمل به أحت⁴⁷⁴

- يهزّ العنق الأجر مع الحارك مخشوش
د في مستأمن الشَّعب
بجنب مُجَفَّر رَحَب⁴⁷⁵
Megrázza simaszőrű nyakát nyugodt biztosan álló marja felett, melybe úgy ékelődik bele, mint az élősködők széles oldalába.

- غوج اللبان ولم تعقد تمانمه
مُعرى القلادة من ربو ولا بُهَر⁴⁷⁶
Széles szügyű, az amulettjei nem keheesség vagy nehézlégzés miatt vannak nyakláncként ráakasztva.

A nyakára akasztott amulett a szépségét és így az egészségét védi: széles szügye erős tüdejét és szivét rejti.

⁴⁷¹ ibid 14. old. أبو النجم

⁴⁷² ibid 155. old. حميد الارقط

⁴⁷³ ibid 122. old. كير/ بشر بن ابي خازم – a kovács tűzfűjtatója

مستعار - kölcsönzött

⁴⁷⁴ A kölcsönvett fűjtatóval gyorsabban dolgoznak, mert vissza kell adni. A ló a betegsége miatt veszi olyan gyorsan a levegőt, mint a kölcsönvett fűjtató.

⁴⁷⁵ ibid 130. old. مخشوش/ أبو دواد – szintén beleékelődő فيه المدخل الشَّعب – összeköttetés, folytatás, beleékelődés الوصل المركب في الحارك

⁴⁷⁶ ibid 136. old. عرى من، عن/ ابن مقبل – mentes vtől

- كَأَنَّ عَلَى الْكَتْفَيْنِ مِنْهُ إِذَا جَرَى
مَدَاكُ عُرُوسٍ أَوْ صِرَايَةَ حَنْظَلٍ⁴⁷⁷
Olyan mintha a vállain futás közben a menyasszony szemporörlő köve lenne, vagy a colocynth kifacsart leve.

A حَنْظَل (Citrullus Colocynthis) évelő, fás cserje, mely gyógynövényként is ismert. Érett, sárga, sokmagvú gyümölcsének kifacsart leve jó a bőrbetegségekre, pl. a rühes bőrre, így lehet, hogy ettől sárga a leírt ló izzadsága. Ebben az esetben ez nem dicséret vagy magasztalás. A ló izzadsága egyébként fehér.

- كَأَنَّ سَفِينَةَ طَلَيْتَ بَقَارٍ
مَقَطَا زُورِهِ حَتَّى الْحَصِيرِ⁴⁷⁸
Mint egy hajónak, úgy be van kenve kátránnyal az oldala, egészen a csípőig.

زوره – korábban már volt szó róla, az elsőtől az ötödik borda helye a ló oldalán, vagyis az oldalának az első fele a szügytől a könyék mögötti területig. الْحَصِيرِ vagyis egészen a csípőig be van kenve kátránnyal, vagy még a csípő is, az élőködők ellen.

- لَيْسَ بِمُنْحَلِّ النَّسَاءِ مِنْ مَرَبِطَةٍ
أَحْزَمَ جَوْشُوشِ الْمَطَا عَلِيطَةٍ⁴⁷⁹
Lábszárán az ín nem puha az istállóban állástól, széles mellkasú és hatalmas hátú.

- فِي رُئُوعٍ لَا يَتَشَكَّى الْحَوَشِبَا
مُسْتَبْطِنٍ مَعَ الصَّمِيمِ عَصَبَا⁴⁸⁰
Csüdjében nem beteg a két csont és tiszta, száraz innal van kitöltve.

- لَا رَحْحَ فِيهَا وَلَا اصْطِرَارُ
وَلَمْ يُقَلِّبْ أَرْضَهَا بَيْطَارُ⁴⁸¹

Nincs benne szétterültség, sem szűkültség

Az állatorvos nem forgatta fel a patáit.

Mindkettő hiba és a pata nyírjének állapotára utal.

- لَهُ بَيْنَ حَوَامِيهِ
نَسُورٌ كَنُورِ الْقَسْبِ⁴⁸²
- Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek vannak, mint a qasb-fajtájú datolya magja

⁴⁷⁷ ibid 137. old. امرؤ القيس

⁴⁷⁸ ibid 153. old. الأصمعي

⁴⁷⁹ ibid

⁴⁸⁰ الأصمعي، كتاب الخيل

⁴⁸¹ حميد الأرقط

⁴⁸² Ibid رجل من جرم

Az anatómiai ismeretek a középkorban nem voltak tökéletesek, ezt az arabok az alkímiának is köszönhatték, mely belevonta az asztronómiát és a mágiát a tudományba.⁴⁸³

Ne felejtjük el, hogy a középkorban az orvos egyben filozófus is volt és hogy a természetben minden mindennel összefügg.

Volt aki úgy gondolta, hogy a lónak nincsen lépe. Pl. *al-Ğawhari*⁴⁸⁴ ezt azzal magyarázta, hogy a lónak nem lehet lépe, mivel gyors mozgású. A léphez a középkori alkímia szerint az ólom tartozik, ami nehéz s mint ilyen a lassúság kapcsolódik hozzá, tehát mivel a ló gyors, nem lehet lépe.⁴⁸⁵

Látható, hogy a versekben a ló betegségei nem direkt, hanem tagadással vagy utalással kerülnek említésre. Egy beteg lóról nyilván senki nem akart verset írni, a betegségek néven nevezése pedig mágikusan előidézhetheti azokat. A tagadó formula dicsőítésnek, büszkélkedésnek hat, hiszen csak azok a lovak betegszenek meg ezekben a betegségekben, amelyeket elhanyagol a gazdájuk vagy szegénysége folytán nem tud eléggé táplálni.

Leggyakrabban a légzőszervi problémák (asztma, keheesség), az élőködők okozta bőrbetegségek és a láb betegségei vagy jellegzetességei jelennek meg a leírásokban.

6. Tipikus témaelemek

Több középkori és iszlám előtti költő leírását elolvasva az ideálisnak tartott lóról, mind a külső mind a belső tulajdonságait illetően, arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a kép nem változott költőnként.

Ismerve a beduinok lótenyésztésének alapelveit (Carl Raswan, Alois Musil, Anne Blunt, *ÉawÁdÝAlĐ*, Dickson és a mai források –magazinok, internet), ez nem követi az orientalisták

⁴⁸³ A középkor gyakori lóbetegségeiről és azok kezeléséről lsd. Kutasi Zsuzsanna: A lógyógyászat a középkori arab állatorvoslásban. *Orientalista Nap*, 2003. 61.-73. old

⁴⁸⁴ *al-Damīrī: Īayāt al-Īayawān al-kubrā'*, 157. old.

⁴⁸⁵ (A szívhez az arany, a legtisztább fém tartozik. A szív a székhelye az életfolyamatokat lehetővé tevő animális fakultásoknak. A testnedvek (*hīlŌ / ahlāŌ*) mellett (mint vér, nyák, sárga epe, fekete epe) ugyanis különleges képességeket tulajdonítanak a fakultásoknak, melyek lehetnek természeti, animális és lelki fakultások. A máj a természeti fakultások központja, mint pl. a nemző, első átalakító (mely a táplálék egy részét alakítja át vérré), valamint növekedési és táplálkozási fakultások. A lelki fakultások székhelye az agy. Ez csak az emberre jellemző, mivel ezek a lélekhez kapcsolódó erőket jelentik: a gondolkodást, a szenvedélyeket, az akaratot és az érzékelést, vagyis ilyen az állatnak nincs. Folytatva a szervek és a fémek kapcsolatát az alkímia szerint, tehát a szívhez az arany, a májhoz a cink, az agyhoz az ezüst, a léphez az ólom, a veséhez a réz, az epéhez a vas, a tüdőhöz a higany tartozik. A fémek filozófiai elven kapcsolódnak a szervekhez, amely szerint a természetben előforduló összes anyag egy és ugyanazon alapanyagra vezethető vissza, egy ősananyagra, melynek legtisztább formáját az arany képviseli. Így azután bármely fémből megfelelő tisztító eljárások után aranyat lehet nyerni.)

által leírt gyakorlatot, vagyis azt, hogy a törzsek kiválasztottak egy-egy kanca családot, vagy egy kiváló mén által alapított törzset (vérvonalat), s azt hosszú időn keresztül csak ugyanabból a rokonságból tenyésztették tovább (beltenyésztés/vonaltenyésztés)(lsd. korábban), így őrizve meg bizonyos, a beduin törzs által fontosnak tartott külső jegyeket. Ez a karakter-specializált tenyésztés nem tükröződik a versekben: megvizsgálva az (egyébként szintén bizonytalan) törzsi geneológiai táblázatokat a költők származásáról, látható, hogy bárhová tartozzanak is a költők, mindegyik egy bizonyos sablonhoz igazodik, s ez nem más mint a költőfejedelemnek tartott Imru-l-Qays-é. Mindegyiküknél fontos a hosszú nyak, a széles far, a kevés húsú hát, a hosszú, száraz lábak stb. így nem lehet megállapítani, hogy melyik törzs, melyik fajtát tenyésztette, a ló melyik jellemzőjét emelte ki a sok közül.

Emlékezzünk a jól ismert nemességi vizsgára a lovak között:

Al-Mas'ūdī mesél egy *Īdīt-t Mu'ammad b. 'Abdallāh ad-Dimašqī*-től (*Murūğ* II: 296), aki *Salīmān b. Rabī' a al-Bāhilī*-ről mesélte, hogy úgy tett különbséget nemes és nem nemes ló között, hogy egy edényben vizet tett a földre és sorra odavezette a lovakat, hogy igyanak belőle. Azt a lovat, amelynek nem volt szüksége ahhoz, hogy behajlítsa lábát, mert elég hosszú volt a nyaka, hogy elérje a tálát, nemes lónak nyilvánította. Azt a lovat viszont, aki kicsit is meghajlította lábait az iváshoz, *hağīn*-nak nevezte. Mindez *'Umar* kalifa idején történt.

Úgy tűnik itt egyáltalán nem volt fontos a lovak családi származása, csak bizonyos részek megfelelése, mint pl. jelen esetben a hosszú nyak. A történet nagyon jól mutatja azt a mentalitást, ahogy a lótenyésztő beduinok viszonyultak a nemesség kérdéséhez: a lényeg a bizonyítás, a használhatóság, hiszen a nemes ló éppen attól nemes, hogy generációkon keresztül megőrzi a tulajdonságait, és használható marad. (lsd. a „verejték” fejezetben, a csikó felkészítésénél leírtakat)⁴⁸⁶

A legendás *al-hamsa*⁴⁸⁷ (Az öt) lehet egyszerűen csak az arab hagyományokból fakadó elnevezés, (a törzsi származás levezetésének is ötödiziglen kellett igazolva lennie, az öt

⁴⁸⁶ A szíriai lótenyésztő beduinok a mai napig büszkék lovaik származására, nemességére és egyáltalán nem tartják fontosnak, hogy azok bekerüljenek a Szíriai Arab Méneskönyvbe (*Syrian Arab Horse Stud Book*), vagyis hogy ezt bárki papíron igazolja számukra. A Szír Regisztrációs Bizottság pedig nagyon ügyel arra, hogy csak megbízható forrásból származó információkat fogadjon el. Így számtalan regisztrálatlan ló él Szíria területén. Pl. a Damaszkusz területén élő kb. 2000 ló közül csak 3 regisztrált, mint biztos származású, nemes arab telivér.

⁴⁸⁷ Az arab lovaknak *al-Hamsa* néven híressé vált öt törzse a VII-VIII. századi hódításokig még nem volt megkülönböztetve egymástól. Egy feltételezés szerint egyikük, a *Ku'aylān* család névadója egy Perzsiában, nem tisztán tenyésztett *KohlĀnī* fajta volt, amit az első hódítók hoztak be az Arab-félszigetre. Eszerint a *Ku'aylān* csak egy új elnevezése az *al-A'wağ*-nak, amit először jelzőként használtak, majd túlnőve ezen a szerepen, egy fajtát kezdett jelenteni, átvéve a régi elnevezés helyét. (*al-'Awağiyāt*-ra, mint leszármazottakra, történik

mágikus szám) vagyis lehetett több vagy kevesebb azoknak a fajtáknak a száma, amiket a Próféta lovaihoz vezettek vissza.⁴⁸⁸

Tehát a tenyésztési szabályok és a verselési szabályok két különböző mintát követtek. A versekben nincs szó jellegzetes fajtajegyekről⁴⁸⁹, de az őseket sokszor és szívesen megemlítik. A lovak a pogánykori és a középkori versekben gyakran nevük szerint szerepelnek. Többen is készítettek összefoglalót a *ġāhiliyya*-ban és az iszlám megjelenése után élt lovakról, *Ansāb al-hayl* (A lovak geneológiája) címmel.

Ugyanazt a nevet több híres ló is viselhette, így fontossá vált tulajdonosának neve és az őt azonosító híres esemény is. A leggyakrabban előforduló nevek közül nézzük meg néhányuk történetét:

Dālis egy véletlen házasság gyümölcse. Talán „bűnös”(ezt jelenti a neve) származásának köszönheti, hogy szerencsétlenséget hozott tulajdonosára, és közrejátszott egy 40 évig tartó háború kirobbantásában. Az ő családfája a vesztes verseny után kihalt (*ET², faras*)⁴⁹⁰, senki nem akart tőle – érthető okokból – utódokat. Anyja *Ġalwā al-Kubrā*, a *Banū Yarbū^c* törzs tulajdona, apja *Dū-l-^cuqqāl*, *ÁawŌ al-Ímyarī* lova.

hivatkozás a versekben. Ugyanis *al-Aīwaġ* nevű ló nem szerepel az *al-A'rābī* –féle gyűjteményben. A két zöngés-zöngétlen változatú faringális hang felcserélhető: ح ~ ع) (*al-A'rābī al-Aswad*, *Ansāb al-hayl* . 15., 16. sorszám.)

A feltevés Niebuhr-tól származik, aki a *Kohlānī*-val úgy foglalkozott, mint a tiszta beduin fajta általános elnevezésével, szembeállítva a *kadīš*-sal, vagyis a városi, keverék lóval (Blunt 1879: II/„Pedigree of the Arabian Horse”).

A *Kuġaylān* / *KoġeylĀn* vagy *Kaġlġān* név a mai napig a tiszta vérű, nemes lovat jelenti. Elnevezését a szemei körüli feketeségről kapta, ami olyanná teszi, mintha *kuġl*-lal lenne kifestve. A beduinok a legősibb kancacsaládnak tartják, régebbinek, mint *Ismā^cīl* és Salamon lovait. Ezért mondják, hogy *al-hayl kaġā'īl*, vagyis az arab lovak mindannyian *Kuġaylān al-^cAġūz* leszármazottai (al-Fāris 1997: 101). Az iszlám előtti hagyományok mikéntje aszerint alakul, hogy melyik törzs akarja magának a ló meghonosításának dicsőségét. Az észak-arabok a *Banū Taġlib*-ot említik meg mint első lovasokat, akik talán az iszlám hatására egészen *Ismā^cīl* -ig visszavezették lovaik családfáját, akárcsak a magukét. A dél-arabok az *al-Azd* érdemeit hangsúlyozzák. Lsd. *Zād al-RĀkib*/ *Zād al-Musāfir*

Az arabok lovának származásáról szól egy szájhagyomány útján, nemzedékről nemzedékre továbbadott történet is, amely népmesei formában meséli el *Kuġaylān al-^cAġūz* legendáját (FaĀlallah 1904: 107-112).

⁴⁸⁸ *Çomussa* (az *ÝAnaze* törzsszövetségből) az ő *al-hamsáját* Salamon kancáihoz vezeti vissza. Történetük ugyanaz, mint amit *Buġġarī* és *Muslim* hagyományai között olvashatunk a Prófétáról: Egy fārasztó csata után a lovasok megálltak egy folyónál, hogy a lovaik ihassanak, de ekkor hirtelen újra felharsant a csatába szólító trombita. A lovak közül csak öt engedelmességet a hívó hangra, ez az öt kanca lett az öt család megalapítója. Név szerint: *Kuġaylat* 'AĒūz, *SiĒlĀwī*, *ĪamdĀnī*, *HadbĀn*, 'AbiyĀn.

⁴⁸⁹ Az arab telivérek között három alapfajtát (ősi törzset) különböztetnek meg (Sībānū, *ĪiŌān* 14): *Koġeylān*-t, aki az erőt képviseli. Ő a lovaglás és a lovasság mintaképe, erős, testes, nagy kitartással bír és száraz csukafej jellemzi. A második *Ūqlāwī* (*Ūqlawī*), a szépség képviselője, a gazella ágyékú, amelynél még a ménék is nőiesen kecsesek. A harmadik *Mu^cniqī* (hosszú nyakú), a gyorsaság jelképe. (Ő az angol telivér nemesítője, a versenyló.) A hosszú lábak és vékony testalkat jellemzi. A feje egyenes profilú és a faroktő mélyebben van, mint a másik kettőnek.

⁴⁹⁰ Az *Ansāb al-hayl* megemlít még néhány *Dālis* leszármazottat.

A két ló a gazdák megegyezése nélkül nemzette *Dālis*-t, akit végül a *Banū Yarbūc* felnevelt és kiváló ló lett. *Qays b. Zuhayr al-^cAbsī* egy *ġazwa* során megszerezte magának, cserébe *Qirwāš al-Yarbūcī* két foglyul ejtett lányáért és a 100 tevéért, amit elhajtott tőle. Később *Íudayfa b. Badr ad-Dubyānī* irigységből kiprovokált egy versenyt a saját és *Qays b. Zuhayr* lovai között. *Íudayfa* tudta, hogy *Qays* lovai jobbak az övéinél, ezért felbérelt valakit, hogy *Qays* lovai közül az elsőnek felbukkanót üsse ki. A „szerencsétlen” *Dālis* lett, akit kiütött és a vizesárokba borult lovasával együtt. Mire kimászott, a többiek messze jártak. Az ügyre fény derült, de *Dālis* – mivel nem hozott szerencsét gazdájának – elvesztette megbecsülését. Ez volt hát a híres lóverseny *Dālis* (mén) és *Ġabrā’* (kanca) (*Qays b. Zuhayr* két ló) és *al-Íanfā’* (kanca, *Dālis* testvére) és *al-HaŌŌār* (mén) (*Íudayfa* két ló) között, mely felejthetlenné tette neveiket az utókor számára⁴⁹¹.

Egy másik felejthetlenné vált név *A^cwaġ al-Akbar*-é, akinek utódai *BanĀt al-A^cwaġ* (*al-A^cwaġiyyāt*) néven váltak ismertté. *ĠanĎ b. A^csur* ló, de előzőleg a *Banū ^cĀmir* tulajdona volt. Nevét illetően több etimológia maradt fenn. *Ibn al-Kalbī* szerint (*al-A^crābī al-Aswad, Asmā’ ħayl* 35-36.old.) a születése utáni harmadik éjszaka egy kötéllel úgy kötötték meg, hogy elhajlott a gerince. *Ibn Rašīq* szerint, aki *Ibn Íabīb*-től idézi, a ló lábai görbültek meg, mert nagyon fiatalon a hátára ültek. „*al-AŌma^cī* mondta: *Íabīb b. Šawᎁab* hagyományozta nekem (*al-AŌma^ciyyāt*, 25, 93) – egy férfi *Naġd*-ból – aki *Āariyya*-nál szállt meg, azt mondta: Apám hagyományozta rám mondván: Hallottam *Ka^cb b. Sa^cd al-ĠanawĎ*-t egy siratódalt szavalni *Rādān*-nál *^cUmar b. al-HaŌŌāb* idejében. Az apja így folytatta: Az első (alkalom), ahol látható volt *A^cwaġ* vágója – *A^cwaġ al-Akbar*-é, aki a *ĠanĎ* tulajdona – az volt, amikor *yawm an-Nisār* napján támadásra indult. *A^cwaġ al-Akbar* gazdája egy növényhez (*tumāma*) erősítette őt, s mikor a lovasok hajnalban támadtak, felpattant a hátára, rákiáltott és elfeledkezett a növényről (amihez kikötötte). *A^cwaġ* kitepte a növényt és úgy pörgette magával (húzva), mintha az (egy gyerek) bűgőcsigája lenne. Egész nap (így) vágatott, majd mikor ráesteledett *Qubā’*-nál (2 mérföldre Medinától), evett és további négy állomást (*marāīl*) ment. Olyan (vizes) volt (az izzadságtól), mintha a *Āariyya*-ból való *al-Unaysar* (tóba) dobták volna.⁴⁹² Majd a (*Naġd* melletti) *al-ÝAyn* (hegy)-hez ért, azután a (Mekka felé tartó út egy állomásához) – *Falġa*-hoz, majd (*Banū Sulaym* szálláshelyéhez)

⁴⁹¹ *Abū al-Faraġ, Aġānī* XVII: 191 és kk; *Íarb Dālis wa-Ġabrā’*; *Ayyām al-^carab* 242 és kk; *Yawm Dālis wa-Ġabrā’*.

⁴⁹² Ahogy előnti vágta közben az izzadság, az olyan, mintha elmerülne a vízben: ugyanezt a képet láthattuk korábban a „verseny közben” fejezetben, ahol a szakadó esőbe merül bele a vadat üldöző ló. Lsd. 331. lábjegyzet

ad-Dafīna-hoz, végül (vissza) *Qubā'*-hoz. Miután négy éjszakát vágtatott, nem foglalkozott azzal, hogy vacsorázzon (nem rohant a vályúhoz).

A^cwağ al-Asğur szintén híres lovak őse. A Kinda törzsszövetség egyik királyának tulajdona volt, aki *i^clāf* napján rátámadt a *Sulaym* törzsrre, akik megölték és elvették a lovát. Tőlük került *Banū Hilāl b. ^cĀmir b. ^Ńa^cÒa^c*-hoz, akinek ez volt az első lova. Tőle származik az *al-A^cwağiyyāt (Qāmūs al-muġīŃ, ^c-w-ğ; al-A^crābī al-Aswad, Asmā' ħayl 38).*⁴⁹³

A 32 ismert *Ward* (vörös) nevű ló közül például *Ńaħr b. ^cAmr b. al-Īarīṭ b. aš-Šarīd as-Sulamī Ward*-ja abban a csatában vett részt, amit *Ńaħr* a *Banū Asad* ellen vívott, s ahol gazdája halálosan megsebesült (*al-A^crābī al-Aswad, ibid. 775*).

Aws b. Mālik al-ĠarmD Ward-ja azzal vált híressé, hogy válllaival fogta fel egy oroszlán támadását és orrával ütötte azt (*ibid. 780*).

Qurzul Dāġis utódja volt, *Óufayl b. Mālik b. Ġa^cfar* lova, aki előre jelzett egy közelgő *ğazwa*-t és gyorsaságával megmentette gazdáját a támadó *Banū Yarbū^c*-től (*ibid. 560*).

Ló és lovas neve szinte összeforrott, s így ha nem is nevezték meg a lovast, lova után kapott tiszteletbeli neve (*kunya*) mindenki számára egyértelművé tette, hogy kiről van szó. A fent említett *Óufayl b. Mālik b. Ġa^cfar*-t úgy is emlegették, hogy *Fāris Qurzul*, hasonlóképpen *Qays b. Zuhayr*-t *Fāris Dāġis wa-l-Ġabrā'*-ként is ismerték. A „*fāris*” többet jelentett annál, hogy kiváló lovas. A VI. századtól a cím viselője a törzs vezető emberei közé tartozott. A *fāris* lovagot, nemes, erkölcsös harcost jelentett.⁴⁹⁴ A „ló” többféle változatban szerepelt a *kunya*-ban. *Rabī^cat al-faras* lett a neve *Rabī^ca b. Nizār*-nak, miután az apja halálakor a lovát hagyta örökül rá. *Óufayl al-ĠanawD (Óufayl b. Awf b. Ka^cb)* a lovakról írt rengeteg leírása miatt kapta a *Óufayl al-ħayl* nevet (*Agānī XV: 338*). *Zayd b. Muħalhil* pedig azzal érdemelte ki a *Zayd al-ħayl* nevet, mert korábban neki volt a legtöbb lova. Miután felvette az iszlámot, a Próféta *Zayd al-ħayr*-ra változtatta nevét (*ibid. XVII: 248*). *^cAntara b. Šaddād ^cAntarat al-fawāris*-ként is ismert volt.

A leggyakrabban előforduló képek a lovak jellemzésekor :

1., a pajzs vagy diófa keménységű has, amit az állatorvos nem tud átszúrni.

⁴⁹³ Ezek szerint a „nagy” és a „kicsi” *YawaĤ* is vonalalapító ménnek számít.

⁴⁹⁴ *Fāris*-nak (személynévként) hívták azt is, aki a XVII. században kivezette a *Šammar*-t *Nağd*-ből. A *Šammar* az ősi *Tagġib, ^cAbs* és *Hawāzin* leszármazottaiból áll (Ingham 1986). A Mezopotámiában élő *Šammar*-ok a *Šammar*-hegységi *Šammar*-ok vérrokonai.

- 2., az asztma, ami nem kínozza, amit nem kell elrejteni és az ehhez kapcsolódó barlang nagyságú orrlyuk
- 3., a vágta közbeni suhanó hang és az el-vissza ugrálás, mintha hegyikecske lenne
- 4., a bűgőcsigaként pörgő, gyors lábak
- 5., a vízmosás aljáról való felfutás, mintha farkas lenne
- 6., a soványság és az állandó rágcsálás, mintha sáska lenne
- 7., a rövidszőrűség és a kora reggel vadászatra indulás
- 8., a folyamatos, kitartó vágózás, mintha folyó által görgetett kő lenne, vagy szakadó eső
- 9., a vadállatok kitartó követése vagy bilincsbeverése
- 10., az eső elől menekülő madarak gyorsaságával futás
- 11., a görbelábúság, amikkel olyan gyors, mint a rabilon felnőtt hegyikecske
- 12., a habos tejként folyó verejték

Amiket mindig megemlítenek, vagyis a legfontosabb testrészek. (A kettes szám helyett legtöbbször tört többesszám áll, akárcsak a több dolgot jelentő részek esetében.):

Kívül:

- homlok (جبهة)
- orrlyuk (منخر، مناخر)
- nyak (عنق، هادٍ، سالفة)
- szügy (صدر، جوجو، لبان)
- oldalak (عطف/ أعطاف، مركل/ مراكل)
- hát (صهوة، متن)
- lábak (رجل/ أرجل، قائمة/قوائم، يد/أياد، رسغ/ أرساغ، ساق/ ساقان، شظا، حافر/حوافر، نسر/نسور)

Belül:

- szív (قلب، فؤاد/فوائد)
- máj (كبد/ أكباد)
- vese (كلية/ كلا)

A gyakran előforduló szókapcsolatok a leírásokban:

- تيس حلب، تيس الربل - A kitartásához kapcsolódóan: „a repkényen felnőtt hegyikecske”
- سرحان الغضا - A gyorsaságához kötődő: „a tamariszkusz farkasa”
- ثوب مائح - A verejtékezésének leírásakor: „a víz húzó elázott ruhája”

- أشارير ملح – Szintén az izzasztáskor: „a napra kiterített száradó húsok sója”
- سناكبها صلاب الجندل، سناكبها الصمّ، سلبط السنبك – A paták leírásánál: „kőkemény körmök”

Összefoglalás

A disszertációmban több dologra próbáltam rávilágítani, amiket nem fejezetcímekkel emeltem ki, hanem a szövegek elemzése közben fogalmaztam meg, ezért most zárszóként összefoglalom a fontosnak tartott megfigyeléseket:

1. A középkori arab szövegekben vannak az európaiakétól eltérő vagy náluk nem szereplő testrésznevek, főleg a homlok, far és pata részeinél.
2. A testrészleírások között van egyfajta megfogalmazási mód, mely az ékesszólás áldozatául esett s amelyek formátuma nagyon hasonlít a mongol lóleírások formátumához. (Ld. 106-107. old.) Ilyenkor előfordulnak utalások a célzott testrészre vagy annak milyenségére, anélkül, hogy az a nevéen lenne nevezve. Ezért fontos a ló anatómiájának ismerete, hogy belássunk a szavak mögé.
3. A középkori szerzők egymástól kölcsönzik a magyarázatokat, néha szóról-szóra, vagy pedig teljesen máshová helyezik ugyanazt az elnevezést a lovon, ezért mindig figyelembe kell venni (ha van) az etalon meghatározás mellett, a szerző magyarázatát is a lóról szóló szövegek elemzésekor.
4. A modern kor tudományos irodalma eltörölt néhány középkori jól bevált kifejezést és helyette az európaiaktól átvett és arabra fordított testrészneveket használja. Ami a nyelvjárásokat illeti, ott mindig is voltak helyi változatok ugyanannak a testrésznek az elnevezésére s ezek a mai napig megőrződtek keveredve a klasszikus irodalom szavaival.
5. A középkor anatómiai ismerete még egészen más rendszeren alapult, mint a jelenkoré és voltak olyan testrésznevek, amelyeknek nem volt saját csak rá vonatkozó elnevezésük, hanem alakbeli, funkcionális hasonlóság alapján több rész viselt egy közös nevet a test különböző részein.
6. A ló testrészeinek megnevezéseinél nem ritka más állatoktól mint pl. a teve, kecske, marha származó elnevezések is.
7. A középkor lóleírásairól még nem készült magyar nyelvű elemzés, mely összevetné a klasszikus és a modern elnevezéseket, valamint összehasonlítást végezne az arab (mint keleti)

és az európai (mint nyugati) gondolatvilág között. Ki mit tart például jónak a patára vonatkozóan. Az arabok szerint a kis kemény, pohárkörmű pata a jó, kis kemény nyírével, míg Európában a sokszor sáros, puha talajra a nagy pata és a széles nyír a megfelelőbb.

8. A törökök által sok arab származású állatorvosi recept került hozzánk, (amit a népi gyűjtések a formátummal és az isteni áldás kéréssel együtt vettek át) de az arabok megfogalmazásait fellelhetjük a hétköznapi magyar szavak között, mint amilyen a „pohárkörmű” (أغرّ في البرقع (غرة), „lámpás”, (مُسْرُول) „zoknis”, (لها حافر مثل قعب الوليد) „pohárkörmű”, (مفروشة الرجل فرشا) „tehénállású”, (ضفدع - نسر) „béka” (مخال بياض غرته سراجا /), „lapától” (خفاف / خنفا), „kinyúlik, hasa szinte a gyepet seprí” (سابع)⁴⁹⁵, „az ellenfelek megállnak mögötte” (قيد الأوباد)⁴⁹⁶, „s az adott jelre megszólaló csengettyű első szavára oly gyorsan kezdik rúgni a gyepet, hogy még soha sem volt fecske, mely a közelgő zivatar elől gyorsabban repült volna fészke felé”⁴⁹⁷

- اذا وقعت في يوم هَيْجَا تتابعت
خروج القواري الخُضْر من خَلل السيل⁴⁹⁸
Amikor csatába kerülnek, úgy követik egymást, mint a zivatar elől fészkeikre menekülő zöld qawārī (puszta tyúkok)

Vagyis sok a közös a magyar és arab szemléletmódban, nemcsak az elnevezéseknél, hanem a lóval kapcsolatos kifejezésekben is (ld. még Damíri állatokról szóló könyvében a betegségek és démonok elűzéséhez javasolt praktikákat, a lószórról és a ló vizeletéről).

9. A disszertációban nem szereplő, de a lóról író további középkori szerzők nevei (A GAL/GAS) szerint:

KitÁb al-hayl (Lovakról szóló könyv)

-AbÙ ÝAbdallÁh al-YazDdD

-ÝAbdalÈaffÁr al-HuzÁÝD

-AbÙ ÝAmr aš-ŠaybÁnD

-AbÙÝIkrima aÃ-ÁabbD

-AbÙ Malik ÝAmr b. Kirkira

-AbÙ MuÍallim aš-ŠaybÁnD

⁴⁹⁵ A *sÁbíÍ* „úszva futót” jelent, vagyis amikor a vágta közben elülső és hátulsó lábait teljesen kinyújtja és így olyan, mintha úszna a föld felett. A fenti idézet forrása Imperiálról: Dr. Fehér György – Török Imre: A magyar lóversenyzés története Bp. 1827-1977. 140. old.

⁴⁹⁶ ibid

⁴⁹⁷ ibid 35. old.

⁴⁹⁸ *Ibn Qutayba, MaÝÁnD, al-NaÈÁšD*, 41. old الخيل/ زيد الخيل – a zivatar hírnöke (madár) (pusztai tyúk? - فَرَى يَفْرِي – jelentése „vizet gyűjt egy tárolóedénybe”, a pusztai tyúk kakasa a begyén lévő tollak hátsó felszínével szívja fel a vizet és így szállítja a fiókáknak.

-AbÙ NaÒr al-BáhilÐ

-al-ÝAttÁbÐ

-Muġammad b. ÍabÐb

-an-NaġġÁs

-ar-RiyÁšÐ

-al-UšnÁnÐ

KitÁb al-hayl wa asnÁnihÁ wa ÝuyÙbihÁ (A lovak geneológiájáról és hibáikról szóló könyv)

-at-TauwazÐ

KitÁb al-hayl murattab ÝalÁ ÍurÙf al-muÝÉam (ABC sorrendbe rendezett lovakról szóló könyv)

-al-Aswad al-ÇandaÊÁnÐ

Halq al-faras (A nemes ló testfelépítéséről szóló könyv)

-al-AÒmaÝÐ

-Ibn al-AnbÁrÐ

-Ibn al-AÝrÁbÐ

-LuÈda al-IÒfahÁnÐ

-an-NaÁr b. Šumail

-al-QÁÒim al-AnbÁrÐ

-Qutrub

-Tábit b. AbÐ Tábit

-al-WaššÁĖ

-az-ZaÊÊÁÊ

Halq al-hayl (A lovak testfelépítéséről szóló könyv)

-al-KarnabÁĖÐ

Leírás, ami a ló nemességére utal (*Abū ÝUbayda, Kitāb al-hayl* 221-223. old.)

Érdekes megfigyelni a katona ideálisnak tartott testfelépítéséről szóló leírást, amiről Harai Dénes: „Katonadolog? Gondolatok a katona antropológiájáról a gépesített háborúk korában” című könyvében olvashatunk: „Antropológiailag döntőnek tartották az életkort (17-40 év közötti korosztályok) a mesterséget, valamint külsődleges jegyeket (nagy termet, élénk vidám

szem, inas nyak, széles mellkas, izmos kar, hosszú ujjak, zömök csípő, szikár lábszár és lábfej) de hangsúlyozott a fegyelmezettség is.” Ezek egy antropomorfizált arab ló elvárt tulajdonságai is. (Masszi Kiadó, Budapest, 2003. 50. old.)

az ajkaktól (*ġaġfala*) **távolálló** homlok/üstök (*nāŌiya*)
az egymástól távolálló fülek (*‘udunāni*)
a fülek tövétől távolálló szélei (végei)
az egymástól távolálló szemek
az egymástól távolálló állkapocs-csontok fent⁴⁹⁹
(*laġyān*)
az egymástól távolálló üstök (*nāŌiya*), a sörény (*‘udra*)
vonalának lapockánál lévő vége és nyak (*‘unuq*)⁵⁰⁰
az egymástól távolálló mar (*Īārik*) és váll (*mankib*)
a felkar (*‘aĀud*) és a lábtőizület (*rukba*) távolsága⁵⁰¹
a térd belső része (*ibŌ*) és a nemi szervek
környékének (*rafġ*) távolsága
a far felső része (*Īaġaba*), a félig inas izom (*ġāira*) és a
térdizület külső felének (*ma’bid*) távolléte
a sarokgumó (*‘urqūb*) és boka (*ġubba*) távolsága az
oldalak (*šarasif*) távolsága egymástól⁵⁰²

az orrlyukak (*manġirān*) **közelsége**
az egymáshoz közeli állkapocs-csontok lent⁵⁰³ (*sabjyyā*
laġyāni)
a váll és a könyök (*mirfaq*) közelsége⁵⁰⁴
a könyökök egymáshoz való közelsége
a lábtő (*rukba*) és a boka közelsége⁵⁰⁵
a mar és a far (*qaŌāa*) közelsége⁵⁰⁶
a vállak mögötti izmok (*ma’addāni*⁵⁰⁷) és az utolsó bordák
(*quŌrayāni*) közelsége⁵⁰⁸
a térd (*tafīna*) és a csánk (*ka’ab*) közelsége⁵⁰⁹
a sarokgumó és a térdizület külső felének közelsége
az utolsó bordák és az oldalak (*ġanbān*) közelsége
a vállak oldalainak (*ġarādif al-kaṭifayni*) egymáshoz való
közelsége fent

a **széles** homlok (*ġabha*)

⁴⁹⁹ A szemek felé.

⁵⁰⁰ A *nāŌiya* a sörény kezdete, az *‘udra* a vége, a kettő közötti távolság a nyak hossza. Vagyis a hosszú nyak.

⁵⁰¹ Azaz hosszú alkar (*ġirā’a*).

⁵⁰² Azaz széles hát.

⁵⁰³ Az orr felé. Az orr felé elkeskenyedő állkapocs a nemes ló fejét a csukáéhoz teszi hasonlóvá. Ez az úgynevezett „csukafej”, amire itt utal.

⁵⁰⁴ A rövid felkar.

⁵⁰⁵ Az első láb rövid lábszára.

⁵⁰⁶ A rövid hát.

⁵⁰⁷ Ahol a lovas lába van.

⁵⁰⁸ Szintén a rövid hátra utal.

⁵⁰⁹ A rövid combok.

a széles arc (*ḥadd*)
a széles *qaḶara* (a nyak azon része, ami a nyaklánc helyén, a torok mögött van)
a széles szügy (*birka*)
a széles lábszárak (*awḶifa*)
a széles hát⁵¹⁰ (*Ḷabwa*)
a széles oldal (*ḡanb*)
a széles has (*Ḷifāq*)
a széles far (*qaḶāu*)
a széles koncok⁵¹¹ (*fabidāni*)
a széles horgasinak (*fai'lān*)
a széles combok⁵¹² (*sāqāni*)
a széles vállak (*katifāni*)

a **hosszú** arcél (*nasl ar-ra's*)
a hosszú nyak (*Ḷunuq*)
a hosszú fülek
a hosszú csánk (*kaḶab*)
a hosszú has (*baḶn*)
a hosszú hátsó lábszárak (*waḶifā ar-riḡlayni*)
a hosszú alkarok⁵¹³ (*dīra'āni*)
a hosszú farizmok (*warikāni*)
a hosszú koncok (*fabidāni*)

a rövid hát (*zahr*)

a rövid combok (*sāqāni*)
a rövid farokcsont (*Ḷasib*)
a rövid felkarok (*ḶaḶudāni*)
a rövid első lábszárak (*waḶifā al-yadayn*)
a rövid csüdök (*arsāḡ*)

az **éles** szemek
az éles fülek
az éles vállak (*mankibāni*)
az éles könyökök (*mirfaqāni*)
az éles⁵¹⁴ szív
az éles térdinak (*urqūbāni*)
az éles csánkcsontok (*maḶḡamāni*)⁵¹⁵
az éles mar (*Ḷārik*)⁵¹⁶
az éles farizmok (*Ḷaḡabatāni*)⁵¹⁷

a csupasz (*Ḷārī*) könnyesatornák (*nawāhiq*)

a csupasz homlok (*ḡabba*)

⁵¹⁰ A nyereghely.

⁵¹¹ A térdtől az ülgumóig tartó rész.

⁵¹² A csánktól a térdig tartó lábrész.

⁵¹³ Az első lábak lábtő feletti része a könyökgig.

⁵¹⁴ Azaz erős.

⁵¹⁵ Száraz és jól látható.

⁵¹⁶ Határozottan kiemelkedő mar.

⁵¹⁷ Erős.

- a csupasz orr⁵¹⁸ (*qaḌbat al-anf*)
 a csupasz szügy
 a combok csupasz belső fele (*sāqāni*)
 a combok csupasz inas része (*aybasāni*)
 a csupasz csánk
 a farizmok csupasz felső része (*ḡurābān*)
 a far csupasz legfelső része (*Īaḡabatāni*)
 a mar legfelső oldalainak (*dʿālī asnān al-Īārik*) csupasz-
 sága
 a paták csupasz belső fele (*Īawāfir*)⁵¹⁹
 az orr oldalsó finom csontocskáinak (*samūm*) csu-
 paszsága
 a fülek felszínének (*mutūn*) csupasz-sága
- a **nagy** szemgolyók (*muqlatāni*)
 a nagy koncok (*faḥidāni*)
 a koncok nagy felső része belül (*rablatāni*)⁵²⁰
 a combok nagy felső húsos része (*Īamātāni*)
 a nagy paták⁵²¹ (*Īawāfir*)
 a nagy vállak mögötti izmok (*māʿaddāni*)
 a nagy felkarhoz tartozó izmok (*nābiĀāni*) a vállhoz közel
 a nagy felkarhoz tartozó izmok (*mardaḡatāni*) a könyök-
 höz közel
- a **vastag** alkarok (*dirāʿ āni*)
 a vastag lábszárak (*awḌijā*)⁵²²
 a vastag csüdök (*arsāḡ*)
- a **finom** orrhegy (*arnaba*)
 a finom orrlyukak (*ʿard al-manḥirayni*)
 a finom szemhéjak (*ḡufūn*)
 a finom bőrredő a szemek körül (*Īaḡībāni*)
 a finom fülek
 a finom bőr
 a finom szőr
- a **kemény** hús
 a kemény faroktő (*ʿukwa*)
 a kemény farokcsont (*ʿasīb*)
 a kemény inak (*Īibāl*)
 a kemény nyak⁵²³ (*qaḌara*)
 a kemény bőr az ágyékon (*uḌra*)⁵²⁴

⁵¹⁸ Az ornyeregtől az orrlyukig.

⁵¹⁹ A pártaszél, vagyis a szőr nem lóg rá a patára.

⁵²⁰ Félig hártvány izom.

⁵²¹ Ennek az ellenkezője is megtalálható Abū ʿUbayda könyvében (*Ḥayl* 137), vagyis hogy a kis, kemény paták jók: Imru-l-Qays versét idézi: „Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara...” A magyarázat szerint a nagy pata nehéz és visszatartja a futásban.

A nagy patának az az előnye, hogy nehezebben melegszik fel a forró talajon, mint a kicsi. A beduinok ezért hagyják nagyra megnőni a lovak körmeit, és nem patkolják őket rendszeresen. Van, aki csak a két hátsó lábát patkolja lovainak. A beduinok által használt patkó más, mint az európaiak által ismert. Az egész talptestet takarja, csak egy kis lyuk van középen, hogy ne menjenek alá a kövek (Dickson 1997: 523; *EF*², *ḥayl*).

⁵²² Erős.

- a kemény fartó (*‘uṣayṣa’*)
a kemény bőrredők (*abhar*) az oldalakon
a kemény tejerek⁵²⁵ (*Īlībāni*)
a puha ajakkörnyék⁵²⁶ (*mustaŌŸam*)
a puha könyök mögötti hely a mellkas első felén (*laŌif*
aṣ-ṣawri min mawdī-l-mirfaqayni)
a puha ajkak (*ġāĪāfi*)
a szűk fülnyílások (*mabrag̃ as-sam̃*)
a szűk állkapocs-csontok (*sabiy al-laĪyayni*)
a szűk hónaljok (*iŌbān*)
a szűk szív⁵²⁷
a koncok felső-belső részeinek (*rablatāni*) szűkössége
a szűk végbélnyílás (*samm*)
a szűk könyökök⁵²⁸ (*mirfaqāni*)
a szűk szemek feletti gödrök (*waqabāni*)
a szűk nyírtest⁵²⁹ (*nusūr*)

⁵²³ A nyaklánc mögötti hely.

⁵²⁴ Feszés.

⁵²⁵ A köldök körüli erek.

⁵²⁶ A kantár orrszíja és az ajak közötti rész.

⁵²⁷ Nyugtalan, heves vérmérséklet miatt „szűk”.

⁵²⁸ Azaz egymáshoz közelségük. A szűk hónaljakkal együtt a ṣawri szűkösségére, nem széles voltára utal.

⁵²⁹ Pontosabban *murakab an-nusūr*, vagyis a nyírtestet körülvevő *Īawāmi* „szűkössége”, közelsége egymáshoz. A nyírtest a pata belsejéből hátul kiemelkedő szaru, amit V alakban vesz körül az oszlopos szarurétegnek ez a része (*Īawāmi*). Minél kisebb a *nusūr*, annál jobb. Keménysége pedig olyan, mint azé a datolyamagé, amit a tevével kétszer megetettek (*nawā*), vagyis kőkemény (Ibn Qutayba, *Māʿāni* 167-168).

Függelék

A ló testrészei alfabetikus sorrendben:

(A szavak melletti számok a szavak szótárbeli helyét jelölik.)

AbŪ ÝUbayda szótára (338 szó)

سَحَاة 68	خَدَان 35	تُفَنَّة 318	أَبَاجِل 177
سَاقَان 321	خَرْب 279	تَنَابَان 71	إِبْرَتَان 155
سَالِفَتَان 91	خُرْبَتَان 287	تُنَّة 337/185	أَبْطَنَان 162
سَبِيب / عُرْف 78	خَرْزَة 87	تُولُول 309	أَبْهَرَان 227
سَرَاة 103	خُشْشَاوَان 88	تُوَارَة 285	إِحْلِيل 267
سُرَّة 258	خَاصِرَة 276	جَاعِرَتَان 283	أَحْرَمَان 137
سَعْدَانَة 301	خَصَائِل 316	جُبَّة 334/186	أَخْلَق 200
سَقْرَان 120	خُصِيَّة 275	جِبْهَة 17	أَذْنَان 2
سَلِيم 203	خُلَيْقَاء 15	جَبِين 18	أُرْتَبَة 45
سَمَّ 298	خِنَابَة 44	جَحَقْلَتَان 48	أَسْلَة 63
سُمُوم 38	خَوْرَان 297	جُدَّة 112	أَسْلَتَان 163
سَنَاسِين 118	خَيْشُوم 37	جِرَان 99	أَسْنَان 70
سُنْبُوك 201	دَائِرَتَان 170	جُرْدَان 265	أَسْنَان الكَاهِل 110
سُوَيْدَاء 249	دَأْيَات 85	جُفُون 32	أَسْهَر 268
سَيْسَاء 104	دَخِيس 198	جَوَانِح 213	أَشْجَعَان 175
سَيْف 294	دَسِيع 100	جُوْجُو 150	أَشْعَر 195
سَجْر 54	دَاعِصْنَان 169	جَوْرَتَان 55	أَشْفَار 34
شِدْقَان 49	دَمَانَة 243	جَوْشِن 128	أَصْرَاس 75
شَرَّاسِيف 230	دَوَابِر 211	جَوْف 231	إِطَار 197
شَرِيحَة 308	ذَوَابَة 7	جَيْب 149	أَطْرَة 327
شَطَا 178	ذُبَابَان 3	حَبَة 248	أَطْلَاق 255
شَطِيَّة 179	ذِرَاعَان 153	حَافِر 196	أَعْفَاج 241
شَكِير 80	ذُنْب 291	حَالِبَان 262	أَقْرَان 277
شَاكِلَة 276	رَأْس 1	حِبَال 323/158	إِلِيَة 212
شَوَارِب 95	رَاهِشَان 218	حِتَار 33	أَمَّ قِرْدَان 193
شَوَى 338	رَاهِنَة / وَاهِنَة 260	حِتَار حَلَقَة 300	أَمْعَر 202
صَبِيَّ اللّحْيِين 56	رَبَاعِيَات 72	حِجَابَان 239/21	أَنْسَانَان 28
صَحْن 204	رَبْلَتَان 313	حِجَبَتَان 281	إِيسِي 182
صَدْر 148	رُسْع 188	حِجَاجَان 25	أَنْبَاب 74
صُرْدَان 62	رَسْلَان 140	حُجْرَة 270	أَبْيَسَان 326
صَفْحَتَان 224	رَصْنَان 168	حَدَقْتَان 27	أَيْطَال 278
صِفَاق 254	رَضَقَة 167	حَرَقَقْتَان 284	بُرْجَمَتَان 190
صَفْن 269	رَفْع / رُفْع 263	حَصِير 226	بَرْكَة 152
صَقْرَان 120	رَقْمَتَان 161	حَصِيصَة 194	بَطْن 253
صَلْب 116	رُكْبَة 166	حَقْوَان 121	بَلْدَة 220
صَلِيفَان 83	رَاهِيَة 221	حَمَاتَان 322	بَلْعُوم 96
صِمَاخَان 6	رَتْنَان 238	حَنْجَرَة 93	بَنْبِقَة 271
صَهْوَة 107	رَيْكْتَان 252	حَنَك 69	بِيَاض 250
ضِفْدَع 199	زَوَائِد 181	حَوَام 208	تُقَاحَتَان 288
ضَلُوع 222	زَنْمَتَان 247	حَوْشَبَان 189	تَلِيل 77
طَبَاق 114	زَوْر 215	حَيْزُوم 235	تَبْج 102
ظَبِيَّة الأَنْثَى 303	سَحَاء 60	خَاتَم 306	تُعْرَة 145

154	مِرْفَقَان	242	فُصْب	332	طُنْبُوبَان
328	مَرَكَل	39	فُصْبِيَّةُ الْأَنْفِ	109	طَهْر
192	مَرِيْط	98	فُصْرَةَ	274	عَجَان
164	مُسْتَدَقَّ	228	فُصْرِيَان	183	عُجَابِيَّة
50	مُسْتَطْعَم	217	فُصَّ	125	عَجْب
138	مُشَاشَةٌ	123	قُطَاة	79	عُذْرَةَ
180	مَضْبِيغَتَان	233	قَلْب	81	عُرْشَان
225	مَعْدَان	280/66	قَلَّتْ	78	عُرْف
122	مَعَاقِم	14	قَمَحْدُوَّة / قَمَحْدُوَّة	329	عُرْقُوبَان
136	مَعْرُضَان	184	قَمْعَةٌ	289	عُرْزَاء
307	مَقْرَّة	264	قُنْب	293	عَسِيْب
23	مَقْلَتَان	73	قَوَارِح	333/176	عَصْب / عَصَب
165	مُكْحَلَان	10	قَوْنَس	9	عُصْفُور
304	مُلْتَقَى	174	قَيْنَان	133	عَضْدَان
328	مَنْجَمَان	108	كَائِيَّة	157	عَظْمَتَان
47	مِنْخَرَان	311	كَادَتَان	61	عَكْدَةَ
105	مَنْسِيْج حَارِك	106	كَاهِل	292	عُكُوَّة
256	مَنْقَب	237	كَبِد	82	عَلْبُوَان
207	مَنْقَل	257	كَبِد سَفْلَى	59	عُمَرَتَان
130	مَنْكَبَان	129	كَتِف	246	عَمُود
305	مَهْيَل	327	كَعْبَان	76	عُمُور
146	نَحْر	216	كَلْكَل	77	عُنُق
147	نَاحِرَان	240	كَلِيَّتَان	320/5	عَيْرَان
8	نَاصِيَّة	101	لَبَان	26	عَيْبَان
142	نَاهِيْض	90	لَيْتَان	41	عَرَضَان، عَرَضَان
234	نَائِط	51	لَحْيَان	134	عُرْضُوف / عُرْضُوف
43	نُخْرَةَ	24	لُخْصَتَان	266	عُرْمُول
86	نِخَاع	84	لُدِيْدَان	315	عُرُور
314	نَدَاة	57	لِسَان	159	عُرُور عَر
206	نَسْر / نَسُور	20	لِطَاة	251	غَاثِيَّة
324	نَسُوَان	20	لِطْمَةَ	94	غَلْصَمَةَ
29	نَاطِرَان	36	لَهْرَمَتَان	312	فَانِلَان
210	نَعْر	65	لَهَوَات	205	فُنُور
52	نَكْفَتَان	317	مَآبِض	209	فُجُوَّة
40	نَوَاهِق	53	مَاضِعَان	310	فُجْدَان
77	هَادٍ	31	مَآقِي	117	فُرِيْدَةَ
172	هَزْمَتَان	359	مَآلَةَ	64	فُرْسَةَ
13	هَامَةَ	261	مُتَمَّ	16	فُرَاش
295	هُلْب	119	مَثْن / مَثْنَان	114	فُقَار
232	وَتِيْن	67	مَحَارَةَ	219	فُلْكَة
325	وَتْرَتَان	214	مَحْزَم	151	فُهْدَتَان
46	وَتْرَةَ	113	مَحَال	12	فُهْقَةَ
282	وَرَك	19	مُحْيَا	156	قُبِيْحَان
331 / 173	وَطِيْف	92	مَدْبِيْح	290	فُحْفُح
22	وَقْبَان	89	مُدَمَّر	4	فُدْتَان
260	وَاهِنَةٌ	97	مَرِيء	11	فُدَال
		143	مَرْدَغَةَ	111	فُرْدُوْدَةَ
		42	مَرْسِيْن		

Carl Raswan által összegyűjtött szavak (120) abc sorrendben (ebből 50 klasszikus eredetű)

كِرَاع 49	شَيْرَة 106	أَبَاهِر 1
كَلْكَل 44	شَرَفَات 103	إِد 33
كَمَاش 45	شَنَطُور 107	إِذْن 34
كَاهِل الحَارِك 43	شَظِي 105	أَزْقِر 17
كُوع 50	شَاكَلَة 102	أَخْنَس 7
لُوح 51	شُوك 104	أَضْلَاع 5
مَبْطِن 53	صَدْر 95	أَفْنَس 6
مَجْفَر الأَضْلَاع 55	صَدَع 94	أَلُوح 8
مُحَدَّدَة 65	صَفْل 100	أَنْف 9
مَدْبِج 54	صَلْب 98	بُرْطُم 18
مُدَامِع العَيْن 61	صَلَا 99	تَقْنَة 111
مَرَسِن 58	طَرِيقَة 109	جِبْهَة 39
مَسَنَكَم 60	طَفَذ 112	جِبْهَة نَطَا 40
مَصَمَة 59	طَيْس 110	جَبِيهَة 36
مَعْر 66	ظَبُوءَة 119	جَمَب 38
مَعَارِف 52	ظَهْر 120	جَبْرَة 37
مُفَرَّق رَأْسِهَا 62	عَدَمَة 4	جَبِرَان 41
مَقَط الشَّعْر 57	عَرَقُوب 14	حَجْرَة العَيْن 32
مَمَعَة 56	عَرْنُونَة 13	حَارِك 31
مِنْخَر 63	عَشْعَار 15	حَافِر 28
مُوم 64	عَصَلَات 16	حَال 29
نَدَاتَان 68	عُقَيْنَة الحَافِر 113	خَبْرَة 47
نَاصِيَة 69	عُكْرَة الذَّيْل 114	خُصْيَان 48
نَعَامَة 67	عَضَد 2	ذَيْد 19
نُفَيْرَة 70	عَضَم 3	ذِرَاع / ذِرَاع 23/21
هَنْك 30	عَقَب 12	ذَنْب 20
وَقْبَة 115	عِلْمَة 35	ذُو الفَقَار 24
وَرَك 116	عَنْف 10	ذَيْل 22
وَرُكَيْن 117	عَنْق 11	رَأْس 85
يَعْبُوب 118	فُخِذ 25	رَجَلَة 87
	فَاعُوس 26	رَسَخ 86
	فُنْسَة 27	رَاغِضَة 82
	فَرَق 75	رَقَبَة 84
	فَرُوج 80	رُقْبَة 91
	فَرْن 76	رُكْبَة 83
	فُصَنَة 81	رُكْبَة 89
	قَطَا 77	رُمَة 90
	قَفَا 71	رُوَال 88
	قَلْب 72	زَب 121
	قَبَة 78	سَبِيب 108
	قَتَاتِين 79	سَبِيبَة 92
	قَنْف 73	سَبُوع 93
	قَنِي 74	سَعْد 97
	كَبْد 42	سَفَى 96
	كَتَاف 46	سَيْف 101

Janet C. Watson által összegyűjtött szavak (136) abc sorrendben (ebből 79 klasszikus eredetű)

مَعْدَةٌ 107	طاقة المتهير 82	دماغ 90	إبرة العرقوب 89
مَعْرَفَةٌ /مَعْرَفَات 73	طَبَس 96	دَبِيل/ذَبُول 108	إحليل 120
مِرْفَق/مِرْفَاق 34	ظَبُوءَةٌ 95	أذرع/أذراع 47	أخنس 93
المقاديم 49	عُرْف 24/74	ذُكْر/نُضْي/غرمول 86	أذن/أذان 32
مُنْبِت الشعر 19	عَرْقُوب/عراقيب 66	ذُنْب/ذُنُوب 109	أشعر 20
مَنْخِر 80	عَرْتُونَةٌ 77	ذَيْل/ذِيُول 109	أطرة الحافر 20
مِنْخَار/مَنَاخِير 81	عَسِيب 30	رأس/رؤوس 59	أفَس 27
مَنْسِج/مَنَاسِج 124	عَصُوءَةٌ/عَصَابِص 28	راس/روس 58/90	إكليل 19
مَنَاعِم 56	عَصْفُور/عَصَافِير 9	رَجُل/رُجُول 63/64	أم دماغ 91
مَهْبِل/مَهَابِل 121	العُضْم الإكليلي 21	رَدْف/أرداف 10	إيد/إدين/أيادي 50
نِسر/نُسر 55	عَقَبِيَّة 18	رِسغ/أرساغ 84	بُرُوز/بُرُزَةٌ/بُرُزَةٌ 42
نِصْبِيَّة/نَوَاصِي 53	عُكُوءَةٌ 29	رُفَع 23	بَطْن 5
نَاصِيَّة/نَوَاصٍ 54	عُنُق 79	رَقَبَةٌ/رَقَبَات 79	بُق 75
هَادِيَّة/هُوَاد/هَاد 79	عَيْن/عَيْن/عِيُون 37	رُكْبَةٌ/رُكْبَات 69	بُوز 76
هَامَةٌ 91	فُخْذ 57	رَمَانَةٌ/رَمَامِيم 43	بَيْضَةٌ/بَيْضَات 114
هَلْب الذئب 110	فُرْج/فُرُوج 122	زَب 85	تَقَنَةٌ/تَقَن 104
وَتْر/أوتار 113	فَيْشَلَةٌ 87	زَر الرَّمَانَةٌ 35	تَقَنَةٌ 105
وَجْه/وُجُوه 41	قَصْبِيَّة الرُّجُل 13	زُور/زُور/إِزوار 16	تُنَّة/تُنُن 44
وَذَن/وَدَان 31	قَصْبِيَّة الإيد 12	سَبِيب 111	جَبْهَةٌ/جَبْهَةٌ/جِبَاه 39/38
وَرَك/وَرَاك/أُورَاك 65	قَطَاة 26	سَبِيب 112	جِدَار الحافر 123
وَش / وُشُوش 40	قُنب 99	سُرَّة/سُرَر 78	جِرَاب 98
وُظِيف/ أَوْظِفَةٌ 52	قُورَةٌ/قُور/قُور 48	سُمْنَةٌ/سَمَامِن 106	جَسَم/أجسام 6
يَد /أَيَاد 51	قُوْنَس 91	سُنْبُك/سَنَابِك 117	جَنَب/جَنَاب 102
	كَتِف/كُتْف/كُتْف/أُكْتَاْف	سِنَةٌ/سِنَان 119	جُوز 2
	100/101		
	كَاثِبَةٌ/أُكْتَاب 124	شِدْق/أَشْدَاق 70	حَرَفَةٌ/حَرَاْفِق 88
	كِرَاع/ أَكْرَاع 97	شَاكِلَةٌ 46	حَارِك/حَوَارِك 124
	كَقْل/أَكْفَال 25	صَحْن الحافر 103	حَاْفِر/حَوَاْفِر 67
	كَلُوءَةٌ/كَلَاوِي 60	بَطْن الحافر 103	الحافر من بَرًا 123
	كَاهِل/كُوَاهِل 124	صِدْر/صُدُور 16	حَوْشِب 22
	كُوع/كِعْمَان 33	صِدْر مَفْتُوح 17	حَنَك/حَنَكَةٌ 76/75
	لِبَان 7	صِدْر عَرِيض 17	حَد/حُدُود 15
	لِسان/لِسِنَةٌ/أَلْسِنَةٌ 118	صِدْغ/أَصْدَاغ 15	حَسَم 76
	مَآخِر 62	صَقِن 94	حِصْر 71
	مَبْطَن 8	صَلْب 4	حَاْصِرَةٌ 45
	مَحْرَم 68	صَهْوَةٌ/صَهَوَات 72	حُصِي/حُصِيَّة 115
	مَدْفَع/مَدَاْفِع 11	ضَلْع/ضَلُوع 92	حَطْم 76
	مَدْفَع وِرَانِي 14	ضَهْر/ضَهُور 1	دَابِرَةٌ/دَوَابِر 61

Alois Musil által összegyűjtött szavak (56) abc sorrendben (ebből 30 **klasszikus** eredetű)

11 مِدَامَة العین	28 عِرْقُوب	18 رُقْبَة	20 أَبَاهِر
41 مُحَدَّدة	1 عِرْنُونَة	39 رُكْبَة	14 إِذْن
48 مِرْوَة	38 عُقْبِيَّة	25 سَبِيب	3 بُرْطَم
17 مَعَارِف	57 عُقْبِيَّة الحافر	32 سُرَة /سِرّ	33 بَطْن
56 مَقَط الشعر	24 عُكْرَة الذَّيْل	9 سَاعِد	27 ثَقْنَة
5 مَشْنَم	4 عِلْمَة	50 سَقْف	8 جِبْهَة
22 مُصَمَّمة	12 عِين	46 سَكِيمَة/رَشْمَة	13 حِجْرَة العِين
2 مِخْر	26 فُخْذ	31 شَطُور	34 جَنْب
55 نُقْبِرَة	16 فَاعُوس	35 شَاكِلَة	19 حَارِك
7 وَرِيدَة	10 قُصَّة	44 صَدْر	43 حَافِر
45 وَرْك	23 قَطَاة	15 صَرَّصُور الأذن	6 حَنَك
	42 قَيْن	52 طَيْس	51 خُصْيَان
	29 كِرَاع	49 ظُبُوءَة	30 دَيْد
	36 كُوع	21 ظَهْر	40 نِرَاع
	37 مَبْطِن	54 عَدْمَة	47 رَسَن

Waclaw Rzewusky szógyűjteménye (54) abc sorrendben (ebből 36 **klasszikus** eredetű)

8 مَحْجَر	21 صَدْر	7 حَنَك	49 أَجْنَاب
24 مَرْفَقَيْن	37 ضَفَادِع	26 ذِرَاع	2 أَذِين
31 مَشْتَنّ	50 ظَهْر	16 ذَقْن	6 ارز العِينِين
18 مَعْوَدَة	39 عِرْقُوب	38 رَجْلِين	53 أَشْعَار
33 مَفْصَل	42 عَصَب	17 رُقْبَة	40 الأَفْحَاد
11 مَنخَرِين	46 عَصْعَص	27 رُكْبَة	10 اِفْطَسَا
22 نَحْر	13 عِلْمَة	1 رَس	23 أَكْتَانَف
12 وَرِيد	9 عِينِين	41 زَرّ	امس الركب 43
29 يَدِين	52 قَيْن	20 زُور	36 بَطْن
	52 كَرْد	44 زَيْل	5 جِبْهَة
	35 كَعْب	45 سَة	49 جَوَانِب
	47 كَفْل	28 سَاق	51 حَارِكَة
	3 كُولَة	25 شَطَا	4 حَزِين
	19 لُوزَتِين	34 شَعْر القَيْن	14 حَفُود
	15 لَيْسَان	48 شَاكِلَة	32 حَافِر

Carl Raswan szavai (120) testrészek szerint abc sorrendben:

- 1., **Fejre** vonatkozó szavak: **33**
- 2., **Lábra** vonatkozó szavak: **27**
- 3., **Testre** vonatkozó szavak: **54**

1. Fej

Ajak (alsó)35
 Ajak (felső)27,18
 Állkapocs 30
 - széles ~ 47

 - széles állkapcsú ló 118
 - A ló két állkapcsa közötti távolság „egy arasz” 106
 Áll alatti vájat 60
 Arcprofil (egyenes vagy kicsit görbült) 7
 Fej 85

 - széles fejű ló 90
 - fejtető a sörénnyel együtt 26
 - a fej két oldala 68
 Fül 34
 - kis fülek 73

 Halánték 94
 Homlok 36
 - pajzsszerű ~ 39
 - széles, domború ~ 40
 - Az a rész a kancán, ahol az üstöke érinti a fejét. A ~ kidudorodó része 62
 - Fejbőr a ~ legfelső részén 67
 - „kúpalakú domb”, a ~ kiemelkedő része a szemek között 78
 - Ikerdombok a ~on 79
 - A ~ legfelső része.
 Üstök. 81
 - domború ~ 93
 - keskeny ~ 96
 - a ~ közepe 97
 Könnyimirigy 61
 Orr 9,13,58
 -római ~ 74

2. Láb

Alkar 1
 Comb 17
 -alsó comb111
 - Comb, csípő, hátsó rész 25
 Csánk 14,12
 Csüd 65,86

 -csüdszörzet 4,15
 - csüdhajlat a pártaszél felett 70
 Felkar 2

 Könyök 21,50
 Láb (elülső)33

 Láb (hátsó) 87
 Lábszár 49
 Lábszárcsont 23,112

 Lábtő alsó része 105
 Nyír 113
 Pata 28
 - összezsugorodott ~ 66
 Pártaszél 57

 Térd 83, 89

 -térdkalács 82

3. Test

Ágyék 102
 - jól helyezett ~ 100
 Bordák 5
 - széles, hordós ~ 55

 Csecs 19
 - csecsbimbó 45, 107

 Csípő 98,116,117
 - ~ k közötti távolság 75

 Far legmagasabb része, farbúb 59
 Far teteje 99
 Far izmos felső része 77
 Farok 20,22,108
 -- vége 56
 - ~ hosszú szőre „kard” 101
 Farokrépa 114
 Faroktó 3
 Hab, tajték 88
 Hát 120
 - lovas helye a ~on 29

 Hátgerinc, YAlī kardja” 24
 - „ösvény”, mély barázda a ~en 109

 - „tüske” ~ 104
 Herék 48

 Hímvessző 110,120
 Izmok 16
 Lapockák 8, 43
 Mar 84
 Máj 42
 Nyak 10,11

- gazella ~, visszahajló
orrhát 6

-orrlyuk 63
Szemhéjak 32

Szem fölötti üreg 115

Szem feletti gödör 64
Üstök 69,92

- ~ oldala 91

- hosszú ~ 80
- ~on az a hely, ahová az
amulettet erősítik 41

- ~ legmagasabb pontja
52

Oldal 38

- az a hely a kanca ~án,
amit elér a farka végével
37

Péra 119

Szív 72

Szügy 95,44,53

Sörényív 71

Sörényfonat, szarv
76

Torok 103

Váll 31,46

Váll, lapocka 51

Janet C. E. Watson szavai (124) testrészek szerint abc sorrendben:

1. **Fejre** vonatkozó szavak: **28**
2. **Lábra** vonatkozó szavak: **38**
3. **Testre** vonatkozó szavak: **57**

1. Fej

Arc 15,38,39,40,41
 - konkáv profilú ~ 27
 Arcléc 42
 Állkapocs 70

 Fej 58,59
 Fejtető 90,91
 Fog 119
 Fül 31,32
 Homlok 48
 Nyelv 118
 Orr 80
 Orr,pofa 76,77
 Orrlyuk 81,82
 - kosorr, római orr 93
 Száj 75
 Szem 36,37
 Szemöldöksont 9
 Üstök 53,54

2. Láb

Alkar 47
 Csánk 66
 - ~ csúcsa 89
 Comb, csípő, hátsó rész 57

 Csüd 83,84
 - csüdszörzet 43,44
 Ín 113
 Könyök 33,34
 Láb (elülső) 50,51
 Láb (hátsó) 63,64
 Lábszár, alsó comb 97
 Lábszárcsont 11
 - elülső ~ 12
 - hátsó ~ 13,14
 Nyír 55
 Pata 67
 - ~ eleje 117
 - ~ eleje, hegyfal 123
 - ~ saroktámasza 60,61
 Pártacsont 21,22
 Pártaszél 19,20
 Szarugesztenye 18,35
 Talp 103
 Térd 69,104,105,106

3. Test

Ágyék 71
 - ~i terület 72
 Borda 92
 Bőrredő a herék és a combok között 23
 Csípő 65
 - ~szöglet 88
 Far 10,15,26
 Farok 108,109
 -~szőr 110
 - ~ és sörényszőr 111,112
 Farokcsont 28
 - ~ faroktó 29
 Farokrépa 30
 Has 5,107
 Hát 1
 - a lovas helye a ló ~án 2
 Hátgerinc 3,4
 Here 115
 - ~golyó 114
 - ~zacskó 94
 Hevederszíj helye 68
 - a ló elülső része a ~ig 49
 - a ló hátsó része a ~ mögött 62
 Hímvessző 85,86
 - ~ nyílása, húgycső 120
 Hüvely, méh 121
 Köldök 78
 Lágyék 45,46
 Nemi szervek (kancáé) 56,95
 Nemi szervek (méné) 96
 Mar 124
 Nyak 79
 Oldal 102
 Sörény 73,74
 Sörényél 24
 Szügy 7,8,16
 -széles ~ 17
 Test 6
 Torok 116
 Vaszora 98,99

Váll 100,101
Vulva, hüvelybemenet 122

Alois Musil szavai (58) testrészek szerint abc sorrendben:

1. **Fejre** vonatkozó szavak: **16**
2. **Lábra** vonatkozó szavak: **17**
3. **Testre** vonatkozó szavak: **25**

1. Fej	2. Láb	3. Test
Ajak (alsó) 4	Boka 41	Csecs 30
Ajak (felső) 3	- ~ hátsó része 54	- csecsbimbók 31
<i>Álladó lánc</i> 5	- ~ én növő szőrszálak 55	Far 45
Állkapocs 6	Comb 26	-- hátsó része a farok felett 23
Fül 14	Csánk 28	Farbúb 22
- ~ töve 15	Csüd 42	Faroktó 24
Homlok 8	Könyök 36	Farok szőre 25
- ~ közepe 9	Lábszár (hátsó) 29	Has 33
Könnycsatorna 11	Lábszár (elülső) 39	Hát 21
Orrhegy 1	Lábtő (elülső lábon) 39	Hátulsó részek 48
Orrlyuk 2	Nyír 57	Herék 51
Szem 12	Pata 43	Hímvesző 53
Szem feletti gödör 13	Pártaszélen növő szőrszálak 56	Köldök 32
Tarkó 16	<i>Patkó</i> 58	Lágyék 35
Toroknál lévő ér 7	Szarugesztenye 38	Nemi szervek (kancáé) 49
Üstök 10	Térd 27	Nemi szervek (méné) 52
		Nyak 18
		Oldal 34
		Péraajak 50
		Sörény 17
		Szegycsont 37
		Szügy 44
		Váll, lapocka 19
		Váll mögötti izmok 20

Waclaw Rzewusky szavai (53) testrészek szerint abc sorrendben:

1. **Fejre** vonatkozó szavak : **15**
2. **Lábra** vonatkozó szavak: **17**
3. **Testre** vonatkozó szavak: **21**

1. Fej
Ajak (felső) 13
Állcsúcs 16
Állkapocs 7
Fej 1
Fogak 14
Fülek 2
Halánték 4
Homlok 5
Nyelv 15
Orrhát 10
Orrlyukak 11
Szemek 9
- ~tájéka 8

--boltozat 6
Üstök 3

2. Láb
Alkar 26
Boka 30
Comb (alsó) 40
Comb (felső) 41
Csüd 33
-csüdszörzet 34
Horgasin 39
Könyök 24
Lábak (hátsó) 38
Lábak (elülső) 29
Lábtő 27
Nyír 37
Pata 32

- ~ saroktámasza 35
Pártahajlító izom 31
Ujjhajlító izom 25

3. Test
Far 47
- ~ hátsó része , félig inas izom 42
Farokcsont 46
Farok hosszú szőre 44
Gége tájéka 12
Hát (martól a farbúbig) 50
Lágyék 48
Mandulák 19
Mar 51
Nemi szervek tájéka 43
Nyak (szügytől a torokig) 52
- ~ oldala 18
- ~ első fele (toroktól a szügyig)
17
Oldalak 49
Sörény 53
Szügy 21,22
- ~ felső része 20
Vállkar tájék 23
Végbélnyílás 45

Közös szavak a klasszikus és modern lóleírásokban⁵³⁰:

W91 قُوْنَس	W117 سُنْبُك	W89 إِبْرَتَان
W124 كَاتِبَة	R101 سَيْف	M20, R1 أَبْهْرَان
R43, W124 كَاهِل	W70 شَيْدَقَان	W120 إِحْلِيل
R42 كَبْد	R105, Rz25 شَطَا	R34, W32, M14, Rz2 أَدْنَان
R46, W100-101 كَتِف	R102, W46, M35, Rz48 شَاكَلَة	R15, W20, Rz53 أَشْعَر
Rz35 كَعْبَان	W103 صَحْن	W20 أَطْرَة
R44 كَلْكَل	R95, W16, M44, Rz21 صَدْر	W5, M33, Rz36 بَطْن
W7 لِبَان	W94 صَفْن	W114 بِيَاض
W118, Rz15 لِسَان	R98, W4 صُلْب	R111, W105, M27 ثَفِنَة
W68 مَحْزَم	W72 صَهْوَة	W44 ثُنَة
R54 مَدْبِج	Rz37 ضَيْفَع	R39, W38-39, M8, Rz5 جَبْهَة
R58 مَرْسِن	W92 ضَلُوع	R41 جِرَان
W34, Rz24 مِرْقَقَان	R119, W95, M49 ظَبِيَة الْأَنْثَى	W2 جَوْرَتَان
R63, W81, M2 مِخْرَان	R120, W1, M21, Rz50 ظَهْر	R28, W67, M43, Rz32 حَافِر
W124 مَنَسِج	W24, 74 عُرْف	M13 حُجْرَة
W121 مَهَيْل	R14, W66, M28, Rz39 عُرْقُوبَان	M6, Rz7 حَنَك
Rz 22 نَحْر	W30 عَسِيب	W22 حَوْشِبَان
R69, W54 نَاصِيَة	Rz42 عَصَب/عَصَب	W45 خَاصِرَة
W55 نَسْر	R2, W29, M24 عَضْدَان	R48, W115, M51 خُصِيَة
W91 هَامَة	R114 عُكْوَة	R20, W109 ذَنْب
W110 هُلْب	R11, W79 عُنُق	R85, W59, Rr1 رَأْس
R116-117, W65, M45 وَرْكَ	W37, Rz9 عَيْنَان	R86, W84 رُسْغ
W52 وَظِيف	W86 غُرْمُول	R89, W69, M39, Rz27 رُكْبَة
W9 عَصْفُور	R25, W57, M26 فَخْدَان	W16, Rz20 زَوْر
	R81, M10 فَص	Rz28 سَاقَان
	R77, W26, M23 قَطَاَة	R108, W111, M25 سَبِيب
	W99 فُنْب	W78, M32 سُرَة

⁵³⁰ A rövidítések jelentései: R-Raswan, W-Watson, M-Musil, Rz-Rzewuski. A számok a szavak szótárbeli helyét jelölik. Az összehasonlítás alapját *AbŪ Ūbayda* szótára jelenti. Az a testrész, amelyiknél nem szerepel mind a négy név, lehet hogy más néven ismert. Ls. 72. old. összehasonlító táblázat.

Bibliográfia

Elsődleges klasszikus források:

- *Abū °Ubayda, Ḥayl = Ma°mar b. al-Muṭannā at-Taymī Abū °Ubayda. Kitāb al-Ḥayl.* Kairó, 1986. (Lovakról szóló könyv)
- *al-Áýrābī, Asmā' ḥayl al-°arab = Abū °Abdallāh Muḥammad b. Ziyād al-A°rābī. Kitāb asmā' ḥayl al-°arab wa-fursānuhā.* Kairó: *Maktabat an-Nahda al-Mi°riyya.* 1984. (Az arabok lovainak neveiről és lovasaikról szóló könyv)
- *al-Áýrābī al-Aswad, Asmā' ḥayl = Abū Muḥammad al-Aswad al-Ġundiġānī al-A°rābī. Asmā' ḥayl al-°arab wa-ansābuhā wa-dīkr fursānihā.* Szerk. *Sultānī, Muhammad °Alī.* Damaszkusz: *Maktabat al-Ġundiġānī, Mu°assasat ar-Risāla.* Dátum nélkül. (Az arabok lovainak neveiről és származásáról, valamint lovasaikról szóló könyv)
- *al-°Askarī, Ma°ānī = Abū Hilāl al-°Askarī, Dīwān al-ma°ānī.* 2 kötet. Kairó, dátum nélkül. (Költészeti témaelemek gyűjteménye)
- *al-A°ma °ī, Ḥayl = Abū Sa °id °Abd al-Malik b. Qurayb, Kitāb al-ḥayl* Kiadó: *Nūrī Íamūdī al-Qaysī,* Bagdad 1970 (Lovakról szóló könyv)
- *al-A°ma °ī, Ḥayl = Abū Sa °id °Abd al-Malik b. Qurayb, Kitāb al-ḥayl. Silsilat Kutub al-ḥayl.* Kiadó: *Íātim Nāliī al-Āāmin,* Damaszkusz, *Dār al-Bašā °ir,* 2005 (Lovakról szóló könyv)
- *al-Buḥārī, Nāliī = Abū °Abdallāh Muḥammad b. Ismā °il al-Buḥārī. Nāliī.* Beirut, 1997, *al-Maktaba al- °A°riyya* (Ép láncú prófétai hagyományok gyűjteménye)
- *al-Damīrī, Íayāt al-Íayawān = Kamāl al-Dīn Muḥammad b. Mūsā al-Damīrī, Íayāt al-Íayawān al-kubrā.* Damaszkusz, 1978 *Maktabat Muḥammad Íusayn al-Nūrī* (Az állatok élete)
- *al-Ġāli°U, Íayawān = Abū °Uṭmān °Amr b. Baír b. Maíbūb al-mulaqqab bi-l- Ġāli°U, Kitāb al-Íayawān* 2 kötet Kiadó: *Dār wa Maktaba al-Hilāl,* Beirut 1986 (Állatokról szóló könyv)
- *al-Ġawziyya, al-°ıbb al-Nabaw° = Ibn Qayyim al-Ġawziyya, Kitāb al-°ıbb al-nabaw° Dār al-Turāt,* Kairó, 1982 (A prófétai orvoslásról szóló könyv)
- *al-I°fahĀn°AĒĀn° = Abū al-Faraġ al-I°fahĀn°, Kitāb al-AĒĀn°* 24 kötet. Bejrút, *Dār al-Fikr.* 1995. (Énekek könyve)
- *al-Mas °ūdī, Murūġ = Abū al-Íasan °Alī b. al-Íusayn b. °Alī al-Ma°ūdī, Murūġ al-dahab wa ma °ādin al-ġawhar,* 2 kötet, Kiadó: Beirut, 1989 (Aranymezők és gyémántbányák)
- *al-MufaĀĀliyyāt = Abū al-°Abbās al-MufaĀĀal b. Muḥammad al-°abbī, Dīwān al-MufaĀĀliyyāt,* Szerk. *Abū Muḥammad al-Qāsım b. Muḥammad b. Baššār al-Anbārī.* Kiadó: *Maktabat al-Taġāfa al-Dīniyya.* Kairó 2000. (*al-MufaĀĀal al-°abbī* versgyűjteménye)

- Muslim, *ŪāŪīl* = *Abū Zakariyya YaŪya b. Œaraf al-NawawŒ al-DimaŒqŒ, ŪāŪīl*. 13 kötet. Bejrút, *Dār al-Fikr*. 1941-42. (Ép láncú próféta hagyományok gyűjteménye)
- *al-NāŒirī, al-bayŒara wa al-zarŒafa (al-zarŒaqa)* = *Abū Bakr b. Badr al-Dīn al-BayŒār, (Ibn al-BayŒār), KāŒif hamm al-wayl fī ma‘rifat ‘amrāŒ al-ḥayl aw kāmīl al-Œinā‘tayn al-bayŒara wa al-zarŒafa (al-zarŒaqa) al-ma‘rūf bi-l-nāŒirī*, Párizs-Sorbonne 1991 (*al-NāŒirī*, Állatorvoslás és a lóhoz értés (hippiátria) művészete. A baj feltárásának fontossága a ló betegségeinek ismeretében avagy teljeskörű összefoglaló két műben: az állatorvoslásban és a lóhoz értés (hippiátria) művészetében.)
- *al-Nuwayrī, Nihāyat* = *Œihāb al-Dīn AŪmad b. ‘AbdulwaŪŪāb al-Nuwayrī, Nihāyat al-arab fī funūn al-adab*. 25 kötet, Kairó, *Dār al-Kutub al-MiŒriyya* 1933. (Végső cél az irodalmi jólneveltség művészetében)
- *Al-Œammāḥ, dŒwān* = *Al-Œammāḥ b. AŪrār al-DubayānŒ, dŒwān ŪalāŪ ad-DŒn al-HādŒ* magyarázatával. Dar al-Maaref. Kairó, 1977. (*Al-Œammāḥ* versgyűjteménye)
- *Al-ŪāŪīb Tāḡ al-Dīn, al-BayŒara* = *Abū ‘Abdallāh MuŪammad b. MuŪammad b. ‘Alī, Kitāb al-BayŒara*, Frankfurt, 1984. (Állatorvoslás)
- *Al-TawŪīdī, Risāla* = *Abū Ūayyān ‘Alī b. MuŪammad al-TawŪīdī, al-Risāla al-BaĒdādīya* Kiadó: *Dār al-kutub*, Beirut 1980. (Bagdadi tanulmány)
- *al-Œufayl al-Ġanawī, Dīwān* = *Œufayl b. ‘Auf b. Ka‘ab al-Ġanawī, Dīwān al-Œufayl al-Ġanawī*. Szerk.: *MuŪammad ‘Abd al-Qādir AŪmad*. Bejrút. *Dār al-kitāb al-ġadīd*. 1968. (*al-Œufayl al-Ġanawī* versgyűjteménye)
- *‘Antara, Dīwān* = *‘Antara b. Œaddād, Dīwān ‘Antara*. Szerk.: *MuŪammad Saīd Mawlāwī al-Maktab al-Islāmī*. Kairó, 1964. (*‘Antara* versgyűjteménye)
- *Ayyām al-‘arab fī-l-ġāḥiliyya*. Szerk. *Ġād al-Mawlā MuŪammad AŪmad, ‘Alī MuŪammad al-Baġāwī, Ibrāḥīm MuŪammad Abū al-FaŪl*. Bejrút: *Dār al-Ġīl*. 1988. (Az arabok csatanapjai az iszlám megjelenése előtti időszakban)
- *Ġawād ‘Alī, MufaŒŒal* = *Ġawād ‘Alī. al-MufaŒŒal fī tāriḥ al-‘arab qabl al-islām*. 10 kötet. Bagdad: *Maktabat an-Nahda*. (Részletes összefoglaló az arabok iszlám előtti történetéről)
- *Ibn ‘Abd Rabbihi, al-‘iqd al-farīd* = *Œihāb al-Dīn AŪmad al-ma‘rūf bi-Ibn ‘Abd Rabbihi, al-‘iqd al-farīd* Szerk. *MuŒŒafa MuŪammad* Kiadó: *al-Maktaba al-Tiġārīya al-Kubrā* Kairó 1935 (Az egyedülálló nyakék)
- *Ibn al-Kalbī, Ansāb al-ḥayl* = *Ibn as-Sā‘ib al-Kalbī, Ansāb al-ḥayl fī-l-ġāḥiliyya wa-l-islām wa aḥbāruhā*. Szerk. *AŪmad Zakī*. Kiadó: *Dār al-kutub wa al-watā‘iq al-qawmiyya*. Kairó, 1946, 1965. (A lovak származása/geneológiája és történeteik az iszlám előtti időszakban és az iszlámban)

- *Ibn Hudayl al-Andalūsī, Ílyat al-fursān = 'Alī b. 'Abd al-Ra'īmān al-mašhūr bi-Ibn Hudayl al-Andalūsī: Ílyat al-fursān wa šī'Ár al-šu'É'Án* Kiadó: *al-Intišār al-'arabī*, Beirut 1997 (Lovagok éke és a bátrak viselete)
- *Ibn Man'Ūr, Lisān = Abū al-Fa'Āl Ğamāl ad-Dīn Mu'ġammad b. Mukarram b. Man'Ūr. Lisān al-^carab.* 6 kötet. Bejrút: *Dār Nādir*. 1990. [Az arabok nyelve (Arab értelmező szótár)]
- *Ibn Qutayba, Ma'ānī = Abū Mu'ġammad 'Abdullāh b. Muslim b. Qutayba al-Dīnawarī, Kitāb al-ma'ānī al-kabīr fī abyāt al-ma'ānī* Kiadó: F.Krenkow. 3 kötet, Beirut, *Dār al-Nah'Áa al-Īadīta*, 1953 (Költészeti témaelemek nagy gyűjteménye)
- *Ibn Qutayba, 'Uyūn = Abū Mu'ġammad 'Abdallāh b. Muslim b. Qutayba. Kitāb 'Uyūn al-ahbār*, Kairó, 1926 *Dār al-kutub al-mi'Ōriyya* (Történetek forrásai)
- *Ibn Sīda, Muḥa'Ōa'Ō = Abū al-Īasan 'Alī Ibn Sīda, al-Muḥa'Ōa'Ō fī-l-luġa.* 6 kötet, Beirut, *Maktab al-Tiġārī*. Dátum nincs. (Specializáció az arab nyelvben)
- *Ibn Sikkīt, Tahdīb al-alfā'Ū = Abū Yūsuf Ya'qūb b. Islāq al-Sikkīt, Kanz al-Īuffāz - Kitāb Tahdīb al-alfā'Ū* Kiadó: *al-Ma'Ōba'a al-Kā'Ūlīkīya*, Beirut, 1895 (A szóban hagyományozók kincse – A kifejezések hallás utáni tanításáról szóló könyv)
- *Ibn Sīna, Qānūn = Abū 'Alī al-Īsāyīn b. 'Alī b. Sīna. al-Qānūn fī al-Ōibb.* Bagdad (Dátum nélkül) (Alapszabály az orvoslásban)
- *Ibn Sīna, Qānūn = Abū 'Alī al-Īsāyīn b. 'Alī b. Sīna. al-Qānūn fī al-Ōibb.* Beirut, 1994 *Dār al-Fikr*
- *Mu'Ī'Ō al-mu'Ī'Ō = Mu'Ī'Ō al-mu'Ī'Ō mu'Ōawwal li-l-luġa al-'arabīyya* Szerk. *Bu'Ōrus al-Bu'Ō'ānī* Kiadó: *Maktaba Lubnān Nāšīrūn*. Beirut 1998 [Az arab nyelv óceánja (Arab értelmező szótár)]
- *al-Mu'Ķgam al-wasī'Ō = al-Mu'Ķgam al-wasī'Ō* Kiadó: *maġma' al-luġa al-'arabīyya*. Kairó 1985 [Közepes méretű gyűjtemény, az arab nyelv gyűjteménye. Arab értelmező szótár]
- *Ōabarī, Tafsīr = Abū Ğa'far Mu'ġammad b. Ğarīr a'Ō-Ōabarī, Ğāmi' al-bayān fī tafsīr al-Qur'ān.* 23/15. kötet (*al-Burāq*) (Korán-magyarázatok gyűjteménye)
- *Tābit b. Qurra, al-Dahīra = Tābit b. Qurra. al-Dahīra fī 'ilm al-Ōibb.* Beirut, 1998 (Az orvostudomány tárháza)
- *'Urwa b.al-Ward, Dīwān = 'Urwa b.al-Ward wa al-SamawPal, Dīwānā 'Urwa b.al-Ward wa al-SamawPal.* Szerk.: *Kurm al-Bus'Ōānī*. Dar Sader. Bejrút, 1964. ('Urwa b. al-Ward versgyűjteménye)

Elsődleges modern források:

- *Abū al-Qāsim Aġmad Rašwān, QirāPat fī šī'r al-ḥayl* = *Abū al-Qāsim Aġmad Rašwān, QirāPat fī šī'r al-ḥayl*, Kiadó: *Dār al-'ilm* Kairó 2000 (A lovakról írott költeményekről szóló olvasmány)
- *'Abd al-ŸAŸīm 'Alī al-Qināwī, al-wasf fī al-šī'r al-'arabī*. Kairó, 1949. 1. kiadás. (A leírás az arab költészetben)
- *al-Farā'id*, J.G.Hava, = J.G.Hava, *al-Farā'id al-durriyya* Kiadó: Catholic Press, Beirut 1964 [Gyöngyhöz hasonló ritkaságok. (arab-angol szótár)]
- *Al-ibil al-Ÿarabiyya al-aŸīla*. Dār Ģarrūs Press, Libanon, 1990 (A nemes arab tevé)
- *al-RāĒib al-IŸfahānĒ: MuĴĴarĴ al-ĒudabĴĒ*. Beirut, Dar Sader 2004. (Irodalmárok előadásai)
- *'Amād al-Kuwayfī, al-nabātāt al-Ÿibbīya wa fawā'iduhā*, Damaszkusz, 1990 (A gyógynövények és gyógyhatásaik)
- *Ĵusayn 'Abd al-Ĵayy Qā'ūd, al-ḥuyūl* = *Ĵusayn 'Abd al-Ĵayy Qā'ūd és Mīrfat MaĴmūd Kāmīl, al-ḥuyūl, Kitāb al-ma'ārīf al-'ilmī* Kiadó: *Dār al-ma'ārīf* Kairó 2000 (Lovak)
- *Qadrī al-ArĴarūmlī, al-ḥayl al-'irāb* = *Qadrī al-ArĴarūmlī, al-ḥayl al-'irāb wa faĴluhā 'alā al-insāl al-'ālamīya* Kiadó: *Dār al-'arabiyya*, Bagdad. (Az arab lovak és előnyük a világ többi lófajtájával szemben.)

Másodlagos források:

- Az állattenyésztés alapjai, Szerk. Nagy Nándor. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 1996.
- Állatorvosi szótár, Magyar-latin-angol-német. Összeállította és szerkesztette: Dr. Karsai Ferenc - Dr. Vörös Károly – Dr. Szieberth István. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2005.
- Balassi Zsigmond, Lovak orvossága, Szerkesztette: Eckhardt Sándor Akadémia Kiadó, Bp.1957
- Bodó Imre – Hecker Walter: Lótenyésztők kézikönyve, Mezőgazda Kiadó. Budapest, 1998.
- Castleman, Michael, Gyógynövény enciklopédia (The healing herbs), A magyar kiadás alapja a Rodale Press Inc. 1991. évi amerikai kiadása.
- Dunlop, Robert H., David J. Williams, *Veterinary medicine an illustrated history*, Mosby-Year Book, USA Missouri 1996.

- El-Adly, Saber M. B.: Az amulett a mai Egyiptomban, ELTE Ókortörténeti Tanszék Kiadványai 31. Budapest, 1981.
- Eliade, Mircea: Kovácsok és alkímisták, Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Faller János, Növényeink a népies gyógyászatban, kuruzslásban és a babonában, Bölcsészettudományi értekezés. Debrecen, 1943
- Fehér György, Dr.: A háziállatok tájanatómiája, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989.
- Fehér György, Dr.: A háziállatok funkcionális anatómiája, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2000.
- Fonahn, A., Arabic and Latin Anatomical Terminology chiefly from the Middle Ages, Kristiania 1922
- Harrigan, Peter: The Polish Quest for Arabian Horses in Saudi Aramco World, 2001 November-December, 6-15. old.
- Hecker Walter, Dr.: A Bábolnai Arab Ménes, ISG-Verlag. Agroinform Kiadóház. 1994/2001.
- Hickman, John: Patkolás, Lovasakadémia 4., Szerk. Dr. Hecker Walter. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 1998.
- Horváth Zoltán, Dr.: Lóbetegségek, Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2003.
- Karnasszon, Denes, A consice history of veterinary medicine, Akadémia Kiadó, Bp. 1988
- Karsai Ferenc, Dr.- Vörös Károly, Dr.: Állatorvosi belgyógyászat II., PRIM-A-VET Állatgyógyászati Kft. (Dátum nélkül)
- Kéry Ágnes, Iraki gyógynövények, fitoterápiás hagyományok, Síp-pal-dobbal... Szerk.: Babulka-Borsányi-Grynaeses. Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1989
- Lovasszótár, Horserider's Dictionary, Dictionaire Équestre, Wörterbuch für Reiter, Összeállította: Dr. Radnay Imre. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2006.
- Manninger Rezső-Mészáros János, A háziállatok fertőző betegségei. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1975
- Mócsy László és Mócsy János: Lótenyésztés, Gazdasági tanácsadó, 12. szám. Kiadó: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat. Budapest, 1921. Reprint Kiadás. Lapu Bt. 1998. Székesfehérvár.
- Musil, Alois: The Manners and Customs of the Rwala Bedouins, New York 1928 American Geographical Society, Oriental Explorations and Studies No. 6. Edited by J.K.Wright
- Néprajzi Közlemények X. 1-2. Budapest, 1965 Néprajzi Múzeum (257-271.old, 324-331.old.)

- Pongrácz László, Dr.: A ló tenyésztése és genetikája, Szaktudás Kiadó Ház. Budapest, 2005.
- Practical Animal Biology –in English and Arabic languages, 3 kötet. Szerzők: Al-Hussaini és Demian. 14. kiadás. Kiadó: Dar al-Maaref. Kairó, 1963/1998.
- Raswan, Carl R., Vocabulary of Bedouin Words Concerning Horses, Journal of Near Eastern Studies 1945/4/97-129. old.
- Rudnyánszky Ferenc: Lovasiskola, Magyar Gazdák és Leventék Lovaskönyve, Kiadó: Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest, 1928. Reprint Kiadás. Lapu Bt. 200
- Széky Pál, Zoológiai értelmező szótár, Mezőgazda Kiadó 1995.
- Treben, Maria, Egészség Isten patikájából, HUNGA-PRINT Nyomda és Kiadó 1990.
- Tseh Márton, Lovak orvosságos megpróbált új könyvecskéje, Lőcse, 1656.
- Uránia növényvilág, Magasabb rendű növények II. Budapest, Gondolat Kiadó 1974.
- Vajkai-Wagenhuber Aurél, Dr.: Egy bakonyi magyar falu parasztállatorvosai
Néprajzi Közlemények, 1938
- Vajkai Aurél, A lovak betegségekről való orvosságok, Néprajzi Közlemények, 1947
- Vajkai Aurél, Népi orvoslás a Borsavölgyében, Néprajzi Közlemények, 1943
- Varró Aladár Béla, Gyógynövények gyógyhatásai, Pallas Antikvárium Kft. Gyöngyös (Dátum nélkül)
- Vidéky Nándor: Patavédelem, Bp. 1936 Reprint kiadás, Alba Print nyomda, Székesfehérvár 2000.
- Watson, Janet C.E., Lexicon of Arabic Horse Terminology, Kegan Paul International, London and New York 1996.

